

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

KOZMOPOLİSTEN KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN DEVLETİNE

Doktora Tezi

MEHMET AKİF ETGÜ

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

KOZMOPOLİSTEN KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN DEVLETİNE

Doktora Tezi

MEHMET AKİF ETGÜ

Danışman: PROF. DR. BİHTERİN DİNÇKOL

İstanbul, 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

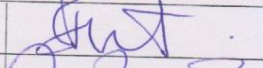
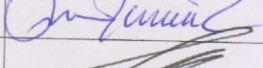

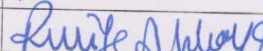
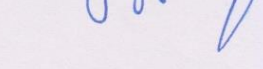
TEZ ONAY BELGESİ

HUKUK Anabilim Dalı KAMU HUKUKU Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
MEHMET AKİF ETGÜ'nün KOZMOPOLİSTEN KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN
DEVLETİNE adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 04.11.2015 tarih ve 2015-
40/22 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20 / 11 / 2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. BİHTERİN DİNÇKOL	
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. MEHMET CANDAN AKAD	
3. Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. ARDA ATAKAN	
4. Jüri Üyesi Prof. Dr. NİHAT BULUT	
5. Jüri Üyesi Prof. Dr. RUKİYE AKKAYA KİA	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Mehmet Akif Etgü
Anabilim Dalı	: Kamu Hukuku
Programı	: Kamu Hukuku
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Bihterin Dinçkol
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora - Kasım 2015
Anahtar Kelimeler	: Kamu Hukuku, Devlet Teorisi, Kozmopolis, Küreselleşme, Yerelleşme, Uluslararası Örgütler, Demokrasi, Küresel Devlet

ÖZET

KOZMOPOLİSTEN KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN DEVLETİNE

Kozmopolis, Stoacıların keşfettiği düşüncenin kavramsallaştırılmış halidir. Dünya çapında bir devlete karşılık gelen kozmopolise göre insanlar, tek bir devletin yurttaşları olmaları gerekir.

Bu tezde kamu hukuku alanında ve devlet teorisi çerçevesinde; Stoacılarıdaki kozmopolis düşüncesinin günümüze değin geçirdiği değişim ve günümüzde uygulama imkanı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk bölümde kozmopolis düşüncesinin tarihsel gelişimi, Dante, Kant ve Russell gibi belli başlı düşünürlerin görüşlerine etkileri bakımından ele alınmıştır. İkinci bölümde küreselleşme kavramı ve unsurları, küreselleşmenin kozmopolis düşüncesine etkileri çerçevesinde irdelenmiştir. Küreselleşmenin kurumsal aktörleri olarak uluslararası örgütler ve küreselleşmeyi gerekli kılan ulusötesi sorunlar ikinci bölümde incelenmiştir. Küreselleşme eğilimini arttıran etkenler ile küreselleşmenin sunduğu hedefler yine ikinci bölümde incelenmiştir.

Son bölüm ise küreselleşmenin devlet, hukuk ve demokrasi üzerindeki etkilerinin kozmopolis düşüncesi çerçevesinde incelenmesi üzerinedir. Kozmopolis günümüze uyarlanarak “küresel devlet” olarak isimlendirilerek ana hatlarına değinilmiştir. Küreselleşmenin kozmopolis düşüncesine ters etkisi bağlamında yerelleşme kavramı da yine bu bölümde incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mehmet Akif Etgü
Field : Public Law
Programme : Public Law
Supervisor : Professor Bihterin Dinçkol
Degree Awarded and Date : Doctorate - November 2015
Keywords : Public Law, State Theory, Cosmopolis, Globalizm, Localization, International Organizations, Democracy, Global State.

ABSTRACT

FROM COSMOPOLIS TO GLOBALIZING WORLD'S STATE

Cosmopolis is the conceptualized form of thought discovered by Stoics. According to the Cosmopolis, which is corresponding to a world-wide state, human beings should be citizens of one state.

In this thesis, under the scope of public law and state theory, the change of cosmopolis thought of Stoics until nowadays and whether it can be applicable in today's world is discussed. In first chapter, historical development of cosmopolis thought is studied from the point of its effects on the views of philosophers like Dante, Kant and Russell. In second chapter, globalization concept and its' components are studied within the scope of globalization's effect on cosmopolis thought. International organizations as institutional actors of globalizations and transnational problems that necessitate globalizations are studied in second chapter. Factors that increase globalization tendency and the aims of globalization are also studied in second chapter.

Last chapter deals with globalization's effects on state, law and democracy within the scope of cosmopolis thought. Cosmopolis is adapted to today's world and named as global state and its essentials are mentioned. Localization concept is also studied in this chapter within the context of globalization's counter-effect on cosmopolis thought.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİ VE YANSIMALARI	6
I. KOZMOPOLİS VE KOZMOPOLİS'E POLİS'İN ETKİSİ	6
A. Kozmopolis	6
1. Genel Olarak Kozmopolis Kavramı.....	6
2. Ortaya Çıkışı.....	9
3. Kozmopolise Giden Yol: Polis ya da Site Devleti	11
a. Genel Olarak	11
b. Polis'in Yıkılışına Doğru İlk Eleştirenler: Sofistler	18
c. Polis'i Kurtarma Çabaları: Platon ve Aristoteles	20
d. Kozmopolise Varmaya Bir Adım: Sinikler (Kynik) ve Görüşleri.....	23
II. HELENİSTLİK DÖNEMDE VE ROMA DÖNEMİNDE KOZMOPOLİS	
DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ.....	25
A. Helenistlik Dönem	25
1. Genel Olarak	25
2. Stoacılar.....	26
B. Roma'da Kozmopolis Düşüncesi	32
1. Genel Olarak	32

2. <i>Cicero</i>	34
3. <i>Seneca</i>	36
4. <i>Epiktetos</i>	36
5. <i>Marcus Aurelius</i>	37
III. ORTAÇAĞDA KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİ	38
A. Genel Olarak	38
B. Aquino’lu Thomas (St. Thomas D’Aquin)	40
1. <i>Genel Olarak</i>	40
2. <i>Devlet Teorisi</i>	41
C. Dante ve Evrensel Monarşi	42
1. <i>Genel Olarak</i>	42
2. <i>Amacı ve Temellendirilmesi</i>	45
3. <i>Yönetim Hakkı</i>	50
4. <i>Yönetim Biçimi</i>	52
5. <i>Yönetimin Kaynağı ve Devri</i>	54
IV. YENİÇAĞDA KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİ	55
A. Kant ve Evrensel Barış İdeali	55
1. <i>Tarihsel Süreç İçinde Evrensel Barış İdeali</i>	55
2. <i>Genel Olarak Kant’ın Evrensel Barış İdeali</i>	57
3. <i>Dünya Yurttaşlığı</i>	59
4. <i>Ebedi Barış ve Mümkün Olabilirliği</i>	60
a. <i>Ahlak anlayışı</i>	64
b. <i>Yasa anlayışı</i>	65
5. <i>Ebedi Barışın Temini</i>	66
B. Bertrand Russell’in Dünya Hükümeti Görüşü	69

1. Genel Olarak	69
2. İnsanlığı Bekleyen Büyük Tehlike: Atom Çağı.....	70
3. Çözüm Giden Yol	72
4. Dünya Hükümeti.....	75
a. Genel olarak	75
b. Tanımı.....	77
c. Askeri gücü	78
d. Yasama kurulu	80
e. Yürütme kurulu	81
5. Dünya Hükümeti Kurulmasını Kolaylaştırıcı Etkenler.....	82
a. Silahların maliyetinin yükselmesi	83
b. Nükleer silahların varlığı	84
c. Ulaşımın kolaylaşması	84
d. Bilgiye erişimin ve haberleşmenin kolaylaşması	86
6. Dünya Hükümeti Kurulmasının Önündeki Engeller.....	86
a. Ulusçuluk	86
b. İki kutuplu dünya sistemi	89
c. Dünya Hükümetinin kontrolden çıkabileceği korkusu	90
d. Toplumun bir arada tutacak dış düşmanın ortadan kalkması	91
İKİNCİ BÖLÜM.....	93
KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE UNSURLARI.....	93
I. GENEL OLARAK.....	93
II. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ	94
A. Küreselleşme Kavramı	94
B. Küreselleşme Süreci	98

III. KÜRESELLEŞMENİN AKTÖRLERİ YA DA KURUMSAL BELİRLEYİCİLERİ	101
A. Genel Olarak	101
B. Birleşmiş Milletler	104
1. <i>Birleşmiş Milletler Düşüncesinin Temelleri</i>	104
2. <i>Milletler Cemiyetinden Birleşmiş Milletlere</i>	105
3. <i>Birleşmiş Milletlerin Hukuki Yapısı ve İşleyişi</i>	106
4. <i>Kozmopolis Açısından Değerlendirilmesi</i>	108
C. Avrupa Birliği	110
1. <i>Avrupa Birliği Düşüncesinin Temelleri</i>	110
2. <i>Avrupa Birliği'nin Hukuki Yapısı ve İşleyişi</i>	112
3. <i>Avrupa Konseyinin Etkisi</i>	116
4. <i>Kozmopolis Açısından Değerlendirilmesi</i>	118
D. Dünya Ticaret Örgütü	119
E. IMF	121
F. Dünya Bankası	124
G. Uluslararası Ceza Mahkemesi	125
IV. KÜRESELLEŞMEYİ GEREKLİ KILAN ULUSÖTESİ SORUNLAR	128
A. Genel Olarak	128
B. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Ulus Ötesi Sorunlar	133
1. <i>Genel Olarak</i>	133
2. <i>Çevre Sorunları</i>	134
3. <i>Sağlık Sorunları</i>	136
4. <i>Nükleer Silahlar ve Atom Enerjisi</i>	137
5. <i>Terörizm</i>	139
6. <i>Savaş</i>	142

7. <i>Yoksulluk ve Kaynakların Adil Bölüşülememesi</i>	144
V. KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİ ARTTIRAN ETKENLER	151
A. Genel Olarak	151
B. Teknolojinin Yönetimi Kolaylaştırması	152
C. Ulaşımın Kolaylığı.....	155
D. Ulusal Aidiyetten Ortak İnsanlık Fikrine Geçişin Kolaylaşması	157
VI. KÜRESELLEŞMENİN İLERİYE DÖNÜK HEDEFLERİ	162
A. Genel Olarak	162
B. Küreselleşmenin Sunduğu Hedefler	164
1. <i>Adalet ve Eşitlik</i>	164
2. <i>Barış ve Güvenlik</i>	167
3. <i>Ekonomi</i>	170
4. <i>Sağlık</i>	175
5. <i>Eğitim</i>	176
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	177
KÜRESELLEŞME DEVLET, HUKUK VE DEMOKRASİ	177
I. KÜRESELLEŞME VE DEVLET	177
A. Devlet ve Unsurları	177
1. <i>Kavram Olarak Devlet</i>	177
2. <i>Ulus Devlet</i>	179
B. Küreselleşme Sürecinde Devlet	181
1. <i>Ülke Unsuru</i>	181
a. <i>Genel Olarak</i>	181
b. <i>Ulus Devletinde Ülke Unsuru</i>	182
c. <i>Küreselleşmenin Ülke Unsuruna Etkisi</i>	184

2. <i>İnsan Unsuru</i>	185
a. <i>Genel Olarak</i>	185
b. <i>Ulus Devlette İnsan Unsuru</i>	185
c. <i>Küreselleşmenin İnsan Unsuruna Etkisi</i>	187
3. <i>Egemenlik Unsuru</i>	188
a. <i>Genel Olarak</i>	188
b. <i>Ulus Devlette Egemenlik Unsuru</i>	192
c. <i>Küreselleşmede Egemenliğin Dönüşümü</i>	193
C. Küreselleşen Dünyanın Gelecek Perspektifi: Küresel Devlet	196
1. <i>Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet</i>	196
2. <i>Küresel Devlet</i>	198
3. <i>Unsurları Bakımından Küresel Devlet Düşüncesi</i>	202
II. KÜRESELLEŞMENİN TERS ETKİSİ: YERELLEŞME	206
A. Genel Olarak	206
1. <i>Tarihsel Arka Plan</i>	206
2. <i>Postmodernizmin Etkisi ve Küresel Projeler</i>	210
a. <i>Genel Olarak</i>	210
b. <i>Yönetişim</i>	213
c. <i>Küresel Yönetişim</i>	216
d. <i>Küresel Düzen ya da Yeni Dünya Düzeni</i>	217
3. <i>Üniter, Federal ve Konfederal Devlet Biçimleri</i>	221
B. Yerelleşme Olgusu ve Yerelleşme Öngörülleri	224
1. <i>Yerelleşme Kavramı</i>	224
2. <i>Yerel Mikro Devletler</i>	229
III. KÜRESELLEŞME VE HUKUK	233

A. Genel Olarak	233
B. Uluslararası Hukuk.....	235
C. Ulusüstü Hukuk	238
D. Hukukun Yeknesaklaşması	239
IV. KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASİ.....	241
A. Genel Olarak Demokrasi.....	241
B. Küreselleşmenin Demokrasiye Etkisi	243
1. Genel Olarak	243
2. Sivil Toplum Örgütleri ve Etkileri	244
3. Kitle İletişim Araçlarının Etkisi	247
4. Kamu Oyu.....	248
5. İnsan Haklarının Konumu	249
6. Siyasal Katılım	253
7. Demokrasi Açığı	254
C. Küreselleşen Dünyanın Gelecek Perspektifi: İnsanlık Temelli Demokrasi	255
SONUÇ	264
KAYNAKÇA	275

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
age.	: Adı geçen eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
agm.	: Adı geçen makale
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	:Avrupa Konseyi
APEC	:Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu
AÜEHFD	:Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜHFD	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AYM	:Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi
Bkz./bkz.	:bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
bs.	:Bası
C.	:Cilt
ÇED	:Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	:Çeviren
DB	:Dünya Bankası
Der.	:Derleyen
DEÜ	:Dokuz Eylül Üniversitesi.
dp.	:Dipnot

DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
ed.	:Editör
ESAD	:Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
EÜHFD	:Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FAO	:Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
GK	:Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
Haz.	:Yayına hazırlayan
IMF	:International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ITO	:Uluslararası Ticaret Örgütü'nün
İİBF	:İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
in.	:İçinde
İÜHF	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
M.Ö.	:Milattan Önce
NAFTA	:North America Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması)
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OECD	:İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
parg.	:paragraf
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
STED	:Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi

STK	:Sivil Toplum Kuruluşu
STÖ	:Sivil Toplum Örgütü
TDK	:Türk Dil Kurumu
TİD	:Türk İdare Dergisi
TODAİE	:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
UCM	:Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHİM	:Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi
vd.	:ve devamı
y.	:yayınevi/yayını

GİRİŞ

Bu doktora tezinin hedefi, Stoacılarıdaki kozmopolis düşüncesinin günümüze değin geçirdiği değişimi ve günümüzde uygulama imkanı olup olmadığını araştırmak ve günümüzde kozmopolisin ne şekilde hayat bulabileceğini tespit etmektir. Gerçekten de nasıl ki Eski Yunan'daki demokrasi anlayışı çağımıza gelene değin değişik aşamalardan geçmiş ve hali hazırda farklı bir uygulama halini almış ise¹; kozmopolis düşüncesi de Eski Yunan'daki halinden farklı boyutlara erişmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, insanlığın dünyayı algılayışı değişim göstermiştir. Bu algıdaki değişim evrenin sınırına ilişkindir. Sosyal, teknolojik ve siyasal olaylar; algılanan evrenin sınırının genişleyip daralmasına yol açmıştır. Ortaçağ'da hiç köyünden ayrılmamış bir serf için, evren o köyün sınırlarından ibaret iken; Makedon kralı Büyük İskender'in ordusunda yer alan bir asker için evren Hindikuş dağlarına kadar uzanabilmiştir.

İnsanlığın kardeşliği düşüncesi ve birlik arayışları, neredeyse insanlık kadar eskidir. Milattan önce altıncı yüzyılda Konfüçyus, evrensel insanlık düşüncesinin yansıması olarak; uluslararası bir örgütün kurulması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu örgüt çerçevesinde; yurttaşların en güçlü ve en erdemli olanları arasından seçilecek delegeler gönderilerek; ortak iş ve çıkarların yönetilmesini önerdiği "Li-Ki" isimli eseri, "devletler topluluğu" düşüncesinin ne kadar eskilere gittiğini göstermesi bakımından da önemlidir².

¹ Bihterin VURAL DİNÇKOL, "Siyasal İktidarın Kişiselleştirilmesi", in. Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 915; Giovanni SARTORİ, **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Siyasi İlimler Türk Derneği y., Ankara, (Tarih belirtilmemiş), (**Kuram**), s. 170; Ayrıca bkz. Oktay UYGUN, **Devlet Teorisi**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014, (**Devlet**), s. 71 vd.

² Leyla ÖZCAN, **Evrensel İnsanlık İdesinin Batıda Teorik Tekamülü (Doğuşundan 1945 Tarihine Kadar)**, İÜHF y., İstanbul, 1964, s. 4; Ömer KORKMAZ, **Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 3, İzmir, 2002, (**Evrensellik Düşüncesi**), s. 155; Aybar, Konfüçyus'un ebedi barış tasarısı ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bkz., Mehmet Ali AYBAR, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", İÜHF, C. 11, S. 1-2, İstanbul, 1945, s. 197.

Kozmopolis, dünyaya tek bir devletin hakim olmasını ve tüm insanların bu dünya devletinin eşit yurttaşları olarak, “evrensel devlet”in çatısı altında birleşmeleri anlayışını ifade etmektedir. Kozmopolis, Zenon (M.Ö. 336-264) öncülüğündeki Stoacı filozoflar tarafından ileri sürülen düşüncenin kavramsallaştırılmış adıdır. Kozmopolisin tarihsel süreç içinde farklı yansımaları olmuştur. Roma döneminde yayılcı politikaların meşruluk zeminini oluştururken, sonraki dönemlerde özlenen barışın gerçekleştirilmesinin bir yolu olarak görülmeye başlanmıştır.

Küreselleşme ile birlikte ulaşım ve teknoloji alanında ortaya çıkan müthiş buluşlar ile bunların sağladığı kolaylık, dünyayı “global bir köy” veya “küçük köy” haline getirmiştir³. Artık aylar süren yolculuklar saatlerle ifade edilir hale gelmiş; haberleşme ve internet teknolojileri ile oturduğumuz yerden dünyanın öbür ucundan anında haberdar olma imkanı doğmuştur. Dahası tüm bu imkanların, tabana yayılarak toplumun büyük çoğunluğunun kullanımına sunulmuş olması; küreselleşmenin toplumun her kesimine yayılan bir özelliği olarak karşımızda durmaktadır. Elbette bu muazzam gelişmeler muazzam fikirlere de ilham kaynağı oluşturmaktadır. Dünyanın tek bir siyasal iktidar altında yönetilmeye doğru gidip gitmediği sorusu böyle bir kaynaktan beslenen ilgi çekici bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Köksüz bir düşünce olmayan bu soru da evrenin sınırlarını düşünmek kadar eskidir. Ancak küreselleşmenin ortaya çıkardığı maddi-manevi imkanlar gerçekleştirebilirlik noktasında cesaret vericidir.

Diğer taraftan küreselleşme, dünyada halihazırda mevcut bulunan devletlerin tek başlarına çözmekte zorlandıkları pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Nükleer silahların yayılması, terörizm, çevre kirlenmesi, açlık gibi problemler ve çözüm arayışları; devletler arasında işbirliğinin artmasına ve giderek bir bütünleşmenin doğmasına yol açmaktadır. İnsanlığı nasıl bir geleceğin beklediğine yönelik tüm bu

³ Ensar NİŞANCI, “**Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek: Vatandaşlık, Şehir ve Civic Kültür**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 59, Ocak 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=59> (05.04.2015), (**Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek**); “küçük köy” ifadesi için bkz. Yusuf Şevki HAKYEMEZ, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin y., Ankara, 2004, (**Egemenlik Kavramı**), s. 201.

hususlar, bizi arzulanabilir en iyi yönetimin ne olacağı sorusu ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Küreselleşme ve ulus devletlerin geldiği bu aşamada temelde üç görüş öne çıkarmaktadır⁴: birincisi ulus devletlerin aynen devam edeceği görüşü; ikincisi Polis veya feodal dönem benzeri mikro devletlerden oluşan parçalı bir siyasal yapılanmanın hakim olacağı görüşü ve üçüncü olarak kozmopolis'e (dünya-küresel devlet) doğru gidileceği görüşüdür.

Çalışmamızın amacı küreselleşmenin bu aşamasında kozmopolisin düşünülebilmeye ihtimalini tartışıp; siyasetin tekâmülü çerçevesinde dünyanın tek bir devlet çatısı altında birleşip birleşmeyeceği sorusuna cevap aramaktır. Bu varsayımın avantaj ve dezavantajları ile tarihsel süreç içerisinde kozmopolis düşüncesinin ne şekilde gelişim gösterdiğini saptamaktır. Küreselleşmenin kozmopolis düşüncesine yaptığı katkı ve etkileri incelenecektir. Yanı sıra küreselleşmenin birleşmeden çok bölünmelere yol açacağı yönündeki argümanlar da inceleme konusu yapılacaktır. Küreselleşmenin birlik fikrinin gerçekleşmesine sunduğu fırsatlar ve önüne çıkardığı engeller de ana hatları ile incelenecektir. Küreselleşme ve kozmopolis; uluslararası siyaset, ekonomi ve kamu yönetimi ile ilgili olduğu gibi devlete, devlet teorisine ve hukuka olan etkileri nedeniyle Genel Kamu Hukuku'nun da ilgi alanına girmektedir.

Tezin ismi yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde “Kozmopolis'ten Küreselleşen Dünyanın Devletine” şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışma; kamu hukukunda yapılan bir çalışma olması ve alanının Genel Kamu Hukuku olması dolayısıyla konu; Genel Kamu Hukuku'nun iki temel inceleme alanından biri olan “devlet doktrini” perspektifinden, hukuki bakış açısıyla ele alınacaktır⁵.

⁴ Nihat BULUT, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin y., Ankara, 2003, (Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi), s. 123 vd.

⁵ Mehmet AKAD, “Genel Kamu Hukukunun Alanı ve Metodu Üzerine Bir Araştırma”, in. **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 10. Kuruluş Yıldönümü Armağanı**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1993, s. 63; Genel Kamu Hukukunun konusu ve tarihsel gelişimi hakkında bkz. Rukiye AKKAYA KİA, **Bir**

Kuşkusuz Eski Yunan'dan günümüze değin pek çok düşünür bu konu üzerinde görüşlerini ifade etmiştir. Her biri birbirinden değerli olan bu düşünceler içinden çalışmanın kapsamı açısından dünya siyasetinde öne çıkan temel düşünürlerin görüşleri incelenecektir. Tezin ilk bölümünde olanı, diğer iki bölümde ise hem olanı hem de olabilirliği ele alacağız. Tezin kapsamının genişliği göz önünde bulundurularak, konular sadece kozmopolis düşüncesi bakış açısıyla ve bu perspektiften ana hatları ile ele alınacaktır; yoksa her bir başlığın ayrı bir tez konusu olarak incelenmesi mümkündür.

Tezin ilk bölümünde kozmopolis düşüncesinin tarihsel süreçte nasıl bir seyir izlediği ve kozmopolis düşüncesinde meydana gelen dönüşüm düşünürlerin görüşleri çerçevesinde kronolojik olarak incelenecektir. İlk anda kozmopolis kavramı ve ortaya çıkışı ele alınacak; kozmopolis düşüncesine giden yolda Eski Yunan'da temel politik birim olan Polis (Site)'nin; düşüncenin şekillenmesine etkisi ve kozmopolisten farkları incelenecektir. Devamında Helenistlik Dönem'de, Roma ve Ortaçağ'daki birlik düşüncesi siyasal düşünceler ve düşünürlerin görüşleri ışığında irdelenecektir. Ortaçağda özellikle Dante'nin Evrensel Monarşi adlı eseri temelinde öne sürdüğü fikirler ayrıntılı olarak incelenecektir. Yeniçağ'da kozmopolis düşüncesinin yansımaları ise Kant'ın Ebedi Barış düşüncesi ve Russell'ın Dünya Hükümeti önerisi temelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölüm küreselleşme kavramı ve unsurları başlığını taşımaktadır. Küreselleşme kavramı ve süreci, küreselleşmenin aktörleri bu bölümde ele alınacaktır. Küreselleşmenin kurumsal aktörleri, özellikle Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi belli başlı örgütler ve kurumlar çerçevesinde konumuza etkileri bakımından açıklanmaya çalışılacaktır. Küreselleşme sürecinin kozmopolis düşüncesine etkileri; küreselleşmenin ileriye dönük hedefleri, küreselleşmeyi gerekli kılan ulus ötesi sorunlar ve küreselleşme eğilimini arttıran etkenler başlıkları altında incelenecektir.

Üçüncü bölüm küreselleşme, devlet, hukuk ve demokrasi üzerinedir. Küreselleşen dünyanın devlet, hukuk ve demokrasiye etkileri bu bölümde üzerinde durulacak konular olarak tespit edilmiştir. Özellikle küreselleşmenin devletin unsurlarına ve yapısına etkileri tartışılacaktır. Ulus devletin ortaya çıkışı, unsurları ve küreselleşmenin ulus devlete etkileri incelendikten sonra; küreselleşme sürecine paralel olarak kozmopolisin yeniden isimlendirilmesi ile kavramsallaştırılan; “küresel devlet” üzerinde durulacak ve küreselleşmenin etkileri kozmopolis düşüncesi çerçevesinde ele alınacaktır. Küresel devlet, kısaca Stoacılarıdaki kozmopolis kavramının yeniden isimlendirilmesidir. Küresel Devlet; gelecekte bütün dünyayı ve insanlığı kapsayan ve egemenliğin temelini “insanlık⁶” olarak görmesi düşünülen devlettir. Küresel devlet insanlık temelinde yükselmesi hedeflenen, tek dünya devleti düşüncesinin yansımasıdır. Küreselleşmenin “küresel devlet”e zemin hazırlayıp hazırlamadığı sorusu da bu bölüm içerisinde tartışılacaktır. Beraberinde küreselleşmenin bütünleşmeden çok ayrışmaya doğru bir seyir izleyip izlemediğine dair soruya; yerelleşme olgusu üzerinden cevap aranacaktır. Küreselleşmenin kozmopolis düşüncesine hazırladığı zemin bağlamında hukuk anlayışında ve demokrasi üzerindeki etkileri; sivil toplum örgütleri, kitle iletişim araçları, kamu oyu, siyasal katılım ve insan haklarının konumu üzerinden tartışılacaktır. Son olarak küreselleşen dünyanın gelecek perspektifi olarak; insanlık temelli demokrasi anlayışı üzerinde durulduktan ve sonuç kısmıyla birlikte çalışma nihayete erdirilecektir.

⁶ Kozmopolitanizmin “insanlığı kucaklamak” demek olduğu hakkında bkz. Catherine GOETZE, **The Particularism of Cosmopolitanism**, Global Society, Special Issue: Cosmopolitanism and Global Citizenship, Volume 27, Issue 1, 2013, s. 93.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOZMOPOLİS DÜŞÜNCEİ VE YANSIMALARI

I. KOZMOPOLİS VE KOZMOPOLİS'E POLİS'İN ETKİSİ

A. Kozmopolis

1. Genel Olarak Kozmopolis Kavramı

Kozmopolis Yunanca “kozmos” ve “polis” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Kozmos kelimesi genel itibariyle evreni daha alt manası ile bütünüyle dünyayı anlamlandırmak için kullanılmıştır. Polis kelimesi ise Eski Yunan’da kent devletinin siyasal iktidar düzenine karşılık gelmektedir⁷. Yunanlıların siyasal evreninde, modern devletin rolünün aynısını oynayan ama ondan çok farklı olan Polis (Site)’nin varlığıyla koşullanmıştır⁸.

Kozmopolis; polisin sınırlarını aşan “dünya devleti” anlamında kullanılan bir terimdir⁹. Kozmopolis ile ulusal kimliklerin ötesinde ve tüm insanları dünya devleti çatısı altında birleştiren ortak bir siyasal bağlılığın tesis edilmesi ifade edilmektedir¹⁰.

⁷ Kıvanç ERTOP/ Çetin YETKİN, **Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi I**, Say y., İstanbul, 1985, s. 191; Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 11. bs. Beta y., İstanbul, 2007, (**Siyasal Düşünceler**), s. 1-2; Ayrıca bkz. Cemal Bali AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**, 3.bs., Dost Kitabevi y., Ankara, 2005, (**İktidar**), s. 39.

⁸ Jean TOUCHARD, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, Isık y., İstanbul, 2015, s. 27.

⁹ Mehmet AKAD/ Bihterin VURAL DİNÇKOL/ Nihat BULUT, **Genel Kamu Hukuku**, 10. bs. Der y., İstanbul, 2014, s. 36.

¹⁰ Andrew HEYWOOD, **Siyaset**, ed. Buğra Kalkan, Çev. Bekir Berat Özipek/Bican Şahin/Mete Yıldız/Zeynep Kopuzlu/Bahattin Seçilmişoğlu/Atilla Yayla, Liberte y., Ankara, 2006, s. 163; Heywood’un kozmopolitizm tanımına göre; “kozmpolitizm kelime anlamıyla kozmopolis’e veya ‘dünya devletine’ inanmak anlamına gelir. Böylece o ulusal kimliklerin silinmesi ve tüm insanları birleştiren ortak bir siyasal bağlılığın tesis edilmesini ima eder. Bununla birlikte, terim genellikle milletler arasında karşılıklı anlayış, hoşgörü ve hepsinin üstünde, karşılıklı bağımlılık temelinde kurulan uluslar arasındaki daha mütevazı barış ve uyum amacını ifade etmek için kullanılmaktadır...Kozmopolitan ideal ulus-devletin yerini almaktan ziyade uluslar arasında işbirliğini ilerleten ulusüstü yapılar tarafından da geliştirilir” bkz. HEYWOOD, s. 163; Kozmopolitizm hakkında ayrıca bkz. Gavin

Kozmopolis, Stoacı anlayışa göre, tüm insanlığı kucaklayan “bir dünya devleti” demektir¹¹.

Yunan dünyasının en erken gelişme gösteren bölgesinin yani başta Miletos olmak üzere İyonya Polislerine mensup olan ilk filozoflar, toplumsal ya da siyasi sorunlarla doğrudan uğraşmak yerine kozmos’a (evren/kosmos) yönelik sorulara yanıt arama yolunda sistemli bir çaba içine girmişlerdir. Bu ilk filozoflar doğal olayları açıklamada spekülasyon (kurgusal) akıl yürütme yollarını kullanmışlar ve tanrıları tümüyle hesap dışı bırakma gibi bir adım atıp kozmosun yönetici gücünü tanrılar yerine doğa yasalarında bulmuşlardır¹².

Bir başka kozmopolis tarifine göre: Eski Yunan’da ve daha öncesinde insanlar Dünya’yı içine doğdukları, birbirleriyle etkileşim içinde olmak zorunda oldukları bir mekan olarak görmekteydiler. Mevsimlerin yıllık döngüsünde, med-cezir olayındaki aylık değişimlerde apaçık ortada bulunan bir “doğa düzeni” bulunmaktaydı. Ayrıca ziraat ve demircilik gibi faaliyetlerin başarıları, insanların bu düzenin buyruğunu yerine getirme yeteneklerine bağlıydı. Semavi olayların rastgele değil, doğal bir düzen içinde ortaya çıktıklarını belgeleyen bu düzeni adlandırmak için kullanılan Yunanca kelime “kozmos”tu. Böylece astronomik evrenin (ouranos) düzenine vurgu yapılması mümkün oluyordu¹³. Aynı zamanda şehirlerin, sulama sistemlerinin yönetiminde ve diğer kolektif teşebbüslerin organize edilmesinde apaçık olan ve adına “toplum düzeni” denilen bir başka düzen vardı. Her ne kadar tiranların hırsları ve çatışan grupların çıkarları; sosyal yapıda iyi niyetli insanların hayallerine meydan okuyan gedikler açsa da; burada her şey gözle görülebilir şekilde insanın kontrolü altında gerçekleşmekteydi. İşte bu düzen için geliştirilmiş Yunanca kavram ise “polis”ti. Bir cemaatin polisi oluşturduğunu söylemek

KENDALL/ Ian WOODWARD/ Zlatko SKRBIS, **The Sociology of Cosmopolitanism Globalization, Identity, Culture and Government**, Published by Palgrave Macmillan, Printed in Great Britain, 2009, s. 1 vd.

¹¹ Cemal Bali AKAL, **Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı**, 4. bs., Dost Kitabevi y., Ankara, 2010, (**Modern Düşünce**), s. 71.

¹² Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 6. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 2009, (**Kent Devletinden**), s. 54.

¹³ Stephen TOULMIN, **Kozmopolis Modernite’nin Gizli Gündemi**, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma y., İstanbul, 2002, s. 96-97.

uygulamalarıyla ve organizasyon yapısıyla onu; “politik” birim haline getiren kuşatıcı bir uyuma sahip olduğunu belirtmekti. Büyük ölçekli insani toplumun doğuşundan itibaren insanlar kozmos ile polis; yani doğanın düzeni ile toplum düzeni arasındaki bağlantılar üzerinde kafa yormuşlardır. Toulmin; pek çok kültürün göklerin düzeniyle toplum düzeni arasındaki kuşatıcı bir armoninin rüyasını gördüklerini vurgulamaktadır¹⁴. Devamında Toulmin, Büyük İskender’in, Yunan ufkunu tek şehirle meşguliyetin ötesine genişletmesiyle birlikte; Stoacı filozofların “doğal” ve “sosyal” düzenleri tek bir üniteye birleştirdiklerini gördüğümüzü ifade etmektedir. Toulmin’e göre Stoacılar, “dünyadaki her şeyin her şeyi birbirine bağlayan Akli ifade eden bir ‘düzeni’; çeşitli tarzlarda ifşa ettiğini öne sürüyordu. Birbirine benzer sosyal ve doğal düzenlilikler her şeyi içine alan aynı kozmos+polis’in, yani kozmopolis’in boyutlarıydılar. İnsani olayların semavi olayların etkisi altında olduğu ve adım adım semavi olaylarla birlikte gerçekleştiği yolundaki pratik fikir, Doğa’nın yapısının bir rasyonel Sosyal Düzen’i takviye ettiği yolundaki felsefi düşünceye dönüşür”¹⁵. Böylece kozmos ile insani düzenin tek bir düzen içinde olduğu söylemiyle ilahi düzen anlatılırken; insani düzenin kozmostaki düzen ile uyumlu olması gerektiği ifade edilerek Yunan rasyonalitesinin anlatıldığı sonucuna varılabilir. Aradaki söylem farkı neticedeki farklılığı da ortaya koymaktadır.

Arsal’a göre felsefi kozmopolitizm, bireyin ailesi ya da mensup olduğu millet için değil bütün milletlere karşı aynı derecede faydalı olan; bütün milletlerin hayat, özgürlük ve bekasını temin eden dünya çapında bir hukuki teşkilat arzusudur. İlaveten

¹⁴ Toulmin örnekler vererek bu tanımını desteklemektedir. Buna göre “Klasik Çin’de insanlar, ülkelerinden yöneticiler Göklerin yönetimi üzerindeki otoritelerine güvenirken, semavi krallık olarak söz ediyorlardı. Aynı şekilde M.Ö. 750’ye kadar erken bir zamanda, Babil’deki devlet kurumlarından biri, görevi düzenli gök olaylarını izlemek, eğer otoriteler onlara önceden haber vermemişlerse, kamusal paniğe yol açabilecek ay ve güneş tutulmaları gibi beklenmedik ‘kehanetler’ konusunda ikazda bulunmak olan bir geleceği tahmin servisiydi... Keza Platon’un Devlet (Republic)i teorik terimlerle, eğer gezegenler sisteminde bir ‘rasyonel’ düzenin var olduğunu bilirsek, bunun insani durumlar ve toplumlarda da işleyebilen benzer bir ‘rasyonel’ düzeni gerçekleştirme ihtimaline inancımızı güçlendirebileceğini öne sürer” şeklindedir. Bkz. TOULMIN, s. 97-98.

¹⁵ TOULMIN, s. 98.

felsefi kozmopolitizmi, dünya çapında bir hukuki düzen içinde her milletin ve her ferдин serbest yaşamasını ve serbest gelişimini isteyen felsefi akım olarak tanımlamaktadır¹⁶.

Condorcet evrensel yasalar düşüncesinden hareketle kozmopolisi açıklamaktadır. Buna göre; “Bir yanda gerçek, akıl, adalet ve insan hakları, öte yanda mülkiyetin, özgürlüğün ve güvenliğin önemi her yerde aynı olduğuna göre, bir devletin çeşitli eyaletlerinin, hatta bütün devletlerin aynı ceza yasalarına, aynı medeni yasalara, aynı ticaret yasalarına vb.’ne sahip olmamaları gerektiğini anlamak mümkün değildir. Nasıl ki doğru bir önerme herkes için doğruysa, iyi bir yasa da bütün insanlar için iyidir”¹⁷. Bu açıklamalar ışığında bütün insanlık için geçerli (doğal) yasalar anlayışından hareket edildiğinde, yeryüzündeki bütün insanları kapsayacak bir dünya devletine (kozmpolis)e ulaşılmaktadır¹⁸.

2. Ortaya Çıkışı

Batı düşünce tarihinde insan, yurttaş, devlet, ahlak, toplum gibi kavramların evrensellik düşüncesi açısından ele alınarak yeniden düşünölmeye başlanması ve sözü edilen kavramlara yeni anlamlar yüklenmesi; Yunan sosyo-politik yapılanması olan Polis’in çöküş sürecine denk düşmektedir¹⁹. Kozmopolis kavramı insanların Polis’in vatandaşı olmanın ne olduğu üzerine düşünmeyi bırakıp dünya vatandaşı olmanın ne olduğu üzerine düşünmeye başlamaları sonucu ortaya çıkmış bir kavram olarak kendini göstermiştir²⁰.

Kozmopolis dünya üzerinde yaşayan insanların hepsinin aynı devlet çatısı altında birleşmeleri şeklinde anlaşılrsa dahi; bu “dünyanın” sınırlarının nereye kadar uzandığı sorusu ile karşılaşmak mümkündür. Kozmopolis kavramı ortaya atıldığında,

¹⁶ Sadri Maksudi ARSAL, **Hukuk Felsefesi Tarihi**, Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti y., İstanbul, 1945, (**Hukuk Felsefesi**), s. 124.

¹⁷ Aktaran: Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/Filiz ÇULHA ZABCI/Reyda ERGÜN, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge y., İstanbul, 2005, s. 267-268, dp. 76.

¹⁸ AĞAOĞULLARI/ÇULHA ZABCI/ERGÜN, s. 268.

¹⁹ KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 156.

²⁰ J.S. McCLELLAND, **A History of Western Political Thought**, published by Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, First published 1996 (Transferred to Digital Printing 2009), s. 82.

bunun mevcut olan Polis'lerin birliğinden daha geniş ancak günümüzdeki dünyadan daha küçük bir birimi kapsadığı ifade edilebilir. Bu çerçevede Eski Yunan'da dünya denildiğinde Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya'nın kastedildiği, çünkü ticaret ve seyahat yoluyla bilinebilen dünyanın buralara kadar uzandığı söylenebilir. Avustralya, Amerika ve Afrika'nın güney kısmının bilinebildiğine yönelik bir emare görülememektedir. Nitekim Romalı düşünür Plutarkhos (45-120), Zenon'un bir düşüncü olarak yazdıklarını Büyük İskender'in gerçekleştirdiğini belirtmektedir²¹. Elbette ki Zenon'un (M.Ö. 336-264²²) düşüncelerinin oluşmasında Büyük İskender'in fetihlerinin de büyük etkisi olmuştur. Fakat fethedilen yerlere haritada bakıldığında bugün bizim bildiğimiz dünyanın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak dönemi için Büyük İskender'e dünya fatihi olarak bakılabilmektedir²³.

Kozmopolis, Stoacıların ileri sürdüğü bir düşüncenin kavramsallaştırılmış halidir. Eğer bütün yasalar evrensel bir yasa çerçevesinde değerlendirilmesi gerekiyorsa; o zaman ideal olarak; bütün insanların her yerde tek bir evrensel topluluğun üyeleri, tek bir devletin yurttaşları olmaları gerekir²⁴.

Kozmopolis, Platon ve Aristoteles'in geliştirdikleri doğa kavramının mantıksal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak her iki düşünür de Polis'le ve onun siyasal düzeni hakkındaki yoğun düşünceleri dolayısıyla; kozmopolis çıkarımı yapamamışlardır. Fakat Polis'in etkin bir politik varlık olmaktan çıktığı anda, Doğa'nın yalnızca bir ölçüt değil, aynı zamanda evrensel bir düzen olduğunu görebilmek kolaylaşmıştır²⁵. Platon ve Aristoteles için birey Polis'ten ayrı düşünülemezdir. Bireyin ereğine eriştiği, iyi yaşamını sürdürdüğü yer Polis'tir. Kozmopolis çerçevesinde, dünya vatandaşlığı ideali için yeni bir politik durum ve bu durumun kaçınılmaz olarak

²¹ Duygu TÜRK, "Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor", in. Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 164; TOUCHARD, s. 71.

²² AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 35.

²³ Bkz. aşağıda "Helenistik Dönemi" başlığına.

²⁴ W. T. JONES, **Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi/Birinci Cilt**, Çev. Hakkı Hünler, Paradigma y., İstanbul, 2006, s. 487; Emine Yasemin ÖZDEK, **Antikçağ'dan 17. Yüzyıla Batı'da İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1998, s. 17.

²⁵ JONES, s. 487.

felsefeyi etkilemesi gerekmiştir. Nihayetinde bu düşünce Stoacılar tarafından yüksek sesle dile getirilebilmiştir²⁶.

3. Kozmopolise Giden Yol: Polis ya da Site Devleti

a. Genel Olarak

Politika sözcüğüne de kaynaklık eden Polis²⁷, klasik Yunan uygarlığının beşiği sayılan kent (site) devletini simgelemektedir. Yunan uygarlığı, Yunan yarımadasını, Anadolu'nun batı kıyılarını, Ege adalarını, Güney İtalya ile Sicilya'yı kapsamaktadır. Bu uygarlığın toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimi Polis olarak tanımlanmaktadır. Polis belirli bir toprak üzerinde kurulmuş siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik bir bütün oluşturmakta ve sınırları içinde birden fazla şehir ile bunların etrafındaki kırsal bölgeyi kapsadığı görülmektedir²⁸.

Gerçekten de Yunan siyasal düşüncesi Polis ortamında olgunlaşmış ve gelişmiştir. Site veya şehir devleti olarak da adlandırılan "Polis" başlangıcından sonuna değin Yunan uygarlık tarihinin siyasal kurumu olmuştur. Polis günümüzdeki devleti karşılayan bir siyasal model olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Yunanlılar için devletin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Polis, Tanrıların Yunanlılara bağışladığı bir armağan, uygarlığın bir simgesidir. Öyle ki Yunanlılar Polis düzenine yabancı kalmış diğer tüm kavimleri ve uygarlıkları barbar olarak nitelendirmişlerdir²⁹.

²⁶ Frederick COPLESTON, **Felsefe Tarihi, C. I, Bölüm 2b Helenistik Felsefe**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea y, İstanbul, 1990, (**Helenistik Felsefe**), s. 7-8.

²⁷ Yahya Kazım ZABUNOĞLU, **Kamu Hukukuna Giriş**, AÜHF y., Ankara, 1973, s. 2; AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 11; Yavuz ABADAN, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, AÜSBF y., Ankara, 1952, (**Amme Hukuku**), s. 126.

²⁸ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 7; AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 15-16; Diğer bir ifade ile Polis, "toplu halde yaşama zorunda olan ve bu zorunluluğu duyan insanların bir siyasi ve hukuki düzene bağlanmasından, aynı kanı, aynı dili, aynı dini haiz ve aynı siyasi ve hukuki düzene tabi fertlerden kurulu bir birlikten ibarettir." bkz. Recai G. OKANDAN, **Umumi Amme Hukuku (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları)**, İÜHF y., İstanbul, 1976, (**Amme Hukuku**), s. 123.

²⁹ Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 11. bs. Beta y., İstanbul, 2007, (**Siyasal Düşünceler**) GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 1; Metin İŞÇİ, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Der y., İstanbul, 2004, s. 38; AĞAOĞULLARI,

Eski Yunan'da M.Ö. 12. ve 11. yüzyıllarda Dor'ların Yunan yarımadasını işgal etmesi ile birlikte yerli halk olan Akha'lar sürülmüşlerdir. Kendilerinden daha gelişmiş silahlara sahip Dor'ların önünden kaçan Akha'ların bir kısmı Ege adalarına yerleşirken; diğer bir kısmı istilanın erişemediği topraklara yerleşmişlerdir³⁰. Akha'lar gittikleri topraklarda yerli halk arasında kimliklerini koruyabilmek için yaşadıkları bölgenin etrafını surlarla çevirmişler böylece Polis'lerin nüvesi oluşmuştur³¹. Kanaatimce Polislerin kuruluşunun temelinde yer alan güvenlik kaygısı, Eski Yunan'da Polis'e atfedilen konumu güçlendirmiştir. Bu temelde Polis toplumun ve dolayısıyla kişinin hem maddi hem manevi gelişiminin ve korunmasının temeli olarak görülmesine olanak tanıyacak şekilde ortaya çıkmıştır. İlk başlarda etrafı çevrili bir alan olan Polis maddi güvenliği sağlayan sığınak görevi görmüş; aynı zamanda dışarıdan gelebilecek her türlü olumsuz etkiyi bertaraf ederek; Yunan kültürünün korunmasının temelini teşkil etmiştir. Özellikle kültürel açıdan da "sığınak" olduğu inancı yerleşmiştir. Böylece Polis ilk ortaya çıktığında, kişinin bu sığınak sınırlarını aşması diğer insanlar içinde yapayalnız ve korunmasız kalması gerçeğiyle yüzleşmesiydi. Bu gerçeklik Polis düşüncesine etki etmiş ve Polis dışında kişinin varlığı olamayacağı anlayışı yerleşmiştir.

Gerçekten de Polis sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde kurulmuş siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik bir bütün olması yanında; dini bir birim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Her Polis'in kendi koruyucuları, yol göstericileri olan tanrıları vardır³². Din, Polis için kamusal alana ait bir husustur. O kadar ki Polis'in koruyucu Tanrılarına yapılan ayinlere katılmayan yurttaşlar suçlanabiliyordu. Onun; gücünü, ululuğunu ve insanlar üzerindeki sınırsız iktidar baskısını bu dini yapıdan aldığını söylemek

Kent Devletinden, s. 16; Murat SARICA, **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, 6. bs., Gerçek Yayınevi y., İstanbul, 1993, (**Düşünce Tarihi**), s. 8; TOUCHARD, s. 27.

³⁰ Mosca, Akha'ların Küçük Asya'ya göç etmek zorunda kaldıklarını ve orada bir kültür merkezi kurduklarını belirtmektedir. İlaveten klasik kültürün böylece başladığını ifade etmektedir. Bkz. Gaetano MOSCA, **Siyasal Doktrinler Tarihi (Eski Çağdan Zamanımıza Kadar)**, Çev. Samih Tiryakioğlu, 2. bs. Varlık y., İstanbul, 1968, s. 28; Ayhan YALÇINKAYA, "**Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset**", in. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Polis**), s. 24-25.

³¹ GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 2.

³² H.D.F. KITTO, "**The Polis**", in. **The City Readers**, ed. Richard T. LeGates/ Frederic Stout, Third Edition, published by Routledge, 2003, s. 47.

mümkündür. Bu yapı içinde kişiyi Polis'e bağlayan dini bağlar o derece güçlü ve sıkıdır ki Polis'in dışında bir Yunanlı için yaşam düşünülemezdi. Çünkü bu durumda tanrıların himayesinden yoksun bir kimse haline gelmiş olmaktadır³³. Polis'in tanrıların himayesinden yoksun Yunanlı'nın yaşamını sürdürebilmesinin mümkün olmaması kişilerin tüm faaliyetlerini Polis'in çıkarına hizmet etmeye yöneltmiştir. Bu halde kişi ancak onun yurttaşı olduğu zaman varlık ve değer kazanabilmiştir³⁴. Polis düzenini bozmak, Tanrılara karşı gelmek ile eşanlamlı görülmekteydi. Ayrıca Polis'i varlığının nedeni olarak gören ve yaşamını Polis'in Tanrıların koruması ile sürdürdüğünü düşünen kişinin davranışları, Polis'in esenliğinin sağlanmasına yönelmekteydi. Bireysel mutluluğu, Polis'in esenlik ve düzen içinde bulunmasına bağlayan bu yaygın inanç dolayısıyla Polis'in yurttaşları arasında dayanışma duyguları daha da güçlenmiştir³⁵.

Polis'in gerçekleşmesinde ve güçlenmesinde sosyal ve siyasal bağ rolünü oynayan dinin, açıkçası her Polisin farklı koruyucu tanrıları olmasının, Polis'in üstünde daha büyük siyasi teşkilatların meydana gelmesine engel olduğunu da belirtmek gerekir. Din, Yunanlılar arasında daha kapsamlı bir birliğin gerçekleşmesini, daha büyük siyasi birliklerin oluşumunu, Polis'lerin birleşmelerinden meydana gelecek bir devletin kurulmasını önlemiştir³⁶. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi hâkim olan dini inanca göre, her Polis'in komşu Polis'lerle ilgisi olmayan kendine mahsus bir Tanrısı ya da Tanrıları vardır. Bir Polis'e mensup olan kişi, o Polis'in dışına çıktığı zaman, dini korunmadan yoksun kalır. Her Tanrının dini himayesi, ancak o Polis'in sınırları içinde

³³ Recai G. OKANDAN, **Kadim Yunanda Amme Hukuku**, Kenan basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1942, (**Kadim Yunanda Amme Hukuku**), s. 16-17; Muvaffak AKBAY, **Umumi Amme Hukuku Dersleri C. I**, 3. bs., AÜHF y., Ankara, 1958, (**Amme Hukuku C. I**), s. 72; UYGUN, **Devlet**, s. 100; Eski Yunan'da, sürgüne yollanmak, yani Polis'in dışına atılmak hemen hemen idam cezası kadar ağır bir cezaya çarptırılmak olarak algılanmaktaydı. Bkz. AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 16, dp. 13.

³⁴ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 7; İŞÇİ, s. 38; Oktay UYGUN, **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılâp y., İstanbul, 2003, (**Demokrasinin Boyutları**), s. 76-77.

³⁵ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 16-17; Eski Yunan'da dini inanış için bkz., J. DENIS, **Kadim Yunanda Ahlaki ve Hukuki Fikirler I**, Çev. Z. F. Fındıkoğlu, İÜHF; C. 10, S. 3-4, İstanbul, 1945, s. 777 vd.

³⁶ OKANDAN, **Kadim Yunanda Amme Hukuku**, s. 17.

etkisini gösterebilir. Polis'in tanrısından, o Polis'e mensup olmayan kişiler, hiçbir şey isteyemezler, onun himayesinden faydalanamazlar³⁷.

Gerçekten de Yunanlıların parçalanmışlığını ve Polis'lerin varlıklarını sürdürebilmelerini, Yunan yarımadasının coğrafi koşullarına bağlamak mümkün olsa bile³⁸ Polis'ler arasında; dağlardan ve derin vadilerden daha aşılmaz şey dini yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü aralarında doğal engeller bulunmayan Polis'lerin niçin birleşmedikleri sorusu; ancak yukarıda da ifade edildiği gibi dini yapı dolayısıyla şeklinde cevaplandırılabilir. Her Polis'in diğerlerini yabancı olarak görmesine neden olan kendisine özgü; kutsallığı, tanrıları ve ibadet şekilleridir³⁹. Bu yüzden aynı kültüre ait olmalarına rağmen sürekli birbirleri ile savaşmışlardır.

Ekonomik ve sosyal açıdan Polise bakıldığında; ekonomik olarak Yunan toplumu tarım ve ticarete dayanmaktaydı⁴⁰. Zenginlerin servetlerini kölelere yatırmaları

³⁷ OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 119; burada şu hususu da vurgulamak gerekir ki; Polis her şeyden önce aynı dine bağlı yurttaşların yaşadığı ortamdır. Aekhileus, ancak ortak tanrılara inanmakla Polis'in bütünlüğüne kavuşabileceğini belirtir. Pitarque ise bu durumu: "topraksız Site kurulabilir de tanrısız Site kurulamaz" şeklinde ifade etmiştir. Yurttaşla yabancı arasındaki en büyük ayrım, yurttaşın kutsal törenlere katılma zorunluluğudur. Ayrıca Polis'e karşı işlenen suçlara tanrılara karşı işlenmiş suç gözüyle bakılır. Bkz. İlhan F. AKIN, **Kamu Hukuku**, 6. bs., Beta y., İstanbul, 1993, s. 1-2.

³⁸ İŞÇİ, s. 38; UYGUN, **Demokrasinin Boyutları**, s. 77; Mulford Q. SIBLEY, **Political Ideas and Ideologies A History of Political Thought**, Harper and Row, Publishers Inc., New York- United States, 1970, s. 30-31; Yale H. FERGUSON, "Şefliklerden Şehir Devletine : Grek Deneyimi", in. **Devlete Doğru Şeflikler: İktidar, İktisat, İdeoloji**, ed. Timothy Earle, Çev. Cahide Sarı, Ütopya y., Ankara, 2001, s. 144; Mosca, Polis'lerin hiçbir zaman imparatorluk olamamasını, ovaların birbirinden dağlar veya diğer doğal engellerle ayrılmasına bağlamaktadır. Her Polis ayrı kaldığından ataerkil krallığın daima zayıf konumda bulunduğunu ve M.Ö. VII. yüzyıldan başlayarak Yaşlılar Kurulu'nu meydana getiren aristokratik ailelerin artık kral hanedanının üstünlüğünü tanımak istemediklerini ifade etmektedir. Bkz. MOSCA, s. 29; Polis'lerin birleşip daha geniş siyasal birimlere dönüşmemelerinin nedenleri hakkında bkz. Alaeddin ŞENEL, **Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş**, AÜSBF y., Ankara, 1968, (**Eski Yunan**), s. 23 vd.

³⁹ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 17; UYGUN, **Devlet**, s. 100-101.

⁴⁰ Arif Müfid MANSEL, **Dünya Tarihi- Ege ve Yunan Tarihi**, 3. bs, Türk Tarih Kurumu y., Ankara, 1971, s. 123 vd; Oral SANDER, **Siyasi Tarih İlkçağlardan- 1918'e**, İmge Kitabevi y., Ankara, 1989, s. 15.

ve onların ürettikleriyle geçinmeleri kölenin ekonomik olarak kıymetli bir meta olarak algılanmasının temelini oluşturmuştur⁴¹.

Yunan Polisleri kendi sınırları içinde yaşayan kişilere karşı otoritelerini büyük bir titizlikle korumaya çalışmışlardır. Kişinin Polis'e bağlılığını mutlak biçimde temine gayret eden Polis'ler, her yönüyle kişiyi kuşatan, her türlü faaliyete müdahale eden, nasıl yaşaması gerektiği hakkındaki tüm soruların cevabını veren siyasi oluşumlardır⁴². Ebeveynin çocukları üzerindeki talim ve terbiyesi, kişilerin serveti gibi hususlar doğrudan doğruya Polis'in denetimi altında bulunmaktadır⁴³. Bu açıklamalar ışığında sosyal yapıya bakıldığında üçlü bir sınıfsal düzen görülmektedir. Bu sınıflar yurttaşlar, metekler ve kölelerdir.

Yurttaşlar; Polis içinde özgür, bağımsız ve siyasal yaşama katılarak Polis'in yönetimini belirleyen gerçek Yunanlılardır. Polis'in yönetimi yurttaşların elindedir. Polis'de özgürlük denilince anlaşılan özgürlük yurttaşların özgürlüğüdür ki bu özgürlük de kendisini siyasal katılma ile ortaya koymaktadır⁴⁴. Aynı şekilde demokrasiden de "azınlık demokrasisi" kastedilmektedir. Çünkü demokratik Atina Polis'inde nüfus 350.000'e ulaşmasına rağmen yurttaşların sayısı ancak 40-45.000 dolaylarındaydı⁴⁵. Yurttaş sayılmalarına rağmen kadınların demokratik sisteme katılamamalarını da göz önüne almak gerekmektedir⁴⁶. Yurttaşların yasaların yapılmasına, yönetici seçimine,

⁴¹ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 21.

⁴² McCLELLAND, s. 74.

⁴³ Recai G. OKANDAN, **Umumi Amme Hukuku Birinci Kitap (İlk Zamanlar)**, İÜHF y., İstanbul, 1946, (**İlk Zamanlar**), s. 107; William H. MCNEILL, **Dünya Tarihi**, 2. bs., Çev. Alaeddin Şenel, Verso- İmge Kitabevi ortak yayını, Ankara, 1989, s. 90 vd.

⁴⁴ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 125; GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 5; Nitekim Aristoteles de yurttaşı diğerlerinden ayıran en önemli kıstasın yasal, siyasal ve yönetsel görevler alması olduğunu belirtmektedir. Bkz. ARİSTOTELES, **Politika**, Çev. Mete Tuncay, 8.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 70.

⁴⁵ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 9; Kadınlar hiçbir zaman siyasal haklara sahip bir yurttaşlık statüsüne erişememişlerdir. Genellikle kamusal ve toplumsal etkinliklerin dışında tutulmuşlar ve evlerinde kapalı bir yaşam sürdürmek zorunda bırakılmışlardır. Yalnızca Sparta Polis'inde kadınlar bir ölçüde toplumsal yaşam içinde yer almaktadırlar. Ağaogulları kadınların yurttaş sayılmadıklarını belirtirken; Akad, Vural Dinçkol ve Bulut, yurttaş olduklarını ancak siyasal haklarının olmadığını bildirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 9 ve AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 20.

⁴⁶ Erol BİLİK, **Sofistler**, AÜHFD, C. 7, S. 1, Ankara, 1950, s. 355.

yargılamaya doğrudan katılmaya, savaş ve barışa karar vermeye, anlaşmaları onaylamaya hakları vardı⁴⁷.

Metekler; Polis'e yerleşmiş olan yabancılardır. Medeni haklara sahip olan fakat siyasal haklara sahip olmayan metekler; Polis'in yönetimine katılmamaktaydılar. Genellikle zanaat ve ticaretle uğraşan varlıklı kimselerdi⁴⁸. Özgürlükleri bağışlanan köleler de bu sınıf içerisinde yer almaktaydılar. Yurttaşlık, bu sınıfa mensup olanlar için çok önemli bir statüydü. Bu nedenle metekler, yurttaş olabilmek için evlilik, evlat edinme ve hatta rüşvet gibi yollara başvurarak kendilerini yurttaşlık kütüklerine yazdırmaya çalışmışlardır. Ancak nüfusun bu yolla artmasından rahatsız olan yöneticiler, önleyici tedbirler olarak yurttaşlığa geçişi engellemişlerdir⁴⁹.

Polis içinde siyasal ve medeni haklara sahip olmayan en alt tabaka sınıf köleler sınıfıydı⁵⁰. Yurttaşların dışında büyük çoğunluğu köleler oluşturmaktaydı. Köleler insan olarak sayılmamakta; konuşan hayvan ya da hareket eden araç olarak siyasal ve sosyal hayatta eşyadan farkı yoktu⁵¹. Bugünkü makinenin yerini tutan köleler sayesinde Polis'in maddi gereksinimleri karşılanmış böylece yurttaşların çeşitli kültürel etkinliklerle ve siyasetle uğraşabilmeleri için gerekli boş zaman sağlanabilmiştir⁵².

Kölelik dönemin filozofları tarafından ele alınmış bir konudur. Nitekim Aristoteles de kölelik kurumunu eleştirmek bir yana meşrulaştıracak şekilde; kimin kölelik için uygun kimin ise daha az uygun olduğu üzerine soruları kendine problem edinmiştir⁵³. Aristoteles köleyi bir zanaatı yerine getirebilmek için kullanılan aletlerle

⁴⁷ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 6.

⁴⁸ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 5; Yalçinkaya, meteklerin hukuksal özne sayılmadıklarını; bu bakımından da kendi adlarına yurttaşlarla hukuksal ilişki kurarken yine yurttaşların vesayetine ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak Aristoteles'in metek olması nedeniyle ders verdiği yeri ancak bir yurttaşın vesayeti ile satın almasını göstermektedir. Bkz. YALÇINKAYA, *Polis*, s. 43-44.

⁴⁹ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 9.

⁵⁰ UYGUN, *Demokrasinin Boyutları*, s. 86; Ayrıntılı bilgi için bkz. Güven BAKİREZER, "Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik", AÜSBF Dergisi, C. 63, S. 1, Ankara, 2008, s. 18 vd.

⁵¹ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 5; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 8; UYGUN, *Demokrasinin Boyutları*, s. 87.

⁵² AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 8; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 8.

⁵³ McCLELLAND, s. 77.

bir görmüştür⁵⁴. O'na göre bir işi yerine getirmek için kullanılacak aletler canlı ya da cansız olabilirler ve bu sınıflamada köle canlı bir araçtır⁵⁵.

Polis içerisinde yer alan sınıflar arasındaki ilişkiler asıl itibariyle Polis'e hakim olan siyasal yapının belirlenmesinde dayanak noktası oluşturmaktadır. Diğer taraftan Yunan siyasal düşüncesinin gelişmesinde ve büyük düşünce ekollerinin (okul) ortaya çıkışında doğrudan etkili olmuşlardır⁵⁶. Yunan düşünürlerinin Polis'in kurumları üzerinde düşünceleri sonucunda, adalet, özgürlük, anayasal yönetim, yasalara saygı gibi modern devletin siyasal ilkelerinin temelleri ortaya çıkmıştır⁵⁷.

Polis'ler zaman zaman ortak bir düşmanı püskürtmek ya da ortak bir çıkar elde etmek amacıyla, kendi aralarında anlaşmalar yaparak geçici birlikler, gevşek federasyonlar kurmuş olsalar da, tam manasıyla siyasal bir birleşmeyi temin edememişlerdir⁵⁸.

M.Ö. 6. yüzyılda Sparta'da ve M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da olduğu gibi Polisler tam gelişmeleriyle birlikte yurttaşlarını her yönüyle kendilerine bağlı tutmayı amaçlamışlardır⁵⁹. Diğer taraftan demokrasinin temellerinin arandığı Yunan Polis'lerinde halkın egemenliğinden hatta çoğunluğun egemenliğinden söz etmek; meteklerin ve kadınlar gibi yurttaşların bir kısmının yönetime katılamamaları nedeniyle mümkün değildir. Gerçekten de Yunan demokrasisinin örneği olarak gösterilen Atina'da bile eşitliğe rastlanmaz ve siyasal yönetim sınırlı sayıdaki yurttaşın elindedir⁶⁰.

⁵⁴ Afşar TİMUÇİN, **Düşünce Tarihi**, C.1, 4. bs. Bulut y., İstanbul, 2000, s. 137; TOUCHARD, s. 29.

⁵⁵ ARİSTOTELES, s. 12; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 97; Mehmet Akif ETGÜ, **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Oniki Levha y., İstanbul, 2009, s. 44.

⁵⁶ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 24.

⁵⁷ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 9.

⁵⁸ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 17.

⁵⁹ Atina'da vatandaşların yükümlülükleri için bkz. Loren J. SAMSONS II, **Demokrasinin Nesi Var? Atina'daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine**, Çev. Yosun Erdemli, YKY y., İstanbul, 2013, s. 91 vd.

⁶⁰ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 10; SARICA, **Düşünce Tarihi**, s. 10; UYGUN, **Demokrasinin Boyutları**, s. 53; SAMSONS II, s. 50.

Polis'in tüm bu kuşatıcılığına rağmen baskıcı bir siyasal yapı olarak anılmamasının nedeni; yasa anlayışında saklıdır. Yunan düşünürleri yasalara dayanmayan toplumları siyasal olarak sağlam bir yapıya dayanmadıklarını düşünmektedirler. Herodot'un "bizim yasadan başka efendimiz yoktur" şeklindeki ifadesi bunu göstermektedir. Diğer taraftan Aristoteles'in yasalar dışında bir düzen kabul etmemesi⁶¹ ve Sokrates'in yasalara karşı gelmektense ölmeyi göze alması⁶² yasa kavramının Polis'te ne denli benimsendiğinin açık göstergesidir. Sokrates'in yasalara tüm Polis halkının her durumda uyması gerektiğini savunması aynı zamanda yönetenlerin de yasalara bağlı olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Yönetenlerin yasalara uymasının Polis'in birliği için gerekli olması; bizi yasalara bağlı devlet anlayışına götürmektedir⁶³.

b. Polis'in Yıkılışına Doğru İlk Eleştirenler: Sofistler

Sofist terimi, ilk olarak zeki ve yetenekli kişi anlamında kullanılmıştır. Ancak daha sonra değişerek genç insanları politik yaşama hazırlama, düşünme ve güzel konuşma sanatlarını öğretme karşılığı para alan; bunun için sürekli seyahat eden profesyonel öğretmen manasında kullanılmıştır. Fakat bu mana da zamanla anlam kaymasına uğrayarak ayıplama terimine dönüşmüştür⁶⁴.

⁶¹ AKIN, s. 3; TOUCHARD, s. 32; UYGUN, **Demokrasinin Boyutları**, s. 33; Aristoteles'e göre "İnsan, nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisiyse, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur." Bkz. ARİSTOTELES, s. 10.

⁶² Larry ARNHART, **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres y., Ankara, 2004, s. 18 vd; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 15; YALÇINKAYA, **Polis**, s. 85; Richard HONIG, **Sofistlerde Tabii Hukuk Esasları**, Çev. Yavuz Abadan, İÜHFİM, C. 3, İstanbul, 1937, s. 193.

⁶³ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 16.

⁶⁴ Frank THILLY, **Felsefe Tarihi**, C. 1 (kitap 1: Thales'den David Hume'a), Haz. Ledger Wood, Çev. İbrahim Şener, Sistem Yayıncılık y., İstanbul, 1995, s. 77; ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 105; Niyazi ÖKTEM, **Antik Yunan Felsefesi**, İÜHFİM Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar Hatıra Sayısı, C. 39, S. 1-4, İstanbul, 1974, (**Antik Yunan**), s. 364; YALÇINKAYA, **Polis**, s. 68 vd.; Sofist kavramının nasıl değiştiğine yönelik bkz. BİLİK, s. 356 vd.

Sofistler M.Ö. 5. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkmışlardır. Sofistlerin geneli Güney İtalya ve Sicilya'da yetişmişlerdir⁶⁵. Sofistlerin çoğu Polis içerisinde metek olarak yaşamışlardır. Metek olarak yaşamaları⁶⁶ onların düşüncelerine de etki etmiştir.

Sofistlerin doktrininde aşırı bir bireycilik düşüncesi hakimdir. Sofistler Polis'in mutlak hakimiyeti karşısında ezilen bireyi bu yükten kurtarmak istemişlerdir ve siyasi teşkilatta bireyin önemini vurgulamışlardır⁶⁷. Sofistlere göre, insanlar arasındaki farklılaşma beşeri kanunların neticesidir. Gerçekte insanların hepsi eşittir; Yunanla barbar, hür insanla köle arasında hiçbir fark yoktur. Bu düşünceleri ile Sofistler, Stoacı okulun bu temel düşüncesini ilk olarak formüle etmişlerdir⁶⁸.

Polis'in insan yapısı olduğunu savunan ve insanı ön plana çıkaran bir düşünce okulu olarak Sofistler Polis'i dönüştüren düşünceler öne sürmüşlerdir⁶⁹.

Polis'in bir çözülme süreci içine girmesiyle birlikte, Sofist düşünürler tarafından açıkça dile getirilen bireysel özgürlük anlayışı ve hatta bireycilik eğilimleri toplumda giderek yaygınlaşmaya başlamıştır⁷⁰.

Sofistlere göre "insan her şeyin ölçüsüdür"⁷¹. Çünkü insanın üstünde gerçeği, adil olanı, doğru veya yanlış herkesçe kabul edilebilir şekilde saptayabilecek objektif

⁶⁵ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 78.

⁶⁶ YALÇINKAYA, *Polis*, s. 70.

⁶⁷ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 78; BİLİK, s. 370; HONIG, s. 192 vd.

⁶⁸ CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 412-413.

⁶⁹ ÖKTEM, *Antik Yunan*, s. 365; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 14 vd.; YALÇINKAYA, *Polis*, s. 70 vd.; Bilik, bu eleştirilerin yıkıcı etkisinden söz etmektedir. Bkz. BİLİK, s. 375.

⁷⁰ AĞAOĞULLARI, *Kent Devletinden*, s. 47; ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 140; Abdülhak Kemal YÖRÜK, *Sofistler ve Hukuk Görüşleri*, İÜHF, C. 14, S. 3-4, İstanbul, 1948, s. 869.

⁷¹ Yasemin İŞIKTAÇ, *Hukuk Felsefesi*, Filiz Kitabevi y., İstanbul, 2004, s. 40; GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 11; THILLY, *Felsefe Tarihi*, s. 78; ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 118; Gunnar SKIRBEKK/ Nils GILJE, *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. Emrah Akbaş- Şule Mutlu, 3. bs., Kesit y., İstanbul, 2006, s. 56; Bu konudaki tartışmalar için bkz. BİLİK, s. 364 vd.

bir değer yer almamaktadır. Böylece tüm değerler ve yargılar insandan insana değişmektedir⁷².

Sofistlerin ifade ettikleri düşünceler arasında “dünya yurttaşlığı” fikri de yer almaktadır. Ancak bu düşünceler daha çok Polis’in bağlarını reddetme şeklinde açığa çıkmıştır. Dünya yurttaşlığından daha çok Polis’in yurttaşlığının anlamsızlığını ortaya koymak için ileri sürülen fikirlerin yansıması olarak görülebilir. Dünya yurttaşlığı ilk olarak Sokrates’çi Kyrene Okuluna mensup filozofların fikirlerinde ortaya çıkmıştır. Bu ekole mensup bir Sofist olan Aristippos diğer Sofistler gibi şehir şehir dolaşarak, hayatını hiçbir politik ve sosyal düzene bağlı olmadan sürdürmüştür. Bu hayat tarzı doğal olarak O’nda özgürlük duygusunu güçlendirmiş ve dünya yurttaşlığı fikrini benimsemesinde etkili olmuştur. Hiçbir politik ve sosyal düzene bağlı olmadan yaşayan Kyrene Okulu mensupları, haliyle yurt sevgisi yerine “dünya yurdu sevgisini” koymuşlardır. Örneğin Kyrene Okuluna mensup Theodoros “Benim yurdum bütün dünya” sözüyle; felsefi düşüncesini barış, kardeşlik ve bir arada yaşamının mümkün olduğu fikirlerini birbiriyle ilişkili olarak kullanmıştır⁷³.

c. Polis’i Kurtarma Çabaları: Platon ve Aristoteles

Platon (M.Ö. 427-347) ve öğrencisi Aristoteles (M.Ö. 384-322) yıkılma sürecine giren Polis’i ayakta tutmak için önemli fikirler öne sürmüşlerdir. Platon ideal bir Polis (Site) sistemi öngörerek eğitim, mülkiyet ve yönetim gibi alanlarda fikirlerini temellendirmiştir⁷⁴.

⁷² GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 11; Hüseyin ÖZTÜRK, *Düşünce ve Uygarlık Tarihi*, Ülke yayın haber tic. ltd. şti. y., Ankara, 1987, s. 81; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 14; J. DENIS, *Kadim Yunanda Ahlaki ve Hukuki Fikirler II*, Çev. Z. F. Fındıkoğlu, İÜHFİM; C. 11, S. 3-4, İstanbul, 1945, s. 325.

⁷³ Mehmet ÖNAL, “*Dünya Yurttaşlığı, Barış ve Kardeşlik Üzerine Düşünceler Immanuel Kant Örneği*”, in. *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler*, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 123.

⁷⁴ ÖKTEM, *Antik Yunan*, s. 377 vd; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 17 vd; Platon’un Site’yi (Polis’i) düşüncesinin merkezine alması hakkında bkz. Ayhan YALÇINKAYA, “*Platon’un Bilişi*”, in. *Sokrates’ten Jakobelere Batı’da Siyasal Düşünceler*, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (*Platon’un Bilişi*), s. 91.

Platon'un fikirleri geleceğe ışık tutmasına rağmen değişen dünya sistemi içerisindeki siyasetle uyuşmamaktaydı. Makedon Krallığının Polisleri tek tek bünyesine kattığı bir ortamda fikirleri uygulanma imkanı bulamamıştır. Hatta yaşadığı Polis'te hocası Sokrates'in idamına karar verilmesi; Platon'u siyasetten çok felsefe alanına yöneltmiştir⁷⁵. Platon'a göre devlet sınırsız iyiye ulaşmada bir araçtır ve bu nedenle ancak filozofların yönetimi altındaki bir devlet insanı sınırsız iyilere götürebilir⁷⁶.

Aristoteles'in düşüncesindeki ideal devlet, belli aristokratik zümre tarafından yönetilen, herkesin birbirini tanıdığı ve yüz yüze ilişkilerin bulunduğu küçük bir kent devleti-(Polis)dir⁷⁷. Aristoteles devletin büyük olması durumunda yönetiminin zorlaşacağını öngörmektedir⁷⁸.

Platon ve Aristoteles, bazı biçimlerde köleliği savunmuşlardır. Her ikisi de Polis'e atfettikleri önem ve aidiyet dolayısıyla; Polis dışındakileri barbar olarak niteleyerek, onların köleliği üzerinde önyargılara sahip olmuşlardır. Evrensel kardeşlik ve eşitlik idealine sahip değillerdir. Adalet ve eşit hakları sadece Polis'in eşit vatandaşları için istemektedirler⁷⁹. Ne Platon ne de Aristoteles "dünya vatandaşlığı"

⁷⁵ AĞAOĞULLARI, **Kent Devletinden**, s. 183.

⁷⁶ Ömer ÇAHA, **Siyasi Düşüncelere Giriş**, Dem y, İstanbul, 2008, s. 18; Hale HACIKULAOĞLU, **Plato'un Devlet Kuramı**, Ara yayıncılık y., İstanbul, 1991, s. 40 vd; YALÇINKAYA, **Platon'un Bilişi**, s. 103 vd; TOUCHARD, s. 49-50.

⁷⁷ ÇAHA, s. 23; Thilly, Polis'lerde vatandaşların eğitim ve toplum içinde yaşantı konusunda etkin katılımcı olduklarını ve bu nedenle Aristoteles tarafından en iyi devlet şeklinin döneminde Şehir- Devlet (Polis) olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. bkz. THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 139.

⁷⁸ SARICA, **Düşünce Tarihi**, s. 24; Touchard, ılımlı büyüklük, savunulması kolay ve herkesin birbirini tanıyabildiği sınırlı toprak şeklinde genel şartlara işaret etmektedir. Bkz. TOUCHARD, s. 61.

⁷⁹ Thilly'nin Şener tarafından yapılan çevirisinde "Hem Platon, hem de Aristo, bazı biçimlerde köleliği savunmuşlardır. Onların ikisi de, milliyetçilik önyargısından etkilenmiştir; dışarıdaki insanları barbarlar olarak değerlendirirler ve geleneksel ve doğal olarak onların köleliği üzerinde önyargılara sahiptirler" ifadesi kullanılmıştır. Bkz. THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 162; Ancak Küçük ve Çevik tarafından yapılan çeviri de aynı kısım "Bu her iki ahlakçı da köleliği savunurlar ve ikisi de ulusal önyargılardan etkilenirler; ikisi de 'barbarlar'a aşağı halklar olarak ve köleliğe doğal ve türel bir kurum olarak bakarlar" şeklindedir. Bkz. s. Frank THILLY, **Bir Felsefe Tarihi**, Çev. Nur Küçük/ Yasemin Çevik, İdea y., İstanbul, 2000, s. 123; Recai G. OKANDAN, **Kadim Yunanda Aristoteles'den Sonraki Devirlerin Siyasi Telakkileri**, İÜHFİM, C. 7, S. 4, İstanbul, 1941, (Siyasi Telakkileri), s. 807.

kavramını kazandıramamışlardır. Dünya vatandaşlığı terimi Sinik Diojen tarafından ortaya konulmuş bir kavramdır⁸⁰.

Platon ve Aristoteles hayati bir noktada yanılmışlardır. Bu nokta Eski Yunan'ının bağımsız egemen olan Polis'lerinin sürekli olarak varolacağı noktasıdır. Oysa ki bu bölünmüşlük Yunanistan'ın sonunu getirmiştir. Her iki filozof da Polis'leri bilinebilecek yegane gerçek saymışlardır. Buna göre 20. yüzyıl siyasi yazarları da milli/ulus devletleri siyasi hikmette nihai sayarak aynı yanılığa düşmektedirler⁸¹.

Tüm bu düşüncelerine rağmen insanlar arasında eşitliğin olabileceğine dair bazı düşüncelerin nüvelerini de görmek mümkündür. Örneğin Stoacılar çok önce Platon'un Protagoras isimli eserinde; Protagoras insanlarda utanma duygusu (edep) ve adilliğin (doğruluğun) herkese dağıtıldığını belirtmektedir. Mimarlık ya da başkaca bir sanattan konuşulduğunda sadece meslekten olanların dinlenmesi fakat doğruluktan söz açıldığında Atinalıların her konuşanı dinlemesinin, bütün insanların doğruluktan pay aldığına olan inançlarından kaynaklandığı ifade edilmiştir⁸². Bu nedenle devlet

⁸⁰ Marta Craven NUSSBAUM, *Cultivating Humanity: A Classical Defense Of Reform In Liberal Education*, Seventh printing, Harvard University Press, Printed in the United States of America, 2003, s. 56; Kozmopolitan bir düşünce her iki düşünür için de mümkün olmamıştır. Çünkü o dönemde insanlar kendilerini özellikle bir Polis'e bağlı yurttaşlar olarak nitelendirmekteydiler. Bkz. <http://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/> (02.10.2015).

⁸¹ William EBENSTEIN, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, 2. bs., Çev. İsmet Özel, Şule y., İstanbul, 2001, s. 68; Polis'in yıkılışına kadar filozofların başka bir siyasal düzeni savunmamaları hakkında bkz. ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 38; Aynı yönde bkz. George SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi I Eski Çağ- Orta Çağ*, Çev. Harun Rızatepe, Türk Siyasi İlimler Derneği y., Ankara, 1969, (*Siyasal Düşünceler Tarihi I*), s. 119; Aristoteles için bkz. Filiz ZABCI, "Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset", in. *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 139; "...ulus devletlerin tarihi, aynen kendinden önceki imparatorlukların ve daha önceki site devletlerinin tarihi gibidir ve belli bir dönem sonra bunalıma, eskimeye yüz tutmaktadırlar" ifadesi için bkz. HAKYEMEZ, *Egemenlik Kavramı*, s. 114.

⁸² Protagoras burada Sokrates'in devletin yönetilmesinde, halkın ve devletin geleceğine ilişkin hususlarda her özgür yurttaşın söz ve oy hakkının olmasını eleştirmesi üzerine verdiği cevaptır. Protagoras'ın cevabı şöyledir: İnsan türünün yok olmasından endişelenen Zeus, kentte düzen ve insanlar arasında dostluk ortamı oluşturmak için, Hermes vasıtasıyla insanlara edep ve doğruluk göndermiştir. Hermes bunları nasıl dağıtacağını sorunca Zeus da herkese, tüm insanlara paylaşırmasını emreder (Protagoras par. 322/c-d). Aktaran ve ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Semih GEMALMAZ, *Devlet, Birey ve Özgürlük*, Legal y., İstanbul, 2010, (*Birey ve Özgürlük*), s. 4., dp. 5.

yönetiminin adil olup olmadığı noktasında herkesin fikir sahibi olması; herkese utanma duygusu ve doğruluktan pay verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

d. Kozmopolise Varmaya Bir Adım: Sinikler (Kynik) ve Görüşleri

M.Ö.4. yüzyılda ortaya çıkan bu okula göre insanı siteye bağlayan bağlar kaldırılmalıdır. Sinik (Kynik) Okulu'nun en ünlü temsilcileri Antistenes (M.Ö. 444-365) ve Diojen veya Diogenes (M.Ö. 413-323)'dir⁸³. Sinik Eski Yunan'da "köpek" anlamına gelen bir kavram olarak kullanılmaktaydı⁸⁴. Yunanlı çağdaşları bu düşünce ekolüne bağlı olanları yaşayışları ve düşünceleri dolayısıyla köpek manasına gelen Sinik olarak adlandırmışlardır⁸⁵.

Bu okulun taraftarları, topluma, kanunlara, geleneklere, ahlaki prensiplere, aristokrasiye, egemenlik ve adalet gibi kavramlara karşı gelerek; Polis'e muhalefet etmişlerdir. Doğal halin ilkel sadeliğine dönmek, sosyal hayatın yerine doğal hali ikame etmek yoluyla, insanları Polis'e bağlayan bağlardan kurtarabilmenin ve sosyal bağlılık yerine doğal özgürlüğü geçirmenin yollarını aramışlardır⁸⁶. Özel mülkiyetin kaldırılması gerektiği fikri de Siniklerin düşünceleri arasındadır⁸⁷.

Nihayetinde de insanlar arasında kanunlar tarafından meydana getirilen ve sürdürülen ayrılıklara karşı gelmişler ve kişiler arasında eşitliğin sağlanmasına çalışmışlardır⁸⁸. Sinikler yurtseverliği inkâr etmişlerdir. Bunun nedeni kendilerini, kozmopolit yani dünya vatandaşı olarak saymalarından kaynaklanmaktadır⁸⁹. Siniklerin

⁸³ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 105; OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 157; ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 160 vd; ÖKTEM, *Antik Yunan*, s. 370.

⁸⁴ McCLELLAND, s. 83.

⁸⁵ Özellikle Diojen'in yemeğini herkesin gözü önünde (pazaryerinde) yeme alışkanlığı dolayısıyla köpek manasına gelen "Sinik" olarak adlandırıldığını; çünkü o dönem insanların anlayışına göre ancak köpekler yiyeceklerini uluorta parçalayıp yiyebilirlerdi. Bkz. NUSSBAUM, s. 57.

⁸⁶ OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 157; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106; OKANDAN, *İlk Zamanlar*, s. 332; SARICA, *Düşünce Tarihi*, s. 30.

⁸⁷ MOSCA, s. 49; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106; AKIN, s. 25.

⁸⁸ OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 157; CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 413.

⁸⁹ MOSCA, s. 49; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106; OKANDAN, *İlk Zamanlar*, s. 332.

bütün çabaları mutluluğa erişmek içindir ve mutluluğa erişmenin yolunu bütün ihtiyaçlarını en aza indirmek olarak görmekteydiler⁹⁰. Diğer taraftan devletle kişi arasındaki yapay bağı koparılması da mutluluğa erişmenin bir yolu olarak görülmektedir. Böylece Polis aşularak Kozmopolis'e varılmalıdır⁹¹.

Siniklere göre her toplumda çoğunluk delilerde, akılsızlarda ve ermemişlerdedir. Bunlar ister istemez kurulu düzenden yana olup Polis'e bağlanırlar. Oysa bilge kişiler devletle kişi arasındaki yapay bağı koparabilirler. Bilge kişinin yurdu ise bütün dünya, Kozmopolistir⁹². "Bilge kişi" anlayışı sinikler için önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilge kişi; tek bir kültüre, millete, dine ve dile hapsolmemiş; aksine bunlardan kurtulmayı başarmış çok yönlü, çok özellikli kozmopolit bir insandır⁹³. Bilge kişi lokal bir devletin zincirlerinden kurtulmuş, dünya vatandaşlığına erişmiş kişidir⁹⁴. Böylece sinikler Antik Yunan'ın devlet merkezli düşünce geleneğine sert eleştirilerde bulunmuşlar, erdemin devletle bütünleşmekten değil, aksine devletten kaçınmaktan geçtiğini ileri sürmüşlerdir⁹⁵.

Sinikler Polis düşüncesi eleştirerek bunun yerine tüm insanların eşit şekilde vatandaş olduğu bir "dünya devleti" düşüncesini geliştirmeye çalışmışlardır⁹⁶. Sinikler yasalarla sağlanan yapay ayrımlara saldırarak; düşünceleri ile Stoa okulunun doğru gelişmesine yardım etmişlerdir⁹⁷.

⁹⁰ MOSCA, s. 49; AKIN, s. 25; ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 160-161.

⁹¹ AKIN, s. 24-25; GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 14-15.

⁹² AKIN, s. 25; Yalçınkaya, Kyrene Okulu'na affen "bilgenin polise gereksinimi yoktur" şeklinde durumu ifade etmektedir. Bkz. YALÇINKAYA, **Polis**, s. 89.

⁹³ ÇAHA, s. 32.

⁹⁴ ÇAHA, s. 32; SABINE, **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, s. 134.

⁹⁵ ÇAHA, s. 32; SABINE, **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, s. 132 vd.

⁹⁶ ÇAHA, s. 32.

⁹⁷ AKIN, s. 25; OKANDAN, **İlk Zamanlar**, s. 333.

II. HELENİSTLİK DÖNEMDE VE ROMA DÖNEMİNDE KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

A. Helenistlik Dönem

1. Genel Olarak

M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında Makedonya Krallığı; Makedonya’da Philip tarafından, Yunan kültürünü ve tekniğini de alarak bir araya getirilmiş ve bir krallık olarak tarih sahnesine çıkmıştır⁹⁸. Polis içi ve Polis dışı savaşlarla zayıflayan Yunan Polisleri de M.Ö. 338/339’da Khaironeia Savaşı ile Makedonya’nın egemenliği altına girmiştir⁹⁹. Makedonya Krallığı, Philip’in oğlu Büyük İskender zamanında, bir İmparatorluk haline gelmiştir. Hatta Büyük İskender, Pers imparatorluğunu tarih sahnesinden sildikten sonra; M.Ö. 324 yılında “Dünya İmparatoru” olarak Pers tahtına çıkmıştır¹⁰⁰. Mısır, Mezopotamya, İran ve Hindistan’ın ortalarına kadar olan geniş bir coğrafyayı fetheden Büyük İskender; genç yaşında ölmesine rağmen tüm bu kültürlerin Yunan kültürüyle kaynaşmasından ortaya çıkan Helenistik uygarlığın kapısını aralamayı başarmıştır¹⁰¹.

Yunan uygarlığının, Doğu ile ilişkisinden sonra büründüğü yeni biçimin adı Helenistlik uygarlıktır. Helenistlik dönemde Yunan uygarlığının siyasal ve toplumsal yapısı, ondan daha eski olan Ortadoğu uygarlığının kalıpları içinde giderek eridiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde Yunan kültürünün ayırt edici özellikleri canlılığını yitirmiş ve Doğu’nun düşünce ve davranışlarıyla kaynaşarak genişlemiştir¹⁰².

Helenistlik döneme kadar Polis insanı için, her şeyden önce yurttaş olma özelliği ağır basmaktaydı. Yurttaş olarak Polis’in yasaları kendisini her ne kadar sınımsı

⁹⁸ Shepard B. CLOUGH, *Uygarlık Tarihi*, Çev. Nihal Öno, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 97; Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, *Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi*, Vteori (verso) y., Ankara, 1989, (*Eski Yunan*); s. 267.

⁹⁹ AĞAOĞULLARI, *Kent Devletinden*, s. 52; SIBLEY, s. 106-107.

¹⁰⁰ CLOUGH, s. 98.

¹⁰¹ CLOUGH, s. 98; Pierre HADOT, “Helenistik Felsefe”, in. *Felsefe Tarihi- Kurucu Düşünceler*, C. 1, Jacqueline Russ yönetiminde, Çev. İsmail Yerguz, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 105.

¹⁰² KORKMAZ, *Evensellik Düşüncesi*, s. 156.

kuşatsa bile kişiler bundan rahatsız olmamaktaydı. Çünkü yasayı yapan yine kendisiydi; yanı sıra savaşa-barışa karar veriyor, yöneticilerini atayabilmek kendisini özgür hissediyordu¹⁰³. Fakat Polis düzeninin yıkılması ve yerine Makedonya İmparatorluğu'nun kurulmasıyla kişi kaderiyle baş başa kalmıştır. Artık yasaları yapan bir kral söz konusu olduğundan özgürlükten bahsetmenin imkanı kalmamıştır¹⁰⁴. İşte tam bu noktada sosyal, ekonomik ya da siyasal durum ne olursa olsun, herhangi bir kişinin özgür sayılması için akla uygun davranmasını yeterli bulan ve akla uygun davranan herkesin eşit olduğunu savunan Stoa okulu; özgürlük algısını değiştirecek argümanlarla ortaya çıkmıştır.

2. Stoacılar

Yunan Polis'i, önce Makedonya İmparatorluğu daha sonra da Roma İmparatorluğu'nun içinde yok olurken yeni bir düşünce okulu ve bu etkenlere bağlı olarak farklı siyasal anlayışı olan Stoa okulu M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır¹⁰⁵. Stoacıların yaşadığı devirde Yunan yarım adasının siyasal yapısında köklü değişimler olmuştur. Yunanistan önce Büyük İskender'in kurmuş olduğu imparatorluğun, daha sonra ise Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Şüphesiz bu durum Stoacıların devlet teorisi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Diğer taraftan Erken, Orta ve Geç Stoa şeklinde sınıflandırma yapabilmeyin yolunu aralamıştır¹⁰⁶.

Stoa okulu, Kıbrıslı Zenon (M.Ö. 336-264¹⁰⁷) tarafından kurulmuştur¹⁰⁸. Zenon Büyük İskender'in meydana getirdiği imparatorluğun ulusal sınırları ortadan

¹⁰³ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 60.

¹⁰⁴ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 60; Merkezi bir devlet içinde tebaa durumuna gelmesi için bkz. Ahmet ARSLAN, *İlkçağ Felsefe Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikuroşular Stoacılar Septikler*, 2. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010, s. 16.

¹⁰⁵ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 162; Niyazi ÖKTEM, *Stoisizm*, İÜHFİM, C. 40, S. 1-4, İstanbul, 1974, s. 590.

¹⁰⁶ COPLESTON, *Helenistik Felsefe*, s. 12 vd.

¹⁰⁷ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 35; Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Tarihi*, 3. bs., Say y., İstanbul, 2011, s. 148.

kaldırarak, çok çeşitli ulusal kültürlerle sahip halk topluluklarını birleştirme çabasına tanıklık etmiştir¹⁰⁹.

Polis'in çökmeye başlaması ile birlikte bireyi Polis'e bağlayan toplumsal bağlar kopmaya başlayınca, Stoacılar, bireyi kent devletini aşan bir topluma, tüm insanlık toplumuna bağlayacak değerler ortaya koymuşlardır. Stoacı okulun özünde, aklın egemen olduğu, devlet farklarının kaybolduğu, evrensel aklın yani yasaların buyruğuna boyun eğen eşit ve kardeş bir insanlar topluluğunun oluşturduğu bir dünya devleti ve onun yurttaşları bulunmaktadır¹¹⁰. Stoacılar insanın evrensel aklın bir parçası olduğunu düşünmektedirler¹¹¹. Stoacılar tek bir dünya devleti düşünmüşler ve bütün insanların da milliyet ayırt etmeksizin bu tek dünya devletinin tebası (uyruğu) olacak şekilde devlet teorisi ortaya koymuşlardır¹¹². Bütün milletlerin tek bir devlet teşkil edecek şekilde birleşmelerine yönelik fikirleri ile kastettikleri; bütün milletlerin milli varlık ve kültürlerini muhafaza ederek, bütün milletler için geçerli olacak bir hukuki teşkilat içinde birleşmesi idealidir¹¹³.

Çaha; Stoacıların tek dünya devleti düşüncesini farklı yorumlamaktadır. Buna göre insanlar doğaları gereği aynı olduklarına göre; insanların aynı devletle

¹⁰⁸ İŞIKTAÇ, s. 89; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 163; EBENSTEIN, s. 71; THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 150; ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 265; Alfred WEBER, **Felsefe Tarihi**, 4. Bs., Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991, s. 92; A. ARSLAN, s. 187 vd.

¹⁰⁹ ÖZCAN, s. 11; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 163; Sander, İskender'in kurduğu imparatorluğun globalleşmeye başlayan yeryüzünün ilk habercisi olarak saymaktadır. Bkz. SANDER, s. 16.

¹¹⁰ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 35-36; Diren KAPLANGİL, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratikleşme**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 7; CEVİZCİ, s. 154-155.

¹¹¹ ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 40; ÇAHA, s. 36-37; ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 266; ÖKTEM, **Stoisizm**, s. 596.

¹¹² Kâmiran BİRAND, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi y., Ankara, 1958, s. 104; İŞIKTAÇ, s. 94; ÖKTEM, **Stoisizm**, s. 603; MOSCA, s. 49; ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 266-267; Ayrıca Şenel Stoacıların siyasal düşünceye en büyük katkısının bu yönde olduğunu belirtmektedir. bkz. ŞENEL, **Eski Yunan**, s. 268; Fakat daha sonra yazdığı bir eserinde birinciliği "doğal hukuk" anlayışına ikinciliği ise kozmopolis düşüncesine vermiştir. Bkz. Alaeddin ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş**, AÜSBF y, Ankara, 1982, (**Siyasal Düşünceler Tarihi**) s. 233; SARICA, **Düşünce Tarihi**, s. 31.

¹¹³ ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 124.

yönetilmeleri kaçınılmazdır. İnsanlar örf, adet, gelenek ve görenekleri sayesinde lokal devletleriyle bağlantı kurarlar ve lokal devletlerinin vatandaşı olurlar. Ancak akılları sayesinde dünya devletinin birer vatandaşı olurlar. Dünya devleti, insan aklının bir tezahürü olan “evrensel anayasa” ile yönetilir. Evrensel anayasa, tüm lokal devletlerin ve yasaların üzerinde yer alır. Evrensel anayasa hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin uyması gereken bir yasa olup; insanlara ve devletlere neler yapmaları gerektiğini öğreterek doğruyu yanlışta ortaya koyar¹¹⁴. Burada devletlere nasıl davranmaları yönünde yol gösteren evrensel anayasadan bahsedilmekte ancak bu yasanın yaptırım gücünün nasıl sağlanacağı belirtilmemektedir. Kanaatimce Stoacılar yaptırımın da sağlandığı birleştirici bir tek dünya devleti fikrini savunmaktadırlar. Yoksa yol gösteren ancak hükümlerine uyulmadığı zaman yaptırım gücü olmayan böyle bir evrensel anayasa anlayışı insanlar arasında eşitliğin uygulanmasında etkili olamayacaktır.

Evrensel bir dünya devleti ve dünya yurttaşlığı düşüncesini sistemli bir şekilde ilk defa Stoacılar ortaya koymuştur¹¹⁵. Platon ve Aristo da, insanın kendi tabiatı gereğince, her zaman topluluk ve bir devlet içinde yaşamak zorunda olduğunu kabul etmişlerdi. Bununla birlikte, Platon ve Aristo, devlet denildiğinde anladıkları ve kastettikleri devlet, sınırları bir şehrin surları ile çevrilmiş olan şehir devleti yani Yunan Polisidir. Polis'i aşan bir devlet biçimini hiçbir şekilde tasarlamıyorlardı¹¹⁶. Oysa Stoacılar, Zenon'un öncülüğünde bütün dünyanın (bilinen ve ulaşılabilir bütün yeryüzünün) yurt sayılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunu da temellendirirken insan akıl ve mantığının her yerde aynı olmasına dayanarak bir dünya devletinin kurulabileceğini ifade etmişlerdir¹¹⁷. Stoa düşüncesinde insan aklı, bütün insanlarda aynı şekilde beliren ve onları birbirine bağlayan evrensel güçtür. Aidiyet ve ırk

¹¹⁴ ÇAHA, s. 37; Öktem de benzer şekilde tek doğal hukukla yönetilen insanların, tek evrensel devlet altında birleşmeleri gerektiğini vurgulayan Stoacıların böylece ilk kez “birleşmiş devletler” fikrini ortaya koyduklarını belirtmiştir. bkz. ÖKTEM, *Antik Yunan*, s. 397.

¹¹⁵ ÖKTEM, *Stoisizm*, s. 590.

¹¹⁶ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 60; BİRAND, s. 103-104; COPLESTON, *Helenistik Felsefe*, s. 7.

¹¹⁷ AKIN, s. 28; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 164-165; EBENSTEIN, s. 79; ÖZCAN, s. 10.

farklarına rağmen bütün insanlar akıl sahibi olduklarına göre, onların eşit ve kardeş olduğunu kabul etmek zorunluluğu vardır¹¹⁸.

Stoa okulu, insanı mutluluğa ulaştıracak bir hayat görüşü temellendirmeye çalışmıştır¹¹⁹. Ancak Stoacılara göre en değerli şey mutluluk değil; karakter, erdem, özdenetim, görev duyarlılığı gibi olgulardır¹²⁰. Anlaşılan o ki mutluluğa giden yolun bu olgulardan geçtiğini düşünmekteydiler. İskender'in takip ettiği ırk ve kültür siyaseti, Yunanlıları doğuştan efendi, barbarları ve Yunanlı olmayan diğer bütün ulusları ise, doğuştan köle sayan eski anlayışı (Aristoteles anlayışını) yıkmıştır. Nitekim Stoacılar da insanlar arasında böyle bir ayrıma gitmenin hiçbir değeri olmadığını ileri sürmüşlerdir¹²¹. Stoacılar Helenistlik dönem içinde insanı en fazla yücelten felsefe akımı olmuştur. Hatta Çaha'ya göre modern dünyada gelişen “evrensel insan hakları” öğretisinin temelinde Stoacıların kabul ettiği insan anlayışının yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır¹²².

Stoa düşüncesine göre en doğru seçimi yapan, sabırla katlanan, en ölçülü ve en adaletli paylaştırıcı “doğa” diğer bir deyişle “madde”dir. Akla uygunluğun ölçüsü doğaya uygunluktur¹²³. Akıl da bir doğa (madde) ürünüdür ve aklın bütün düşünceleri doğada olup bitenlerin bir yansımasından ibarettir. Tasarımlardan ve sanılardan kurtulmuş bir akıl, apaçık doğa bilgisini edinebilir. Açık seçik doğa bilgisi insana; yaşamın ve mutluluğun ölçüsünü verecektir¹²⁴. Doğal ölçü karşısında insanlar arasına ayrılıklar sokan bütün ölçüler (kadın-erkek, yoksul-zengin, köle-efendi, din, milli aidiyet gibi) silinip gitmek zorundadır. Doğanın dolayısıyla aynı babanın çocukları olan

¹¹⁸ Adnan GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, 8. bs., Siyasal Kitabevi y., Ankara, 2009, (**Hukuk Felsefesi**), s. 163; AKBAY **Amme Hukuku C. I**, s. 106; CEVİZCİ, s. 155; ÖZDEK, s. 15.

¹¹⁹ BİRAND, s. 97; Ayrıca mutluluk ve mutluluğa götüren ahlak anlayışı için bkz. ÖKTEM, **Stoisizm**, s. 600 vd; TİMUÇİN, s. 368.

¹²⁰ THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 142; HADOT, s. 112; ÖKTEM, **Antik Yunan**, s. 401-402; Şadan KARADENİZ, “**Öndeyiş**”, in. Marcus Aurelius, **Düşünceler**, Çev. Şadan Karadeniz, 5. bs., YKY y., İstanbul, 2013, s. 10.

¹²¹ BİRAND, s. 99; CEVİZCİ, s. 155.

¹²² ÇAHA, s. 35.

¹²³ Yavuz ABADAN, **Hukuk Felsefesi Dersleri**, AÜHF y., Ankara, 1954, (**Hukuk Felsefesi**), s. 123.

¹²⁴ Orhan HANÇERLİOĞLU, **Düşünce Tarihi**, 4. bs, Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1983, s. 116-117.

insanlar kardeşirler, kardeş olunca da birbirlerine karşı üstünlükleri olamaz; hepsi eşit ve bağımsızdırlar. Aynı doğaya bağlı olma fikri, kişiyi insanlığa ve evren yurttaşlığına götürmektedir¹²⁵. Stoacılar da Sinikler gibi insanları aynı yasaya tâbi kardeşler olarak görmelerine rağmen, Sinikler Kozmopolis'e sadece bilge kişilerin erişebileceğini düşünürken Stoacılar bütün insanların erişebileceğini ifade etmişlerdir¹²⁶. Buna karşılık Türk, özellikle Zenon'un düşüncesinde evrensel devlet idealinin her halktan bilgelerin oluşturduğu ideal bir cemaat oluşturduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir¹²⁷.

Stoacıların evrensel duygudaşlık kuramı "dünya yurttaşlığı" olarak adlandırıldığında, siyasal bir kullanım bulmuştur. Madem ki yazgı, kenetleyici bir güçtür, bütün olaylar ve bütün şeyler birbirine bağlıdır. Öyleyse aynısının insanlar arasında da olması gerekir¹²⁸. Evrensel yasanın hem doğada hem sitemlerde hüküm sürmesi gerekir. Bunun için Plutarkhos'un aktardığına göre; Zenon, Polislere ve her biri farklı yasalara sahip olup ötekileri yabancılar ve düşmanlar olarak gören halklara bölünmüş bir dünya düzenine karşı çıkmaktadır. Bütün insanlar, Zeus'un devletinin eşyurttaşdır. Bu nedenle tıpkı bir çoban tarafından yönetilen sürü gibi, ortak bir yasada birleşmiş olarak yaşamaları gerekir¹²⁹. Bütün evrene egemen tek yasa düşüncesi Stoacıların kendilerini dünya yurttaşları kabul etmelerine neden olmuştur. Yaradılışı gereği evrensel yasaya bağlı olan insan, evrenseldir ve dünya vatandaşıdır¹³⁰. Akla katılan insan sıfatı ile kölelere de dünya vatandaşlığı sıfatını tanımışlardır¹³¹. Stoacılar tüm

¹²⁵ ÖKTEM, *Stoisizm*, s. 604.

¹²⁶ AKIN, s. 27; Öktem, tek kanunla yönetilen insanın evrensel bir devletin, bir 'kozopolis'in, bir 'Dünya Devleti'nin vatandaşı olması görüşünün Stoacıların devlet doktrininin temel direği olduğunu ifade etmektedir. Bkz. ÖKTEM, *Stoisizm*, s. 603.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, TÜRK, s. 163.

¹²⁸ Jean BRUN, *Stoa Felsefesi*, Çev. Medar Atıcı, 2. bs., İletişim y., İstanbul, 2006, s. 107.

¹²⁹ BRUN, s. 108.

¹³⁰ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 164; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106; KARADENİZ, s. 13.

¹³¹ CH. CROZAT, *Amme Hukuku Dersleri (Devlet Teorisinin Tarihi)*, Birinci Kitap, Çev. Orhan Arsal, İÜHF y., İstanbul, 1938, (*Devlet Teorisinin Tarihi*), s. 127; Arsal; köleliğin tabii hukuka aykırı bulunduğunu ilk defa öne sürenlerin stoacılar olduğunu ifade etmektedir. Bkz. ARSAL, *Hukuk Felsefesi*, s. 123.

insanların aklın kuralları olan ortak yasalara uymaları gerektiğini savunarak, bütün insanlığın ortak değerlerde birleşebileceğini öngörmüşlerdir¹³².

Stoacılar; bütün insanları aynı evrensel mantığın bağılısı kardeşler, olarak görmüşlerdir. Bu düşünce akımı dünyayı tek bir devlet “kozmpolis” olarak ele almıştır. İnsanlar ise aynı evrensel ülkede yaşayan dünya vatandaşlarıdır¹³³. Stoacılar bağımsız devletlerin evrensel devlet uğruna ortadan kaldırılmasını amaçlarlar. Onlara göre, siyasi kurumlar tarafından oluşturulmuş sınırların dışında, insan doğasına uyan akılsal yasanın ortaya çıkardığı insan toplumu (insanlık) bulunmaktadır¹³⁴. Bütün insanlardan oluşan bu insanlık toplumunun esasını insanlar arasında ortak olan tabii kanunlar oluşturmaktadır. O halde insanlar için ancak tek gerçek, tek kanun, tek devlet ve tek tanrı bahis konusu olabilir¹³⁵.

Doğal hukuk anlayışı Stoacıların geliştirdiği ve sistemli bir öğreti haline getirdiği bir anlayıştır. Doğal hukuk anlayışı Roma hukuku yanında, modern siyaset düşüncesinde önemli bir referans olarak kabul edilmiştir¹³⁶. Doğal (tabii) hukuka uygun düşünme geleneği, doğrudan Stoacıların ilkelerine uygun düşen bir gelenektir. Stoacıların doğal hukuk kavramının etkisi, Romalı hukukçuları etkilemekle birlikte; Hristiyanlığa özümşenen ve Hristiyan tanrısının buyrukları şeklinde yorumlanarak orta çağlardan modern döneme değin gelebilmiştir¹³⁷. Hatta Birleşik Devletler’in “kurucu babalarının” Bildirge’yi, Anayasa’yı ve Haklar Beyannamesi’ni kaleme alırlarken;

¹³² GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 60; ÖKTEM, *Stoizm*, s. 604; ; SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, s. 152.

¹³³ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 212; ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 267; MANSEL, s. 525; ÖKTEM, *Antik Yunan*, s. 404; ÖZDEK, s. 15-17.

¹³⁴ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 164; OKANDAN, *Siyasi Telakkileri*, s. 823.

¹³⁵ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 106-107; OKANDAN, *Siyasi Telakkileri*, s. 824; ÖZCAN, s. 10; Mazı Braudel’den aktardığına göre Yunan düşüncesinde kozpolitizm anlayışının ortaya çıkışında tek tanrı anlayışının yerleşmesinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Fikret MAZI, *Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 5, S. 10, Hatay, 2008, s. 39; Ayrıca bkz. Fernand BRAUDEL, *Akdeniz: İnsanlar ve Miras*, Çev. Aykut Derman, Metis y., İstanbul, 1991, s. 10.

¹³⁶ ÇAHA, s. 35; KARADENİZ, s. 14.

¹³⁷ JONES, s. 488; ERTOP/ YETKİN, s. 186; Şenel, Hristiyanlıktaki “dünya kardeşliği” fikrinin Stoacıardan alındığını ifade etmektedir. Bkz. ŞENEL, *Eski Yunan*, s. 268.

kendilerinin doğal hukukun buyruklarını yazıya döktüklerine inanmışlardır¹³⁸. Ebenstein, her inkılabın kendini haklılaştırmak için doğal hukuka yöneldiğini belirterek Stoacı “kanunun üstünde kanun” düşüncesinin Amerikan anayasal sisteminin temel ilkesi halini aldığını ifade etmektedir¹³⁹.

B. Roma’da Kozmopolis Düşüncesi

1. Genel Olarak

Başlangıçta Roma Şehir Devleti ile Yunan Polisleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktaydı. Bu benzerliğin ana noktasını yurttaşlara sağlanan haklar ile yurttaş olmayanların statüleri oluşturmaktadır¹⁴⁰. Roma’nın M.S. 212’de tüm uyruklarına da yurttaşlarına sağladığı hakları tanımaya kadar geçen süreç; toplulukları düzenleyen hukukların ve iç politik düzenlemelerin birleşmeden çok farklılaşmanın tarihi olarak değerlendirilmektedir¹⁴¹.

Roma İmparatorluğu’nun Batı dünyasına yaptığı en büyük iki katkısı; hukuk ve idare şeklinde ifade edilebilir. Roma hukuku sürekli olarak değişen ortama kendini uyarlayabilen, hala dünyanın büyük bölümünün hukukudur¹⁴². Roma hukukunun Kıta Avrupası’nda, Latin Amerika’da, Kuzey Amerika’nın bazı bölgelerinde, Asya ve Afrika’da başat bir sistem olarak varlığını kazanmış olması, sahip olduğu hayatiyetin bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır. Roma hukukunun esnekliği, değişen sosyal ve ekonomik şartlara uyabilme kapasitesi, bir şehrin hukuku olarak başlayıp bir imparatorluk hukuku olmaya yeterli oluşu ve farklı dil ile dinden yabancıları Pax

¹³⁸ JONES, s. 488; Stoacıların Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine etkileri hakkında bkz. Ernst CASSIRER, **Devlet Efsanesi İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, Say y., İstanbul, 2005, (**Devlet Efsanesi**), s. 354 vd.

¹³⁹ EBENSTEIN, s. 82.

¹⁴⁰ Luigi Capogrossi CLOGNESI, “**Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik**”, Çev. Özcan Çelebican, AÜHF, C. 43, S. 1-4, Ankara, 1993, s. 299.

¹⁴¹ CLOGNESI, s. 306.

¹⁴² EBENSTEIN, s. 62; Roma hukukunun etkileri için bkz; Andreas B. SCHWARZ, **Roma Hukuku Dersleri**, C. I, 7.bs., Çev. Türkan Rado, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1965, s. 11vd; Ziya UMUR, **Roma Hukuku**, İÜHF y., İstanbul, 1982, s. 315 vd; Belgin ERDOĞMUŞ/ Bülent TAHİROĞLU, **Roma Hukuku Dersleri**, Der y., İstanbul, 2000, s. 75vd.

Romana'nın üstünlüğünü hakim kılacak derecede, dünya ölçüsünde bir topluluk içinde kabul etme iradesi, yalnızca “vaziyeti kurtarma” düşüncesinin bir sonucu olarak görülmesi gerekir¹⁴³. Gerçekten de Roma hukuku en üst düzeyde siyasi bilgeliğin sağladığı bir tefekkürün ürünüdür. Dahası Roma, Helenistik medeniyetin “alemşümulcü” mirasını şevkle benimsemiştir ve bunu Batı dünyasına düşüncelerden çok hukuk ve kurumlar aracılığıyla nakletmiştir¹⁴⁴. Panaitios'dan Marcus Aurelius'a kadar Roma dönemindeki tüm Stoacı düşünürler; gerçek insan toplumunun evren olduğunu, ırk, site ve dil farklılıklarının ötesinde derin bir insanlık birliğinin hüküm sürdüğüne işaret etmişlerdir. Ayrıca o dönemin düşünürlerine göre neredeyse yaşanabilir dünyaya denk düşen Roma İmparatorluğu siyasal düzlemde kaçınılmaz biçimde “kozmpolis”in temsilci durumundadır¹⁴⁵.

Roma'ya Stoa düşüncesini sokan filozof Panaitios (M.Ö. 180/185-M.Ö. 110)'dur¹⁴⁶. İlk Stoacılara kıyasla daha siyasal olan Panaitios'a göre; ayrı devletler ve uluslar haklı kurumlar olup, tıpkı her bireyin kendi kişiliğinde taşıdığı ülküyü gerçekleştirmek zorunda olduğu gibi, her devlet ve ulus da tarihsel süreç içinde kendisine ait olan ülküsel görevi yerine getirmek zorundadır¹⁴⁷. Aslında bu görüşü ile Panaitios Roma'ya felsefi bir temel hazırlamak istemiştir. Çünkü Roma'nın bir devlet olarak tarihsel ülküsü bütün dünyaya egemen olmaktır. Böylece Stoacıların çok uzak bir gelecekte gerçekleştirebileceğini sandıkları evrensel devlet ülküsü de Roma devleti eliyle gerçekleşmiş olmaktadır¹⁴⁸.

Hıristiyanlığın ortaya çıkmasıyla ve Stoacıların herkesin eşit olduğu gibi fikirlerini benimseyip daha geniş bir manada kabul etmesi üzerine bir yandan kölelik kurumu sarsılmış; diğer taraftan kişinin devlet karşısında korumasız ve yalnız kalma

¹⁴³ EBENSTEIN, s. 62.

¹⁴⁴ EBENSTEIN, s. 62.

¹⁴⁵ TOUCHARD, s. 102.

¹⁴⁶ OKANDAN, *İlk Zamanlar*, s. 682; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 168.

¹⁴⁷ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 169.

¹⁴⁸ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 169; ÖKTEM, *Stoisizm*, s. 609.

durumu ortadan kalkmıştır. Bu bakımdan Hıristiyanlığın ve Hıristiyan doktrininin ortaya çıkması büyük bir olay olarak kabule layıktır¹⁴⁹.

Roma stoacılarının asıl gayesinin bütün insanlar için ortak bir tabii (doğal) kanun (lex naturae veya ius naturale) mefhumunun ortaya konulması, açıklanması ile ona hukuki bir içerik kazandırma hedefine yönelik olduğu belirtilmektedir¹⁵⁰. Nitekim İmparator Justinian'ın Corpus Juris Civilis'indeki Institutes'de tanımladığı üzere tabii kanun ve milletlerin kanunu tek bir kavramda birleştirilmiştir. Buna göre “Tabii aklın bütün insanlar için tanzim ettiği kanun bütün milletlerce müşahade edilir ve ona milletlerin kanunu denir, çünkü bütün milletler ondan istifade eder” (1.2.1)¹⁵¹. Stoacı tabii (tabiat) kanunu kavramı ius naturale Roma felsefi düşüncesinde; ius gentium (milletlerin kanunu) denilen Roma hukuk sisteminde olduğu gibi pratik uygulamasını bulmuştur. Böylece milletlerarası hukukun daha sonraki gelişmeleri için bir temel oluşturulmuştur¹⁵².

2. Ciceron

Ciceron M.Ö. 106-46 tarihleri arasında yaşamış bir düşünürdür. Antik Yunan felsefesini yorumlayarak kendi dönemine aktarmıştır¹⁵³. Ciceron hukuk anlayışını Stoacılara dayandırmıştır. Bu çerçevede yasaların kaynağını doğada ve insan aklında bulan Ciceron; bu aklı da Tanrı'nın insana yansıtıldığı temel öge, güç olarak görmektedir¹⁵⁴. Yasayı “yapılacak ve yapılmayacak” olanı buyuran bizim doğamıza

¹⁴⁹ Nihat ERİM, **Amme Hukuku Dersleri**, Ankara, 1942, (**Amme Hukuku**), s. 77.

¹⁵⁰ ABADAN, **Hukuk Felsefesi**, s. 124; ; SABINE, **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, s. 151.

¹⁵¹ EBENSTEIN, s. 81.

¹⁵² EBENSTEIN, s. 81; ÖKTEM, **Stoisizm**, s. 615-616; Emiroğlu, İus gentium'un ilk kez 'uluslararası hukuk' anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. Haluk EMİROĞLU, **İus Gentium Kavimler Hukuku**, Değişim y., İstanbul, 2007, s. 28; Seldağ GÜNEŞ CEYLAN, **Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran- Aralık 2004, C. VIII, S. 1-2, Ankara, 2005, s. 77-78.

¹⁵³ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; ERTOP/ YETKİN, s. 210-211.

¹⁵⁴ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 170; İŞÇİ, s. 91.

işlenmiş yüce akıldır¹⁵⁵ şeklinde tanımlayan düşünür; yasa ve hukukun kaynağının doğada olduğunu vurgulayarak doğal hukuka bağlılığını açıklamaktadır. Tüm bu açıklamalardan çıkan sonuca göre yöneticiler; toplumu kendi istekleri doğrultusunda değil doğal yasalara uygun olarak yönetmeleri gerekir. Doğal yasalara aykırı olan insan yasaları gerçekte yasa olarak kabul edilemez¹⁵⁶. Böylece yazılı kanunların üzerinde doğal hukukun bulunduğunu kabul etmektedir¹⁵⁷.

Doğal hukuk kuramından hareket eden Ciceron, Stoacıların Kozmopolis düşüncesine ulaşmaktadır¹⁵⁸. İnsanlar, aynı akıldan pay aldıklarına ve doğal yasa bütün herkesi kapsadığına göre, tek bir devlet altında yaşamalılar. Tanrılar insanlara yurt olarak dünyayı vermeleri dolayısıyla her insan bir dünya yurttaşdır¹⁵⁹. Bu çerçevede insanlar gerçekte ayrı ayrı devletlerin değil, tabii yasaların yönetimi altındaki evrensel devletin üyeleridir¹⁶⁰. Ciceron, bütün milletleri birleştirmek, yeryüzündeki bütün insanları tek bir devlet içinde toplamak idealini ileri süren düşünürler içinde yer almıştır¹⁶¹.

Kozmopolis ismini almayı hak eden tek devlet, Roma Cumhuriyeti'dir. Çünkü yasaları, görenekleri ve kurumları tabii kanunlarla uyum göstermektedir. Zaten Roma'nın tanrısal görevi de bütün insanları tek bir çatı altında birleştirmektir¹⁶². Bu

¹⁵⁵ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/ Levent KÖKER, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, 6. bs. İmge Kitabevi y., Ankara, 2006, (**Tanrı Devletine**), s. 51; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; CROZAT, **Devlet Teorisinin Tarihi**, s. 178.

¹⁵⁶ OKANDAN, **İlk Zamanlar**, s. 663; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; Havva KARAGÖZ, “**Roma Hukukunda Adalet (Iustitia) ve Hakkaniyetin (Aequitas) Anlamı ve Gerçekleşme Biçimi**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1, İstanbul, 2010, s. 39-40.

¹⁵⁷ ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 114; Skirbekk ve Gilje, Ciceron'un değişmez bir evrensel yasanın bulunduğu yönündeki varsayımının aynı zamanda varolan yasaların doğrulanması için kullanıldığını iddia etmektedirler. Buna örnek olarak da Roma'daki “babaların doğruları” anlayışının evrensel yasayı büyük ölçüde karşıladığını ifade etmesini göstermektedirler. bkz. SKIRBEKK/ GILJE, s. 132.

¹⁵⁸ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 54; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; Aksi yönde bkz. ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, s. 247-248.

¹⁵⁹ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 54; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43.

¹⁶⁰ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 54; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; JONES, s. 498.

¹⁶¹ ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 121.

¹⁶² AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 54; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43.

çerçeve de ideal devlet Roma'dır¹⁶³. Böylece Ciceron Roma'nın emperyalist ideolojisine sağlam bir temel kazandırmaktadır¹⁶⁴.

3. Seneca

Seneca (M.Ö.4-M.S.65) ise evreni yöneten üstün bir gücün varlığını kabul etmektedir. Dünyanın yönetimi için evrenin yaratıcısı tarafından bir takım yasaların konulduğunu ileri sürmektedir. İnsanlar arasında kardeşlik ilişkilerinin gerekliliği üzerinde durarak insanların birbirlerine haksızlık etmelerinin günah olduğunu vurgulamaktadır. Seneca'ya göre insan, dünyayı insan ırkının ortak ikametgahı olarak görmelidir. İnsanın bütün gözlemledikleri aslında tektir ve insan büyük bir vücudun parçasıdır¹⁶⁵. Bütün insanların tanrısal ateşin birer parçası olmaları nedeniyle eşit oldukları düşüncesi ve bu düşüncenin yansıması olarak bütün insanlığı içine alacak tek bir devletin olması gerektiğini en ateşli bir şekilde savunmuştur. Yanı sıra kendini bir Roma vatandaşından çok bir dünya vatandaşı olarak görmüştür¹⁶⁶.

4. Epiktetus

Epiktetus (M.S. 50-138), Konya civarında doğmuş, önce köle iken daha sonra özgürlüğünü kazanınca kölelik kurumuna hücum etmiş ve özgürlüğü şiddetle savunmuştur¹⁶⁷. Epiktetus'a göre dünya hükümetinin manasını anlayan ve en büyük, en mühim ailenin Tanrı ve akıl sahibi insanlardan meydana geldiğini bilen bir filozof için mühim olan dünya vatandaşlığıdır. Epiktetus'un evrenselciliği siyasi bir karakterden

¹⁶³ Eric VOEGELIN, **History of Political Ideas: Volume I Hellenism, Rome, and Early Christianity**, Edit with an introduction by Athanasios Moulakis, (The collected Works of Eric Voegelin Volume 19), University of Missouri Press, Printed in the United States of America, 1997, s. 135.

¹⁶⁴ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 54; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 43; İŞÇİ, s. 92; Öktem Stoa düşüncesinin Roma emperyalizmine destek olduğu fikrinin kabul edilebilir bir fikir olduğunu belirtmektedir. Ancak tarihte en hümanist doktrinlerin bile kötü niyetli insanların elinde, kötü amaçların gerçekleşmesi için alet edildiğini de hatırlatmaktadır. Bkz. ÖKTEM, **Stoisizm**, s. 605.

¹⁶⁵ KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 172; OKANDAN, **İlk Zamanlar**, s. 686; ERTOP/ YETKİN, s. 218 vd.

¹⁶⁶ A. ARSLAN, s. 210.

¹⁶⁷ ÖZCAN, s. 16-17.

daha çok hissi ve ahlakidir. Ona göre hayatın manası manevi gelişmeden ibarettir¹⁶⁸. Bu çerçevede Epiktetus, bütün insanların Tanrı'nın çocukları olmaları dolayısıyla eşit olduklarını ve tüm insanların tanrıya boyun eğmeleri gerektiğini belirtmektedir. Epiktetus'a göre insan toplulukları bireylerdeki aklın eşitliğine dayandığından; bu topluluğu tek bir ulusla sınırlamanın bir nedeni yoktur. İnsanlar aynı ölçüde aynı akıldan pay aldıklarına göre, tek bir beden parçaları durumundadırlar. Böylece insanların yasası tek bir akıldır; tek bir yasaya bağlı olan insanlar da tek bir devlete bağlı olacaklardır¹⁶⁹.

5. Marcus Aurelius

Marcus Aurelius M.S. 121-180 yılları arasında yaşamış; Roma'da 161-180 yılları arasında imparatorluk yapmıştır. Kendisi bir köle olan Epiktetus'un en ünlü felsefi izleyicisidir¹⁷⁰. Stoacı düşünce içinde bir köle olan Epiktetus'un yanı sıra bir imparator olan Marcus Aurelius'un da aynı fikirleri benimsemesi, Stoacı düşüncenin kapsayıcılığını göstermesi açısından manidar bir durum olarak karşımızda durmaktadır¹⁷¹.

Marcus Aurelius'un asıl meşgul olduğu konu kişinin kainatla olan bağıdır. Bu hususta kendisinin iki vatani olduğunu belirtmiştir. Birisi Marcus Aurelius olması dolayısıyla Roma, diğeri ise insan olması dolayısıyla Dünya'dır. Yegane iyilik de her iki vatana faydalı olan şeydir¹⁷². Ona göre insan hemcinslerine bir vücudun uzuvları gibi organik olarak bağlıdır. Bütün insanlık en geniş anlamda bir ailedir. Gerek akıl ve gerekse doğa insanların tek bir siyasi oluşum içinde birleşmesini emretmektedir. Böylece Marcus Aurelius evrensel kardeşlik prensibini kabul etmekte ve bütün insanların tek bir devletin vatandaşları olarak aynı siyasi oluşum içinde birleşmesini

¹⁶⁸ ÖZCAN, s. 16-17.

¹⁶⁹ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 173; COPLESTON, *Helenistik Felsefe*, s. 80.

¹⁷⁰ EBENSTEIN, s. 71; KARADENİZ, s. 8; COPLESTON, *Helenistik Felsefe*, s. 81; ERTOP/YETKİN, s. 226.

¹⁷¹ ÖZCAN, s. 21; KARADENİZ, s. 16.

¹⁷² ÖZCAN, s. 18.

arzulamaktadır¹⁷³. Marcus Aurelius, Zenon'un bir düşünce ve hayal olarak yazdıklarını hayata geçirme imkanını bulabilmiştir. İmparator olarak; herkesin yaşadığı toprağı kendi vatani olarak telakki etmesini, ordusunu kendi kalesi, iyi insanları akrabaları kötü insanları ise yabancılar olarak görmesini emretmiştir¹⁷⁴.

III. ORTAÇAĞDA KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİ

A. Genel Olarak

Feodalizmin görünümü, Batı Avrupa'nın şehir medeniyetinin çözülüşünün dışsal ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret ve ulaşımaya dayalı uluslar arası ekonomi, yerini büyük ölçüde kendine yeter toprak mülküne bırakmıştır¹⁷⁵.

Ortaçağda Petrus Damiensis, Wippo, Vido Osnaburgensis, Engelbert de Volkersdorf ve Jordanus d'Osnabruch gibi filozoflar bir "evrensel devlet" düşüncesini savunarak; yeryüzündeki siyasi oluşumların tümünün tek kişinin yönetimi altında birleşmesi, bunların tümünün üstünde tek kişinin bulunması, evrensel bir imparatorluğun, bir devletin gerçekleştirilmesi gereğini öngörmüşlerdir¹⁷⁶. Bu çerçevede Petrus Damiensis, yeryüzündeki bütün krallıkların imparatora tabi olması gerektiğini belirtmiştir. Wippo ise imparatorun dünyanın başı olduğunu savunmuştur. Vido Osnaburgensis, Engelbert de Volkersdorf ve Jordanus d'Osnabruch da tek

¹⁷³ ÖZCAN, s. 18; ERTOP/ YETKİN, s. 228; Recai G. OKANDAN, **Devletin Ahlaki Cephesi Hakkında İlkçağ Filozoflarının Teorik Görüşleri**, İÜHFİM, C. 12, S. 2-3, İstanbul, 1946, s. 438.

¹⁷⁴ ÖZCAN, s. 19.-

¹⁷⁵ Roma medeniyeti en olgun gelişmesine büyük şehir merkezlerinde ulaşmıştır. İngilizce'de "şehir" ve "medeniyet" manasında kullanılan iki kelime, "city" ve "civilization" aynı Latince kelimedden "civis"den gelmektedir. Romalılara göre kırlık bölgeler, tarım ürünlerini tedarik etmek için, zaman zaman sığınacak bir yer bulmak ve dünya telaşlarından el etek çekmek için iyi bir yer olarak kabul ediliyordu. Fakat medeni yaşayışın zevki şehirlerde bulunabilirdi. Orta Çağın başında önce Germen kabileleri, sonra Araplar ve Macarlar tarafından yapılan ve Avrupa'yı kasıp kavuran istilaların en önemli etkilerinden biri, Avrupa'nın ilkel bir tarım hayatına tedricen geri dönmesidir. Böylece şehirlerin boyutları küçülmüş ve daha da önemlisi siyasi, iktisadi ve entelektüel etkinliklerin merkezi olmak bakımından çökmüşlerdir. Örneğin Roma şehrinin, M.Ö. birinci yüzyılda bir milyon sakini varken, nüfusu dördüncü yüzyılda yarım milyonun altına düşmüş ve 1377 yılındaki nüfus sayımına göre nüfusu ise on yedi bin kişilik küçük bir kasaba durumuna düşmüştür. Bkz., EBENSTEIN, s. 129.

¹⁷⁶ OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 220; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 174; ÖZCAN, s. 24-25.

imparatorluk fikrini benimsemişlerdir¹⁷⁷. Engelbert de Volkersdorf (1250-1311), insanlığın hakiki tek bir kanunu olan tek bir millet olduğunu ve hakiki tek bir cumhuriyeti oluşturacağını ifade etmiştir. İlâveten krallıkların tek başlarına ve müstakil yaşayamayacaklarını, karışıklıkların neticesinin boşluk olduğundan, birleştirici bir sistemin kurulması gereğine vurgu yapmıştır. Bu sistem Hıristiyan bir imparator tarafından oluşturulmalı ve insanlığa tek bir baş yani imparator hükmetmelidir. Engelbert'e göre Hıristiyanlık bütün dünyaya yayılınca evrensel imparatorluk da kurulmuş olacaktır¹⁷⁸. Hıristiyan kilisesinin devletten bağımsız bir şekilde insanların manevi sorunlarını yönetmeye yetkili ayrı bir kurum olarak ortaya çıkması Avrupa siyaseti ve siyaset felsefesi açısından en büyük devrimlerden biri olmuştur¹⁷⁹. Engelbert'te dinin bütün dünyaya yayılması ile dini birlikten siyasi birliğe geçiş olacağını öne sürmüştür.

Farabi (870- 950) ise, insanların meydana getirdikleri toplulukları yetkin olup olmadıklarına göre ikiye ayırarak; yetkin toplulukları küçük, orta ve büyük olmak üzere üçe ayırmıştır¹⁸⁰. Büyük toplum, oturulabilir dünyanın bütününde, tüm milletlerin bir araya gelmesidir¹⁸¹. Büyük topluluktan kastettiği, Stoacı anlayışa uygun olarak, diğer bütün küçük ve orta toplulukların hepsini içine alacak olan dünya topluluğudur. Bütün insanları içine alan bu evrensel toplum, toplulukların en yetkinidir. Evrensel toplum, bütün milletleri mutluluğa ulaştırmaya çalışan üstün bir dünyadır; yani en büyük ve üstün olan fazıl medinedir¹⁸². Erdemli-mükemmel evrensel devlet; ancak içinde

¹⁷⁷ ÖZCAN, s. 25; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 174.

¹⁷⁸ ÖZCAN, s. 25; CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 566-567; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 174.

¹⁷⁹ SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, s. 175.

¹⁸⁰ FARABİ, *İdeal Devlet (El-Medinetü'l-Fazıla)*, Açıklamalı çeviri: Ahmet Arslan, Vadi y., Ankara, 1997, (*İdeal Devlet*), s. 100; FARABİ, *Farabi'nin İki Eseri: Fusulü'l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)/Tenbih Ala Sebili's-Sa'ade (Mutluluk Yoluna Yönelme)*, Çev. Hanifi Özcan, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yatınları, İstanbul, 2005, (*Fusulü'l-Medeni ve Tenbih*), s. 65 vd; Bayraktar BAYRAKLI, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş y., İstanbul, 1983, s. 65, Farabi'nin doğum ve ölüm yılları için bkz. age, s. 5;

¹⁸¹ FARABİ, *İdeal Devlet*, s. 100.

¹⁸² OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 234-235; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 174; ÖZCAN, s. 23-24; Farabi'ye göre en büyük camia yeryüzündeki bütün beşeriyeti kapsayan devlettir. Bu çerçevede Farabi "medine" kelimesini; Yunanlıların "polis" ve Romalıların "civitas"ı yerine kullanmaktadır. Polis esas itibarıyla bir büyük şehir ve etrafındaki köy ve kasabalardan ibaret küçük bir devlettir. Fakat hem Yunanlılar hem de Romalılar (mesela

bulundurduğu bütün milletlerin mutluluğa erişmek için birbirlerine yardım ettikleri zaman ortaya çıkar¹⁸³. Farabi'nin ideal devleti dünya devleti olabilecek genişlikte ve uluslararası bir niteliğe sahiptir¹⁸⁴.

B. Aquino'lu Thomas (St. Thomas D'Aquin)

1. Genel Olarak

Aquino'lu Thomas, Aquino kontunun oğlu olarak Naples yakınında tarihi bir köşkte, 1225 ya da 1227 yılında doğmuştur. Erken yaşlarında babasının itirazlarına rağmen Dominikenlerin safına katıldı. Albertus Magnus'un öğrencisi olarak Köln ve Paris'te öğrenimini tamamladı; Paris, Roma gibi pek çok yerde ilahiyat ve felsefe dersleri vermiştir. 1274 yılında ölmüştür¹⁸⁵.

Aquino'lu Thomas, Aristoteles felsefesi ile Hıristiyanlığı mükemmel bir şekilde kombine etmiştir¹⁸⁶. İnsanoğlu, politik bir oluşumdur ve toplum içinde yaşamaktadır. Bütün hükümetlerin amacı ortak refahın sağlanmasıdır. Bu ise yalnızca barış içinde ve dışsal düşmanlara karşı güvenli bir toplum çatısı altında olabilir¹⁸⁷.

Cicero) bu kelimeyi genellikle devlet manasında kullanırlar. bkz. ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 131 ve 131 dp.2; Demirel, büyük toplumu yaşanabilir dünyanın tamamında diğer bütün devletlerin bir araya getirdiği toplum olarak ifade ettikten sonra; hemen devamında gelen cümleye “büyük toplumlar” diye başlamaktadır. Ona göre büyük toplumlar birbirleriyle ilişkide bulunan ve birbirlerine yardım eden birçok ulustan oluşmaktadır. bkz Demokan DEMİREL, **Fârâbi'nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir**, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C.7, S. 1, Niğde, 2014, (**Erdemli Şehir**), s. 363; Yörük, Farabi'de beşeriyete şamil bir cemiyet fikrinin; Zenon'un dünyada tek devlet fikrinin bir başka tarzda ifadesi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Abdülhak Kemal YÖRÜK, “**Farabinin Cemiyet ve Hukuk Felsefesi**”, in. **Farabi Tetkikleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi y., İstanbul, 1950, s. 96.

¹⁸³ FARABİ, **İdeal Devlet**, s. 101.

¹⁸⁴ Muhammed Sagir Hasan EL- MASUMİ, “**Farabi II**”, in. **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, Ed. M. Muhammed Şerif, Çev. Burhan Köroğlu, 3. bs. İnsan y., İstanbul, 2000, s. 78.

¹⁸⁵ THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 243.

¹⁸⁶ Joseph CANNING, “**Aquinas**”, in. **Political Thinkers from Socrates to the Present**, Edit by David Boucher and Paul Kelly, Oxford University Press, Printed in Great Britain, 2005, s. 112.

¹⁸⁷ THILLY, **Felsefe Tarihi**, s. 253.

2. Devlet Teorisi

Aquino’lu Thomas; site devletinin savunma ihtiyacını iyi karşılayamayacağı için yetkin devlet olamayacağını ileri sürmektedir. Ancak evrensel bir devletin yetkin olabileceğini öne sürmektedir¹⁸⁸.

Aquino’lu Thomas başında Papanın bulunduğu kiliseyi tüm dünyayı kapsayan (âlemşümûl) bir topluluk kavramı, olarak muhafaza etmektedir. Ancak en genel yönleriyle yönetime ilişkin olaylar tartışılmak gerektiğinde imparatorlardan değil, hükümdarlardan söz etmektedir. O’nun görüşüne göre, kilise dünyayı kapsayan ilahi otoriteyi doğrudan doğruya ve dünya çapındaki dünyevi otoriteyi de çeşitli kurallara ve hükümdarlara yol göstererek dolaylı biçimde ifa eden yegane âlemşümûl topluluktur¹⁸⁹. Böylece kilise “imparator” kavramının yer bulmasını güçleştirdiği gibi, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nun tasallutuna karşı bağımsızlıklarını savunan mahalli yöneticilerin cesaretini de arttırmıştır. Alman- İtalyan imparatorluğu haline gelen bu İmparatorluk; iç çürümeleri ve 12. ve 13. yüzyıllarda papalık tarafından tahkir edilmesi nedeniyle bütün âlemşümullük iddialarını kaybetmiştir¹⁹⁰.

Thomas’ın düşüncesine göre Tanrı mutlak vahdeti temsil etmektedir ve insanlar da ne kadar birleşirlerse o derece Tanrı’ya yaklaşırlar¹⁹¹. Thomas’ın insanın Tanrı’ya yaklaşması düşüncesi daha sonraki yıllarda Dante’nin dünya insanların bütünlüğü argümanına temel oluşturmuştur¹⁹².

¹⁸⁸ ŞENEL, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 335.

¹⁸⁹ EBENSTEIN, s. 141.

¹⁹⁰ EBENSTEIN, s. 141.

¹⁹¹ Bihterin DİNÇKOL, “Seküler Düşüncenin İlklerinden ‘Dante’ ”, in. Prof. Dr. Nuri Çelik’e Armağan, C. 1, Beta y., İstanbul, 2001, (Dante), s. 231; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 145-146.

¹⁹² B. DİNÇKOL, *Dante*, s. 231.

C. Dante ve Evrensel Monarşi

1. Genel Olarak

Bir hukukçunun oğlu olarak 1265 yılında, Floransa'da¹⁹³ doğan Dante Alighieri 1321'de Ravenna'da öldüğünde ardında; İtalya'nın ve Avrupa'nın en büyük edebiyatçılarından ve siyasal düşünürlerinden biri olarak kabul edileceği eserler bırakmıştır¹⁹⁴. Soylu bir aileye mensup olan Dante, Padova ve Bologna'da eğitim görürken; Aquino'lu Thomas'ın fikirlerinden etkilenmiştir¹⁹⁵.

Edebiyat alanında İlahi Komedi (Divina Commedia) adlı ölmez eseri ile tanınan İtalya'nın bu en büyük şairi; siyaset alanında da nam salacak eserler vermiştir. Bunlar: tamamlanmamış olan Ziyafet (İl Convivio); Mektuplar (Epistolae) ve asıl incelenecek olan Monarşi (La Monarchia)'dır¹⁹⁶. Ben-Amittay'a göre Dante'nin siyasal düşünceye en büyük katkısı devletin toplumsal arka planını ve devletin özünde din dışı

¹⁹³ Feodalite ile birlikte sönükleşen şehir hayatını on ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar olan süreçte canlandırır. Önderlik eden İtalya, daha sonra bu önderliğini Rönesans'ta zirveye ulaşacak olan antik Yunan ve Roma düşüncesinin canlanmasındaki önderliği ile pekiştirdi. İtalyan şehirleri arasında Floransa, Cenova ve Venedik yalnızca İtalya'da değil, bütün dünyadaki uluslar arası ticaretin ve mali üstünlüğün en önemli merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İtalyanlar yerli ve uluslar arası ticaret yollarında yürürlükte olan banka ve kredi metotlarını ve tekniklerini keşfederek; bankacılık ve maliyede günümüze kadar gelen süreçte kullanılacak İtalyanca tabirleri kazandırmışlardır. Ebenstein, kapitalist sistemin aslında on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde değil; on üçüncü yüzyıl İtalya'sındaki bu gözü pek ticari ve mali girişimlerle başladığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. EBENSTEIN, s. 132. Buradan hareketle nasıl ki kapitalist sistemin temelleri on üçüncü yüzyıl İtalya'sında atılmışsa, 21. yüzyılda veya küreselleşmenin bir sonraki merhalesinde oluşabilecek küresel barış ve tek dünya devletinin temelleri de yine 13. yüzyıl İtalya'sında Dante tarafından atıldığı ifade edilebilir.

¹⁹⁴ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, "Dünyevi İktidara Doğru", in. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (Dünyevi İktidara Doğru), s. 272; EBENSTEIN, s. 135; Ömer KORKMAZ, **Dante Alighieri Yaşamı ve Eserleri**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, S. 2, İzmir, 2001, (Dante Yaşamı ve Eserleri), s. 46 vd.

¹⁹⁵ B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 227; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 59; Aquino'lu Thomas'ın fikirlerinden etkilenmesi ile ilgili olarak bkz. Charles CROZAT, **Amme Hukuku Dersleri Orta Zamanlar**, C. II, Kısım II, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1946, (Orta Zamanlar), s. 597; EBENSTEIN, s. 140 vd; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 152, dp. 69; ÖZCAN, s. 26.

¹⁹⁶ CH. CROZAT, **Dante Alighieri'nin Devlet Nazariyesi**, Çev. Sahir Erman, İÜHFİM, C. 10, S. 1-2, İstanbul, 1944, (Dante), s. 7 vd; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 147; AKIN, s. 61.

olan bağımsız karakterini ortaya koymuş olmasındadır¹⁹⁷. İlâveten Dante, devletin temel görevinin dünya ölçeğinde özgürlük, adalet ve barış sağlamak olduğunu vurgulayarak; evrensel ölçekte barış içinde insanların birliği fikri de en az seküler düşüncesi kadar önemlidir¹⁹⁸.

İlahi Komedyâ (Divina Commedia) eserinde, Orta Çağ yaşamını ve düşünce yapısını şiirsel bir anlatımla ortaya koymuştur. Ayrıca İlahi Komedyâ'da bir yandan Dante'nin şair Vergilius ve Beatrice'in yardımıyla "Cennet, Araf ve Cehennem"de dolaşması anlatılırken diğer taraftan bu imgesel yolculukta dünyadaki fenalıkların nedeni, evrensel bir imparatorluğun yokluğuna bağlanır¹⁹⁹. Dante'nin siyasal düşüncelerini ortaya koyduğu en önemli eseri, üç kitap halinde, Latince yazdığı La Monarchia (monarşi)dir²⁰⁰. Bu eserinde, papalığın iddialarına cevap vermekle birlikte asıl olarak siyasal bütünleşme özleminin yansıması olarak Orta Çağdaki Roma İmparatorluğu'nun evrenselliğini savunarak; barışın nasıl kurulacağına yönelik açıklamalar yapmıştır. Dante tıpkı kendinden iki yüzyıl sonraki yurttaşı Machiavelli gibi İtalya'daki parçalanmışlıktan etkilenmiş ve siyasal düşüncesini barış üzerine yoğunlaştırmıştır²⁰¹.

¹⁹⁷ Jacob BEN-AMITTAY, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay/Levent Köker, Savaş y., Ankara, 1983, s. 110; Mehmet Ali AĞAOĞULLARI/ Levent KÖKER, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, 5. bs. İmge Kitabevi y., Ankara, 2008, (**Kral-Devlete**),s. 40-41.

¹⁹⁸ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 66; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 40; ; SABINE, **Siyasal Düşünceler Tarihi I**, s. 255; Ben-Amittay, Dante'nin evrenselci ve barışçı kavramlarının günümüzde de önemli miktarda anlamlarını koruduklarını belirtmektedir. Bkz. BEN-AMITTAY, s. 110.

¹⁹⁹ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 60-61; CROZAT, **Orta Zamanlar**, s. 575-576; CROZAT, **Dante**, s.11.

²⁰⁰ B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 228; Erim'e göre: Dante'nin bu eseri skolastik bir metotla yazılmıştır. Önce tezini öne süren Dante daha sonra bu tezi mantiki deliller yoluyla ve kıyasla açıklamaya çalışmıştır. Bütün eser baştan sona kadar kıyaslarla meydana getirilmiştir. Bkz. ERİM, **Amme Hukuku**, s. 85; Ayrıca Dante, yeni Aristotelesçi açıklama kategorilerini, Roma hukukundan kaynaklanan eski gelenekleri, kuralları ve teolojik boyutlu kanıtları kullanmıştır. Bkz. AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 40.

²⁰¹ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 60; B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 228; İtalya'nın içinde bulunduğu durumdan etkilenmesi için bkz. Gert SORENSEN, "The Reception of the Political Aristotle in the Late Middle Ages (from Brunetto Latini to Dante Alighieri) Hypotheses and Suggestions", in. **Renaissance Readings of the Corpus Aristotelicum**, Edit by Marianne Pade, English revision by John Blundell, Printed by Naragana Press, Denmark, 2001, s. 18.

Dante evrensel monarşiyi; “dünyevi monarşi veya insanların verdiği adıyla ‘imparatorluk’, belirli bir zamandaki tüm insanların üzerinde yahut zamanla ölçülen tüm şeylerin üzerinde tek bir prensin yönetim gücüne sahip olması” şeklinde tanımlamıştır²⁰². Diğer bir deyişle evrensel monarşi; dünyadan ibaret bir ülke, insanlığın tümünden ibaret bir nüfus ve imparatorlardan ibaret bir hükümettir²⁰³.

Dante’nin evrensel monarşi iddiası, ulusçuluğun ilk belirtilerinin ortaya çıktığı bir dönemde kayda değer bulunmamıştır. Ancak devletin barış, özgürlük ve refahı sağlama fonksiyonları üzerinde durması, dünyadaki çatışmaların engellenmesi için evrensel birliği ileri sürmesi ile düşünce tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Aslen savunduğu monarşi, insanların birliği için, ulus üstü bir siyasal yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dante, Romalıların mirasçıları olarak gördüğü kendi ülkesine, evrensel monarşiyi kurma hakkını ve görevini vermektedir. Ancak yaşadığı dönem itibarıyla İtalyan ulusal devletini düşlemesi mümkün olamamıştır²⁰⁴.

Evrensel monarşi ile ilgili üç soru üzerinde duran Dante, bu soruların cevaplanması gerektiğini belirtmektedir. İlki: bu yönetim dünyanın barış ve refahı için gerekli midir? İkincisi: Romalıların monarşi makamını üstlenmeleri haklı mıdır? Üçüncüsü ise: monarşi yetkisi doğrudan Tanrı’dan mı, yoksa onun bazı vekillerinden ve temsilcilerinden mi gelir sorusudur²⁰⁵. Evrensel monarşinin incelenmesinde bu üç soru temel alınacaktır.

²⁰² Dante ALIGHIERI, “**De Monarchia (Monarşi Üzerine)**”, in. **Batı’ya Yön Veren Metinler I Kökler/ Orta Çağlar**, Der: Alev Atlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, (**Monarşi Üzerine**), s. 261.

²⁰³ Ömer KORKMAZ, “**Dante Alighieri’nin Siyaset Felsefesine İlişkin Görüşleri**” in. **Yıldızhan Yayla’ya Armağan**, Galatasaray Üniversitesi y., İstanbul, 2003, (**Dante**), s. 370; CROZAT, **Orta Zamanlar**, s. 593; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 40; AKIN, s. 61; B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 230; KAPLANGİL, s. 8.

²⁰⁴ B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 231-232; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 45, dp. 32.

²⁰⁵ DANTE, **Monarşi Üzerine**, s. 261; AĞAOĞULLARI, **Dünyevi İktidara Doğru**, s. 273; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 148; ERİM, **Amme Hukuku**, s. 85; ÖZCAN, s. 27; EBENSTEIN, s. 133 vd; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 40. Burada üzerinde durulan sorular aslında üç kitap halinde kaleme alınan “Monarşi” eserinin her bir kitabını oluşturmaktadır. Bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 61; Aurelia HENRY, “**Introduction**”, in. Dante Alighieri, **The De Monarchia of Dante Alighieri**, edited with translation and

2. Amacı ve Temellendirilmesi

Dante evrensel monarşi idealinin amacının “barış” olduğunu belirtmektedir. O’na göre barış; insanoğluna verilen nimetleri korumak için düzenlenen şeyler içinde en iyisidir. Nasıl ki rahat ve sakin biri, bilgelik ve basiret konusunda mükemmelliği yakalayabiliyorsa; sükunet ve barış içinde yaşayan insan soyu da yapması gereken işlere kendisini özgürce ve kolayca verebilir. İlaveten Dante; nihai amaç olan, tüm işlerimizin ulaşması gereken (neredeyse ilahi işler olan), o noktaya ulaşılması için en iyi araç ve tüm çıkarımlarının temel prensibi görülmesi gerekenin de “evrensel barış” olduğunu vurgulamıştır²⁰⁶. Böylece Dante evrensel monarşinin dünyanın barış ve refahı için gerekli olup olmadığı yönündeki ilk soruyu gereklidir şeklinde cevaplandırmıştır. Dante; daha sonra bu gerekliliği temellendiren argümanlarını ortaya koymaktadır.

Gerçekten de barış ancak tek bir monarkın; her şeye sahip olmasıyla, egemenliğini tüm krallıklar ve devletler üzerine kurmasıyla ve egemenliği altındakilerin aralarında meydana gelecek sorunları çözecek hükümler koymasıyla gelebilir²⁰⁷.

Dante, dünyanın tek bir monarşi ile idare edilmesi gerektiğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bu iddialarının temelini Aristoteles’te ve Aquino’lu Thomas’da bulur. Aristoteles’in belirttiği gibi; insanlar mutluluğa ulaşmak, gereksinimlerini karşılamak için bir araya gelirler ve siyasal toplumu oluştururlar. İnsanın amacı mutluluğa ulaşmaktır. Ayrıca Dante, Aristoteles’in insanları sosyal bir varlık olarak görmesi ve insanların gayelerine ulaşmak için bir araya geldikleri fikrinden yola çıkmış ve herkes aynı amaca sahip olduğu için; bütün insanların birleşerek mutluluğa erişebileceklerini ifade etmiştir²⁰⁸.

notes by Aurelia Henry, Boston and New York, Houghton, Mifflin and Company, the Riberside Press, Cambridge, 1904, s. xxii; KORKMAZ, *Dante Yaşamı ve Eserleri*, s. 79.

²⁰⁶ DANTE, *Monarşi Üzerine*, s. 262; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 149; AKIN, s. 63; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 86; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 175.

²⁰⁷ HENRY, s. xxiii; Aynı yönde bkz. KORKMAZ, *Dante*, s. 372-373.

²⁰⁸ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 62; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 86; B. DİNÇKOL, *Dante*, s. 230; ARİSTOTELES, s. 79; KORKMAZ, *Dante Yaşamı ve Eserleri*, s. 56-57; CROZAT, *Dante*, s. 29; Donald TANNENBAUM/David SCHULTZ, *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, Çev. Fatih Demirci, Adres y.,

İlk olarak tek bir insanı, bir aile reisini ve tek bir şehri ele alarak fikirlerini temellendiren Dante'ye göre; bir insan bütün gücünü mutluluğa varmak için kullanır. İnsan diğerlerini düzenleme ve yönetme fikrine sahiptir; aksi durumda mutluluğa erişemez. Bir ailede mutlaka bir kişi düzenleyici ve kural koyucu olmalıdır ki bu kişi ailenin babasıdır. Filozofların söylediği gibi “bütün evler en yaşlı olan tarafından yönetilir”²⁰⁹. Dante, Aristoteles'ten alıntı yaparak argümanlarını güçlendirme yoluna gitmiştir. Buna göre Aristoteles'in Politika eserinde geçen “birkaç şey bir araya geldiğinde bunlardan birinin diğerlerini düzenlemesinin ya da yönetmesinin; diğerlerinin de ona boyun eğmesinin gerekli olduğu” yönündeki ifadeyi evrensel monarşinin gerekliliğini temellendirmek için dayanak noktası yapmaktadır²¹⁰.

Nasıl ki bir dizi nesne belli bir sonucu elde etmek üzere düzenlendiğinde, onlardan birinin diğerlerini düzene sokarak yönetmesi, diğerlerinin ise buna itaat etmesi lazım geliyorsa; bir kişi için de aklı, mutluluğa varan yolda diğer bütün yeteneklerini düzenler. Bir kişinin yönetimi; eğer barış ve birlik herkesin menfaatine olacak şekilde korunmak isteniyorsa, olmazsa olmazdır. İnsan ırkının hedefi, ondaki potansiyel kapasitelerin tümüyle gelişmesidir. Bu sebeple bir kişi rehberlik etmeli ve yönetmelidir. İşte bu hizmete verilen hususi isim de monark veya imparatordur. Yukarıdaki izahlar ışığında dünyanın refahı için monarşi veya imparatorluğun ihtiyaç olduğu gayet açıktır²¹¹.

Bütün insan soyu belirli parçalardan oluşan bir bütündür ve başka bir bütünün de parçasıdır. Her ne kadar belirli krallıklara ve milletlere göre bir bütünden bahsedilebilse de asıl olarak bu birimler; tüm evrenin bir parçasıdır. Bu nedenle insanlığın bütün sisteminin alt parçaları nasıl ki bütüne iyi uyum sağlıyorsa; o bütün de

Ankara, 2005, s. 134; Dante'ye Aristoteles'in etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SORENSEN, s. 20 vd; Ortaçağın hakim anlayışına göre gerçeğe ulaşabilmek için -din hariç- tek bir yol vardır: Aristoteles felsefesi. Ortaçağda hakikat ile Aristoteles'nin sözleri aynı şeyler olarak kabul edilmekteydi. Bu nedenle iddialarını temellendirmek için Dante, sık sık Aristoteles'in fikirlerine başvurmuştur. Bkz. AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 149, dp. 62.

²⁰⁹ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 61; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 178.

²¹⁰ DANTE, **Monarşi Üzerine**, s. 262; Birinin buyruk vermesi, bir başkasının ise söz dinlemesi gerektiği olgusu hakkında bkz. ARİSTOTELES, s. 13.

²¹¹ EBENSTEIN, s. 135; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 42.

kendisinin üzerindeki bütüne iyi biçimde uyum sağlaması gerekmektedir. Bu da ancak insanlığın parçalarının bir monarkın hükümdarlığı altında olması ile sağlanabilecektir²¹². Bütün insanların son kaderlerindeki birlik düşüncesi Dante’yi; tüm kavimleri ve yeryüzünü tek bir imparatorluk çatısı altında birleştirme fikrine sevk etmiştir²¹³.

İnsanlığın bir monarkın hükümdarlığı altında yaşaması Dante’ye göre, Tanrı’nın verdiği en büyük nimet olan özgürlüğün en iyi şekilde gerçekleştirilebileceği bir rejimdir. Çünkü özgürlük; kendi kendine karar verebilen kişinin, başkası için değil kendisi için yaşamasıdır. Ancak yönetilenlerin yöneticiler uğruna yaşadıkları çürük yönetim biçimlerinde özgürlüğün sağlanması mümkün görünmemektedir. Monarşide ise yurttaş yönetici için yaşamaz; tam tersine yönetici yurttaş için yaşar. Yani yönetimin amacına ulaşması için kullanılan araçlar bakımından herkesin efendisi olan monark, amaç söz konusu olduğunda herkesin gerçekte hizmetkârıdır. Monarşi, yurttaşların kendileri için var olmalarına olanak tanınması bakımından; özgürlüğü sağlayan en iyi siyasal rejimdir. İnsanlık, böyle bir yönetim altında, hükümdarın en iyi ihtimalle kendini insanlığın sadece bir parçası ile özdeşleştirdiği; mahalli veya milli monarşilerin herhangi bir rejimi içinde olduğundan daha özgür olacaktır. Başta demokrasi olmak üzere diğer bütün yönetim biçimlerinin tümünün kötü olmasının sebebi ise insanları köle durumuna indirmelerindedir²¹⁴.

Dante diğer bir argümanında Tanrı’nın teklifinden yola çıkmakta ve İncil’den örnekler vererek insanın yaradılış safhasına kadar geriye gitmektedir. İncil’de yer alan

²¹² DANTE, **Monarşi Üzerine**, s. 262.

²¹³ Cemil SENA, **Filozoflar Ansiklopedisi**, C. 1, Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1974, s. 476.

²¹⁴ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 43-44; EBENSTEIN, s. 136; AKIN, s. 63; ÖZCAN, s. 27 vd.; Erim, monarşi de insanların hür olduklarını belirttikten sonra asıl hürriyetin düşünce (akli muhakeme) özgürlüğü olduğunu dile getirmektedir. Herhangi bir şeyin önce tasarlandığını, daha sonra aklın süzgecinden geçtikten sonra iyi veya kötü olarak kararlaştırıldığını; her insanın kanaatlerine göre bir şeye yaklaştığını ya da uzaklaştığını bildirmektedir. Kararların alınmasında akıl; iştaha yahut şehvete tabi ise özgürlük yoktur. Mesela hayvanlarda özgürlük yoktur; çünkü akli muhakemesini iştaha yönlendirir. Özgürlüğün var olabilmesi için iştaha akla tabi olmalıdır. Bu açıdan özgürlük Tanrı’nın insanlara verdiği en büyük nimettir. Hükümdar insanlara karşı sevgi beslediğinden onların iyiliğini ister ve insanlara en büyük özgürlüğü hükümdar sağlayabilir. Bkz. ERİM, **Amme Hukuku**, s. 88.

“Dinle, ey İsrail! Allahımız Rab bir olan Rabdir²¹⁵” şeklindeki ifadeye göre Tanrı tektir. Ayrıca Tanrı'nın niyetinin yaratılan her şeyin doğaları elverdiği ölçüde Tanrı'ya benzer olması olduğunu belirterek; “ve Allah dedi: suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım;... ve Allah insanı kendi suretinde yarattı...²¹⁶” hükmünü ortaya koymaktadır. Buna göre insan soyu ancak tek vücut olarak birleşirse tekliğe yaklaşabilir; bu da bir prensin tebaası olmadan mümkün değildir. Tüm hareket ettiriciler, tüm parçalar, tek hareket ettirici Tanrı tarafından yönetildiğine göre; insan soyu da tek bir prens tarafından, tek bir kanuna göre ve tek bir hareketle yönetildiğinde en iyi durumdadır. Dante bu argüman ışığında da; dünyanın refahı için insanlar tarafından imparatorluk denilen; bir monarşinin veya tek bir prensliğin varlığını açıkça gerekli görmektedir²¹⁷.

Bir diğer argüman; yönetimler arasında ortaya çıkabilecek ihtilafların kesin bir şekilde çözümlenebilmesinin ancak hepsi üzerinde nihai hükmü verebilecek kudrete sahip bir otoritenin bulunması gerektiği fikrine dayanmaktadır. 21. yüzyıldan tarihe bakıldığında devletler arasındaki sorunları çözebilecek ve böylece savaşı engelleyebilecek bir otoritenin olmayışının; bütün insanlığa büyük acılar yaşatmış olduğu ve yaşatmaya da devam ettiği görülmektedir. Yönetimler arasında ortaya çıkabilecek ihtilafları kesin bir şekilde çözümleyebilecek bir otoriteye duyulan ihtiyaç bugün de güncelliğini korumaktadır.

Gerçekten de Dante'ye göre; nerede bir ihtilaf varsa orada bir hüküm olmalıdır; aksi durumda telafisi olmayan bir kusur var demektir. Bu hususu şu şekilde izah etmektedir: Hem kendilerinden hem de tebaalarından kaynaklanan hatalar sonucu iki prens arasında ihtilaf olabileceği açıktır. Bu halde ikisi arasında bir hüküm vermenin

²¹⁵ Markos Bap 12/29, in. **Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)**, Kitabı Mukaddes Şirketi y., İstanbul, 1985, İncil Bölümü, s. 49; Dante ALIGHIERI, **The De Monarchia of Dante Alighieri**, edited with translation and notes by Aurelia Henry, Boston and New York, Houghton, Mifflin and Company, the Riverside Press, Cambridge, 1904, (**The De Monarchia**), s. 26.

²¹⁶ Tekvin Bap 1/26-27, in. **Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)**, Tevrat Bölümü, s. 1-2; DANTE, **The De Monarchia**, s. 26.

²¹⁷ DANTE, **Monarşi Üzerine**, s. 263; EBENSTEIN, s. 135; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 43; KORKMAZ, **Evrensellik Düşüncesi**, s. 184; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 150; ERİM, **Amme Hukuku**, s. 87; KORKMAZ, **Dante**, s. 375.

bir yolu olmalıdır. Ancak biri diğereine tabi olmadığından; birbirleri hakkında hüküm de veremezler. Çünkü eşitleri birbirinden üstün kılan bir kural da yoktur. Bu nedenle yargı yetkisi bu iki presten de yüksek olan ve her ikisini de kendi kanunları çerçevesinde yargılayabilecek başka bir prene ihtiyaç vardır. Eğer bu üçüncü prensin de kendi yargı yetkisine tabi olmayan bir eşiti varsa; yeniden bir üçüncü aramız gerekir. Bu şekilde ya sonsuza kadar gitmemiz gerekir ki bu imkansızdır; ya da hükümleriyle doğrudan veya dolaylı olarak tüm ihtilafları çözebilecek olan ilk ve en yüksek yargıca, bir monarşik hükümdara/imparatora ulaşırız²¹⁸.

Ayrıca O'na göre; evrensel monarşi yeryüzünde adaletin sağlanmasının biricik yoludur. Adalet; herkese hakkını vermek gerektiği (a chacun son du) şeklinde temellenmektedir. Herkese hakkını vermeye riayet; iktidarı herkesin kudretinden daha fazla olan bir kişi eliyle yerine getirilebilir. Ayrıca yetkin adalet, adaleti belirleyen kişinin sağlam iradeli ve gücünün çokluğu ile doğru orantılıdır. Evrensel monark, dünyaya hakim olduğundan hem mutlak bir güce sahiptir, hem de iradesini zayıflatacak her türlü istekten ve tutkudan uzaktır. İlaveten, herkesin efendisi olmasına karşın, güttüğü amaç bakımından “bütün tebaasının hizmetkârıdır”; bu sebeple de, adaletin temel güvencesidir. Buradan çıkan sonuca göre; insanlara adaleti ve özgürlüğü veren tek yönetim biçimi evrensel monarşidir²¹⁹. Ayrıca Dante yüksek ve egemen bir adalet konusundaki talebini Kilise ile ilişkilendirmemektedir. Adaletin, ancak dünyasal erk yani evrensel monarşi tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır²²⁰.

Gerçekten de evrensel monarşinin başındaki monarkın dünyaya hakim olmasıyla birlikte artık sahip olmayı isteyebileceği bir şey kalmadığını düşünebiliriz. Bu

²¹⁸ DANTE, *Monarşi Üzerine*, s. 264; CROZAT, *Dante*, s. 39-40; EBENSTEIN, s. 134; AKIN, s. 64; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 87; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 181.

²¹⁹ AĞAOĞULLARI, *Dünyevi İktidara Doğru*, s. 274; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 150; EBENSTEIN, s. 135-136; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 88; AĞAOĞULLARI/KÖKER, *Kral-Devlete*, s. 43-44; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 62-63; AKIN, s. 66; “En asil ve faziletli millet diğerlerine hükmetmelidir. Allah Romalıları, Venüs’ün oğlu Ene’nin sulbünden getirmekle dünyanın gerçekten en asil ve faziletli milleti olarak yaratmış olduğunu göstermiştir.”; bkz. AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 152, burada Dante’nin mitolojik inançları da argümanlarını desteklemekte kullandığı görülmektedir.

²²⁰ KORKMAZ, *Dante*, s. 374; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 182.

andan itibaren istenecek yegane şey iktidarın devamıdır; bunun yolu ise tebaasının mutluluğundan geçmektedir. Tebaanın mutluluğunu sağlayacak yol ise adaletle hükmetmek, yaşam seviyelerini birbirlerine mümkün olduğunca denk tutarak yükseltmektir. Bu iş ise, Dante'nin belirttiği gibi aslında tebaasının hizmetkârı bir yönetimin başarabileceği bir iştir.

3. Yönetim Hakkı

Dante evrensel monarşinin merkezi ve dayanağı olarak Roma'yı ve Romalıları görmektedir. O'na göre Tanrı tarafından en asil insanlar olarak yaratılan, kendi çıkarlarından önce insanlık aleminin ortak yararlarını düşünen Romalıların, insanlığı yönetici millet olarak kalmalarını Tanrı arzulamaktadır. Romalılar emretmek, yönetmek ve itaat edilmek için yaratıldıkları gibi Roma da insanlık alemini yönetecek üstün otoritenin merkezi olarak tespit edilmiştir²²¹. Romalılar dünya imparatorluğu için mücadele eden bütün milletleri mağlup etmiştir. Dante'ye göre dünya imparatorluğuna en yaklaşan Büyük İskender'dir ancak O'da muzaffer olarak ilerlerken ölmüştür²²². Yalnız Roma kainata hakim olabilmıştır. Dünya hakimiyeti için savaşan bütün rakiplerini yenmiştir. Bu da ancak Tanrı'nın arzusu ile yani meşru bir şekilde gerçekleşen bir başarıdır. Ayrıca Roma, gagesine ulaşmak için ilerlerken daima savaş kurallarına uymuştur; bu ise fethetmeyi meşru kılar²²³.

Dante'ye göre Romalılar dünyayı fethederek bütün insanlığın ortak iyiliğini sağlamayı kendilerine amaç edinmiştir²²⁴. Ağaoğulları'na göre böylelikle emperyalizmin tarih boyunca başvuracağı sav olan; ortak iyiliğin hakkı içerdiği savını, temel alan Dante'nin Romalılar güç, şiddet kullandıkları zaman bile haklı bir amaç

²²¹ OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 223; CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 607; EBENSTEIN, s. 137; Nihat ERİM, *La Haye Sulh Konferanslarından Önce Tahkim ve Sulhçuların Gayretleri*, AÜHFD, C. 1, S. 1, Ankara, 1943, s. 78; SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, s. 257.

²²² DANTE, *The De Monarchia*, s. 112 vd; CROZAT, *Dante*, s. 43.

²²³ CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 607; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 186-187; Ortaçağ'da düello adaletin güvencesi olarak kabul edilmekteydi. O zamanda hakim olan düello kurallarına göre; iki savaşçı karşı karşıya geldiğinde rakibine yenen taraf, Tanrı'nın hükmünü yerine getirmiş sayılıyordu. Bkz. ERİM, *Amme Hukuku*, s. 91; AĞAOĞULLARI/KÖKER, *Kral-Devlete*, s. 47.

²²⁴ ERİM, *Amme Hukuku*, s. 90.

güttüklerinden ötürü imparatorluğa meşru bir biçimde sahip oldukları sonucunu çıkarttığını vurgulamaktadır²²⁵. Gerçekten de Dante, Roma İmparatorluğu'nun, aynı zamanda insanlığın hukukuna istinat ettiğini; çünkü hukukun sağlamayı hedeflediği gayenin ortak iyilik (müşterek menfaat) olduğunu söylemektedir. O'na göre ortak iyiliği hedeflemeyen hukukun mevcut olabilmesi imkansızdır. Kanunları meşru kılan husus kamu yararadır. Bütün kanunların gayesi yurttaşların menfaati olmalıdır. Aksi halde bunlar içerikleri ve mevzuları itibariyle, maddi kanun değil ancak şekli kanun olurlar. Öyleyse Romalılar kamu yararını hedeflediklerinden, gayeleri hukuka yönelmişti. Sadece barış ve özgürlük aşkı ile hareket eden Roma milleti, bazen kendi menfaatlerini bile, insanlığın menfaati karşısında ihmal etmiştir²²⁶.

Bir diğer argümana göre ise; tarihte Roma en tehlikeli, en ümitsiz durumlardan olağanüstü birtakım olaylar ve mucizeler sayesinde kurtulmuştur. Mucizeler de ancak Tanrı tarafından gerçekleştirilebildiğine göre; Romalıların dünyaya egemen olmaları Tanrı iradesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca İsa Peygamberin Roma yönetimi altında doğması ve mükemmel bir monarşi olan Augustus'un ülkesinde insan olarak kaydolmayı seçmesi, bu iradenin bir tezahürüdür²²⁷. Diğer taraftan Hıristiyanlık inancına göre, Hazreti (Hz.) İsa'yı yargılayıp cezalandıran otoritenin haklı ve meşru olarak kabul edilmesi zorunluluğudur. Çünkü Dante'ye göre, eğer Hz. İsa'nın -Hıristiyanlık inanişinde- ölümü yasal bir otorite tarafından buyrulmuş olmasaydı; Hz. İsa insanların günahları adına cezalandırılmış sayılmaz, dolayısıyla insan soyunu kurtarmış olmazdı²²⁸. Böylece Hz. İsa Peygamberin her halinin Roma'yı meşrulaştırmaya bir nevi dayanak noktası yapıldığı görülmektedir.

²²⁵ AĞAOĞULLARI, **Dünyevi İktidara Doğru**, s. 275.

²²⁶ CROZAT, **Orta Zamanlar**, s. 608.

²²⁷ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 63-64; MOSCA, s. 79; B. DİNÇKOL, **Dante**, s. 232; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 44-45; KORKMAZ, **Evensellik Düşüncesi**, s. 186-187; KORKMAZ, **Dante**, s. 376-377; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 151; HENRY, s. xxv; DANTE, **The De Monarchia**, s. 124 vd; C. Northcote PARKINSON, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, 2. bs., Çev. Mehmet Harmanlı, Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1984, s. 73.

²²⁸ DANTE, **The De Monarchia**, s. 128 vd.; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 47, dp. 33; HENRY, s. xxv; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 153; "Adem'in cennet'te işlediği günahattan sonra insanların hepsi günahkar

Dante yönetim hakkını Romalılarda ve Roma imparatorluğunda görmekle, kendi döneminden yüzyıllar önce yıkılan evrensel Roma imparatorluğunun yine Roma merkezli olmak üzere teşekkülünü hayal etmektedir²²⁹.

4. Yönetim Biçimi

Dante, bir dünya devletinin kanun ve yönetim bakımından insanlığı birleştirmesini kabul etse de; birçok etnik, kültürel ve farklı dillere sahip insanların ve milletlerin var olmakta devam etmesini kabul eder. Bunların her birinin tarih ve iklim şartları gibi dış etkenlerle oluşmuş; gelenekleri ve ihtiyaçlarıyla var olmalarını tabii karşılar²³⁰. Dante, Doğal Yasa anlayışı yerine Aristoteles'in yasa anlayışını kabul etmesi nedeniyle çeşitli devletlerin aynı yasa ile yönetilemeyeceği yargısına varmıştır. Ancak hemen ardından bu yargının çeşitli siyasal birimlerin bağımsızlığı anlamına da gelmeyeceğini vurgulamıştır²³¹.

Evrensel monarşide diğer siyasi yapılar varlıklarını, özelliklerini ve bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Bu evrensel kolektif yaşamada, gerçekte federatif bir yapı hakimdir. Ancak bu çeşitli siyasi yapılar üzerinde; insanların ortak yararları ile ilgili kanunları alacakları tek kişi bulunacaktır²³². Dante'ye göre eğer bir işi bir kişi yerine getirebiliyorsa; aynı işi birden fazla kişinin başarmaya kalkması lüzumsuzdur. Halbuki ne Tanrı'da ne de doğada lüzumsuz yönlere rastlanmaz. Ayrıca Tanrı, lüzumsuz şeyleri sevmez. İnsanları genel menfaatleri bakımından, bir tek şef (monark) yönetebilir. Bu şef, insanlığın genel gidişatını yönlendiren rotayı belirleyecek temel prensipleri

olarak doğmuşlardır. İnsanların hepsinin günahın cezasını İSA çekmiştir; onun çarmıhta feci şekilde ölümü Tanrı tarafından arzu edilen bir cezadır. Bu cezadan sonra insanların günahı affedilmiştir. Ceza ancak ceza verme yetkisini haiz bir makam tarafından verilebilir" bkz. ERİM, **Amme Hukuku**, s. 92; ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. ERİM, **Amme Hukuku**, s. 90-92.

²²⁹ OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 223.

²³⁰ EBENSTEIN, s. 136; AKBAY, **Amme Hukuku C. I**, s. 151.

²³¹ AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Kral-Devlete**, s. 45.

²³² OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 220-221; KORKMAZ, **Dante**, s. 376; ÖZCAN, s. 30.

koyacak ve direktifleri verecektir. Mahalli idarecilere ise bu direktifleri uygulamak kalmaktadır²³³.

Evensel monarşi dahilinde kendi kendilerini idare eden şehir veya krallıklar lehine, Dante'nin muhafaza etmek istediği imtiyazlar kesinlikle bir hükümlanlık değildi. Böyle bir halde çelişkiye düşülmüş olurdu. Kastettiği şey bir "özerlik"ti. Bu özerklik daha üstün bir otoriteye tabi olma durumunu ortadan kaldırmamaktaydı²³⁴.

Farklı koşullar farklı yasalara yol açtığından, çeşitli devletlerin bulunmasını kaçınılmaz olarak gören Dante, bu krallıklar ve kentler biçiminde örgütlemiş siyasal birimlerin bağımsız ve egemen olduklarını da kastetmemiştir. O'na göre, parçaların bütüne bağımlı olması gibi, bu devletler de evrensel devlete, yani monarşiye bağımlıdır. Bütün insanlığın uyması gerekli ortak kuralları ve yasaları belirleyen evrensel monarktır. Bu bakımdan bu devletlerin yasaları ortak yasaya uygun olmalı ve yöneticileri de monarkın (imparatorun) hükmü altında bulunmalıdırlar²³⁵.

Dante'nin arzuladığı şey ufak tefek meselelerin dünya devleti monarkının önüne getirilmemesi, fakat mahalli ve milli kuruluşlar ve otoriteler tarafından düzene sokulmasıdır. Sadece bütün insanlığı etkileyen hususlar bir ortak kanun ve bir ortak otorite gerektirir. Böylece Dante dünya devletinin merkezi organı tarafından yüklenilmesi gereken siyasi hükümlanlık sonuçları ile kültürel otonominin sonuçlarını; dünya devleti meselesinde bir birinden ayıran ilk düşünürlerdendir. Milletler, krallıklar ve devletlerin her birisinin farklı kanunlarla düzenlenmesi gereken belli özellikleri bulunduğu için; kültürel otonomi yoluyla tek tek milletler, milliyetler; bir siyasi dünya topluluğunda bütünüyle kendilerini koruyabileceklerdir²³⁶. Ancak evrensel monarkın

²³³ AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 151; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 88; KORKMAZ, *Dante*, s. 376; ÖZCAN, s. 29.

²³⁴ CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 589; AĞAOĞULLARI/KÖKER, *Kral-Devlete*, s. 45; CROZAT, *Dante*, s. 25.

²³⁵ AĞAOĞULLARI, *Dünyevi İktidara Doğru*, s. 274; ERİM, *Amme Hukuku*, s. 89.

²³⁶ EBENSTEIN, s. 136-137; Böylece Dante'nin ulusüstü siyasal bir yapının taslağını çizdiği de söylenebilir. Bkz. Rukiye AKKAYA, *Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu*, Legal y., İstanbul, 2004, s. 130-131.

koymuş olduğu genel ilkeleri, yasaları ve direktifleri; kendi toplumlarının gelenek ve adetlerine uydurarak uygulamak fonksiyonunu yerine getirmelidirler²³⁷.

5. Yönetimin Kaynağı ve Devri

Dante, evrensel monarşide ilahi iradenin bir tezahürünü görmekteydi²³⁸. Papanın, imparatorluk otoritesini sınırlayan veya bu otoriteye karşı koyan dünyevi bir iktidara sahip olmasını, Dante reddetmektedir²³⁹. İstedığı şey insan soyunu Tanrısal vahiy ışığı altında ebedi yaşama götüren papa ile felsefi öğretiler ışığında altında dünyevi mutluluğa götüren imparatorun birbirinden bağımsız olmalarıdır²⁴⁰. O'nun kesin olarak ortaya koyduğu şey; imparatoru kiliseden bağımsız kılma görüşüdür. Zira imparatorluk kiliseden önce ortaya çıkmıştır. Kilise, imparatorluğun nedeni olmadığından, imparator otoritesi bakımından papaya hiçbir şey borçlu değildir²⁴¹.

Dante kesin olarak bu iki iktidarın ayrılmasını istemektedir. Birini diğerrinin buyruğu altına girmesine razı gözükmemektedir. Her birini kendi alanından egemen olarak görmekte ve illa bir birliğe varılacaksa; bu birleştirici kaynağı her iki iktidarın da üstünde olan Tanrı da aranması gerektiğini vurgulamaktadır²⁴². Dante'nin kilise ile

²³⁷ KORKMAZ, *Dante*, s. 376.

²³⁸ CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 587; PARKINSON, s. 73.

²³⁹ CROZAT, *Orta Zamanlar*, s. 607; Dante'nin ortaya koyduğu fikirler dolayısıyla Monarşi eseri, kilisenin yasaklı kitapları arasına girmiştir ve 1554 ile 1881 yılları arasında yasaklılar arasında yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. SORENSEN, s. 25; Ayrıca bkz. AĞAOĞULLARI, *Dünyevi İktidara Doğru*, s. 272-273; KORKMAZ, *Dante Yaşamı ve Eserleri*, s. 80.

²⁴⁰ AĞAOĞULLARI/KÖKER, *Kral-Devlete*, s. 50.

²⁴¹ AĞAOĞULLARI/KÖKER, *Kral-Devlete*, s. 49; AKBAY, *Amme Hukuku C. I*, s. 155; OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 224.

²⁴² AKIN, 67; B. DİNÇKOL, *Dante*, s. 234; OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 225; CROZAT, *Dante*, s. 54; EBENSTEIN, s. 142. Ayrıca Ebenstein, Dante'nin kilise ve imparatorluğun alanlarını kesin olarak ayırmakla kilisenin dünyevi otoritesini azaltmaktan daha fazla şey yaptığını vurgulamıştır. Böylece akıl ve felsefenin ilahiyattan bağımsızlaştığı üzerinde durmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. EBENSTEIN, s. 142; AĞAOĞULLARI, *Dünyevi İktidara Doğru*, s. 276; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 65.

dünyevi iktidar arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşleri kendisinden sonra William of Ockham (Ockham'lı William) gibi düşünürleri de etkilemiştir²⁴³.

IV. YENİÇAĞDA KOZMOPOLİS DÜŞÜNCESİ

A. Kant ve Evrensel Barış İdeali

1. Tarihsel Süreç İçinde Evrensel Barış İdeali

Erasmus'tan Kant'a değin geçen süreç içerisinde sürekli barış paradigması, halklar arasındaki ilişkilerin yapısı üzerindeki düşüncelerin merkezinde yer alan bir kavram olarak göze çarpmaktadır. Evrensel barış ideali projeleriyle temin edilmek istenen; esas itibariyle barışı hukuk üzerinde temellenen bir düzenin sonucu olarak gerçekleştirmektir²⁴⁴. Evrensel barış düşüncesinin nasıl bir süreç izlediğine değinmek amacıyla belli başlı düşünürlerin fikirlerine aşağıda ana hatlarıyla değinilerek örneklendirilmiştir.

Erasmus, 1469-1536 yılları arasında yaşamış Hollandalı düşünürdür. Güzel sanatların ve bilimin yayılarak Avrupa'nın bir çatı altında birleşmesini hümanizmin birinci koşulu saymıştır²⁴⁵. Erasmus'un, en şiddetli ve yoğun eleştirileri savaş ve barış üzerine yoğunlaşmıştır²⁴⁶. 16. yüzyılda Amerika'nın sömürgeleştirilmesinin ve bunun için verilen savaşın dehşetine yönelik hümanist eleştirileri; ebedi barışa dönük düşüncelerinin temelini oluşturmuştur²⁴⁷. Erasmus, hükümdarlardan ve halklardan, bütün insanların kardeşlik ortamında olacağı bir toplum oluşturmalarını istemiştir. Bu

²⁴³ OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 225, dp. 7.

²⁴⁴ Marc BELISSA, "Sürekli Barış", in. *Ütopiyalar Sözlüğü*, Haz. Michele Riot-Surcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, Sel y., İstanbul, 2003, s. 229; Barış projeleri hakkında detaylı bilgi hakkında bkz. Kaan Harun ÖKTEN, *Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, (*Immanuel Kant*), s. 14-71.

²⁴⁵ Ömer YILDIRIM, "Desiderius Erasmus Kimdir?", in. http://www.felsefe.gen.tr/desiderius_erasmus_kimdir.asp (14.07.2014); ÖKTEN, *Immanuel Kant*, s. 36.

²⁴⁶ TOUCHARD, s. 275.

²⁴⁷ BELISSA, s. 229.

toplumu kendi kişisel ve bencil emperyalist isteklerinin üzerinde tutmalarını arzulamıştır²⁴⁸.

Emeric Crucé (1590-1648), evrensel barışın ve bütün dünyada ticaret özgürlüğünün sağlanabilmesi için²⁴⁹ tüm devletlerin temsilcilerinden oluşacak bir Genel Meclis'in kurulmasını önermiştir. Merkezini Venedik olarak belirlediği bu yapı; çıkacak bütün uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözüme kavuşturacaktır. Genel Meclis, sorunları çözmek için gerekiyorsa güç kullanma yetkisine de sahip olacaktır. Dini ne olursa olsun tüm devletlerin üye olabileceği Genel Meclis'in koyduğu kurallara uymayan devletler için; çıkarma ve silahlı müdahale gibi bir takım cezalar da Emeric Crucé tarafından gerekli görülmüştür²⁵⁰. Arabuluculuk ve uzlaşma usullerinden de bahseden Crucé, devletlerin egemenliği ile milletlerarası teşkilat problemini bağdaştırmıştır. Crucé, görüşleriyle Milletler Cemiyetinin ve Birleşmiş Milletlerin öncülerinden sayılmaktadır²⁵¹. Crucé, Roma'daki papanın papalık ve İstanbul'daki sultanın halife sıfatları dolayısıyla bu meclisin eş başkanları olacaklarını belirtmiştir. Bu sıfatları eş başkanlara alınan kararları veto etme yetkisini vermektedir²⁵². Böylece yaklaşık üç buçuk asır önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki beş daimi üyenin veto yetkisine benzer bir yapının eş başkanlara tanındığı görülmektedir²⁵³.

İngiliz düşünürlerinden Jeremy Bentham (1748-1832), doğal hukuku kabul etmemekte ve hukukun kaynağını kanunlarda bulmakta, pozitif hukuka büyük önem atfetmektedir²⁵⁴. Bentham, ebedi barışın temin edilebilmesi için Avrupa devletleri temsilcilerinden oluşacak bir Genel Meclis ve federal bir ordu teklif etmiştir²⁵⁵. Barış

²⁴⁸ Stefan ZWEIG, *Yarımın Tarihi ve Rotterdamlı Erasmus*, 2, bs., Çev. Ahmet Cemal, Can y., İstanbul, 1998, s. 319; Ayrıca bkz. <http://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/> (02.10.2015).

²⁴⁹ M. Ertan KARDEŞ, "Politik Felsefe Bağlamında Kozmopolitist Düşüncenin İmkanları ve Sınırları", in. *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler*, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 459.

²⁵⁰ KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 189; ÖZCAN, s. 44-45.

²⁵¹ ÖZCAN, s. 45.

²⁵² İlber ORTAYLI, *Evrensel Barış Projeleri*, Anayasa Yargısı, C. 24, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2007, s. 370.

²⁵³ ORTAYLI, s. 370.

²⁵⁴ OKANDAN, *Amme Hukuku*, s. 609; ÖZCAN, s. 60.

²⁵⁵ ÖZCAN, s. 60.

projesinde uluslararası camianın teşkilatlanması konusunda planlardansa pratik çözüm önerileri sunmuştur. Buna göre; orduların sınırlandırılması, devletler arasında bir mahkemenin kurulması, gizli politikalara son verilmesi, sömürgelerin terk edilmesi ile mahkeme kararlarına uymayan devletin ilan ve teşhirinden sonra; son çare olarak silahlı müdahale edilmesi önerileri arasındadır²⁵⁶.

2. Genel Olarak Kant'ın Evrensel Barış İdeali

Kant; 1724 yılında Doğu Prusya Krallığı'nın yönetimi altında bulunan Königsberg'de doğmuş ve 1804 yılında 80 yaşında vefatına kadar bütün yaşamını aynı şehirde geçirmiştir²⁵⁷. Baltık denizi kenarında bulunan Königsberg; 1701 yılına kadar Prusya'nın başkentliğini yapmış önemli bir ticaret noktasıydı²⁵⁸.

Kant hem insanlar hem de uluslar arasında bir barış oluşturma konusunda büyük çaba sarf etmiştir. 1784 yılında yazdığı “Siyasi Nizamın Tabii Prensipleri” isimli eserinde tarihin bütün seyrinin milletler arasındaki şiddet ve vahşet siyasetinin gittikçe azaldığını gösterdiğini vurgulamıştır. Ona göre bu azalma bir gün genel uyum ve barışı getirecektir²⁵⁹.

²⁵⁶ ÖZCAN, s. 61; KORKMAZ, *Evrensellik Düşüncesi*, s. 191-192;

²⁵⁷ Bedia AKARSU, *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, 2. bs., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 25; ÖZTÜRK, s. 211-212; Frederick COPLESTON, *Felsefe Tarihi, C. VI, Bölüm 2 Kant*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea y., İstanbul, 1989, (Kant), s. 9-10; WEBER, s. 303; Biyografisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Manfred GEIER, *Kant'ın Dünyası*, Çev. Erol Özbek, İletişim y., İstanbul, 2009, s. 15 vd; Ernst CASSIRER, *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, 2. bs., İnkılap kitabevi y., İstanbul, 1996, (Kant), s. 17 vd.

²⁵⁸ Manfred KUEHN, *Immanuel Kant*, Çev. Bülent O. Doğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 35.

²⁵⁹ MEHMET SAFFET, *Muasır Avrupa Felsefesi Kant'tan Günümüze Zamanımıza Kadar*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Milliyet Matbaası, Ankara, 1933, s. 33; Kant'ın tarih anlayışı hakkında bkz. Macit GÖKBERK, *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi y., İstanbul, 1948, s. 90 vd; Kaan H. ÖKTEN, “Kant'ta Barışın Yazgısallığı”, in. *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 125; Kant'ın tarih felsefesi ve kozmopolis düşüncesi üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Garrett Wallace BROWN, *Grounding Cosmopolitanism: From Kant to the Idea of a Cosmopolitan Constitution*, Edinburg University Press, Edinburg, 2009, s. 37 vd.

Kant'ın ebedi barış hakkındaki düşünceleri esas itibariyle onun Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme (1795) isimli eserinde temellendirilmiştir²⁶⁰. Kant, Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme'sinde ortaya koyduğu savlarıyla modern devletlerin birbirleriyle ilişkilerine yön vermek istemiş; bunun için hem devletlerin hem de sonuçta yurttaşların kendilerini bağlı hissedecekleri hukuki bir çerçeve çizmeye çalışmıştır²⁶¹. Kant ebedi barışın hukuk çerçevesinde kurulabileceğini öngörmekteydi. Kant'ın bu bağlamda en büyük dayanağının bir hukuk düzeni kurmaya çabalayan ve yasal durum aracılığı ile barış kültürünü yaratan insan doğası olduğu ifade edilebilir²⁶². Fakat Kant, ebedi barışa giden yolun sadece bireylerin iyiyi istemeleri ya da ahlaklı eylemleriyle gerçekleşmeyeceğini de bilmektedir. Ebedi barışın gerçekleşebilmesi için toplumsal düzeyde örgütlenmenin gerekliliğini de önemsemektedir. Bu çerçevede ülkelerde cumhuriyetçi bir yönetim biçiminin, devletler arasında bir devletler hukukunun ve ötesinde dünya yurttaşlığı hukukunun kurulmasını gerekli saymıştır²⁶³. Bu açıdan bakıldığında Kant'a göre hukuk; genel kapsamlı (evrensel) hürriyet kanunu ışığında, bir kişinin iradi fiillerini, diğer kişilerin iradi fiilleri ile uzlaştıran şartların bütünüdür²⁶⁴. Devlet ise reşit ve mümeyyiz yurttaşların irade ve özgürlüklerinin toplandığı, fakat bu toplamdan daha fazla önem arz eden toplumsal bir kurumdur²⁶⁵.

²⁶⁰ Bu eserin çevirileri için bkz. Immanuel KANT, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, Çev. Yavuz Abadan/ Seha L. Meray, AÜSBF y., Ankara, 1960, (**Ebedi Barış**); Immanuel KANT, "**Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme**", in. **Fikir Mimarları Dizisi- 2 Kant**, Çev. Nejat Bozkurt, 3. bs., Say y., İstanbul, 2010, (**Sürekli Barış**), s. 275-329.

²⁶¹ İsmail SERİN, "**Kant'ın 'Ebedi Barış' Düşüncesi Gerçekçi midir?**", in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 131.

²⁶² Betül ÇOTUKSÖKEN, "**Kant'ta Barış Kavramı**", in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, (**Kant'ta Barış**), s. 57; İnsan doğası hakkında bkz. Yavuz KILIÇ, "**Daha Yaşanılır Bir Dünya Olanaklıdır: Kant'ta İnsan Doğası**", in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 458 vd.

²⁶³ Harun TEPE, "**Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir mi?**", in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 68.

²⁶⁴ GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, s. 203; Sadri Maksudi ARSAL, **Hukukun Umumi Esasları, C. 1**, AÜHF y., Ankara, 1937, (**Hukukun Umumi Esasları**), s. 34.

²⁶⁵ Cengiz ANIK, **Epistemolojik Düzlemde Yarınki Siyaset**, 2. bs., Nobel y., Ankara, 2005, s. 108.

3. Dünya Yurttaşlığı

Dünya yurttaşlığı fikrinin oluşmasında Kant'ın, Stoacı düşünürlerden etkilendiği söylenebilir. Özellikle dünya yurttaşlığı, barış ve özgürlük gibi konulardaki fikirlerinin bir kısmı bu kaynaktan beslenmektedir. Bu nedenle olsa gerek Kant, dünya yurttaşlığı fikrinin benimsenmesi için kişilerin de güçlü bir bireysellik algısına ve akılda temellenmiş bir özgürlük anlayışına sahip olmaları gerektiğini özellikle öne çıkarmıştır²⁶⁶.

Kant, dünya yurttaşlığı hukukunu, evrensel misafirlik şartı ile sınırlandırmıştır. Evrensel misafirlik şartına göre hiçbir yabancı gittiği devlette düşmanca bir muamele görmeme hakkına sahip olmalıdır²⁶⁷. Böylece Kant bu düşüncesiyle, herkesin dünya üzerinde ortak bir devletin çatısı altında yaşaması görüşünü benimsemediği anlaşılmaktadır²⁶⁸.

Kant, dünya yurttaşlığı hakkının, yalnız başına kıyım ve savaşa karşı tek başına koruyucu olamayacağını da farkındadır. Bu nedenle devletler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların diğer devletlerin arabuluculuğu ile çözülebileceğini belirtmektedir. Burada devletlerin elindeki en güvenilir araçlardan biri olarak “para

²⁶⁶ ÖNAL, s. 123; Stoacı düşünürlerden etkilenmesi hakkında bkz. H. Emre BAĞCE, “**Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel’i Yeniden Okumak: Sürekli Barış İçin Savaş Gerekli Mi?**”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi Ağustos, Eylül, Ekim 2003 Savaş ve Barış Özel Sayısı, Y. 6, S. 24, Doğu-Batı y., Ankara, 2003, s. 108-109.

²⁶⁷ Bu çevirilerde “dünya vatandaşlığı” kavramı kullanılmıştır. Ancak bir kişinin hem vatandaş statüsünde olup hem de yabancı bir memleketi gitmesinin; vatandaşlık kavramı ile çeliştiğini düşündüğüm için “yurttaşlık” kavramını kullandım. Bkz. KANT, **Ebedi Barış**, s. 26 ve KANT, **Sürekli Barış**, s. 296; Hannah ARENDT, “**Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar**”, Çev. Yasemin Tezgiden, Cogito Sonsuzluğun Sınırlarında Immanuel Kant, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, s. 375; Saim ŞALLI, **Kant’ın Kozmopolitizm Teorisi ve Çağdaş Kozmopolitizm Akımı Üzerindeki Etkisi**, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011; Kant’ın kendisini Prusyalı değil dünya yurttaşı olarak görmesi hakkında bkz. KUEHN, s. 392.

²⁶⁸ Ayşe YALÇINÖZ, **Kant’ın Ebedi Barış Fikrinin Temellendirilmesi**, Kırklareli Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, Haziran 2014, s. 70.

gücü”ne de vurgu yapmaktadır²⁶⁹. Böylece sorunlar ticareti kısıtlama ve ambargo gibi yöntemler ile sıcak çatışmaya yol açmadan çözümlenebilecektir.

4. Ebedi Barış ve Mümkün Olabilirliği

Kant öncelikle devletler arasında vuku bulabilecek savaşın önleniği²⁷⁰ ve ortadan kaldırıldığı²⁷¹; ötesinde ise devletlerin doğa halinden çıktığı, barış içinde yaşanan bir dünyayı amaçlamıştır²⁷². Barışın kurulması ve sürekliliğinin devam etmesinin sağlanması noktasında Kant; devletlerin filozofların görüşlerini dikkate almaları gerektiğini vurgulamaktadır²⁷³. Platon’un aksine Kant; filozofların kral ya da kralların filozof olmasını istememektedir. Çünkü iktidarda olmanın aklın, yargıda bulunma yeteneğini bozup tükettiğini düşünmektedir²⁷⁴. İşte bu noktada filozofların yol göstermesi gereği ortaya çıkmaktadır. Belki de Kant böylece fikirlerinin dikkate alınması gerektiğini dolaylı olarak ifade etmiş olmaktadır.

Ebedi barışın temin edilmesinin önkoşulu devletlerin aralarında yaptıkları antlaşmalarda ilerde savaşa yol açacak maddelerin bulunmaması gereğidir²⁷⁵. Bu çerçevede gizli hükümler bulunan antlaşmalar yapılmamalıdır.

²⁶⁹ KANT, **Süreklî Barış**, s. 305; Burada “kıyım” yerine “zulüm” kullanılmıştır. bkz. KANT, **Ebedî Barış**, s. 35; Jürgen HABERMAS, “İki Yüzyıl Sonrasında Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant’ın Ebedî Barış İdesi”, Çev. Ayşegül Çakal, Cogito Sonsuzluğun Sınırlarında: Immanuel Kant, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, (**Kant’ın Ebedî Barış İdesi**), s. 389.

²⁷⁰ IŞIKTAÇ, s. 202;

²⁷¹ HABERMAS, **Kant’ın Ebedî Barış İdesi**, s. 382-383.

²⁷² Orhan Münir ÇAĞIL, **Immanuel Kant’a Göre Devletin ve Devletler Arası Münasebetlerin Felsefi Esasları**, İÜHF, C. 17, S. 3-4, İstanbul, 1951, (**Kant’a Göre Devletin Felsefi Esasları**), s. 836; HABERMAS, **Kant’ın Ebedî Barış İdesi**, s. 384; Ernest HİRŞ, “**Kant’ın Ebedî Barış Üzerine Felsefi Denemesi II**”, AÜHF, C. 3, S. 2-4, Ankara, 1946, (**Kant II**), s. 269.

²⁷³ KANT, **Süreklî Barış**, s. 307; Burada “filozofların düsturlarını göz önünde tutmalıdırlar” şeklinde ifade edilmiştir. bkz. KANT, **Ebedî Barış**, s. 36; HABERMAS, **Kant’ın Ebedî Barış İdesi**, s. 392; YALÇINÖZ, s. 87.

²⁷⁴ KANT, **Süreklî Barış**, s. 308; KANT, **Ebedî Barış**, s. 37.

²⁷⁵ GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, s. 206; YALÇINÖZ, s. 74; Enver BOZKURT, “**Kant’ın Ebedî Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması**”, Anayasa Yargısı, C. 24, Ankara, 2007, s. 504; . Durmuş HOCAOĞLU, “**Avrupa Birliği’nin Geleceği ve Türkiye**”, 1. Edisyon, in.

Kant'a göre barış tüm düşmanlıkların son bulmasıdır. Ancak sadece saldırgan durumların ortadan kaldırılması değil aynı zamanda düşünce ve yaklaşım olarak da barışın kabul edilmesi gereğidir²⁷⁶. Bu çerçevede yalan söylenmemesi ve ebedi barış birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Eğer barış sağlanacaksa kesinlikle yalan söylenmemeli, gizli amaçlar ve örtülü planlar yapılmamalıdır. Bundan ötürü içinde gizlenmiş yeni bir savaş nedeni barındıran hiçbir antlaşma bir barış antlaşması olamaz²⁷⁷. Barış antlaşmalarının amacı tüm düşmanlıkları ortadan kaldırmak olmalıdır. Barış antlaşmasında nihai hedef maddi-manevi tüm savaş sebeplerini ortadan kaldırmaktır²⁷⁸.

Barışın, antlaşmayla yani karşılıklı rıza ve güvenle kurulmasını öngören Kant, rızanın daha kolay sağlanabilmesi için savaş durumunun kurallarına dair görüşler de öne sürmüştür. Buna göre hiçbir devlet ileride barış yapabileceği zaman, devletlerin karşılıklı güven duymalarını olanaksız kılacak yollara başvurmamalıdır. Genel kaideyi böylece ortaya koyan Kant; devletlerin birbirlerine olan güvenini yok edecek bu yollara bazı örnekler de vermiştir. Bunlar; düşman ülkesindeki masum insanları öldürmek, zehirleyici maddeler kullanmak, antlaşmalara aykırı hareket etmek ve düşman uyruğunu kendi devletine karşı kışkırtmaktır²⁷⁹. Kanaatimizce bu örnekler sınırlandırıcı değildir ve her somut olayın kendi şartları içinde çoğaltılabilir. Esas olan güven duymanın olanaksız hale getirilmemesidir.

Devletler üzerinde yükseldikleri ülkelerin çıkarını korumak, konforlu ve daha zengin bir yaşam için öteki devletlerin zararına her türlü eyleme girişebilmektedirler. Bu hal adeta sürekli bir savaş halinin olduğu intibahını uyandırmaktadır. Ayrıca sürekli hazır tutulan ordular, her geçen gün daha öldürücü olması için geliştirilen silahlar ve bunlara harcanan muazzam paralar gibi öylesine büyük maliyetler söz konusudur ki; adeta barışı sürdürmek savaşmaktan daha pahalı bir hale gelmiştir²⁸⁰. Kişiler arasındaki

<http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=4699344> (28.09.2014), (**Avrupa Birliği'nin Geleceği**), s. V. Bölüm.

²⁷⁶ E. BOZKURT, s. 504.

²⁷⁷ E. BOZKURT, s. 504; KANT, **Sürekli Barış**, s. 279.

²⁷⁸ E. BOZKURT, s. 505; ÖKTEN, **Immanuel Kant**, s. 103.

²⁷⁹ KANT, **Sürekli Barış**, s. 283; YALÇINÖZ, s. 76.

²⁸⁰ KANT, **Sürekli Barış**, s. 280-281; KANT, **Ebedi Barış**, s. 10.

uyuşmazlıklar toplumun kurduğu araçlarla giderilirken, toplumlar ve devletler arasında hala bir “ebedi barıştan” söz etmek zordur. Çünkü dünyada birden fazla toplum ve bunların oluşturduğu birden fazla devlet vardır. İlâveten bunların her biri diğeri kendi varlığına tehdit olarak algılamaktadır. İnsanların doğa halinden toplum haline geçişindeki zorunluluk devletler için henüz somutluk kazanmış gibi görünmemektedir²⁸¹.

Barışı kurma noktasında temelde iki yaklaşımın öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan hiyerarşik model olarak adlandırılan birincisine göre siyasal olarak; insanlarla toplumlar ve/veya devletler arasındaki güç, iktidar ilişkilerine dayalıdır. Örneğin Hobbes’a göre insan kendi kendisine barışı oluşturma ve sürdürmede yetersiz kalmaktadır. Ona göre barış bir tek egemenin etkisi, gücü ve denetimi altında oluşturulup sürdürülebilir²⁸². Kant’ın da katıldığı diğeri model ise barış durumunu oluşturma konusunda iyimser bir tavır takınmaktadır. Buna göre barış; taraflar arasında

²⁸¹ SERİN, s. 132; ÖZCAN, s. 66-67; T.K. SEUNG, **Kant’s Platonic Revolution in Moral and Political Philosophy**, The John Hopkins University Press, London and Baltimore, 1994, s. 86; GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, s. 206; Burada sözü edilen ilkel doğa hali fikri asıl itibariyle siyasal düşünceler alanında “sözleşmeci düşünürler” olarak sınıflandırılan; Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin görüşlerine dayanmaktadır. Bu düşünürler insanların toplum haline geçiş siyasal bir otorite altında yaşamadan önce; “doğal yaşam” hali olarak adlandırılan bir halde bulduklarını ve aralarında bir “toplum sözleşmesi” yaparak siyasal toplumu kurduklarını savunmaktadırlar. Hobbes’a göre doğal yaşam hali “insan insanın kurdudur” şeklinde sloganlaşan bir çatışma ve savaş halidir. Bkz. Thomas HOBBS, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi y., İstanbul, 1993, (**Leviathan**), s. 92 vd.; Hobbes’un görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. AKAL, **İktidar**, s. 92 vd.; Locke ise doğal yaşam döneminde “cezalandırma yetkisinin” kullanılmasından doğan sıkıntılar olduğunu bu nedenle insanların sözleşme yapma ihtiyacı duyduklarını vurgular.; Bkz. John LOCKE, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, Çev. Serdar Taşçı/ Hale Akman, Metropolis y., İstanbul, 2002, s. 23 vd. Rousseau’nun öne sürdüğü sava göre; mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte toplum haline geçiş kaçınılmaz olmuştur. Bkz. Jean-Jacques ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, 4. bs., Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2009, (**Toplum Sözleşmesi**), s. 13 vd.; Ayrıca bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 103 vd.; Devletler arası ilişkilerin bireyin devlet öncesi yaşamıyla ilişkilendirilmesi hakkındaki tartışmalar için bkz. Faruk YALVAÇ, “Savaş ve Barış”, in. **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 5. bs., Der. Atila Eralp, İletişim y., İstanbul, 2010, s. 256 vd.

²⁸² ÇOTUKSÖKEN, **Kant’ta Barış**, s. 57; Hobbes ile Kant’ın fikirlerinin karşılaştırılması için bkz. BAĞCE, s. 109-110; Hobbes’a göre insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıklarında; savaş durumu içindedirler ve bu durum herkesin herkese karşı olan savaşıdır. Bkz. HOBBS, **Leviathan**, s. 94; ayrıca devletin oluşumu, egemen ve özellikleri için bkz. HOBBS, **Leviathan**, s. 127 vd.

yasaya dayalı ilişkilerle mümkün olabilir²⁸³. Kant bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bir arada yaşayan insanlar arasındaki doğal durum (status naturalis) bir barış durumu değil, ama her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş durumudur. Böyle olunca, kalıcı bir barış durumunun kurulması gerekir; çünkü düşmana karşı korunmuş olmak için, düşman tarafından hiçbir eylem ve girişimde bulunulmaması yeterli bir güvence sayılamaz; her komşu, bir başkasının kişisel güvenliği hakkında garanti vermelidir; bu da ancak yasal bir durum (hukuk düzeni) içinde olabilir; böyle bir düzen kurulamazsa, herkes başkasından boşuna bu tür bir koruma bekledikten sonra, komşusuna düşman gibi davranabilir”²⁸⁴.

Kant emperyalizm siyasetine şiddetle hücum etmiştir. Böyle bir siyasetin oligarşik bir devlet teşkilatından ileri geldiğini belirterek en önemli bahsi demokratik bir toplum oluşturmaya vermiştir²⁸⁵. Kant daha iyiye doğru sürekli ilerlemenin devletlerin iradeleri dışında bile olsa eninde sonunda devletleri kozmopolit bir anayasanın idaresine sokacağını düşünmüştür. Bu hususta en büyük dayanağı ise bireyler ile devlet arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği yönündeki adalet ilkelerinden doğan teoridir²⁸⁶.

Kant’ın kalıcı barışın temini konusunda en büyük başarısı ideolojilerin aksine barışı ahlak temelinde kurması ve insanların birbirlerinin toplumuna katılmak suretiyle temasa geçme hakkı tanımakla sınırlamış olmasıdır²⁸⁷. Kant’ın siyaset felsefesinde söz konusu olan; “Ebedi Barış” ideali ile ve ahlak ve hukuk üzerine bina edilmiş bir devlet teorisidir²⁸⁸.

Kant’ın barışı ahlak temelinde ele alması nedeniyle; nasıl bir ahlak anlayışına sahip olduğuna ve bu bağlamda barışın hukuk yoluyla sağlanabileceğini belirtmesi açısından yasaya nasıl yaklaştığına aşağıda ana hatlarıyla değinilmiştir.

²⁸³ ÇOTUKSÖKEN, **Kant’ta Barış**, s. 57.

²⁸⁴ KANT, **Sürekli Barış**, s. 287.

²⁸⁵ MEHMET SAFFET, s. 31.

²⁸⁶ KUEHN, s. 383; İlerleme varsayımı için bkz. ARENDT, s. 351 vd.

²⁸⁷ ÖNAL, s. 129.

²⁸⁸ Ali L. KARAOSMANOĞLU, “**Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz**”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 6.

a. Ahlak anlayışı

Kant devletler arasında ebedi barışın oluşmasını ve sürdürülebilir olmasını insan ahlakının giderek daha mükemmellik göstereceği ve ahlaki olarak barışın kurulacağı şeklinde düşünmüştür²⁸⁹. Burada devletlerin bağımsızlıklarına özellikle müdahaleyi kabul etmemesi tüm devletlerin egemenliklerine müdahale edilmese dahi barış etrafında birleşebilecekleri kanısına dayanmaktadır.

Şen, bir dünya barışının temin edilmesinin önkoşulunun hem bireyler hem de toplumlar arasındaki ilişkilerin evrensel ahlaki değerler tarafından belirlenmesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Ahlaki değerlerin göreliliği ayrışmayı ve dolayısıyla “öteki”leştirmeyi tetiklemektedir. Bu açıdan bakıldığında postmodern teorinin değerlerin göreliliğini savunması; örtük olarak hiçbir şeyin “gerçekte gerçek” olmadığını ileri sürmektir. Son tahlilde nihilizme kapı aralayan bu çözümlemeye, birlikte yaşama olanağının ön koşulu olan “ortak değerler” etrafında bireylerin ve toplumun birleşmesi olanağı ortadan kalkmış olur. Günümüzde bireyler ve toplumlar arası çatışmaların kaynağı, her birey ve toplumun kendi değerler dizgesini “öteki” birey ve toplumlara dayatma isteğidir²⁹⁰. Kişisel çatışmaların ve toplumsal savaşların kaynağı evrensel ahlaki değerler üzerinde uzlaşamaması olarak görüldüğü noktada postmodern ahlak göreliliğinin; ortaya çıkardığı çatışmayı derinleştirerek dünya barışını olanaksız kıldığı söylenebilir. Kant’ın ahlak anlayışında ise görgül deneyimin sunduğu görelî fenomenler dünyasına değil de salt aklın (arı usun) evrensel yasasına (koşulsuz buyruğuna) dayanması gerektiğini söyleyerek ahlaki değerlere evrensel bir biçim vermektedir. Böylece Kant’ın “Dünya Barışının” olanaklılığının koşulunu,

²⁸⁹ Nebil REYHANI, “Ebedi Barışın Olabilirliğine Kant’ın İnancı”, in. *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 78 vd; Kaan H. ÖKTEN, “Kant’ta Barışın Yazgısallığı”, *Cogito Sonsuzluğun Sınırında Immanuel Kant*, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, s. 422; Ahlak anlayışı için bkz. ÖKTEN, *Immanuel Kant*, s. 92 vd; YALÇINÖZ, s. 33vd.

²⁹⁰ Serdar ŞEN, “Küreselleşme Çağında Dünya Barışı Olanaklı Mıdır?: Kant ve Postmodernizm”, in. *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler*, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 134.

postmodernizmde değil, modernizmde, hümanist ahlak öğretisinde bulunduğu ifade edilebilir²⁹¹.

Kant'ın ahlak kaidesine göre kişi öyle bir biçimde hareket etmelidir ki hareketine esas olan zihniyetin (düstur), herkes hakkında genel (dünya çapında) bir kanun olmasını daima isteyebilsin. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa; öyle hareket et ki, gerek kendinde gerek başkalarında tecelli eden insanlık, asla sadece bir araç değil aynı zamanda bir amaç olsun²⁹². Dar manada ahlakla hukukun kökleri genel ahlak kanununda birleşmektedir. Her ikisi de akıldan kaynaklanmaktadır²⁹³. Hukuk ile ahlak arasında kapsam bakımından bir fark bulunmamaktadır; bu iki hayat düsturu arasındaki yegane fark yaptırım farkıdır²⁹⁴.

b. Yasa anlayışı

Kant'a göre hukuk; öyle şartların birleşmesi ile meydana gelmiştir ki her bir kişinin özgürlüğü, genel özgürlük kanunu gereğince diğer bütün kişilerin özgürlükleri ile birlikte aynı zamanda mevcut olabilir²⁹⁵. Bu tarif aklın telkin ettiği hukukun tarifidir²⁹⁶. Burada hemen belirtmek gerekirse Kant, özgürlük ve eşitlik gibi temel toplumsal ve politik ilkeleri, liberal öğretide olduğu gibi doğal hukukla değil pratik akıldan türeterek temellendirmektedir²⁹⁷.

²⁹¹ ŞEN, s. 134.

²⁹² ÇAĞIL, **Kant'a Göre Devletin Felsefi Esasları**, s. 832; ÖZCAN, s. 64; Ogün ÜREK, **Kant'ta İnsana Saygı Duyuma Eğitimi**, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi Kaygı, Yıl: 2007, C. Bahar, S. 8, Bursa, s. 156; ÖZTÜRK, s. 215-216.

²⁹³ Orhan Münir ÇAĞIL, **Filozof Immanuel Kant'ın Sisteminde Ahlak ve Hukukun Felsefi Esasları**, İÜHF, C. 13, S. 3, İstanbul, 1947, (**Kant'ın Sisteminde Ahlak ve Hukuk**), s. 1121; Ayşe Sıdıka OKTAY, "**Kant'ta Evrensel Ahlak Yasaları ve Global Etik'e Katkıları**", in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 394.

²⁹⁴ ARSAL, **Hukuk Felsefesi**, s. 255.

²⁹⁵ ÖZCAN, s. 64; HABERMAS, **Kant'ın Ebedi Barış İdesi**, s. 406.

²⁹⁶ ÖZCAN, s. 64.

²⁹⁷ Hakan ÇÖREKÇİOĞLU, "**Giriş Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku**", in., **Kant Felsefesinin Politik Evreni**, Der. ve Çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010, s. 8.

Devletler arasındaki ilişkiler ve insanlar arasındaki ilişkiler paralellik göstermektedir. Tıpkı Kant'ın insanlar bakımından sağlanan siyasal toplum haline geçişin devletler arasında da sağlanması gerektiğini vurguladığı üzere²⁹⁸ insan için öngörülen projeksiyonlar devletler için de öngörülebilir. Buradan varacağımız nokta devletler arasında ve tüm dünyada uygulanabilecek hukuk kurallarının var olabilmesi gereğidir. Halihazırda devletler arası ilişkileri düzenleyen kurallar vardır. Ancak kanımca bu kurallar hukuk kuralı olarak nitelendirilemezler. Olsa olsa yaptırım gücü olmayan birer ahlak kuralı olarak değerlendirilebilir. Çünkü halihazırda devletler arasında gücü meşru görülen ve hükmüne rıza gösterilen bir otorite mevcut değildir²⁹⁹.

5. Ebedi Barışın Temini

Kant devletlerin bağımsızlığına karşı yürürlükteki hiçbir pozitif hukuk sınırlamasını tanımamaktadır. O'nun pratik felsefesinin temelini oluşturan görüşe göre; bağımsız devletler kendileri dışında hiçbir zor gücüne bağımlı olamaz³⁰⁰. Günümüzdeki anlamıyla devletin insan haklarına karşı ağır müdahalelere giriştiği durumlarda; egemenlik hakkının sınırlanabileceği anlayışına ters olan bu görüşün; tarihsel arka planını göz ardı etmememiz gerekmektedir. Kuşkusuz Kant, burada soykırım ya da kitlesel aşağılama hallerinde dahi müdahale edilmemesi gerektiğini düşünmemektedir. Ancak Kant bu fikrini öne sürerken, Fransız Devrimi'nin hemen ertesinde, 1791 yılında Avusturyalı ve Prusyalıların, Fransız kralının kardeşlerinin de desteğini alarak; yeni kurulan Fransız Cumhuriyetine müdahale hakkını talep ettikleri "Pillnitzer Bildirgesini" göz önünde bulundurmaktadır³⁰¹.

²⁹⁸ ÇAĞIL, **Kant'a Göre Devletin Felsefi Esasları**, s. 834; ŞALLI, s. 134.

²⁹⁹ Habermas, Kant'ın daimi uluslar federasyonu fikrinin revizyonu hakkındaki önerilerinden birisi de "uluslar topluluğu, en azından yaptırım tehdidiyle, üyelerinin hukuka uygun şekilde davranmasını sağlayabilmelidir.", bkz. HABERMAS, **Kant'ın Ebedi Barış İdesi**, s. 394; Otorite yokluğu ile ilgili bkz. Ernest HİRŞ, "**Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesi**", AÜHFD, C. 3, S. 1, Ankara, 1946, (**Kant**), s. 8.

³⁰⁰ Wilfried HINSCH, "**Kant, İnsancıl Müdahale ve Ahlaksal İstisnacılık**", in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Çev. Çetin Türkyılmaz, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 85-86; ÖZCAN, s. 67.

³⁰¹ HINSCH, s. 94.

Kant dünya yurttaşlığının temelini oluşturacak kalıcı barışın devletler açısından hem iç hem de dış özgürlüğün ve bağımsızlığın garantisi olan “cumhuriyet” idaresi olmadan tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini öngörmüştür. Böylece kalıcı barışa yeni bir temel kazandırmış olan Kant’a göre; özgürlük ve barış idesi ile cumhuriyet idaresi arasında kopmaz bir bağ vardır³⁰². O’na göre en ideal devlet, egemenliğin kaynağı halk olan ve yönetim biçimi cumhuriyet olan devlettir. Çünkü devleti yönetenler, güçlerini halktan almadıkları takdirde başka devletlerle girişebilecekleri savaşlarda halkın uğrayacağı zararı önemsemeyeceklerdir³⁰³. Böylece temsili sistemin cumhuriyet yönetiminin normal işlemesi için zorunlu olduğuna inanmaktadır. Bu şekilde egemenliğin ulusa ait bulunması gereğini belirtmiş olmaktadır³⁰⁴.

Kant’ın “Uluslararası Evrensel Devlet’i ya da Uluslar Birliği” herhangi bir zamanda birbirinden ayrılabilir olan değişik devletlerin gönüllü birliğinden oluşmaktadır. Böyle bir birliktelikte devletler arasındaki uyuşmazlıklar savaş yerine sivil süreçlere göre yönetilir³⁰⁵. Kant’ın amacı devletleri tek bir ulus haline getirmeden birleştirmek, böylece tek bir ulus içinde erimeyen ulusların karşılıklı haklarını koruma altına almaktır³⁰⁶. Gerhardt, bunun bir “dünya devleti” değil bir “federasyon” olduğunu belirtmektedir. Çünkü ona göre federasyona alternatif olarak sunulan dünya devleti, failin kendisinden vazgeçmesini gerekli kılar, oysaki barış fail güvence altına

³⁰² KANT, **Süreklî Barış**, s. 288 vd; KANT, **Ebedî Barış**, s. 18 vd.; ÖNAL, s. 129; Erdoğan YILDIRIM, “**Kalıcı Barış Özlemi Üzerine**”, in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 519; ŞALLI, s. 129.

³⁰³ KANT, **Süreklî Barış**, s. 289; KANT, **Ebedî Barış**, s. 19.; SERİN, s. 132; BAĞCE, s. 113; E. BOZKURT, s. 510-511; HABERMAS, **Kant’ın Ebedî Barış İdesi**, s. 387-388; HİRŞ, **Kant**, s. 9.

³⁰⁴ GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, s. 205.

³⁰⁵ ŞEN, s. 138; Güriz, devletler birliğinin isminin “Daimi Milletler Kongresi” olduğunu bildirmektedir. Bkz. GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, s. 206; Kant’ın uluslararası ilişkiler alanındaki katkılarının belirtilmesi ve tartışmalar noktasında ayrıntılar için bkz. Muhammed A. AĞCAN, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde İnsan ve Sosyo-Politik Topluluk Sorunu: Eleştirel Teori ve Immanuel Kant**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 141 vd.

³⁰⁶ KANT, **Süreklî Barış**, s. 292; Ayrıca bkz. HOCAOĞLU, **Avrupa Birliği’nin Geleceği**, s. VI. Bölüm; HABERMAS, **Kant’ın Ebedî Barış İdesi**, s. 384 vd.

alındığında kurulabilir³⁰⁷. İlaveten Çotuksöken de bu yapının bir federasyon olduğunu belirtmektedir. Dahası eğer bu uluslar ilerde birleşirlerse Amerika örneğinde olduğu gibi ileride bir süpergüç oluşturulabileceğini belirtmektedir³⁰⁸.

Kant, Ebedi Barış'ta savaşın kötülüğünden kurtulmayı sadece insandaki iyiyi istemeye bağlı olarak değil aynı zamanda insanlık tarihinde bilinen savaşların olumsuzluklarının göz önüne serilmesine de bağlar. Ancak bunu sadece fikir bazında işlemekle kalmayıp, bu konuda barışı sürekli kılacak bir hukuki altyapı kurulmasını da şart koşmaktadır. O'na göre hukuki temeli olmayan bir barış hep bozulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Buradan çıkan netice ise akli ve hukuki unsurların barış için devreye sokulmuş olmasıdır³⁰⁹. Kant daimi orduların kaldırılmasını ister³¹⁰. İleride anlaşmazlıklara ve neticede savaşa götüren bir etken olması dolayısıyla devletlerin birbirlerine ticaret ile bile olsa aşırı borçlanmalarına da karşı çıkmaktadır³¹¹.

Kant'ın bu görüşlerinin Birleşmiş Milletler fikrinin temelini oluşturduğunu vurgulayanlar barışın temini ve sürdürülebilmesini hukuki temele de bağlı görmesi açısından haksız sayılmasalar gerektir³¹². Kant Birleşmiş Milletler planını, siyaseti hukuka tabi kılmak, hukuku ise ahlaka tabi kılmak prensipleri üzerine bina etmiştir³¹³. Ancak Çotuksöken, Amerika Birleşik Devletleri'nin süpergücü temsil etmesi nedeniyle BM'nin siyasal sorunları çözmede hukuka dayalı uluslararası bir federasyon olmadığı;

³⁰⁷ Bkz. Völker GERHARDT, “Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant'ın Ebedi Barış Taslağı Üstüne”, in., **Kant Felsefesinin Politik Evreni**, Der. ve Çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010 s. 222; YALÇINÖZ, s. 71-72.

³⁰⁸ ÇOTUKSÖKEN, **Kant'ta Barış**, s. 58-59; Federal bir yapı olarak değerlendirilmesi için bkz. TEPE, s. 64-65; Allen W. WOOD, “Kant's Project for Perpetual Peace”, in. **Cosmopolitics: Thinking and Feeling Beyond the Nation**, Editors: Pheng Cheah and Bruce Robbins, Published by the University of Minnesota Press, Printed in the United States of America, 1998, s. 63; Karaosmanoğlu ise Kant'a göre böyle bir federasyonun yani insanlığı ebedi barışa götürecektir olan düzenin, cumhuriyet (hukuka ve insan haklarına bağlı) rejimiyle idare edilen devletlerin çoğalarak birleşmesiyle kurulacağını belirtmektedir. Bkz. KARAOSMANOĞLU, s. 6.

³⁰⁹ ÖNAL, s. 128; HİRŞ, **Kant II**, s. 269 vd.

³¹⁰ ÇAĞIL, **Kant'a Göre Devletin Felsefi Esasları**, s. 840; TEPE, s. 65.

³¹¹ TEPE, s. 65.

³¹² ÖNAL, s. 128; İŞIKTAÇ, s. 202; HINSCH, s. 85; SKIRBEKK/ GILJE, s. 370; BAĞCE, s. 111.

³¹³ ÖZCAN, s. 71.

fakat hukuki yaptırım gücü nedeniyle ulusalüstü bir kurum olarak Avrupa Birliği'nin bir nebze bu ideale yaklaştığını ifade etmektedir³¹⁴.

B. Bertrand Russell'ın Dünya Hükümeti Görüşü

1. Genel Olarak

Bertrand Russell 1872-1970 tarihleri arasında, neredeyse bir asır yaşamış İngiliz mantıkçı ve düşünürdür. Matematiksel mantık ve felsefe çalışmalarının yanı sıra toplumsal ve siyasal kampanyalara öncülük etmiştir. Hatta 1933 yılında yayınlanan bir eserde 1. Dünya Savaşı esnasında savaşın karşısında yer alması dolayısıyla tenkit edildiği ve şöhretini kaybettiği bildirilmektedir³¹⁵. Hayatı boyunca özellikle barışı ve nükleer silahsızlanmayı savunmuştur. 1950'de Nobel Edebiyat ödülünü almıştır. Hem bir düşünür hem de bir eylem adamı olarak 20. yüzyıla damgasını vurmuştur³¹⁶. Ayrıca 1963 yılında Bertrand Russell Barış Vakfını kurmuştur³¹⁷. Russell'ın nükleer silahların neden olabileceği tehlikeleri göz önüne serdiği ve bu tehlikelerden kurtulma çaresi olarak bir "Dünya Hükümeti" kurulması gereğini vurguladığı; 1961 tarihli İnsanlığın Yarını (Has Man a Future) isimli eseri kozmopolis düşüncesi açısından dikkate değer bir yer tutmaktadır. Bu nedenle Russell'ın görüşleri, esasen, bu eser çerçevesinde incelenecektir.

Russell, I. ve II. Dünya Savaşları'nı, Sovyet Devrimini, hem Milletler Cemiyeti hem de Birleşmiş Milletler'in kuruluş ve diğer işleyiş süreçlerini ve iki kutuplu bir

³¹⁴ ÇOTUKSÖKEN, **Kant'ta Barış**, s. 61.

³¹⁵ MEHMET SAFFET, s. 144. Yine Mehmet Saffet'in belirtildiğine göre Russell, 1. Dünya Savaşı sırasında Amerika'ya Harvard Üniversitesi'ne davet edilmiş ancak pasaportunu alamamıştır. 1918 yılında yazdığı bir makaleden dolayı 6 ay hapis cezası almıştır. Bkz. MEHMET SAFFET, s. 144; Savaşa giren devlet adamlarına karşı şiddetli hücumlarını, çalıştığı Cambridge Üniversitesi'ndeki görevine son verilmesine rağmen sürdürmüştür. Bkz. MEHMET SAFFET, s. 153; Ayrıca bkz. Hüseyin İÇEN, **Russell Düşünüyor**, Ürün y., Ankara, 1998, s. 6; Tüm bu hususlar bize Russell'ın barışa olan bağlılığını ve ödediği bedellere rağmen samimi bir şekilde barışı savunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

³¹⁶ Bertrand RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, Çev. Akşit Göktürk, 2. bs., YKY y., İstanbul, 1998, (**İnsanlığın Yarını**), s. 1; İÇEN, s. 4-5.

³¹⁷ <http://plato.stanford.edu/entries/russell/>, (30.05.2011); Vakfın resmi sitesi için bkz. <http://www.russfound.org/default.html>, (30.05.2011).

dünyayı³¹⁸ bizzat yaşayarak tecrübe etmiştir. Yanı sıra nükleer silahların ortaya çıkışı, yıkıcı etkilerinin Nagazaki ve Hiroşima’da göz önüne serilmesi; buna ilaveten yıkıcı güçlerinin sürekli artışını bizzat yaşayarak gözlemlemiştir. Tüm bu hayat tecrübesi Russell’ı insanlığın geleceğinin ne olacağı üzerinde düşünmeye itmiştir. Bir ucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) diğer ucunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB/Rusya)³¹⁹ olan iki kutuplu bir dünya düzeni içinde yaşamış olan Russell; esasen fikirlerini temellendirirken ve çözüm önerilerinde bulunurken; dünyanın bu durumuna uygun bir bakış açısı geliştirmiştir. Barışın ne şekilde sağlanıp, sürdürüleceği üzerine olan görüşlerini değerlendirirken; Russell’ın yaşadığı dönem göz önünde bulundurulmalıdır.

Gerçekten de korkulan nükleer savaş yaşanmamıştır; fakat bugün hala dünya nükleer silahların yaygınlaşması ve kullanılması korkusunu yaşamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Russell’ın görüşleri bugün de güncelliğini korumaktadır.

2. İnsanlığı Bekleyen Büyük Tehlike: Atom Çağı

Atom çağı 6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima’ya bir atom bombası atılmasıyla somut olarak başlamıştır. Russell içinde yaşadığı çağa “atom çağı” ismini vermekte ve bu çağı insan soyunun belki de içinde yok olacağı bir çağ olarak değerlendirmektedir³²⁰. Aslında düşünür kaygılarında haksız da değildir. Çünkü ilk olarak ABD’nin elinde bulunan bu yok edici silahlar, Rusya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde de bulunmakta, giderek de yaygınlaşmaktadır³²¹.

³¹⁸ İki kutuplu dünya düzeni hakkında bkz. Mediha AKARSLAN, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Ezgi Kitabevi y., Bursa, 1994, s. 8 vd.

³¹⁹ SSCB 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk Anlaşmasıyla resmen ortadan kalkmıştır. SSCB’nin yıkılma süreci sonunda Rusya Federatif Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu ya da kısaca Rusya) dahil 15 bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bkz. AKARSLAN, s. 77 vd.

³²⁰ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 16; Russell’in nükleer silahlanmaya karşı çıkması hakkında bkz. İÇEN, s. 10.

³²¹ Russell 1961 yılında kaleme aldığı eserinde o tarihte nükleer güce sahip ülkeleri saymıştır. Bkz. RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 33. Fakat günümüzde bu liste hayli genişlemiştir. Listeye ABD, Fransa, Rusya, İngiltere’nin yanı sıra Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore de katılmıştır. Nükleer silaha sahip ülkeler hakkında bkz.

Atom bombasından daha yıkıcı etkiye sahip olan hidrojen bombasının yapılması ile karşılaşılan tehlikenin büyüklüğü de artmıştır. Diğer taraftan nükleer bombaların öldürücü etkileri kullanıldıkları ilk anda ortaya çıkan ısı ve basınçla sınırlı kalmamaktadır. Atmosfere yayılan radyoaktif serpinti nedeniyle verdiği zarar uzun süreli olmaktadır³²². Dahası savaşan taraflarla ilgisi olmayan üçüncü ülkelerde de öldürücü etki yayılabilmektedir³²³. Bu açıdan bakıldığında hiçbir ülke nükleer tehlikeden uzak kalacağını düşünecek bir pozisyonda bulunmamaktadır.

Asıl sorun devletlerin böyle bir saldırıya aniden yakalanma korkusu içinde olmalarıdır. Bu korku devletlerin “anında karşı koyma” stratejisi geliştirmelerine neden olmuştur. Bu stratejide ana hedef diğer bir devletin nedensiz ve ani bir saldırısına derhal cevap verebilmektir. Çünkü nükleer silahların kullanıldığı bir savaşta eğer diğer tarafın da elinde aynı silahlar varsa; tam bir yok etme sağlanmadan zafer kazanılamaz. İşte bu yok oluştan kurtularak gerekli cevabın derhal ve vakit kaybetmeden verilebilmesi ana hedefdir. Russell’a göre hidrojen bombaları ile anında karşı koyma stratejisi yürürlükte kaldıkça insanlığın büyük bir yıkımdan sağ çıkması bütünüyle bir rastlantı işidir. Ona göre nükleer silahsızlanmayı destekleyecek en kaçınılmaz nedenlerden biri işte budur³²⁴.

Erdem DENK, **Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar**, AÜSBF Dergisi, C. 66, No. 3, Ankara, 2011, s. 103-115.

³²² RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 26-27.

³²³ Bertrand RUSSELL, “Özgürlük mü, Ölüm mü?”, Çev. Akşit Göktürk, Yeni Dergi, De Yayınevi y., Yıl: 2, S. 21, İstanbul, Haziran 1966,(Özgürlük mü...) s. 445.

³²⁴ Russell’ın bildirdiğine göre; Doğu ile Batı tarafı kendilerine yapılmakta olan herhangi bir saldırıyı önceden haber alabilmek amacıyla; bomba uçaklarının ya da füzelerin gelişiyle ilgili bir belirtiyi yakalamak üzere hep tetikte duran, geniş radar merkezleri ağı kurmuşlardır. ABD’de radarların böyle bir yaklaşmayı bildirmekte olduğuna karar verilir verilmez; hidrojen bombası yüklü uçaklar havalanıp yola çıkmaktadır. Radarın sık sık yanılması; yanlış alarmların verilmesine yol açmıştır. Yaban kuşları, en azından bir kez de ay, Rus füzesi sanılarak uyarı verilmiş; bomba uçakları havalanmıştır. Yanılgı zamanında fark edilerek uçaklar geri çağırılmıştır. Gelecekte böyle bir yanılığın zamanında fark edilebileceğinin güvencesi ise yoktur. Bkz. RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 32; Ayrıca Kont Bernadotte öncülüğünde, 15 Temmuz 1955’te Mainau adasında toplanan içlerinde Russell’ın da yer aldığı bazı batılı bilim adamları birlikte hazırladıkları bildiriye; savaş içinde bulunan hiçbir ulusun, büyük tehlike zamanlarında, bilimsel tekniğin kendisine sağlayabileceği bütün silahları kullanmaktan kaçınmayacağını belirtmektedirler. Bkz. **age**, s. 44-45.

3. Çözüm Giden Yol

Russell atom silahlarının kontrol altına alınmadığı takdirde gelecekte yüz yüze kalınabilecek manzarayı tarif etmek için bir gelecek perspektifi çizmektedir. Buna göre ya savaş ortadan kalkmalıdır ya da bütün uygar insanlık. İkinci halde ancak kalıntılar ve bu yok etme silahlarını yapamayacak ölçüde bilimden yoksun olan; az sayıda dış bölge insanları sağ olarak kurtulabileceklerdir. Böylece uygarlığın bütün geleneklerini yitirmiş bu az sayıda insan; dünya üzerinde hayatını devam ettirecektir ki; böyle bir yok oluş bütün uygar ulusların görmezden gelemecekleri ölçüde korkunçtur³²⁵. İlaveten sığınaklarda kalıp yaşanabileceğini düşünmek Russell'a göre iyimserce bir yanılgı olacaktır. Çünkü sağ kalanların insanlığın şimdiye değin karşılaştığı bütün duygusal sarsıntılardan daha büyük bir sarsıntıdan sonra akıl sağlığının yerinde kalacağını umabilmek ancak yanılgıdır. Sağ kalanların birçoğunun delirmesi, belki azgınlaşması karşılaşılabilecek durumlardan biri olarak göz önünde bulundurulmalıdır³²⁶.

Russell'ı böyle bir gelecek perspektifi çizmeye götüren amaç insanları düşünmeye yönlendirerek insanlığı esir eden; birbirlerini düşman görmek ve ulusal aidiyet gibi bağlardan kurtulmalarını sağlamaktır. Bu açıdan insanın gerçek özgürlüğü, dar umut ve korkularının köleliğinden kurtuluşu; evren yurttaşlığında yatmaktadır. Evren yurttaşlığına giden yol ise düşünceye yoğunlaşmadır. Felsefi olarak düşünme yoluyla; yalnız düşüncelerimizin konularını değil, eylem ve duygularımızın konularını da genişletebiliriz. Neticede felsefi düşünceye yoğunlaşma bizi, bütün diğerleriyle savaş durumunda bulunan, duvarlarla çevrili bir kentin değil, evrenin yurttaşı yapar³²⁷.

Russell, savaşın insanın doğasında olduğunu, yaratılışında savaşın var olması nedeniyle bu değiştirilemez yaratılış sonucu insan soyu yok olacaksa; üzülmek bu sona boyun eğilmesi gerektiği yönünde öne sürülen savlara karşı çıkmaktadır. Bu sözlerin üzüntülerinde bile ikiyüzlü olan kimselerce hep söylenegeldiğini belirtmektedir. Gözünü kan bürümüş insanların ve ulusların var olduğu gerçeğini kabullenmekle birlikte; bu tip

³²⁵ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 24; RUSSELL, *Özgürlük mü...*, s. 442.

³²⁶ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 29.

³²⁷ Fikri GÜL, *Bertrand Russell'da Bilim, Felsefe ve Din*, Kültür Bakanlığı y., Ankara, 2002, s. 107.

kişilerin diğerleri tarafından dizginlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. İnsan yaradılışının böyle kişilere ve uluslara karşı dizginleme girişimlerine engel oluşturduğunun düşünülmemeyeceğini vurgulamıştır. Hali hazırda kişiler bakımından bu başarılı ve adam öldürmekten hoşlanan bireyler ceza yasalarıyla dizginlenmişlerdir. Öte yandan birçoğumuz da insan öldürmemize izin verilmiyor diye yaşamayı hiç de çekilmez bulmamaktayız³²⁸. Bu durumun savaş çığırkanları istemeseler bile; uluslar için de aynı olduğunu belirtmektedir. Mesela İsveç, 1814 yılından beri hiçbir savaşa girmemiştir. Ancak savaşızlıktan doğma bir içgüdü tutukluğuyla İsveçlilerin kıvrandığı da görülmemektedir³²⁹.

Russell'a göre insanın kavga içgüdüsünü doyurmaya yetecek kadar barışçı yarışma yolları vardır. Bir ülkede süre giden politik yarışma ortamı eğer farklı uluslar arasında olsa hemen savaşa yol açacak durumlar ortaya çıkarır. Ancak demokratik politikacılar, yasaların koyduğu sınırlara alışırlar. Uluslararası çatışmaları bir çözüme bağlayacak bir kuruluş olsa ve insanlar da bu kuruluşa saygı göstermeyi öğrenseler, aynı durum uluslararası ilgiler için de gerçekleşebilir³³⁰. Nitekim yakın zamanlara değin özel çatışmalar düello ile sonuca bağlanmaktaydı. O zamanlar düellonun yasaklanması gündeme geldiğinde düellodan yana olanlar bunun insan yaradılışına aykırı düşeceğini ileri sürmekteydiler. Savaştan yana olan kimseler gibi bu tip insanlar da aslında; 'insan yaradılışı' olarak nitelendirdikleri şeyin her şeyden önce geleneğin, eğitimin bir sonucu olduğunu; yoksa ilkel içgüdülerle pek az ilgisinin bulunduğunu göz ardı etmektedirler³³¹.

Russell insanlığın elindeki olanaklarla, dünya çapında yapılacak bir işbirliğinin; savaşı engelleyebileceğini, yoksulluğu ortadan kaldıracabileceğini ve insanlığın daha önceki çağlarda hiç görülmemiş bir mutluluk ve refah düzeyine

³²⁸ RUSSELL, *Özgürlük mü...*, s. 447; RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 41.

³²⁹ Bertrand RUSSELL, *Dünya Görüşüm*, Çev. Cenap Yılmaz, Bilgi Yayınevi y., Ankara, 1966, (*Dünya Görüşüm*), s. 29; RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 41; RUSSELL, *Özgürlük mü...*, s. 447; Bertrand RUSSELL, *Çağımızın Sorunları Üzerine Düşünceler*, Çev. S. Eyuboğlu/V. Günyol, 4. bs., Say y., İstanbul, 1982, (*Düşünceler*), s. 80-81.

³³⁰ RUSSELL, *Özgürlük mü...*, s. 447.

³³¹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 41-42; RUSSELL, *Özgürlük mü...*, s. 447.

ulaşmasının sağlanabileceğini öne sürmektedir³³². Toplumdaki savaş korkusunun ortadan kalkması sonrasında, insanoğlu bilimin yardımıyla az çalışarak çok şey elde edebileceğini iddia eden Russell'a göre böylelikle dünyanın hiçbir yerinde insanı aşağılatan yoksulluğun izi bile kalmayacaktır³³³. Bu şartların sağlanmasını bir dünya hükümetinin kurulmasına bağlamaktadır. Kurulacak uluslararası bir hükümet eliyle hem savaşlar önlenecek hem de uluslar ve halklar arasında ekonomik olarak eşitliği sağlayabilecektir³³⁴. Russell, yaşadığı dönemdeki devletler arasında varolan ilişkilerin güç kullanımı ile temellendirilmesini anarşi olarak nitelemektedir. Bu anarşi ortamını ise bir dünya hükümetin yokluğuna bağlamaktadır³³⁵.

Atom bombasının Birleşmiş Milletlerin denetimi altına verilmesi, Russell için pek çıkar yol olarak görülmesi de ilk etapta sunduğu bir çözüm yoludur. Fakat O'na göre Birleşmiş Milletler 1960'lı yıllardaki durumuyla, büyük bir Güç'e karşı koyabilecek önemde askeri bir olanaktan yoksundur³³⁶. Gerçekten de Atom bombasının süresiz sahibi olacak örgütün de büyük bir güçle savaşabilecek yetide olması gerekir. Russell'a göre kağıt üzerinde kalan antlaşmalarla barış sağlanamaz. Bundan dolayı barışın temini konusunda gerçek bir niyetin olması gerektiğine vurgu yapmaktadır³³⁷. Bu çerçevede ilk olarak atom silahlarının uluslararası bir denetim altına alınması yönünde istem oluşturulmalıdır. Bu istem gerçekleşikten sonra gerekli düzenin kurulması da kolay olacaktır. Dahası düzen bir kere kuruldu mu, atom enerjisinin tek sorumlusu, güçlü bir uluslararası örgüt olduğunda sistem kendi kendine sürüp

³³² Bertrand RUSSELL, **Denemeler**, Çev. Türkan Araz, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965, (**Denemeler**), s. 79.

³³³ GÜL, s. 47.

³³⁴ Dora ve Bertrand RUSSELL, **Endüstri Toplumunun Geleceği**, Çev. Melih Ölçer, Bilgi y., Ankara, 1979, s. 67; Eduard C. LINDEMAN, "Russell's Concise Social Philosophy", in. **The Philosophy Of Bertrand Russell**, Volume II, Edit by Paul Arthur Schilpp, Harper Torchbooks, New York, Evanston, London, 1963, s. 576.

³³⁵ Bertrand RUSSELL, **Politik İdealler**, Çev. Göksel Zeybek, İlya y., İzmir, 2004, (**Politik İdealler**), s. 23.

³³⁶ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 23; Kanımca burada karşımıza çıkan en büyük handikap Birleşmiş Milletleri harekete geçirecek mekanizmaların nasıl kontrol edildiğidir. Güvenlik Konseyi üyelerinin pozisyonları böyle devam ettiği sürece adaletli bir sistemin varlığından söz edilemez. Yoksa askeri güç bir şekilde toplanabilir; fakat nasıl, nerede ve kimin emrinde kullanılacaktır. Akıllarda oluşan bu sorulara tatmin edici cevaplar bulunmadan; hiçbir devlet ya da kişinin Birleşmiş Milletlerin çatısı altına askeri güçlerini tam olarak teslim etmeyeceği ya da Güvenlik Konseyi üyelerini karşısına alamayacağı kanısındayım.

³³⁷ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 23.

gidecektir. Büyük savaşları gerçekten önleyecek, çok geniş çaptaki bu örgütün çevresinde politik davranış alışkanlıkları gelişecek, böylece savaşın yeryüzünden silineceği kuşkuya yer bırakmayacak şekilde umulabilecektir³³⁸.

Butler, Russell'ın planının Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir nükleer tehlikeye karşı, Stalin'nin gönüllü olarak Birleşmiş Milletler bünyesindeki Dünya Hükümeti'nin emri altına gireceği yönünde bir beklentiyi gerektirdiğini; böyle bir şeyin olabileceği planını kurmanın ise umutsuz bir ütopya olduğunu belirtmektedir³³⁹. Ancak unutulmaması gereken bir şey vardır ki bugünün ütopyalari yarının gerçekliğı olabilir. Mesela II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1940'lı yıllarda Avrupa Birliğı çatısı altında; Almanya ile İngiltere ve Fransa'nın birlikte hareket edecekleri söylense pek çok insan için bu durum ütopya olarak görülürdü. Oysa halihazırda bu birliktelik Avrupa Birliğı çatısı altında gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır; hem de savaşın bitmesinden daha beş yıl bile geçmeden hayat bulan bir gerçeklik.

4. Dünya Hükümeti

a. Genel olarak

Russell insanlığın hemen çözmesi gereken başlıca sorunun savaşı ortadan kaldıracak koşulların oluşturulması olduğunu vurgulamaktadır³⁴⁰. Çünkü uygarlığımız savaşlar sonucunda yok olabilir³⁴¹. Bu vurguyu dile getirdikten sonra bu amaca nasıl ulaşılacağına dair görüşlerini ifade etmiştir. Görüşlerinin temel noktası savaş yeryüzünden silecek bir örgütün kurulmasıdır³⁴². Russell'ın devlet görüşünde önemli olan hümanizmdir. Dünya hükümeti görüşü insanlar arasında sevgi ve dostluk temelli ilişkilerin olduğu, savaşın ortadan kalktığı, mutlu bir dünyaya ulaşma hedefine

³³⁸ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 23-24.

³³⁹ Clark BUTLER, **Human Rights Ethics: A Rational Approach**, Purdue University Press, Printed in West Lafayette, Indiana, United States of America, 2008, s. 224.

³⁴⁰ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 56-57.

³⁴¹ Bertrand RUSSELL, **Sorgulayan Denemeler**, Çev. Nermin Arık, 2. bs., TÜBİTAK y., Ankara, 1995,(**Sorgulayan Denemeler**), s. 269.

³⁴² RUSSELL, **Düşünceler**, s. 105; RUSSELL, **Sorgulayan Denemeler**, s. 271; RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 67.

yönelmiştir³⁴³. Ayrıca bu örgüt savaşa yönelmiş duyguları ortadan kaldırma hedefine ulaştığında, tekrar böyle bir yönelimin olmaması için gerekli tedbirleri almakla da görevli olacaktır. Gerekli tedbir ise; dünyanın değişik kesimlerindeki yaşam düzeyini ekonomik olarak eşitlemektir. Russell'a göre yoksul ülkelerle zengin ülkeler arasındaki ekonomik ayırım var olduğu sürece; bir tarafta kıskançlık, diğer tarafta ise ekonomik baskı hiç eksilmeyecektir. Dolayısıyla, ekonomik eşitlik yönünde sürekli çaba, sağlam, dayanıklı bir barışın önemli koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır³⁴⁴. Ayrıca barışın sürdürülebilir kılınması için endüstri için gerekli hammaddelerin özel ellerde ya da ayrı ayrı devletlerin ellerinde bulunması tehlikelidir. Bunun engellenmesi için endüstri için gerekli ham maddeler Uluslararası Yetki Örgütü'nün elinde olması, ayrı ayrı uluslara haklarına düşen ölçüde, kullanma yeteneklerine göre paylaşılmalıdır. Kullanma yeterliğinden yoksun ulusların, bu yeterliği kazanmalarına da yardım edilmelidir³⁴⁵. Russell en az güç kullanılarak en yüksek özgürlüğün sağlanabilmesi için evrensel bir prensip ortaya koymaktadır. Buna göre "politik olarak önemli olan her grup, ve gruplar arası ilişkileri içeren sorunlara çözüm üretecek bağımsız otorite içerisinde özerklik olmalıdır". Elbette ki bu bağımsız otoriteler demokratik temeller üzerine kurulmuş olmalıdır. Fakat uluslararası meselelerde tüm ülkeleri temsil eden sadece bir tek otorite bulunmalıdır³⁴⁶.

Dünya hükümetinin kurulmasında başlıca iki yol görülmektedir. Bunlardan ilki bütün dünyayı etkileyecek belki de yok edecek büyüklükte bir savaşın çıkması ve neticesinde geriye kalacak ulusların bir araya gelerek bir dünya hükümeti kurmalarıdır. Böyle bir yöntem pek de arzu edilmeyen bir yol olarak karşımızda durmaktadır³⁴⁷. Diğer bir yol ise dünya barışını sağlamak için, ulusların kendi aralarında anlaşarak; silahlı güçlerini, hepsince benimsenen bir Uluslararası Yetki Örgütü buyruğuna

³⁴³ İlyas DOĞAN, **Bertrand Russell'ın Siyasal Öğretisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, (**Russell'ın Siyasal Öğretisi**), s. 106.

³⁴⁴ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 66.

³⁴⁵ RUSSELL, **Sorgulayan Denemeler**, s. 272 ve 274; RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 103.

³⁴⁶ RUSSELL, **Politik İdealler**, s. 58.

³⁴⁷ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 62.

vermeleridir³⁴⁸. Aslında Russell ilk yolun korkunçluğunu göz önüne sererek insanlığın idrakine bir seslenişte bulunmaktadır. Böylece düşünür olarak kendisinin dünya sisteminin gelecekte bir yerde tıkanabileceğini, bu tıkanmanın yol açacağı yıkımın ise geçmiş savaşlardakinin aksine yaşanabilir bir dünya bırakmayacağını öngördüğünü; bu öngörünün diğer bütün insanlarca da öngörülebilir olduğuna inandığını ifade etmiştir. İnsanların düşünerek bu sorundan çıkış yolları aramalarını amaçlayan düşünür, bu çıkış yolunu fikirleriyle göstermektedir.

b. Tanımı

Russell'a göre dünya üzerindeki güç kullanımını en aza indirmek için devlet otoritesi gereklidir³⁴⁹. Ülke içerisinde nasıl ki otorite olarak devlet var ise; uluslararası ilişkilerde de bu otoritenin oluşturulması gerekir³⁵⁰. Bir devlet içerisinde gruplar arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, devletler arasındaki ilişkilerde de arzu edilen davranış şekli güç kullanımı yerine iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise kanunlara uygun hareket etmeleridir³⁵¹. Bu ortamı oluşturacak sistem ise dünya hükümetidir. 'Dünya Hükümeti' olarak adlandırdığı bu örgüt; ulus üstü federal bir örgüttür³⁵². Russell düşüncelerini açıklarken Dünya Hükümeti'ni kimi zaman 'Uluslararası Yetki Örgütü' ya da 'Yetki Örgütü' olarak da adlandırmış; tüm bu kavramları birbiri yerine kullanmıştır³⁵³. Asıl itibarıyla tüm bu kavramlarla aynı şeyi ifade etmektedir. Kastedilen şey silahlı bir güce sahip olan daha doğru bir ifadeyle dünyadaki bütün silahların kendisine teslim edildiği³⁵⁴; bütün önemli savaş güçlerini buyruğunda tutan ve savaşı önleyici görevi olan Dünya Hükümeti adlı uluslar üstü bir örgütün kurulmasıdır³⁵⁵.

³⁴⁸ DOĞAN, *Russell'in Siyasal Öğretisi*, s. 118; RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 63.

³⁴⁹ RUSSELL, *Politik İdealler*, s. 77.

³⁵⁰ Bertrand RUSSELL, *Özgürlük Yolu*, Çev. Şebnem Duran, İlya y., İzmir, 2006, (*Özgürlük Yolu*), s. 196.

³⁵¹ RUSSELL, *Politik İdealler*, s. 81.

³⁵² RUSSELL, *Özgürlük Yolu*, s.166.

³⁵³ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 63 vd; Konu aktarılrken Russell'ın kullanımına paralel olarak Dünya Hükümeti, Yetki Örgütü ya da Uluslararası Yetki Örgütü kavramları kullanılacaktır. Ancak tüm bu adlandırmalarla kastedilen şeyin aynı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

³⁵⁴ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 62.

³⁵⁵ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 67.

Böylece yönetme araçlarının, büyük savaş silahlarının hepsinin eline verilmesiyle ulaşacağı tekelciliğiyle karşı konulmaz bir güç haline gelecek bir Yetki Örgütü kurulmuş olacaktır. Yetki Örgütü savaşa çağrıldığında başkaldıranlardan başka hiç kimseye zarar vermeden birkaç gün içinde savaşı ortadan silebilecek güçte olmalıdır. Eğer böyle olmazsa bilimsel insanın var kalamayacağı apaçık ortadadır³⁵⁶. Bu tanımlamasıyla Russell, savaşın tamamen ortadan kalkması da geniş çaplı bir dünya savaşı haline gelmeden aradaki uyuşmazlıkların gerekirse zorla da olsa yatıştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Gerçekten de küçük çatışmalar anında çözüme kavuşturulmazsa büyük çatışmalara yol açabilmektedir. Tıpkı büyük yangınların bir kıvılcımla başlaması gibi, eğer başlangıcında bir kova su olsa yangını başlamadan bitirebilir. Aksi halde tonlarca su söndürmeye yetmez.

Dünya Yetki Örgütü, silahlı bir güce sahip olması dolayısıyla dünya barışını sağlamada etkili bir caydırıcılığa sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu avantajı dezavantaja da dönüşebilir. Böylece kurulacak bir Dünya Hükümeti, dünya barışını gerçekleştirecek yeterlilikten uzak olabilir. Şöyle ki Dünya Yetki Örgütü'nün silahlı gücünü kurmak için çeşitli ulusların verdiği silahlı birlikler ulusal kimliklerini korumaları dolayısıyla Dünya Yetki Örgütü'ne olan bağlılıklarından daha çok kendi ulusal hükümetlerine bağlılık göstermeleri mümkündür. İşte Russell, özellikle böyle sakıncaları ortadan kaldırmak amacıyla Dünya Yetki Örgütü'nün nasıl işleyeceğine yönelik bir Dünya Anayasası önerisinde bulunmakta ve belli başlı noktalarını açıklamaktadır³⁵⁷.

c. Askeri gücü

Dünya Yetki Örgütü'ne etkili bir yasama, yürütme yetkisi tanınmalı, karşı konulmaz bir askeri güç verilmelidir. Karşı konulmaz askeri güç hem en önemli hem de gerçekleştirilmesi en güç koşuldur. Russell böyle bir askeri gücün; nasıl

³⁵⁶ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 62.

³⁵⁷ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 63; Russell, burada vereceği ana çizgilerin ancak bir öneri olduğunu, kesinliğine bakılarak bir kahinlik sayılmaması gerektiğini bildirmektedir. Amacının ise savaşın önüne geçebilecek bir Dünya Anayasasının olabilirliğini göstermek olduğu üzerinde durmaktadır. Bkz. RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 63-64.

oluşturulacağıının, yönetiminin nasıl olması gerektiğinin ipuçlarını da vermektedir. Öncelikle devletlerin elinde ancak iç güvenliklerini sağlayacak kadar silahlı güç kalmalı geriye kalan birliklerini Dünya Yetki Örgütü'nün emrine vermelidirler. Örgüt her devletten asker toplamanın yanında, dünyadaki tüm nükleer ya da diğer bütün toplu imha silahlarına sahip olmalıdır. İlaveten bu tip ağır silahların hiçbir ulusun elinde kalmasına da müsaade etmemelidir³⁵⁸. Böylece hiçbir ulusal güç Dünya Yetki Örgütü'ne rakip olamayacak ve dünya barışını bozabilecek bir silahlı yapılanma daha baştan engellenmiş olacaktır.

Dünya Yetki Örgütü'nün askerleri bütün ülkelerden toplanan askerlerden oluşacak ve her türlü gerekli silahı yapabilecek teknik altyapısı ise mevcut olacaktır³⁵⁹. Kanımca Russell böyle bir yapının içinde bütün ülkelerin askerlerinin bulunması yoluyla hiçbir ülkenin; kendini dışlanmış hissetmemesini ve silahlı yapıda çoğunluğu ele geçirerek Örgüt'ün kontrolünü eline almamasını temin etmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan gerekli bütün silahları yapabilecek bir altyapının temin edilmesiyle gizli olarak silahlanma eğilimi gösterebilecek devletlere gözdağı verilmektedir. Eğer silahlanan bir devlet savaş çıkarmaya çalışırsa yeni silahların yapılarak güç dengesinin sürdürülmesi mümkün olabilecektir. Gerçi toplu imha silahlarıyla böyle bir girişimde bulunan devlet cezalandırılabilir; fakat bu tutum Russell'in savunduğu değerlere ters bir yaklaşım olacağıından, gerekli silahların yapılması ile müdahale edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tüm ulusların silahsız olduğu bir dünyada, Dünya Yetki Örgütü'nün silahlı güçlerinin çok geniş olması gerekmediğinden, Örgüt'ün üyesi olan tek tek ulusların hiçbirine sıkıntılı bir yük de olmayacaktır³⁶⁰.

Dünya Yetki Örgütü'nün silahlı güçlerinde ortaya çıkabilecek herhangi bir ulusçu eğilimin engellenmesi için gerekli önlemlerden birisi de her büyük askeri birliğin tek bir ulusa mensup kişilerden oluşmamasıdır. Her birliğin farklı farklı uluslardan

³⁵⁸ DOĞAN, *Russell'in Siyasal Öğretisi*, s. 118; RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 64; İÇEN, s. 39.

³⁵⁹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 64.

³⁶⁰ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 64.

kurulmasıyla beraber Asya'dan gelenler, Avrupa'dan gelenler, Afrika'dan gelenler ya da Amerika'dan gelenler tarzında bir şey olmayacak şekilde dengeli bir dağılım sağlanmalıdır. Diğer taraftan yüksek komuta kademesine de elden geldiğince dünyaya egemen olmak gibi bir umut beslemeyecek küçük ülkelerden gelme kimseler atanmalıdır. Ayrıca Dünya Hükümeti'nin silahsızlanma yasalarının hiçbir ülkede çiğnenmemesi için bir denetim yetkisi de sağlanmalıdır³⁶¹.

d. Yasama kurulu

Yasama kurulunun yapısına ve işleyişine bakacak olursak; öncelikle ortak bir kuruldan oluştuğunu görürüz. Her devlet savaş ya da barış gibi etkinlikler dışında her türlü etkinliklerinde serbest olacaklardır. Her federal kuruluşta, katılan birimlerin farklı büyüklükte olmaları ortaya çözülmesi gerekli sorunlar çıkarmaktadır. Şöyle ki her birime eşit temsilci gönderme hakkı mı tanınmalıdır? Yoksa oy hakkı nüfusa orantılı mı olmalıdır? Russell bu soruna Amerika'da bulunan çözümün ustaca olduğunu, Senato'da bir ilkenin, Temsilciler Meclisi'nde ise diğer bir ilkenin uygulandığını belirttikten sonra kendi çözüm yolunu ortaya koymaktadır. Buna göre nüfusları aşağı yukarı eşit olan birimlerden yardımcı federasyonlar kurulmalıdır. Bu federasyonlar mümkün olduğu ölçüde aynı nitelikte kurulmalı, hepsinin bir takım ortak çıkarları olmalıdır. Bu yardımcı federasyonlar birleştiğinde, Dünya Yetki Örgütü'nün yalnız federasyonlar arasındaki dış ilişkileriyle ilgilenmeli, bir savaş sakıncası ya da anayasanın çiğnenmesi gibi bir durum dışında ise her federasyondaki ayrı ayrı devletleri birbirleriyle ilişkilerinde serbest bırakılmalıdırlar³⁶². Russell bu federasyonların hangi ülkelere teşkil edileceği sorununun anayasanın çıkarılacağı zamanki duruma bağlı olduğu vurguladıktan sonra bir düzen önermekten de geri durmamaktadır. Buna göre 1- Çin, 2- Hindistan ile Seylan, 3- Japonya ile Endonezya, 4- Pakistan'dan Fas'a değin bütün İslam dünyası, 5- Afrika'nın Ekvator bölgesi, 6- S.S.C.B. ile uyduları, 7- Batı Avrupa, Britanya, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda, 8- A.B.D. ile Kanada, 9- Latin Amerika³⁶³. Temsil konusunda

³⁶¹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 64.

³⁶² RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 64-65.

³⁶³ Bu sınıflamada yer almayan bir takım ülkelerin özel güçlük gösterdiğini ifade eden Russell; Yugoslavya, Güney Afrika, Kore gibi ülkelerin hangi sınıf içerisinde yer alacağını bir çırpıda kestirilemeyeceğini vurgulamıştır. Anlaşılan

her federasyonun dünya yasama kurulunda nüfusuna orantılı olarak temsil edilmesi gerektiğini belirten Russell; her yardımcı federasyonun dünya federasyonu ile ilişkilerini düzenleyen bir dünya anayasası, hem de dünya federasyonunca güvenliği sağlanan tüm yardımcı federasyonun kendine özgü anayasasının bulunmasını istemektedir. Dünya Hükümeti hem yardımcı federasyonları hem de bu federasyonları oluşturan devletleri, anayasaya ilişkin her eylemde desteklemelidir. İlaveten yardımcı federasyonların içişlerine ancak, federasyonun anayasaya aykırı davranışı görüldüğü zaman karışılmalıdır. Bu ilke yardımcı federasyonlar bakımından kendilerini oluşturan ulusal devletlerle olan ilişkisi bakımından da geçerlidir³⁶⁴.

Dünya yasama kurulunun başlıca yetkisi, anlaşmaları onaylama olmalıdır. Bu çerçevede yasama kurulunca onaylanmayan hiçbir anlaşma geçerli sayılmamalıdır. İlaveten koşullar gerektirirse yürürlükte bulunan anlaşmalarda da değişiklik yapma yetkisi dünya yasama kuruluna tanınmalıdır. Yasama kurulu barışı tehlikeye sokacak nitelikteki aşırı ulusçu eğitim sistemlerine de karşı çıkmaya yetkili olmalıdır³⁶⁵. Diğer yandan ülkelerinde alkışlanan suçları işlemiş kimseleri cezalandıracak bir uluslararası ceza yasası konulmalıdır. Halihazırda uluslararası yasanın etkisi pek az olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkinliğin artırılması için Lahey Yargıtayı'nın yetkisi ulusal yargıtayların yetkileriyle aynı olması, Russell'ın öne sürdüğü çözüm önerilerinin biridir. O'na göre Nürnberg Duruşmaları'nda, yargılananlardan hiç değilse bir takımını cezalandırmakta yasaya uygun bir yöntemin uygulandığı apaçık görülmüş olsa da; verilen cezaların savaşta elde edilen üstünlükten doğduğu sanısı da uyanmıştır³⁶⁶.

e. Yürütme kurulu

Yasaların işleyişinden sorumlu olacak bir yürütme yetkisi gerekli öğelerden biridir. Yürütme kurulunun başlıca görevi, yasaların işleyişi yanında silahlı güçlerle ilgilenmektir. Silahlı güçlerin Dünya Hükümeti'nin amaçları doğrultusunda sevk ve

sayılan ülkelerin hangi grup içinde yer almasının daha doğru olacağını Russell zamana bırakmış ve gerçekleşme zamanında yapılacak müzakerelere bırakmış gibidir.; RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 65.

³⁶⁴ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 65.

³⁶⁵ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 65.

³⁶⁶ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 66.

idaresi; gerekli olduğu durumlarda özellikle herhangi bir ulusal devletin ya da birleşmiş birkaç devletin dünya anayasasını çiğnemesi halinde; olayı kamuoyuna bildirmek, gerekirse böyle aşırılıkları cezalandırmak da yürütme kurulunun görevleri arasında yer almaktadır³⁶⁷.

5. Dünya Hükümeti Kurulmasını Kolaylaştırıcı Etkenler

Dünya Hükümeti'nin kurulmasındaki kolaylaştırıcı etkenler esas itibariyle teknolojinin gelişmesinden doğmaktadır³⁶⁸. Dünya çapında bir hükümetin kurulmasına engel olan şartlar teknoloji sayesinde aşılmış bulunmaktadır. Russell, Endüstri Devrimi'nden beri görülen teknik gelişmelerin devletlerin yüzölçümlerinin artmasına yol açacak nedenleri ortaya çıkardığını, gezegenimizin yüzölçümünün de sınırlı olmasından dolayı bu gelişmelerin bütün dünyada birleşik bir hükümetin kurulması yolunu açtığını belirtmiştir³⁶⁹.

Her ne kadar nükleer silahların yapılması da teknolojik gelişmeler neticesinde olmuşsa da; bu durum bile son tahlilde Dünya Hükümeti'nin kurulmasını kolaylaştırıcı bir etki oluşturmaktadır. Russell'ın Dünya Hükümeti'nin kurulmasını kolaylaştırıcı etkenler olarak öne sürdüğü argümanları sistematik bir şekilde belirtmek gerekirse; dört ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; silahların maliyetinin yükselmesi, nükleer silahların varlığı, ulaşımın kolaylaşması, bilgiye erişimin ve haberleşmenin kolaylaşmasıdır.

Tüm bu kolaylaştırıcı etkenler yerleşik bir devletin yayılabileceği sınırları genişletmektedir. Russell, şimdilik bu sınırların yerkürenin ötesine geçemeyeceğini ancak çok yakında ay ve diğer gezegenlere değin uzanabileceğini de gözden uzak tutmamaktadır³⁷⁰. Aşağıda bu başlıklar ana hatlarıyla incelenecektir.

³⁶⁷ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 65-66.

³⁶⁸ DOĞAN, *Russell'in Siyasal Öğretisi*, s. 114.

³⁶⁹ DOĞAN, *Russell'in Siyasal Öğretisi*, s. 114; RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 71.

³⁷⁰ RUSSELL, *İnsanlığın Yarımı*, s. 74.

a. Silahların maliyetinin yükselmesi

Silahların teknolojik gelişmelerin neticesinde çeşitlenmesi ve herkes tarafından elde edilemeyecek biçimde maliyetlerinin artması; Dünya Hükümeti'nin kurulmasında önemli bir kolaylaştırıcı etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Russell, geçmişte devletlerin yüzölçümlerini iki etkenin yönettiğini öne sürmektedir. Bunlar yöneticilerin güç tutkusu ve yönetilenlerin özgürlük tutkusudur. Bu iki olgunun herhangi bir noktada dengelenmesi devletin yüz ölçümüne etki etmektedir. Bu dengeyi sağlayanlar ise teknoloji kaynaklıdır. Bunlar ulaştırma hızının artması ve silahların maliyetleridir. Eğer ulaştırma hızı artarsa ve silahların maliyeti de beraberinde artarsa yönetilebilir alan da buna mukabil artacaktır. Silahların ucuz olması ve ulaşımın da zor olması devletin kontrol edebileceği alanı o derece daraltacaktır³⁷¹.

Gerçekten de silahların ucuz ve herkes tarafından erişilebilir olması geniş çaplı bir ayaklanmayı mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan bir sorun çıkması halinde devletin müdahale hızı ne kadar düşük olursa; sorunu çözme hızı da o derece düşük kalacak belki de mümkün olmayacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde silahların maliyetindeki artış ve yeni silah teknolojileri tarihin akışını da değiştirmiştir. Örneğin barutun bulunması sadece devletlerin yüz ölçümünü arttırmakla kalmamış aynı zamanda merkezi hükümetlerin denetimini de arttırmıştır. Topçuluğun gelişmesi ise aşılamaz denilen surların ve şatoların yerle bir edilmesine olanak sağlamıştır. Böylece ele geçirilemez şatolardaki derebeylerinin karmaşasına son verilebilmiştir³⁷². Siyasi alanda feodalitenin son bulup merkezi mutlak monarşilerin doğuşu işte bu döneme denk gelmektedir. Artık çağımızda topçuluktan çok daha ileri sistemler bulunmuştur. Öncelikle füze teknolojisi ve uçaklar sayesinde dünyadaki herhangi bir noktaya anında müdahale etmek mümkün hale gelmiştir. Bilindiği üzere bu teknolojik silahları elde etmek ise hayli maliyetlidir.

³⁷¹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 71.

³⁷² RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 73.

b. Nükleer silahların varlığı

Nükleer silahların varlığı yukarıda da belirtildiği gibi öncelikle psikolojik bir etki oluşturmaktadır. İnsanlığın toptan yok oluşunu sağlayabilecek çapta bir nükleer tehlikenin varlığı insanlığı birbirine yaklaştıran bir etkidir. Böylece insanlık bu tehlikenin önlenmesi için çıkış yolları aramaya başlayacak ve çözümün birlikten doğacağını görebilecektir³⁷³.

Nükleer silahların gelişen füze teknolojisi sayesinde dünyanın herhangi bir noktasına neredeyse hiç sayılabilecek ölçüde kısa zamanda ulaştırılması dünyada halihazırdaki sorunu olduğundan daha karmaşık bir seviyeye yükseltirken; tüm teknolojik gelişmelerle birlikte gücünü her yerde gösterebilecek, silahlı bir direnmeyi gerçekte olanak dışı bırakacak bir Dünya Hükümeti'nin kurulmasını ise kolaylaştırmaktadır³⁷⁴.

Russell'a göre bu yeni durum başlıca üç bilimsel yenilikten kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise modern nükleer silahların yok etme gücünün muazzam ölçülere ulaşmış olmasıdır. Diğer ikisi de nükleer silahları hedeflerine ulaştırılmasındaki olağanüstü hız ve bu silahların son derece pahalı silahlar olmalarıdır³⁷⁵.

c. Ulaşımın kolaylaşması

Ulaşımın kolaylaştırılması tarih içinde geniş coğrafyalar üzerinde yönetimin kolaylaşmasına yol açmıştır. Diğer taraftan daha öncesinde birbirlerine düşman olan yönetimlerin ulaşım sayesinde birleşmeleri mümkün hale gelmiştir. Bu birleşmenin sonucunda çok daha güçlü bir yönetim haline gelerek dünya tarihini değiştirecek seviyeye ulaşabilmişlerdir. Kanımca ulaşımın kolaylaşmasının birleştirici etkisine

³⁷³ Bu konuda Einstein'ın fikri atom bombasının sırrının kurulacak bir dünya hükümetine verilmesidir. Einstein'a göre ABD, İngiltere ve Rusya bir dünya hükümeti kurulmasına öncülük etmeliler ve ellerindeki tüm askeri gücü de bu hükümete bırakmalıydı. Bkz. İlhan LÜTEM, “**Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları**”, AÜHFD, C. 7, S. 3-4, Ankara, 1950, (**Dünya Nizamı**), s. 147.

³⁷⁴ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 74; Atom bombasının barındırdığı tehlikeler hakkında bkz. İÇEN, s. 36; Hidrojen bombası hakkında bkz. RUSSELL, **Düşünceler**, s. 100 vd.

³⁷⁵ RUSSELL, **İnsanlığın Yarını**, s. 74.

yapılan vurgu 1960'lı yıllarda var olan iki kutuplu dünyanın tek bir bütün haline gelebileceğine olan inanç yatmaktadır. Russell bu hususu örneklerle desteklemektedir. Örneğin Mısır uygarlığının bütünleşmesinde Nil nehrinin ulaşımda kullanılmasının etkisi üzerinde duran Russell, daha önce birbirine düşman olan Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır krallıklarının M.Ö. 3500 yılında birleşerek tek bir krallık olduklarını belirtmektedir. Örneklerine devam eden Russell'ın belirttiğine göre, iki düşman toplumun, Medlerle Perslerin bir birleşmesinden doğan Pers İmparatorluğu'nun gücü de tek bir merkezi hükümetin bütün bölgeleri denetleyebilecek, iyi yapılmış karayollarından doğmaktaydı³⁷⁶.

Yolların yapılmasına en çok önemi veren imparatorluğun ise Roma İmparatorluğu olduğu tarihi kayıtlar ışığında bize ulaşmaktadır. Romalılar, yıkılıncaya değin bir Dünya Hükümetinden beklenebilecek türlü yararlar getirmişlerdir. Bir kimse hiçbir sınıra ya da gümrük engeline takılmadan Britanya'dan Fırat kıyılarına kadar gidebilmiştir. Bu alana giren bölgelerin uygarlığı bütünüyle birleştirilmişti ve Roma'nın dışarıdaki uluslardan korkmasını gerektirecek hiçbir şey gözükmemiştir. Roma'nın çökmesi ise o zamana kadar uygarlığın gelişmesine yönelik olan sürece tamamen karşıt bir sürecin başlamasına yol açtığını Russell belirtmektedir³⁷⁷. Dahası Russell eğer demiryolları olmuş olsaydı 1812'de Napolyon'un Rusya'yı yenilgiye uğratabileceğini iddia etmektedir. Fakat Russell yaşadığı dönemde ulaşım alanında ortaya çıkan gelişmelerin tüm bunların da ötesine geçtiğini ifade etmektedir. Yeni ortaya çıkan ulaşım yolu ise kendi deyimiyle "gökler egemenliği"dir. Artık bir orduyu birkaç gün içinde bir yerden başka bir yere transfer edebilecek hava yolu kullanılabilir haldedir³⁷⁸. Kuşkusuz bu gelişmeler Russell'a fikirlerini hayata geçirebilecek bir ortamın bulunduğu hakkında güçlü bir umut sağlamaktadır.

³⁷⁶ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 72.

³⁷⁷ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 72-73.

³⁷⁸ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 73.

d. Bilgiye erişimin ve haberleşmenin kolaylaşması

Geçmişte on dokuzuncu yüzyıla değin bir haberin iletiminde, ulaşımda at en hızlı ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaktaydı³⁷⁹. Gerçekten de teknolojinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan imkanların varlığından önce iletişimde kullanılan yöntemler günümüzle karşılaştırılamayacak bir düzeyde bulunmaktaydı.

Bilgiye ulaşımda ve haberleşmede ilk önemli adım telgrafın kullanıma sunulması ile ortaya çıkan süreçtir. Bundan önce bir büyükelçinin kendisini atamış bulunan hükümetle iletişime geçmesi ve hükümetinin anlık gelişmeler hakkında kendisine vereceği talimatlara göre hareket etmesi mümkün olamamıştır. Telgraftan önce bir büyükelçi daha hükümetince duyulmamış, anlık gelişmelere göre davranmak zorundaydı³⁸⁰.

6. Dünya Hükümeti Kurulmasının Önündeki Engeller

Russell bir Dünya Hükümeti kurulmasının hangi sebeplerden dolayı arzulanmayacağı üzerinde gözlemlerde bulunmuş ve edindiği izlenimleri aktarmıştır. Böylece Dünya Hükümetinin kurulması önündeki engelleri açıklamıştır. Bunları temelde dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar ulusçuluk, iki kutuplu bir dünya sisteminin mevcudiyeti, eğer kurulursa bu Dünya Hükümetinin barış ve düzeni sağlamaktan çok zulmün kaynağı haline gelebileceği korkusu ve toplumları bir arada tutabilmek için bir dış düşmanın varlığını gerekli gören anlayış dolayısıyla toplumların parçalanacağı endişesidir. Aşağıda bu engeller hakkında Russell'in öne sürdüğü temel argümanlar incelenecektir.

a. Ulusçuluk

Russell'a göre Dünya Hükümetinin kurulması karşında engel olarak öne sürülen görüşlerin pek çoğunun kaynağı ulusçuluk duygularıdır³⁸¹. Ulusal özgürlük

³⁷⁹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 72.

³⁸⁰ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 73.

³⁸¹ DOĞAN, *Russell'in Siyasal Öğretisi*, s. 109.

duygusu 1800'lü yıllardan sonra hızla gelişmiştir. Kurulacak bir Dünya Hükümeti bu duyguyu göze almalı ve yatıştırmak için elinden geleni yapmalıdır³⁸². Aslında burada vermek isteği mesaj “ulusal özgürlük” söyleminin ne kastettiği ve dünya barışının sağlanması açısından tehlikesini göz önüne sermektir. Ulusal özgürlüğü savunan kimselerin öne sürdükleri nedenlerin sınırsız bir birey özgürlüğüne de kapı araladığını; böyle bir ortamı haklılaştırdığını ifade etmektedir.

Mesela “İngilizler hiçbir zaman, köle olmayacaklardır” şeklinde bir ifadeyle karşılaşıldığında İngilizlerin yüreklerinin gururla dolması; yüz yüze gelinen bir durum olarak göze çarpmaktadır. Ancak burada köle durumuna düşmekten kastedilenin açıkça, dile getirilmese bile, başka ülkelere karşı her an suç işleme özgürlüğünün ellerinden alınma korkusudur³⁸³. Diğer taraftan Russell’a göre özgürlük sınırsız değildir. Dünyada alabildiğine geniş bir özgürlük olabilmesi için, başkalarının özgürlüklerini azgınca çiğneme eğilimlerini önleyecek sınırlamalar da olmalıdır³⁸⁴. Bu tip sınırlamalar devletlerin iç işlerinde gözetilirken, devletler arasındaki ilişkilerde gözetilmemesi bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin insan öldürme her yerde yasaya aykırıdır. İnsan öldürmeyi suç sayan yasa kaldırılmış olsa, insan öldürenlerden başka her insanın özgürlüğü kaldırılmış olur. Aslında öldürenlerin de gerçek bir özgürlükleri yoktur; çünkü günün birinde onları da öldürecek birisi karşılıklarına çıkarır. Böyle bir yasanın varlığı bireyin kendi devleti ile olan ilişkisinde birkaç bozguncudan başka herkes tarafından benimsenirken, dünya devletlerinin birbirleriyle olan ilişkileri söz konusu olduğunda ulusal özürlüğü aykırı olduğu ileri sürülmektedir³⁸⁵.

³⁸² RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 67.

³⁸³ RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 67.

³⁸⁴ RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 67; Özgürlük düşüncesi hakkında bkz. RUSSELL, **Sorgulayan Denemeler**, s.191 vd.

³⁸⁵ RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 67-68; Russell’a göre milli devlet başlangıçta yabancıları öldürmek için kurulan bir düzendir. RUSSELL, **Düşünceler**, s. 83.

Rusell, Hugo Grotius³⁸⁶, un zamanından beri uluslararası yasanın gerçekleşmesi için deneyler yapıldığını belirtmektedir. Bu girişimler neticesinde uluslararası yasa genel bir saygıyı gerekli sayması yönünden yararlı olmuştur. Ancak uluslararası yasanın gereklerine saygı gösterip göstermemek her ulusun kendi isteğine kalmıştır. Russell'ın çarpıcı bir şekilde ifade ettiği üzere “yürütecek bir gücün bulunmadığı yerde yasa bir güldürüdür ancak”; işte bu nedenle uluslararası yasayı ellerinde geniş silah yığınakları bulunan büyük devletlere karşı yürütmek, halihazırda mümkün değildir³⁸⁷. Russell'ın tespitine göre; şimdi büyük devletlerin başka devletlerden olan kişileri canları ne zaman isterse öldürme hakları vardır. Ama bu öldürme özgürlüğü, hak uğruna, gerçek uğruna kahramanca ölmek kılığına sokulmuştur. Bunun yansıması olarak yurtseverler hep yurtları uğruna ölmekten söz etmekte, yurdu uğruna öldürmekten ise söz eden bulunmamaktadır³⁸⁸.

Savaş, insan yaşamının bir yönü olarak öyle uzun süreden beri var olagelmiştir ki; şimdiki karmaşık ulusal özgürlüklerin ancak ölümler pahasına kazanılabilecek özgürlükler olduğunu kavramak hem duygularımıza hem de düş gücümüze hayli çetin gelmektedir. Fakat savaş önleyecek kurumlar oluşturulabilirse; dünya şimdikinden daha büyük bir özgürlüğe kavuşacaktır. Tıpkı bireysel öldürmelerin önlenmesiyle insanlara daha geniş bir özgürlüğün sağlanmış olması gibi³⁸⁹.

Ulusçuluk duyguları güçlü kaldığı sürece, ulusal üstünlüğün kısıtlanması birçok kimselerde hoşnutsuzluk ile karşılanacaktır. Mesela bazı İngilizler donanmalarının bir Rus tarafından idare edilmesini içlerine sindiremeyecektir. Kimileri uluslararası gücün kendi ülkesine karşı kullanılabileceğini ileri sürecektir. Birçok ülkeler ise, şu ya da bu çağda, bir dünya hükümetince suç sayılabilecek davranışlarda bulunmuşlardır. Bu bakımdan en suçlu sayılabilecekler özgürlük hayranı kişilerce en

³⁸⁶ Grotius'un (1583-1645) bütün dünyada devamlı barış ilkesini yerleştirmek için çaba harcadığı belirtilmiştir. Bkz. H. V. VELİDEDEOĞLU, “Yeryüzünde Sürekli Barış ve Avrupa Birliği Sorunu”, Doç. Dr. Cem Sar'a Armağan AÜSBF Dergisi, C. 27, S. 3, Ankara, 1972, s. 82.

³⁸⁷ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 68.

³⁸⁸ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 68.

³⁸⁹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 68.

çok alkışlanmışlardır. Russell, bu tip karşı dirençlerin en aza indirilmesi için; Dünya Hükümeti gerçekleştirilmeden önce insanlara modern toplu öldürüm silahlarının bulunduğu bir dünyada uluslararası karmaşanın artık süremeyeceğini göstermenin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır.

b. İki kutuplu dünya sistemi

1960 yıllardan bakıldığında dünyanın doğu ve batı olarak iki farklı ideolojik kutba ayrılmış olması bir Dünya Hükümeti kurulmasının önündeki engellerden biri olarak karşılaşılmaktaydı. Temelinde Liberal ve Marksist ideolojilerin yer aldığı bu kutuplaşma özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemden; 1990'da SSCB'nin yıkılmasına değin geçen zaman diliminde düşünce dünyasında büyük etkiler oluşturmuştur³⁹⁰. Russell'ın fikirlerinde de bu kutuplaşmanın etkileri görülmektedir.

Russell'a göre Dünya Hükümeti'ne gelebilecek karşıt görüşlerden biri de Komünist ülkelerden gelen tepkilerdir. Buna göre Komünist ülkeler Dünya Hükümeti'nin *status quo*'yu güçlendireceği yönünde tepkilerdir. Russell Komünistlerle Komünist-karşıtları arasındaki korkunç gerginlik böyle sürüp gittiği sürece, tek tek ulusların bir kümeden karşı kümeye geçişini önleyecekmiş izlenimini veren herhangi bir uluslararası kurumu benimsetmenin hayli güç olacağını belirtmektedir³⁹¹.

Dünya Hükümeti'nin başarıyla kurulmasında ulusal yönetimin değişik biçimleri arasında mevcut olandan daha büyük bir hoşgörünün sağlanması gerekeceğini ifade eden Russell; her ulusun kendi ekonomisini istediği şekilde düzenlemekte özgür olduğunun kararlaştırılabileceğine de değinmektedir³⁹². Her halükarda bütün uluslar bir meselenin çözümü için toplandıklarında, diğer uluslardan üstün olduklarına dair

³⁹⁰ İki kutuplu dünya için bkz. Beril DEDEOĞLU, “Küreselleşme-Bölgeselleşme”, in. Coşkun Kırca'ya Armağan, Galatasaray Üniversitesi y., İstanbul, 1996, s. 201-202.

³⁹¹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 69.

³⁹² RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 69.

görüşlerini bir kenara bırakarak, üstünlük duygularını açığa vurmakta saygı kurallarının dışına çıkmamalıdır³⁹³.

c. Dünya Hükümetinin kontrolden çıkabileceği korkusu

Dünya Hükümeti'nin kurulması önündeki engellerden bir diğeri ise eğer kurulursa böyle bir yapının askeri gücünün silahlı bir devrim yaparak başkomutanını dünya imparatoru ilan edebileceği endişesidir. Russell böyle bir tehlikenin gerçekleşebilir bir tehlike olduğuna katılmaktadır. Ancak bu tehlikenin her ulusal devlet için geçerli olabilecek bir tehlike olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğine de vurgu yapmaktadır³⁹⁴.

En uygar devletler dışında birçok ülkelerde anayasa dışı yöntemlerle ordu zorbalığının kurulduğunu ifade eden Russell; dünyanın ileri gelen ülkelerinde sivil yetkililerin silahlı güçler üzerindeki denetim olanaklarını başarıyla koruduklarını da vurgulamaktadır. Örneğin Lincoln, Amerikan İç Savaşı sırasında Kuzey güçlerine bir başkomutan atarken, üzerinde durduğu adayın diktatörlüğe kayabileceğini söylemişlerdir. Lincoln komutana yazdığı bir mektupta bu kuşkulardan söz ederek, diktatörlüğün yolunun zaferlerden geçtiğini, zaferlerini beklediğini diktatörlüğünü de göze aldığını ifade etmiştir. Ancak sonraki gelişmeler yapılan atamanın yerinde bir atama olduğunu göstermiştir³⁹⁵. Diğer taraftan Rusya'da Stalin generallerden birine kızdığı zaman onları cezalandırmak hususunda tereddüt etmemektedir. İngiltere'de Reform Tasarısıyla ilgili çatışmalarda, Wellington reformların yapılmasına kökten karşı olmasına ve kendisinin çok ünlü bir kimse olmasına karşın orduyu Parlamento'ya yürütmeyi hiç düşünmemiştir³⁹⁶. Tüm bu örnekleri vermekle Russell aslında böyle bir tehlikenin önlenabilir bir tehlike olduğunu göstermek istemiştir. Russell, bir Dünya Hükümeti'nin askerlerini düzen altında tutmanın, ulusal hükümetlerinkinden daha güç olduğunu ileri sürmek için hiçbir neden olmadığını düşünmektedir. Böyle bir sakıncanın

³⁹³ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 69.

³⁹⁴ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 69.

³⁹⁵ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 70.

³⁹⁶ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 70.

sivil hükümetlerin göz önünde tutmak zorunda oldukları bir sakınca olduğunu, ama bu sakınca ile savaşmak için bulunacak yöntemlerin büyük devletlerin buldukları yöntemlerden daha az işleyeceğini düşünmenin ise yersiz bir düşünce olduğunu belirtmektedir³⁹⁷.

Russell, Dünya Hükümeti'nin kontrolden çıkıp yeni bir silahlı güçler zorbalığı getirmesinin nasıl engelleneceğine dair ipuçları vermekten de geri durmamıştır. Buna göre Dünya Hükümeti'ne bağlılık yer yerde özellikle silahlı güçlerde köklü bir şekilde yaratılmalıdır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi her büyük birlik baştan sona ayrı ayrı ulusların kişilerinden kurulursa, bir kümenin ulusçu nitelikte bir başkaldırma havası oluşturması büsbütün değilse bile bir hayli güçleşir³⁹⁸.

d. Toplumunu bir arada tutacak dış düşmanın ortadan kalkması

Dünya Hükümeti'nin kurulmasıyla beraber savaş ortamı sona erecek ve korkulacak bir dış düşman tehlikesi kalmayacaktır. Böyle ideal bir ortamın sağlanması özlenen bir durumdur. Ancak bu halin oluşmasını dahi istemeyecek kimselerin bulunması mümkündür.

Russell, Dünya Hükümeti'nin kurulmasının akabinde, korkulacak bir dış düşmanın kalmayacağı kuşkusunun, ruhsal bir engel olarak karşımıza çıktığını bildirmektedir. Çünkü böyle bir halde toplumu bir arada tutacak, devlete bağlayacak ve itaat ettirecek bir ortam ortadan kalkacaktır. Russell, toplumsal dayanışmanın içgüdüsel olduğunu bu nedenle de en başta ortak bir düşmanın varlığı halinde belirttiğini bildirmektedir³⁹⁹. Örneğin yurtseverlik, savaş sırasında başka zamandan çok daha yaygındır. Böyle sıkıntılı durumlarda hükümetin güvenli barış zamanlarında eşi görülmeyen en ağır buyruklarına bile boyun eğmeye herkes hazırdır⁴⁰⁰.

³⁹⁷ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 70.

³⁹⁸ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 70.

³⁹⁹ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 71.

⁴⁰⁰ RUSSELL, *İnsanlığın Yarını*, s. 71.

Bu engelin aşılmasında başvurulacak en etkili yolun eğitim olduğunun altını çizen Russell; insanlara beslenme yetersizliği, yoksulluk, salgın hastalıklar gibi tehlikelerin sürüp gidebileceğini açıklamak gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Dünya Hükümeti'ne bağlılığın ortadan kalkmasıyla nükleer savaş tehlikesinin bir kez daha ortaya çıkabileceğini öğretmenlerin de gerekeceğini belirtmektedir⁴⁰¹. Russell, yabancı uluslara duyulan öfkenin toplumsal bir dayanışma yaratmakta en etkili bir yol olarak görülebileceğini; ancak bunun yerine daha olumlu, daha yararlı bir yolun ikame edilemeyeceğini düşünmeninse direngen bir kötümserlik olacağını vurgulamaktadır⁴⁰².

⁴⁰¹ RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 71; Russell'a göre eğitimde köklü değişiklikler yapılmadan barış içinde, mutlu bir dünya yaratılamaz. Bkz. İÇEN, s. 12; Russell çocukların savaş fikrinden uzak eğitilmeleri gereği üzerinde durmuştur. Bkz. Alan RYAN, "Russell, Bertrand", in. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 257.

⁴⁰² RUSSELL, **İnsanlığın Yarımı**, s. 71.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE UNSURLARI

I. GENEL OLARAK

Nasıl ki günümüz demokrasininin temellerinin arandığı Eski Yunan'daki demokrasi anlayışı günümüz ile birebir örtüşmüyor⁴⁰³ ve günümüze değin pek çok merhalelerden geçip değişime uğramışsa; kozmopolis düşüncesi de değişime uğramıştır. Yukarıda ilk bölüm altında bu değişim, düşünürlerin görüşleri çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise küreselleşme sürecinin kozmopolis düşüncesine etkileri; küreselleşme kavramı ve unsurları çerçevesinde incelenecektir.

Küreselleşme kavramı, insanların eşitliği ve insani değerlerin evrenselliği bağlamında ele alındığında; küresel düşüncüyü Eski Yunan'dan başlatmamız gerekir⁴⁰⁴. Önceki bölümde vurgulandığı gibi insanın evrensel değerler etrafında birleşerek barış içinde yaşaması eski bir idealdir. Global toplum ya da “küreselleşme olgusu”nun tarihsel temellerini, Helenistik okullar içinde yer alan Stoacılar da bulmak mümkündür⁴⁰⁵. Bütün insanları aynı evrensel mantığa bağlı kardeşler olarak gören bu düşünce akımı, dünyayı da tek bir dünya devleti yani kozmopolis olarak ele almıştır⁴⁰⁶.

Küreselleşme sürecine yakından bakıldığında küreselleşmenin aktörleri; çokuluslu şirketleri ve kurumsal belirleyiciler olarak ulusüstü ve uluslararası örgütleri yanı sıra sivil toplum örgütlerini ve ulus devletleri görmekteyiz. Ulus devletler ve sivil toplum örgütleri ile ilgili açıklamalar üçüncü bölümde yapılacağı için bu bölümde daha çok küreselleşmenin temel kurumsal belirleyicileri üzerinde durulacaktır. Genel bakış

⁴⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. yukarıda “Polis ya da Site Devleti” başlığı altındaki “Siyasal Yapı ve Yasa Anlayışı” kısmına; VURAL DİNÇKOL, s. 915.

⁴⁰⁴ AKKAYA, s. 130; KAPLANGİL, s. 7.

⁴⁰⁵ Mehmet AKAD, “Küreselleşme Sürecinde Bir Genel Değerlendirme”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, İstanbul, 2004, (Küreselleşme), s. 43.

⁴⁰⁶ AKAD, Küreselleşme, s. 43.

açısı burada da korunmuş ve kozmopolis düşüncesi çerçevesinde konu ana hatları ile ele alınmıştır.

Küreselleşen dünyanın pek çok alanda olduğu gibi devlet teorisi alanında da yeni arayışlara neden olması kaçınılmaz bir hal almıştır. Özellikle ekonomik ve teknolojik gelişmişliğin, dünyada süregiden savaşları, açlığı, terörizmi, çevre ve sağlık sorunlarını engelleyecek bir yapıyı halihazırda sunamamış olması; insanları yeni arayışlara itmektedir. Bu arayışlar içerisinde; kozmopolisin yeniden düşünülebilir bir fikir olup olmadığı tez çalışmasının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu bölümde bir taraftan küreselleşme ve unsurları ele alınırken diğer taraftan küreselleşmenin kozmopolis düşüncesi açısından; ileriye dönük hedefleri ve sunduğu fırsatlar irdelenecektir. Aynı zamanda küreselleşmeyi gerekli kılan küresel ölçekli sorunlar ve küreselleşme eğilimini arttıran etkenler; yine kozmopolis düşüncesi açısından ele alınacaktır.

II. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ

A. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme sözlükte “Küreselleşmek durumu, globalleşme...”; ‘küreselleşmek’ ise “Dünya milletlerini ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaştırmaya ve bir bütün olmaya götürmek, globalleşmek.” şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁰⁷. Küreselleşmeyi sadece teknolojik gelişmelerin ve ulaşımın kolaylaşmasının meydana getirdiği bir olgu olarak görmek yetersiz olacaktır. Küreselleşme, dünyada belirli bir şekilde yapılaşmış ilişkileri değiştirme ve yeniden düzenleme potansiyeli olan; siyasal ve ekonomik bir olgudur⁴⁰⁸. Fikirlerin, insanların,

⁴⁰⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), **Türkçe Sözlük**, 11.bs, TDK y., Ankara, 2011, s. 1562.

⁴⁰⁸ H. Emrah BERİŞ, “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, AÜSBF Dergisi, C. 63, S. 1, Ankara, 2008, s. 69.

malların ve üretim faktörlerinin uluslararası dolaşımındaki artış olarak ele alındığında; küreselleşme bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır⁴⁰⁹.

Uzay ve teknoloji çağında küreselleşme ilk defa 1960'lı yıllarda, uluslararası ekonomik ilişkiler alanında; uluslararası ekonomik ilişkileri tanımlayan bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır⁴¹⁰. Küreselleşme, başlangıçta çok uluslu şirketlerin literatürüne özgü olarak sınırlı bir kullanıma sahip iken; günümüzde dünyanın yeni siyasal, ekonomik ve sosyal düzenini açıklamakta kullanılan anahtar bir kavram haline dönüşmüştür⁴¹¹. Küreselleşmenin çok uluslu şirketlerin literatürüne özgü bir kavram olarak ortaya çıkması; aslında küreselleşme ile ekonomik ilişkiler arasındaki derin bağı da ortaya koymaktadır. Hatta siyasetin küreselleşmesine yön veren öznenin büyük sermaye olduğu ifade edilmektedir⁴¹². Ticaretin gelişmesi, küresel bütünleşmenin en belirgin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler geçmişte bölgesel kontrolü ve doğal kaynakları ele geçirmek için mücadele ederlerken günümüzde dünya ekonomisindeki pazar payları için mücadele etmektedirler⁴¹³. Hatta ulus devletler “yardım için global ekonomiye bakmakta ve onu kendi ülkelerine davet etmek için içeride değişikliklere gitmektedir”⁴¹⁴. Dahası devletler ve uluslararası ilişkilerin esas yapısını, küresel ilişkiler oluşturmaktadır. Geçmişte milli ekonomiler, devlet sınırları

⁴⁰⁹ Stephen KRASNER, “Küreselleşme ve Egemenlik”, Çev. Filiz Cicioğlu-Şükrü Cicioğlu, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 62, Nisan 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=62> (21.04.2015), parç. 13.

⁴¹⁰ KAPLANGİL, s. 4; Reyhan SUNAY, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin y., Ankara, 2007, s. 113; Ayrıntılı bilgi için bkz. Necmi BAŞKAN, **Çeşitli Bağlılarıyla Küreselleşme Sözcüğünün Anlamları: Küreselleşme Olgusuna Felsefi Bakış**, Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005, s. 26; Küreselleşmenin ekonomik boyutu hakkında bkz. Gülten DEMİR, “Küreselleşme Üzerine”, AÜSBF Dergisi, C. 56, S. 1, Ankara, 2001, s. 74 vd.

⁴¹¹ BULUT, **Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, s. 111; Şenol BAŞTÜRK, **Bir Olgu Olarak Küreselleşme**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2001, C. 3, S. 2, Sıra: 4, No: 76, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

⁴¹² AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 173.

⁴¹³ Hacer SOYKAN ADAOĞLU, **Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler**, İÜHFİM, C. 66, S. 1, İstanbul, 2008, s. 7.

⁴¹⁴ Kenichi OHMAE, **Ulus-Devletin Sonu Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi yayını, İstanbul, 1996, (**Ulus-Devletin Sonu**), s. 16.

içinde yer alırken şimdi devletler pazarların içine yerleştirilmiş durumdadırlar⁴¹⁵. Fakat günümüzde devletlerin hala siyaset sahnesinin en önemli kolektif aktörleri olduğunu da unutmamak gerekir⁴¹⁶. Krasner, uluslararası sermaye piyasalarının bütünleşmesi, ticari akımlar, işçi göçleri ve salgın hastalıkların dünyayı etkilemesi gibi durumların yeni olmadığını, geçmişte de yoğun biçimde yaşandığını ifade etmiştir⁴¹⁷. Ancak küresel süreçte ulus devletin gücünü ve kimliğini sorgulatacak düzeyde ekonomik ve siyasi yönlendirmelerle karşı karşıya kalınmıştır⁴¹⁸. Çünkü geçmişte yayılmayı örgütleyen ulus devletler artık durgunluk ve finansal krizleri kontrol altına almaktan aciz kalmaktadırlar⁴¹⁹. Diğer taraftan günümüzde yaşadığımız küreselleşme, kültürel ve bilimsel bilginin çok kısa sürede dolaşımının yanı sıra, malların ve sermayenin de hızla dolaşımına olanak sağlayan teknolojilerle ilk kez bu kadar belirginleşmiştir⁴²⁰. Haynes, teknolojiye özellikle de iletişim teknolojisindeki ilerlemelerin küreselleşmenin gelişiminde çok önemli bir yere sahip olduğu hususunda geniş bir kabulün olduğunu ifade etmektedir⁴²¹. Kennedy ise çok geniş kapsamlı ve entegre hale gelmiş global ekonomideki çok uluslu firmaların sayısının ve kapsamının geçmiş dönemlerdeki örneklerden farkı ortaya koyduğunu belirtmektedir⁴²².

⁴¹⁵ Jürgen HABERMAS, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti**, Çev. Medini Beyaztaş, Bakış y., İstanbul, 2008, (**Milli Devletlerin Akıbeti**), s. 24.

⁴¹⁶ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 25.

⁴¹⁷ KRASNER, parç. 20 vd.

⁴¹⁸ Cevat OKUTAN, “**Küreselleşme ve Baskı Grupları**”, AÜEHFD, C. X, S. 1-2, Erzincan, 2006, s. 159.

⁴¹⁹ James PETRAS/ Henry VELTMEYER, **21. Yüzyılda Emperyalizm: Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, Çev. Özkan Akpınar, Mephisto y., İstanbul, 2006, s. 54-55; Veysel BOZKURT, **Küreselleşme: Kavram-Gelişim ve Yaklaşımlar**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2000, C. 2, S. 1, Sıra: 1, No: 87, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015).

⁴²⁰ Mireille DELMAS-MARTY, “**Küreselleşme Etiği Olarak Ceza Hukuku**”, Çev. Zeynel T. Kangal, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 3.

⁴²¹ Jeffrey HAYNES, **Globalization and Democracy in the Developing World**, in. **Globalization, Development And Human Security**, Edit by Anthony McGrew and Nana K. Poku, Published by Polity Press, Printed in United Kingdom, 2007, s. 86.

⁴²² Paul KENNEDY, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür y., Ankara, 1995, s. 61.

Küreselleşme kavramı yeryüzündeki tüm ekonomik, siyasal ve kültürel noktaların eşgüdüm halinde olması ve dünyanın artık tek birim olduğu varsayımına dayanmaktadır⁴²³. Küreselleşme kavramı ile siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bir bütünleşme ve benzeşmenin kastedildiği genel olarak kabul gördüğü ifade edilmiştir⁴²⁴. Küreselleşme olgusunun siyasal yapılanma ve sosyo-kültürel gelişim üzerinde derin etkileri bulunmakla birlikte esasen bu ekonomik bütünleşmenin tesirleri ve hatta sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır⁴²⁵.

Ekonomik ilişkiler ve ticari yaşamın gelişimine bakıldığında; çok uluslu şirket öncelikle 16. yüzyılda sömürgecilik hareketleri dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Günümüzde dolaşım ağı dünya çapında olan çok uluslu şirket sayısı 2010 yılı itibariyle yaklaşık 900 bine ulaşmıştır. Bunların 82 bini ana şirket 820 bini ise bağlı şirketlerden oluşmaktadır. Çok uluslu şirketler yaklaşık 80 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır⁴²⁶. Dünya ticaretinin üçte birinin “firma-firma arası ticaret” şeklinde gerçekleştiği göz önüne alındığında çok uluslu şirketlerin etkisi de daha iyi anlaşılabilir. Yanı sıra en büyük 5 çok uluslu şirketin yıllık geliri en fakir 100 ülkenin milli gelirleri toplamının iki katından fazladır. Çok uluslu şirketlerin % 28’i gelişmekte olan (Türkiye, Meksika, Çin ve Brezilya gibi) ülkelerde kurulmuş ve uluslararası pazarlara açılmıştır⁴²⁷.

⁴²³ OKUTAN, s. 159; Küreselleşmeye farklı yaklaşımlar için bkz. V. BOZKURT, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015).

⁴²⁴ Meltem SARIBEYOĞLU, **Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, Türkmen Kitabevi y., İstanbul, 2010, s. 10.

⁴²⁵ SARIBEYOĞLU, s. 10.

⁴²⁶ Işık ÖZEL, “**Karşılaştırmalı Ekonomi Politik**”, in. **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Der. Sabri Sayarı/ Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2013, s. 228.

⁴²⁷ I. ÖZEL, s. 228; Benzer tespitler için bkz. BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

Uluslararasıdaki birçok alanın aksine uluslararası yatırım alanında kural koyan ve denetleyen bir rejim ya da örgüt bulunmamaktadır. Ancak Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bazı kuralları bulunmaktadır⁴²⁸.

B. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme sürecinde aynı zaman diliminde pek çok sayıda, karmaşık ve melez süreç eş zamanlı olarak gerçekleşebilmektedir. Hatta gerçekleşen bu süreçler birbirleriyle çelişkili de görünebilmektedir. Mesela küreselleşme süreci mikro milliyetçiliği ve mahalli kimliğe vurguyu arttırmıştır. Öte yandan müzik ve kültür ürünlerinde, tüketim mallarında dünya çapında bir tek tipleşme süreci de gözlemlenmektedir⁴²⁹. Küreselleşme sürecinde, küreselleşmenin etkilerinin en hızlı ve en yaygın hissedildiği alan kültür alanıdır. Ekonomik gelişmelerin zeminin de yaygınlaşan kültürel etkileşim çok boyutlu ve çok derin etkileşim alanı oluşturmaktadır⁴³⁰. Medya aracılığıyla da hakim kültürün diğer kültürler üzerinde başat rol oynamasına imkan sağlanmaktadır⁴³¹. Popüler kültür olarak adlandırılan bu kültürün her yere sızmış olması ve kontrol edilememesi endişe kaynağı da olmaktadır⁴³².

Küreselleşmenin en önemli boyutunu ekonomik küreselleşme oluşturmaktadır⁴³³. Küreselleşme her şeyden önce ekonomi alanında yaşanan geçmişten

⁴²⁸ I. ÖZEL, s. 228; Memet ZENCİRKIRAN, **Küresel Sorunlar Sarmalı**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2000, C. 2, S. 1, Stra: 2, No: 81, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=81&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015).

⁴²⁹ İlyas DOĞAN, **Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar**, Yeni İnsan Yayınevi y, İstanbul, 2008, (Devlet), s. 38.

⁴³⁰ Abdullah URAL, “**Kültürel Küreselleşme ve Bilgi Toplumu Ekseninde: Eğitim Yönetimi Teorileri**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 82, Aralık 2008, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=82> (03.04.2015).

⁴³¹ Hasan Hüseyin TAYLAN/Ümit ARKLAN, “**Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. X, S. 1, Afyon, Haziran 2008, in. <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/dergi/c10s1.htm> (11.04.2015), s. 85.

⁴³² AKKAYA, s. 122.

⁴³³ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 82; Ekonomi-Küreselleşme ilişkisi için bkz. DOĞAN, **Devlet**, s. 68 vd; OKUTAN, s. 159.

farklı özelliklere sahip gelişmelerdir⁴³⁴. Küreselleşmenin aslında üretimin uluslararasılaşması olarak nitelendiği de görülmektedir⁴³⁵. 1770'lerde Adam Smith, refahın pazarların büyüklüğüne ve işbölümüne bağlı olduğunu belirtmiştir. Pazar ne kadar büyük olursa; herkes her şeyi kendi başına yapmak yerine en iyi ve en ucuz yapabileceği şeyi yapıp, satabilir, kârı ile de ihtiyaçlarını karşılayabilir⁴³⁶. Özellikle 70-80'li yıllar sonrasına bakıldığında uluslararası sermayenin ve yeni pazar ekonomisinin devreye soktuğu ekonomik program ve bu programın uygulayıcıları olarak çokuluslu şirketler karşımıza çıkmaktadır⁴³⁷. Küreselleşme sürecinde çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisinde ağırlığı artmıştır⁴³⁸. Söz konusu çokuluslu şirketlerin üretim stratejisi bölgesel olsa da pazar tüm dünyadır. Özellikle üçüncü dünya devletleri devasa küresel şirketlerin mallarının serbest rekabet ve pazar ekonomisi çerçevesinde üretilip pazarlanabilmesi için odak noktası olarak görülmüştür⁴³⁹. Çokuluslu şirketler de dünyanın vergi ve ucuz işgücü açısından yüksek kazançlı yerlerine faaliyetlerini konumlandırmaktadırlar. Böylece hem ekonomik hem de siyasi bir yönetim stratejisini de beraberlerinde getirmektedirler⁴⁴⁰. Çokuluslu şirketlerin genel stratejisi maliyetleri

⁴³⁴ DOĞAN, *Devlet*, s. 39.

⁴³⁵ DEDEOĞLU, s. 206.

⁴³⁶ Ian MORRIS, *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa y., İstanbul, 2010, s. 591; Adam Smith'in işbölümünün doğuşu ve pazarın büyüklüğünün önemine dair görüşleri için bkz. Adam SMITH, *Milletlerin Zenginliği*, Çev. Haldun Derin, 3. bs., İş Bankası Kültür y., İstanbul, 2009, s. 14 vd.

⁴³⁷ AKAD, *Küreselleşme*, s. 43-44.

⁴³⁸ İlker PARASIZ, *İktisada Giriş*, 9. bs., Ezgi Kitabevi y., Bursa, 2008, s. 591; Çok uluslu şirket tanımlaması için bkz. Ayhan GENÇLER, *Küreselleşme-Çok Uluslu Şirketler ve Sendikalar*, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2003, C. 5, S. 2, Sıra: 2, No: 144, in. <http://isguc.org/?p=article&id=144&cilt=5&sayi=2&yil=2003> (28.06.2015); Aysen TOKOL, *Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri*, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2001, C. 3, S. 2, Sıra: 2, No: 63, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=63&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015); Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 15. bs., Güzem y., İstanbul, 2003, s. 731 vd.

⁴³⁹ AKAD, *Küreselleşme*, s. 44; AKKAYA, s. 131; Greider, "arabdan sermayeye kadar her şey için 'tek dünya' pazarından" söz edildiğini ifade etmektedir. Bkz. William GREIDER, *Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantığı*, Çev. Yavuz Alogan, İmge Kitabevi y., Ankara, 2003, s. 15.

⁴⁴⁰ AKAD, *Küreselleşme*, s. 44; PETRAS/ VELTMEYER, s. 17; AKKAYA, s. 132; Abdullah DİNÇKOL, "Küreselleşme ve İnsan Hakları", in. Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 2006, (*Küreselleşme*), s. 885-886; İşçi ücretlerinin düşük olduğu piyasalara üretimin ve işin yönlendirilmesi hakkında ayrıca bkz. GREIDER, s. 73-74; Mehmet Fatih AYSAN, "Küreselleşme, 'Kriz' ve Refah

yerel hükümetlerin üzerine yıkıp, rahatsız edilirlerse gitme tehdidini ortaya atıp ve hem ücretleri hem de sosyal güvenlik gibi maliyetleri aşağı çekmeye çalışmak şeklinde kendini göstermektedir⁴⁴¹.

Küreselleşme ile mal ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmakta ancak emeğin (kişilerin) hareketliliği ise tam olarak sağlanamamıştır⁴⁴². Bunun nedeni olarak da ulaşımın kolaylaşması ile üretilen malların dünyanın her yerine kolayca nakledilebilmesi gösterilebilir. Diğer yandan malların üretimi için ucuz işgücünün varlığını devam ettirebilmesi de ancak emeğin yer değiştirmesinin engellenmesi ile sürdürülebilir. Çünkü emeğin serbest dolaşımı; sosyal güvencelerin daha fazla olduğu devletlere işçi akını demektir. Böyle bir sosyal, siyasal ve ekonomik değişim potansiyeli olan süreci de hem devletlerin hem de küresel sermayenin arzulamadığı yaşanan göçmen faciaları ile de belirgin hale gelmiştir⁴⁴³.

Ülkeler arasında daha fazla bölgesel ve küresel ekonomik işbirliğine doğru bir yönelim bulunmaktadır⁴⁴⁴. Küreselleşme ile dünya bir taraftan bölünürken bir taraftan da yeni birleşmeler olmaktadır⁴⁴⁵. Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin sahip oldukları ulusal düzeydeki egemenliklerini uluslararası kuruluşlara, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına aşamalı olarak terk edecekleri öngörü olarak ileri sürülmüştür⁴⁴⁶.

Devleti", in. **Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset**, Ed. Nurullah Ardıç/ Sevinç Alkan Özcan, Küre y., İstanbul, 2012, s. 166.

⁴⁴¹ BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

⁴⁴² I. ÖZEL, s. 227; A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 883; BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

⁴⁴³ Göçmenleri taşıyan teknelerin batması ya da hiçbir devletin onları kabul etmeye yanaşmaması dolayısıyla yaşananlar hakkında bkz. **Hürriyet Gazetesi**, "Akdeniz'de tekne faciası: 400 kaçak göçmen öldü.", 15 Nisan 2015 tarihli haber, in. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28737064.asp> (17.05.2015); Haşmet BABAOĞLU, "**İnsanlık Mahsur Dünya Oralı Değil!**", in. **Sabah Gazetesi**, 19.05.2015, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/babaoglu/2015/05/19/insanlik-mahsur-dunya-orali-degil> (19.05.2015); Emek konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. PETRAS/ VELTMEYER, s. 31-32.

⁴⁴⁴ PARASIZ, s. 591.

⁴⁴⁵ DEDEOĞLU, s. 208.

⁴⁴⁶ OKUTAN, s. 160.

III. KÜRESELLEŞMENİN AKTÖRLERİ YA DA KURUMSAL BELİRLEYİCİLERİ

A. Genel Olarak

Çokuluslu şirketler küreselleşmenin en önemli sebeplerinden bir tanesidir. Özellikle küreselleşmenin ekonomik aktörlerindedir⁴⁴⁷. Çokuluslu şirketlerin kendi anavatanlarında ve faaliyette buldukları ülkelerdeki iç politikalara müdahale etmelerine ilişkin tavırları, aktör olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır⁴⁴⁸. Hem ekonomik hem de hukuki ve siyasi alanda küreselleşmenin diğer aktörleri ise; IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi uluslararası örgütlerdir⁴⁴⁹.

Çokuluslu şirketler, kendi ekonomik çıkarları için, bazı durumlarda dünyanın güçlü devletlerini etkileyebilecek olanaklara sahip buldukları da göz ardı edilmemelidir. Hatta bu güçlü devletlerin gizli örgütlerini kullanarak, özellikle az gelişmiş ülkelerde yönetimlerin değişmesine hatta rejimlerin devrilmesine önemli katkılar yapabilmektedirler⁴⁵⁰.

⁴⁴⁷ Yusuf AKSAR, *Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I*, 3. bs., Seçkin y., Ankara, 2003, (**Uluslararası Hukuk**), s. 228-229.

⁴⁴⁸ Haydar ÇAKMAK, “**Uluslararası Sistem ve Aktörler**”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 513-514; Giddens, “eğer ulus-devletler, küresel siyasal düzende başlıca ‘aktörler’ ise, şirketler de dünya ekonomisi içindeki başat faillerdir.” nitelendirmesinde bulunmaktadır. Bkz. Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 5. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 2012, s. 66.

⁴⁴⁹ Ekonomik küreselleşme ve aktörleri hakkında bkz. OECD, **Measuring Globalisation OECD Handbook on Economic Globalisation Indicators**, OECD Publishing, Printed in France, 2005, in. http://www.realinstitutoelcano.org/materiales/docs/OCDE_handbook.pdf (19.09.2015), s. 16; Uygun, IMF, DP ve DTÖ gibi küresel örgütlerin uluslararası sermayenin denetiminde olduklarını ifade etmektedir. Bkz. Oktay UYGUN, “**Çağımızın İnsan Onuruna Yöneltiltiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi**”, in., **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (**İnsan Onuru**), s. 70.

⁴⁵⁰ Ahmet Taner KİŞLALI, **Siyaset Bilimi (Giriş)**, 4. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 1994, s. 213.

Ekonomik ve finansal küreselleşme sürecinin gelişmesi başta ABD olmak üzere gelişmiş ulus devletlerin stratejik çıkarları doğrultusunda almış oldukları kararlar ile mümkün olabilmıştır⁴⁵¹.

Küreselleşme kapsamlı bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin aktörleri olarak, ulus devletleri, sivil toplum örgütlerini ve uluslararası ve ulusüstü örgütleri de birer aktör olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Uluslararası örgütler, doğrudan ulus devletlerin üye olabildiği ve onları aşan bir nitelik taşımayan örgütler olarak tanımlanabilir⁴⁵². Ulusalüstü örgütler de ayrı ayrı kendisini oluşturan ulus devletlerin iradelerinin üzerinde; onları aşan bir özellik göstermektedir⁴⁵³. Dolayısıyla bu modelde egemenlik de bir anlamda; üye devletler ile onların oluşturduğu ulusüstü örgüt tarafından birlikte kullanılmaktadır⁴⁵⁴.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Bankası (DB) gibi kapitalizmin milletler arası özelliğe sahip olduğu söylenen kurumlarının, her şeyden önce belli bir ulusun sermaye vasıtası olduğunu ve gücünü bir ulus devletten aldığını göz önünde bulundurmak gerekir⁴⁵⁵. Uluslararası ekonomik kuruluşların etkinlik alanlarının ulusal ekonomiler aleyhine genişlemesi; kapitalizmin bir güç olarak evrensel ölçekte kazandığı güçle eş zamanlı olarak ilerlemiştir⁴⁵⁶. Aynı zamanda uluslararası kuruluşlar küreselleşmenin temelini oluşturan ticari ve finansal serbestleşmeyi teşvik eden politikaları sayesinde, özellikle 1970'den itibaren

⁴⁵¹ Ümit ÖZDAĞ, “Küreselleşme ve Ulus Devlet İlişkisi”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 689.

⁴⁵² Cahit VELİBEYOĞLU, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Birleşmiş Milletlerin Barışı Koruma Hareketleri ile Egemenlik**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 53.

⁴⁵³ VELİBEYOĞLU, s. 53.

⁴⁵⁴ VELİBEYOĞLU, s. 53.

⁴⁵⁵ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 10.

⁴⁵⁶ BERİŞ, s. 69.

küreselleşmenin hız kazandığı da görülmüştür⁴⁵⁷. Bu kurumların aslında küresel sermayenin çıkarlarına hizmet ettikleri eleştirisini de beraberinde getirmiştir⁴⁵⁸.

Gerçekten de kendi kendini yönettiği savunulan piyasanın arkasına IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve birkaç önemli merkez bankasından oluşan kurumsal bir yapının desteği sunulmuştur⁴⁵⁹. 1944 tarihinde ABD’de uluslararası parasal sistemin onarılması, uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve Avrupa’nın yeniden imarının sağlanması amacıyla Bretton Woods Konferansı düzenlenmiştir⁴⁶⁰. Bretton Woods Konferansı sonucu, milletlerarası mal ve hizmet ticaretinin akışını yönetmesi için Uluslararası Ticaret Örgütü’nün (ITO), ödemelerin düzenli ve serbestçe yapılabilmesini sağlayacak Uluslararası Para Fonunun (International Monetary Fund-IMF) ve savaş sebebiyle yıkıma uğrayan veya az gelişmişlik sebebiyle dış yardım olmadan özgürlükçü ekonomik düzenlemelere ayak uyduramayacak üye devletlere, geçici olarak destek vermesi için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) bilinen adıyla Dünya Bankasının kurulması noktasında fikir birliğine varılmıştır⁴⁶¹.

Küreselleşme sürecinde uluslararası örgütlerin etkinliği sürekli ivme kazanmaktadır. Hatta NAFTA, APEC, AGİT ve AB gibi uluslararası örgütlerin bölgesel düzeyde etkinliğinin artmasının yakın gelecekte devletler liginde gevşek birliktelikler olmaktan çıkıp; daha sıkı bir birliği ifade eden konfederasyona dönüşmeleri ve giderek uluslararası ilişkilerin ulus devletlerle yarışan baş aktörleri arasına girmelerinin güçlü bir olasılık olduğu da ifade edilmiştir⁴⁶².

⁴⁵⁷ Hasan Alp ÖZEL, “İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2, İstanbul, 2011, s. 96.

⁴⁵⁸ Bkz., PETRAS/ VELTMEYER, s. 13.

⁴⁵⁹ OKUTAN, s. 159-160.

⁴⁶⁰ İbrahim Orkun ATALAY, **Milletlerarası Entegrasyon Hukuku (Milletlerarası Ekonomik Hukukun Temel Kurumlarının Yapıları ve Faaliyetleri)**, Kazancı y., İstanbul, 2004, s. 7-8.

⁴⁶¹ ATALAY, s. 8.

⁴⁶² Oktay UYGUN, **Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, 3. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2007, (Federal Devlet), s. 351.

B. Birleşmiş Milletler

1. Birleşmiş Milletler Düşüncesinin Temelleri

Franciscus Suarez (1548-1617), devletlerin; ahlaki ve siyasi bir birlik olarak, kanunlar çerçevesinde idare edilen bir devletler cemiyeti şemsiyesi altında toplanması gerektiğini belirtmiştir⁴⁶³. Devletler her ne kadar kendi başlarına mükemmel topluluklarsa da aralarında sevgi, merhamet, işbirliği ve dayanışmanın olması gerekir. Bunun için de devletlerin mevkilerini belirleyen ve onları idare eden kanunların bulunması gerektiğini savunmuştur⁴⁶⁴. Suarez ilk defa; egemen devletlerin oluşturduğu modern uluslar topluluğu kavramı ortaya koymuştur⁴⁶⁵. Gerçekten de Suarez'in ileri sürdüğü bir milletler ailesi veya cemiyetinin mevcut olduğu görüşü ve “cemiyete tatbik edilecek kanunun bütün milletlerde müşterek bir kanun olmayıp milletlerarası bir kanun olduğu” fikri milletler cemiyeti hakkında iki prensip olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁶⁶.

Dünyada mevcut bütün milletleri ihtiva edecek bir Milletler Cemiyetinin hukuken teşkilatlanabileceği fikrini ilk olarak Cristian Wolff (1679-1754); ileri sürmüştür⁴⁶⁷. Wolff, devletleri fertlere benzetmiş ve nasıl ki insanlar yalnızlık içinde değil toplum halinde yaşarlarsa; devletler de bir üyesi buldukları daha geniş bir cemiyet içinde birleşmeli ve aralarında işbirliği yapmalıdırlar⁴⁶⁸. Wolff, devletler hukukunu tabii hukuka dayanarak açıklamıştır. Buna göre tabiat, milletler arasında bir çeşit cemiyet oluşturmuştur ve devletler gayelerini gerçekleştirmek için bu Milletler

⁴⁶³ ÖZCAN, s. 42.

⁴⁶⁴ ÖZCAN, s. 42; Ereker, Suarez'in “bir devletin diğerlerine yaptığı kötülükleri cezalandıracak bir güç olmalıdır” tespitinin uluslararası bir örgüt, bir mahkeme önerisi olarak düşünenin doğru olmayacağını; burada Suarez'in daha çok devletlerin saldırı savaşlarını haklılaştıracak bir ölçüt sunmayı amaçlamıştır denilebileceğini ifade etmektedir. Bkz. Fulya EREKER, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 58.

⁴⁶⁵ Şeref ÜNAL, **Uluslararası Hukuk**, Yetkin y., Ankara, 2005, s. 32.

⁴⁶⁶ ÖZCAN, s. 43.

⁴⁶⁷ ÖZCAN, s. 56-57.

⁴⁶⁸ İlhan LÜTEM, **Ferdin Milletlerarası Himayesi**, AÜHFHD, C. 9, S. 1-2, Ankara, 1952, (**Ferdin Himayesi**), s. 75.

Cemiyetine muhtaçtırlar. Ayrıca Milletler Cemiyetinin üyeleri üzerinde bir nevi hükümlerlik gücü ve kendisine mahsus kanunları da olmalıdır⁴⁶⁹.

1907 tarihinde La Haye barış konferansında Fransız Leon Bourgeois; barışın hukuken teşkilatlanması gerektiğinin de düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yanı sıra Milletler Cemiyetinin kurulması için tekrar toplanılması gerektiğini önermiştir. Milletler Cemiyeti isminde bir kitap da yayınlamış olan Bourgeois'e göre kabul edilen kurallara aykırı hareket eden devletlerin Milletler Cemiyetinden çıkarılmasını ve diğer devletlerin o devlet/lerle siyasi ve ticari ilişkilerini kesmelerini istemiştir⁴⁷⁰.

2. Milletler Cemiyetinden Birleşmiş Milletlere

I. Dünya Savaşı sonrasında, aynı acıları tekrar yaşanmasını engellemek için Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) kurulmuştur⁴⁷¹. Milletler Cemiyeti esas olarak I. Dünya Savaşından galip olarak çıkan devletler tarafından kurulmuştur⁴⁷². Paris'te savaş sonrası barış antlaşmalarını görüşmek üzere toplanan Konferansta, Milletler Cemiyetinin kurulmasına karar verilmiş ve bunun için 26 maddelik bir Misak hazırlanmıştır⁴⁷³. Başlıca amacı savaşı önlemek ve uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmek olan Milletler Cemiyeti; bu amaca ulaşabilmek için devletlerin savaş yetkisini sınırlandırmış, barış yollarını düzenlemiş ve haksız bir savaşa girişen devletlere karşı uygulanacak askeri ve ekonomik yaptırımları düzenlemiştir⁴⁷⁴. Fakat devletler arasında galip-mağlup veya daimi-yarı daimi-daimi olmayan şekilde ayrımlara gidilmesi, Milletler Cemiyetinin devletler arasında ebedi barışın temini ve insanlar arasında kardeşlik ilişkileri tesis ve idame amacına ters düşmektedir. Misak'ın daha ilk

⁴⁶⁹ ÖZCAN, s. 57.

⁴⁷⁰ ÖZCAN, s. 94.

⁴⁷¹ Nihat ERİM, **Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler**, AÜSBF Dergisi, C. 1, S. 1, Ankara, 1943, (**Milletler Cemiyeti**), s. 31-33.

⁴⁷² VELİBEYOĞLU, s. 1.

⁴⁷³ VELİBEYOĞLU, s. 1.

⁴⁷⁴ ERİM, **Milletler Cemiyeti**, s. 34; VELİBEYOĞLU, s. 1.

maddelerinden itibaren devletler arasında ayırım yapılması yerine geçmişi unuttuğunu ve intikamcı bir zihniyet yapısı ile hareket etmemenin gerekli olduğu belirtilmiştir⁴⁷⁵.

ABD başkanı Wilson'un düşünceleri Milletler Cemiyetinin kurulmasında etkili olmuştur. Wilson prensipleri ile Kant'ın görüşleri arasında bariz bir benzerlik bulunmaktadır⁴⁷⁶. Ancak ABD hiçbir zaman Milletler Cemiyetine üye olmamıştır⁴⁷⁷. 1933 yılından itibaren de Almanya, İtalya ve Japonya üyelikten çekilmişlerdir. Böylece Milletler Cemiyeti gerçekte tam anlamıyla bir evrensel örgüt olamamıştır⁴⁷⁸.

Milletler Cemiyeti devam ederken geçen süre zarfında devletlerin bölgesel antlaşmalar yapmalarının en önemli sebebi olarak Milletler Cemiyetinin hiçbir zaman üyelerine tam bir emniyet telkin edememesinde aramak gerekmektedir⁴⁷⁹. Milletler Cemiyetinde belli başlı devletlerin hegemonyasının izleri görülmüştür⁴⁸⁰. Milletler Cemiyetine güvensizliğin bir belirtisi olarak oybirliği ilkesi gösterilebilir. Oybirliği ilkesi ile nazik meselelerde bir karara varma imkanı kalmamaktadır⁴⁸¹.

3. Birleşmiş Milletlerin Hukuki Yapısı ve İşleyişi

Birleşmiş Milletlerin kuruluş amaçlarını belirten 26 Haziran 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 1. maddesinin 1. fıkrasında BM'in dünyada barış ve

⁴⁷⁵ ERİM, *Milletler Cemiyeti*, s. 36-37.

⁴⁷⁶ ÖZCAN, s. 86-87; İlhan LÜTEM, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, Sakarya Basımevi, Ankara, 1947, (*Egemenlik*), s. 96; Wilson'un etkisi hakkında bkz. ERİM, *Milletler Cemiyeti*, s. 32-33.

⁴⁷⁷ Melda SUR, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 7. bs., Beta y., İstanbul, 2013, s. 181; ERİM, *Milletler Cemiyeti*, s. 42.

⁴⁷⁸ SUR, s. 181.

⁴⁷⁹ LÜTEM, *Dünya Nizamı*, s. 120.

⁴⁸⁰ Georges SCALLE, *Arsulusal Hükümet Teorisi*, Çev. Fuat Bayramoğlu, İÜHFİM, C. 1, S. 2, İstanbul, 1935, s. 159.

⁴⁸¹ SCALLE, s. 159; Oybirliği ilkesi ile hem küçük devletlerin büyüklerin iradesine tabi olmaması hem de büyük devletlerin küçüklerin birleşmesi sonucu zarar görmemesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Bkz. LÜTEM, *Egemenlik*, s. 102, Usul meseleleri ve seçim gibi konularda oybirliği ilkesine istisnalar getirilmesi hakkında bkz. LÜTEM, *Egemenlik*, s. 103-104.

güvenliğin sağlanmasını amaçladığı belirtilmektedir⁴⁸². Birleşmiş Milletler teşkilatı devletler arasında gevşek bir birlik oluşturmaktadır. BM, siyasi kararları hassasiyet içinde demokratik fikir ve irade oluşumunu sağlayan temeller içinde alıp sonra da bu kararların doğuracağı sonuçları vatandaşlarda talep etmek gibi niteliklere sahip değildir⁴⁸³.

BM Antlaşması madde 2/1'e göre Birleşmiş Milletler sistemi tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Uluslararası alanda da egemenlik en geniş ve yetkin anlamına ulaşarak; gelişmiş-az gelişmiş, zengin- fakir, kalabalık- az nüfuslu ayrımlarının ötesinde, devletlerin hukuken egemen eşitliği sağlanmıştır⁴⁸⁴. Böylece devletlerin egemenliği uluslararası alanda kuvvetlendirilmiş olmaktadır⁴⁸⁵.

BM Sözleşmesi uluslararası barış ve güvenliği koruyabilmek için uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı ve hatta kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamıştır⁴⁸⁶. Uluslararası barış ve güvenliği koruma görevini ise Birleşmiş Milletler Örgütüne vermiştir. Sözleşmeye göre Örgüt, bu görevini yerine getirebilmek için iki tedbire başvurabilir. Birincisi üye devletlerin uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesi için çalışmaları; uluslararası ilişkilerinde diğer devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına saygılı olmaları hiçbir şekilde kuvvet kullanmamaları veya kuvvet kullanma tehdidinde başvurmamalarının sağlanmasıdır. İkinci tedbir ise, üye devletlerin anlaşmazlıklarını barışçı yollardan çözememeleri ve barışın bozulması halinde, barışın yeniden tesisi ve korunması için zorlayıcı

⁴⁸² http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (06.04.2015), s. 3; BM ile ilgili diğer belgeler için bkz. <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/belgeler.php#.VSLf9vmsWoN> (06.04.2015); Ayrıca bkz. Hasan DURAN, "Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması", Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. IV, S. 1, Afyon, Haziran 2002, s. 123; Ayrıca bkz. AKSAR, **Uluslararası Hukuk**, s. 213-214.

⁴⁸³ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 137.

⁴⁸⁴ VELİBEYOĞLU, s. 29; Sur tam eşitliğin Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Konsey için geçerli olduğunu belirtmektedir. Bkz. SUR, s. 182; Aynı yönde bkz. Charles CROZAT, **Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu ve Bilhassa Bu Organın Selahiyetinin Genişlemesi**, Çev. İlhan F. Akın, , İÜHFİM, C. 22, S. 1-4, İstanbul, 1957, s. 5.

⁴⁸⁵ HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 94.

⁴⁸⁶ M. Yasin ASLAN, "Birleşmiş Milletler Barış Koruma Kuvvetleri'nin Hukuksal Statüsü ve Ceza Yargısı Dokunulmazlığı", KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 75; VELİBEYOĞLU, s. 69 vd.

yöntemlerin kullanılmasındır⁴⁸⁷. Zorlayıcı tedbirlerin alınabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin soruşturma yapması ve karar alması gerekmektedir⁴⁸⁸.

4. Kozmopolis Açısından Değerlendirilmesi

Gerçekçi uluslararası ilişkiler görüşüne göre; Birleşmiş Milletler, dünya hükümeti için yeni bir forum olmaktan daha çok; güçlü ulus devletlerin (başta ABD), kendi ulusal çıkarlarının peşinde olduğu başka bir bağlam olarak değerlendirilmektedir⁴⁸⁹.

S. Özel, insan haklarına dayalı normatif bir küresel düzenin kurulamayışının önündeki en büyük engelin küresel düzeyde şiddet tekeli elinde bulunduran devletler üstü bir kurumun halihazırda bulunmayışı olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi ise dünyada hala reel politikten, etik politığe geçilememiş olması nedeniyle devletlerin etkisinden kurtulamamıştır ve etkinliği devletler arasındaki uzlaşmaya dayanmaktadır⁴⁹⁰. BM'de özellikle Güvenlik Konseyinin karar alabilmesi için oybirliğinin aranması; insani ve vicdani konularda ideolojik ve çıkarları çerçevesinde hareket eden ülkelerin veto haklarını kullanmalarıyla karar alınamaması sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir durum BM Güvenlik Konseyinin meşruiyetini

⁴⁸⁷ ASLAN, s. 75; H. DURAN, s. 123 vd; Ayrıca konuyu çeşitli barış koruma örnekleri üzerinden inceleyen bir eser için bkz. Anthony VERRIER, **International Peacekeeping United Nations Forces In A Troubled World**, Penguin Books, Printed in Great Britain, 1981, s. 1 vd.; Barışı koruma kavramı için bkz. Cengiz OKMAN, **Birleşmiş Milletler Barış Gücü (Konsept- Kuruluş ve Uygulama)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 45, S. 1-4, İstanbul, 1987, s. 436-437.

⁴⁸⁸ ASLAN, s. 76; Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut GÖÇER, **İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin İnsan Hakları Alanındaki Faaliyetinin Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi**, Nobel y., Ankara, 2009, s. 1 vd.; Kuvvet kullanmanın meşru halleri için bkz. Ayhan DÖNER, “**Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 17, Temmuz 2003, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=17> (09.04.2015), (II. Körfez Krizi), parç. 8 vd.

⁴⁸⁹ Christopher PIERSON, **Modern Devlet**, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çivi yazıları y., İstanbul, 2000, s. 259-260.

⁴⁹⁰ Soli ÖZEL, “**Küreselleşme Döneminde Vatandaşlık**”, Anayasa Yargısı, C. 24, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2007, s. 581.

tartışmaya açmakta; itirazlar yükselmektedir⁴⁹¹. Güvenlik Konseyindeki daimi 5 üyenin pozisyonu, BM düzeyinde devletlerin egemen eşitliğini ciddi biçimde zedelemektedir⁴⁹².

Hukuku dünya çapında birleştirme işlevini yerine getirme organı olarak görülen BM’de; Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto yetkilerini kullanmaları halinde bu çabalar bir noktada başarısızlığa maruz kalmakta ve gelecekte de kalmaya devam edecektir⁴⁹³. Mesela Körfez Krizinde çok hızlı karar alabilen Güvenlik Konseyi, Bosna Krizi sürecinde çok yavaş karar alabilmiştir⁴⁹⁴. ABD’nin sadece kendi çıkarlarına ters düşmeyen hukuk normlarına onay vermesi; UCM, çevreyi korumayı hedefleyen Kyoto Sözleşmesi gibi insanlığı yakından ilgilendiren sözleşmeleri onaylamaması küresel hukuk oluşturma görüşünün günümüzde inandırıcılığına darbe indirmektedir⁴⁹⁵.

Gene de 1966 tarihli BM ikiz sözleşmeleri ile ve diğer BM sözleşmeleri bağlamında hukuk alanında bir standartlaşmanın yaşandığını göstermektedir⁴⁹⁶.

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, devletlerin Birleşmiş Milletler çatısı altında bir araya gelip kararlar alıp uygulamaları, dünya için önemli konularda antlaşmalar yapılması, kozmopolis düşüncesi açısından önemli bir ilerleme sayılmalıdır.

⁴⁹¹ G 20 zirvesi için gittiği Avustralya’da Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun yaptığı konuşmada bu yöndeki itirazları için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/dedem-savasti-ben-size-misafirim-gundem-1969884/> Muhabir: Kıvanç El, (15.11.2014); Aybar, veto hakkının içinde yeni bir savaşın tohumlarını barındırdığını ifade etmiştir. İçinde 3. Dünya Savaşının tohumlarını barındıran bir barış teşkilatının kurulmasının gülünç olduğunu; BM’nin kuruluş aşamasında daha 1945’te dile getirmiştir. Bkz.. AYBAR, 219-220.

⁴⁹² HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 94; BM’nin “büyük devletlerin itişmesinden ve birbirlerinin önermelerini veto etmesinden dolayı sıkıntıya” düşmüş olduğu tespiti için bkz. KENNEDY, s. 162.

⁴⁹³ DOĞAN, **Devlet**, s. 91; H. DURAN, s. 131; VELİBEYOĞLU, s. 59-60; Aynı zamanda hukuki öngörülebilirlikten uzak bir Güvenlik Konseyi sistemi olduğu yönündeki tespit için bkz. Selman ÖĞÜT, **21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014, s. 295.

⁴⁹⁴ A. DÖNER, **II. Körfez Krizi**, parag. 58.

⁴⁹⁵ DOĞAN, **Devlet**, s. 91.

⁴⁹⁶ DOĞAN, **Devlet**, s. 90.

C. Avrupa Birliği

1. Avrupa Birliği Düşüncesinin Temelleri

Tarihsel süreç içinde Avrupa'nın birlik kurması fikri Pierre Dubois'in 1305-1307 tarihleri arasında yazdığı "De Recuperatione Terre Sancte (Kudsi eyaletin istirdadı hakkında)" isimli eseri ile ilk defa sistematik şekilde ele alınmıştır⁴⁹⁷. Dubois, bir Meclis idaresinde olacak şekilde Avrupa Federasyonu kurulmasını arzulamıştır. Federasyonun merkezi olarak da İtalya ve İspanya arasındaki, Toulouse şehrini düşünmüştür⁴⁹⁸. Dubois, Dante'den daha ileri giderek ne Papaya ne de imparatora üstünlük vermiştir. Papa sadece ruhlar üzerinde hüküm sürmeli idareye kalkışmamalı ve kralları seçmemelidir. İmparator ise diğer hükümdarlarla eşittir⁴⁹⁹.

William Penn (1644-1718) Avrupa devletleri arasındaki uyuşmazlıklarının barışçı yollarla çözülmesi için bir kurum oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir⁵⁰⁰. Sully (1560-1641⁵⁰¹), Dubois ve Podiebrad'ın⁵⁰² ileri sürdüğü fikirlerde Türklerin Avrupa'da yerleri olmadığı düşüncesine dayanmakta ve Türklere karşı bir teşkilat kurma çabaları göze çarpmaktadır. Ancak Penn, 1693 yılında yazdığı "Essay towards the present and future Peace of Europe by the Establishment of an European Diet, Parliament of Estates" isimli eserinde ne Türkleri ne de Rusları; kurulmasını öngördüğü Avrupa Federasyonunun dışında bırakmaktadır⁵⁰³. Penn'in iki meclisli federasyonunda Federal Meclis, yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip olarak diplomatik yoldan halledilemeyen bütün meseleler hakkında kararlar verebilecektir. Kararlarına uyulmadığı takdirde zorlayıcı gücü de bulunacaktır⁵⁰⁴. Avrupa Parlamentosu ise barışın

⁴⁹⁷ ÖZCAN, s. 31-32; HİRŞ, **Kant**, s. 22.

⁴⁹⁸ ÖZCAN, s. 31.

⁴⁹⁹ ÖZCAN, s. 31.

⁵⁰⁰ VELİDEDEOĞLU, s. 82.

⁵⁰¹ ÖZCAN, s. 47. Sully'nin fikirleri bir devlet adamı olarak beyan edilen ilk Avrupa Cemiyeti planıdır. Ancak derhal gerçekleştirmek istediği gaye Türklerin Avrupa'dan tardıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZCAN, s. 49; YALÇINÖZ, s. 81.

⁵⁰² Dubois ve Podiebrad için bkz. ÖZCAN, s. 45; LÜTEM, **Egemenlik**, s. 95.

⁵⁰³ ÖZCAN, s. 50 ve dp. 22; YALÇINÖZ, s. 82.

⁵⁰⁴ ÖZCAN, s. 50.

korunmasına nezaret edecektir⁵⁰⁵. Böylece Penn, ortak yönetme ve ortak temsil ilkesi üzerinden ideal bir Avrupa tasarımıyla bulunmuştur⁵⁰⁶.

Abbé de Saint-Pierre (1658-1743) “Avrupa için sürekli barış projesi” isimli 1713 tarihli eserinde, Avrupa’da barışın kurulması ve devamı için Avrupa devletlerinden oluşan bir ‘Devletler Meclisi’ kurulması gerektiğini öne sürmüştür⁵⁰⁷. Saint-Pierre, dünyadaki tüm devletleri içine alabilecek bir birliğin kurulabilmesini olanaklı görmediğinden tasarımı Avrupa devletleriyle sınırlı tutmuştur⁵⁰⁸. Saint-Pierre, Avrupa Barışı’nı; hukuk kavramından hareketle oluşturmaya yönelmiştir. İdeal, rasyonel bir düzlemde devletler arası işbirliği ve birliğe yönelik girişimde bulunmuştur⁵⁰⁹.

Rousseau’ya (1712-1778) göre Avrupa devletleri aralarındaki mutsuzlukları mutluluğa çevirebilirler ve aralarında sürüp giden savaş durumunu sürekli bir barış durumuna çevirebilirler. Bunun için gerekli olan şey Avrupa Konfederasyonu’nun kurulmasıdır. Konfederasyon genel olmalı ve dışarıda hiçbir devlet kalmamalıdır. Konfederasyonun bir Adalet Divanı olmalı ve bu divan bütün üyelerin uyacağı kanun ve kuralları belirlemelidir. Gerektiğinde üyeleri zorla yola getirecek silahlı bir ortak güç de bulunmalıdır. Rousseau’nun Avrupa Cumhuriyeti adını verdiği ve Türkleri dışarıda bıraktığı bu Konfederasyon projesi ile Avrupa’da savaşın ortadan kalkacağını savunmuştur. Böylece Avrupa’da ticari özgürlüğün ve güvenliğin tam olarak sağlanmasıyla; tarımın gelişeceğini, devletlerin servetlerinin çoğalacağını ve ulusların mutluluğa kavuşacaklarını ifade etmiştir⁵¹⁰.

⁵⁰⁵ ÖZCAN, s. 51.

⁵⁰⁶ KARDEŞ, s. 459; Canan BALKIR, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010, s. 6.

⁵⁰⁷ VELİDEDEOĞLU, s. 83; HİRŞ, **Kant**, s. 24; Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZCAN, s. 51-56; Faruk YALVAÇ, “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, (Rousseau), s. 34-36.

⁵⁰⁸ YALÇINÖZ, s. 82.

⁵⁰⁹ KARDEŞ, s. 460; Ayrıca bkz. LÜTEM, **Egemenlik**, s. 93-95.

⁵¹⁰ VELİDEDEOĞLU, s. 84-85; Enver BOZKURT/Mehmet ÖZCAN/Arif KÖKTAŞ, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. bs., Asil y., Ankara, 2004, s. 2; Özcan, Rousseau’nun bir “Avrupa Federasyonu” kurulmasını istediğini belirtmektedir. Bkz. ÖZCAN, s. 57-58.

Avrupa'nın birleşmesi fikrinin temellerinde Kant'ın düşünceleri ön plana çıkmaktadır⁵¹¹. Kant'ın Avrupa Birleşik Devletleri fikrini ortaya koyması ve bu fikrin zaman içinde yayılıp benimsenerek geliştirilmesi önemli bir katkı olarak karşımıza çıkmaktadır⁵¹². Kant, bir “dünya cumhuriyeti”nin kurulmasına dönük temel bir adım olarak Avrupa devletlerinin birleşmesini önermektedir⁵¹³.

Fransız düşünürlerden Henri de Saint Simon (1760-1825); 1814 tarihinde yazmış olduğu “Avrupa Cemiyetinin Yeniden Teşkilatlandırılması Hakkında” isimli eserinde; Avrupa için milli hükümetlerin üzerinde ve bunlardan ayrı olarak, üyeleri halkın seçimiyle belirlenen bir parlamento kurulmasını önermiştir⁵¹⁴. Avrupa Parlamentosu, Avrupa'yı ilgilendiren bütün meseleleri inceleyip karara bağlayabilecektir ve kararlarına uyulmadığında da kuvvet kullanabilecektir⁵¹⁵.

Federal bir Avrupa kurma teşebbüsleri içerisinde 1922 yılında Kont Coudenhove Kalergi'nin Pan-Avrupa adlı eseri çerçevesinde oluşan planı da yer almaktadır. Buna göre, Avrupa milliyetçiliği savunulmakta ve yönetim biçimi ne olursa olsun Avrupa devletlerinin federal bir devlet şemsiyesi altında birleşmeleri ön görülmektedir⁵¹⁶.

2. Avrupa Birliği'nin Hukuki Yapısı ve İşleyişi

Avrupa Birliği'nin çekirdeğini Almanya ile Fransa arasındaki kömür ve çelik üretiminden doğan çekişmelere son vermek için kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği

⁵¹¹ HOCAOĞLU, *Avrupa Birliği'nin Geleceği*, s. I. Bölüm vd; Eleştirel bir yaklaşım için bkz. James TULLY, “Kantçı Avrupa Fikri: Eleştirel ve Kozmopolit Perspektifler”, in. Anthony Pagden, *Avrupa Fikri*, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 361 vd.

⁵¹² S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 7. bs. Beta y., İstanbul, 2003, s. 1; LÜTEM, *Egemenlik*, s. 96.

⁵¹³ Yazar bu birleşmenin konfederasyon şeklinde olmasını Kant'ın istediğini belirtmektedir. Bkz. Ariane Chebel D'APPOLLONIA, “Avrupa Ulusalılığı ve Avrupa Birliği”, in. Anthony Pagden, *Avrupa Fikri*, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 199.

⁵¹⁴ ÖZCAN, s. 89-90.

⁵¹⁵ ÖZCAN, s. 90.

⁵¹⁶ LÜTEM, *Dünya Nizamı*, s. 121.

yer almaktadır⁵¹⁷. 9 Mayıs 1950 yılında Fransa Dışişleri Bakanı R. Schuman'ın taraflara sunduğu plan dahilinde Benelux ülkeleri⁵¹⁸ ve İtalya'nın da katılımıyla ilgili birlik genişlemiş, "altılılar" ismiyle bugünkü Avrupa Birliğinin temelleri atılmıştır⁵¹⁹. Haziran 1955'te İtalya'da toplanan topluluk bakanları, yeni faaliyet alanlarını da katarak Avrupa Birliği'ni kurma kararı almışlardır. Nihayet 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da "Avrupa Ortak Pazarı"nın kuran antlaşmayı imzalamışlardır⁵²⁰; antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi de 14 Ocak 1958'dir⁵²¹. Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu ve nihayetinde Avrupa Birliği şeklinde isim değişiklikleri ile sürekli bir genişleme ve bütünleşme süreci içerisinde olunmuştur⁵²².

AB, sınırlarını sürekli genişletmek zorunda kalmaktadır. Çünkü elindeki üretim, sermaye ve kaliteli işgücü fazlası bulunmaktadır. Bunları diğer ülkelere pazarlayamazsa pazar çöker⁵²³. Avrupa Birliği'nin sürekli genişleme eğilimi göstermesindeki amacı Akad; liberalizme dayalı gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin oluşturduğu, serbest rekabetin geçerli olduğu açık ve geniş bir pazar oluşturmak, bunu da geliştirmekte olan ülkelerle paylaşarak sanayiye dönük üretimi tüketime dönüştürmek

⁵¹⁷ Mehmet AKAD, "Küreselleşme Sürecinde Siyasal Kültür", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2005, (Siyasal Kültür), s. 14; Avrupa Birliği kurulduğunda kendisine hedef ya da temel olarak insan haklarını seçmediği; ilk nedenin insan hakları değil ekonomik olduğu hakkında bkz. Dominique ROUSSEAU, **Avrupa Birliğinde İnsan Hakları Sorunsalı**, Anayasa Yargısı, C. 22, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2005, s. 260.

⁵¹⁸ Avrupa'da 20. yüzyılda gerçekleştirilen ilk ekonomik birleşme 18 Temmuz 1932 tarihinde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile olmuştur. İlgili sözleşmeyle Benelüks oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. KARLUK, s. 5 vd.; BALKIR, s. 63-64; Veysel BOZKURT, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Alfa y., İstanbul, 1997, (Avrupa Birliği), s. 59.

⁵¹⁹ AKAD, **Siyasal Kültür**, s. 14; Avrupa Birliği'nin kuruluş süreci için bkz. Desmond DINAN, **Avrupa Birliği Tarihi**, Çev. Hale Akay, Kitap yayınevi y., İstanbul, 2008, s. 23 vd; V. BOZKURT, **Avrupa Birliği**, s. 143 vd.

⁵²⁰ BALKIR, s. 65 vd.; Antlaşma metni ve ek protokolleri için bkz. **Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, Çev. ve Der. Halûk Günüğür, 2. bs., Barışcan Yayıncılık, Ankara, 1988.

⁵²¹ AKAD, **Siyasal Kültür**, s. 14.

⁵²² Kapsamlı bilgi için bkz. BALKIR, s. 67-92 ve 139 vd; Senem AYDIN-DÜZGİT, "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası", in. **Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 43 vd.

⁵²³ AKAD, **Siyasal Kültür**, s. 33.

olarak ifade etmektedir⁵²⁴. Zaten birliğe katılmak için gerek siyasal gerekse ekonomik açıdan belli asgari müşteriye sahip olmak gerekli görülmektedir⁵²⁵.

AB, ulus devletlerin kendi karar üretme organlarının onayından geçirilerek oluşturulan ulus üstü bir örgütlenme modelidir⁵²⁶. Çünkü AB içinde sadece Birlik hukukuna uyma zorunluluğu bulunmamakta aynı zamanda; Birlik hukukuna aykırı yeni kanunların üye devletlerin parlamentoları tarafından yapılmamasını da kapsamaktadır. Böylece bütünleşmenin sağlandığı alanlarda üye devletlerin yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkileri Birlik organlarına verilmiş olmaktadır⁵²⁷. Böylece üye devletler yasama egemenlikleri de sınırlandırmışlardır⁵²⁸. Avrupa bütünleşmesi süreci ilerledikçe AB, uluslarüstü bir örgüt olarak vergilendirme yetkisi de dahil daha geniş ölçüde yetkilere sahip olmaktadır⁵²⁹.

Diğer taraftan AB'nin şeffaflığa dayalı güvenliği ve karşılıklı bağımlılığa dayanan şeffaflığın temsilcisi olarak postmodern sistemin en gelişmiş modeli gören Cooper'a göre AB uluslar üstü olmaktan çok uluslararası bir sistemdir. Çünkü AB devletleri merkezi bir güce tabi kılan değil; devletlerin karşılıklı iradeleriyle

⁵²⁴ AKAD, *Siyasal Kültür*, s. 16.

⁵²⁵ AKAD, *Siyasal Kültür*, s. 17.

⁵²⁶ DOĞAN, *Devlet*, s. 114; HAKYEMEZ, *Egemenlik Kavramı*, s. 116; Gümrükçü, "uluslarüstü" olarak nitelendirmektedir. Bkz. Harun GÜMRÜKÇÜ, "Uluslararası İşbirliği Kurumu Olarak A(E)T/AB- Türkiye Ortaklık İlişkisi ve Hukuki Güvence(siz)lik mi?", in. A. Haluk Ülman'a Armağan, Haz. Gökhan Erdem, AÜSBF y., Ankara, 2013, s. 153.

⁵²⁷ HAKYEMEZ, *Egemenlik Kavramı*, s. 116; Sibel İNCEOĞLU, *Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı*, Anayasa Yargısı, C. 22, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2005, s. 237; Hukuk yapısının AB'nin ulusal kanunlar üzerindeki üstünlüğü ilkesi üzerine kurulmuştur. Ulusal hukuk ile çeliştiği noktalarda Topluluk hukuku üstün gelmektedir. Bkz. Harry TZIMITRAS, "Avrupa Birliği Hukuku", Çev. Başak Başoğlu/ Aslı Aydın, in. *Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 125.

⁵²⁸ Selim KANETİ, *Avrupa Topluluğu Hukukunun Üstünlüğü Karşısında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Anayasa Yargısı, C. 7, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 1990, s. 131.

⁵²⁹ Mualla ÖNCEL/ Ahmet KUMRULU/ Nami ÇAĞAN, *Vergi Hukuku*, 22. bs., Turhankitabevi y., Ankara, 2013, s. 69.

oluşturduğu bir devletler topluluğudur⁵³⁰. Ancak ileriki sayfalarda “siz AB üyeliğine aday olduğunuzda, önünüze konanları kabul etmek zorundasınızdır...” diyerek devletlerin karşılıklı iradelerinden kastın ne olduğu noktasında akılda soru işaretleri meydana getirmektedir⁵³¹.

Ancak Avrupa Anayasası'nın referandumlar sonucu Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmesi, AB için bir handikap oluşturmuştur. Fakat Avrupa Anayasası yerine Lizbon Antlaşması yapılmıştır. Anayasa Antlaşması'nda yer alan ve federalizmin sembolleri olarak görülen marş ve slogan; Lizbon Antlaşması'nda metninden çıkarılmıştır⁵³². İlâveten “Avrupa Topluluğu” ve “Topluluk” ifadeleri “Birlik” ifadesi ile değiştirilerek Avrupa Birliği'ne tüzel kişilik kazandırılmıştır⁵³³. Fakat aynı zamanda Antlaşmaya çıkış maddesi eklenerek AB üyelerine AB'den ayrılabilmeleri noktasında olanak tanınmıştır⁵³⁴.

Avrupa Birliğinin en önemli dört kurumu; Bakanlar Konseyi, Komisyon, Parlamento ve Adalet Divanıdır⁵³⁵. Avrupa Birliğinin kurucuları onu siyasal bir birlik ya da devlet benzeri olarak düşünmelerinden dolayı AB'yi yasama, yürütme ve yargı görevi yapan organlarla donatmışlardır⁵³⁶. Bu çerçevede Avrupa Parlamentosu beş yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmesi ve üyelerinin kendi ülkelerinin çıkarları için değil, Birliğin çıkarlarını savunmakla görevli bulunmaları hususları doğrultusunda yasama organına benzetilebilir. Komisyon ve Bakanlar Konseyi yürütme organı, Adalet Divanı

⁵³⁰ Robert COOPER, “Yeni Liberal Emperyalizm”, Çev. Ayşe Özkan, Stratejik Analiz, C. 3, S. 26, Haziran 2002, s. 119.

⁵³¹ COOPER, s. 121.

⁵³² BALKIR, s. 321.

⁵³³ BALKIR, s. 321; Avrupa Birliğinin tüzel kişiliğinin bulunması ve kararlarının Birlik uyruklarına doğrudan doğruya uygulanabilirliği bakımından; konfederasyon şeklini çoktan aştığı ifade edilmiştir. Bkz. Kemal GÖZLER, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi y., Bursa, 2007, (**Devlet**), s. 141.

⁵³⁴ BALKIR, s. 321.

⁵³⁵ BALKIR, s. 321-322; SEYİDOĞLU, s. 229.

⁵³⁶ SEYİDOĞLU, s. 229.

ise yargı organına benzetilebilir⁵³⁷. Adalet Divanı her üye ülkenin anlaşmasıyla atanmış yargıçlardan oluşmakta ve Roma Antlaşmasına uyulup uyulmadığını denetleyen bir organ olarak karşımıza çıkmaktadır⁵³⁸. Hukuk kurallarında az ya da çok ölçüde bir homojenleşme, aynileşme yaşanmakta olduğunun en açık örneğini ortak bir AB hukuku teşkil etme gayretleri oluşturmaktadır. AB’de üye ülkelerin tümünde aynı kuralların geçerli hale gelmesi ortak bir hedef haline gelmiştir⁵³⁹. Topluluk hukuk düzeninin oluşturulması gayretleri ve bu hukuk düzeninin üye devletlerin hukuk düzeninden ayrı ve üstün olarak gören Adalet Divanı kararları (Costa c/Enel 1964; Simmenthal, 1978⁵⁴⁰); üye ülkeler açısından anayasanın üstünlüğü ilkesini de tartışmaya açmaktadır⁵⁴¹.

Avrupa Birliğinin yoluna çıkan engellerin temelinde devletlere atfedilen egemenliğin olduğu da ileri sürülmüştür⁵⁴².

3. Avrupa Konseyinin Etkisi

Avrupa Konseyi 1949 yılında, Avrupa’da demokrasinin sağlamlaştırılması amacıyla kurulmuştur⁵⁴³. Merkezi Strasbourg’da bulunan uluslararası bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir ve 2011 yılı itibariyle üye sayısı 47’dir⁵⁴⁴. Avrupa Konseyi ile

⁵³⁷ SEYİDOĞLU, s. 230-231; Kapsamlı bilgi için bkz. Emre GÖNEN, “Avrupa Birliği’nin Kurumları”, in. **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 25 vd.

⁵³⁸ SEYİDOĞLU, s. 230.

⁵³⁹ DOĞAN, **Devlet**, s. 93; Avrupa’nın bütünleşmesinde hukukun rolü hakkında bkz. Philip RUTTLEY, “Birleşmeye Giden Uzun Yol: 1945’ten İtibaren Avrupa Bütünleşmesine Hukukun Katkısı”, in. Anthony Pagden, **Avrupa Fikri**, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 255 vd.

⁵⁴⁰ Costa c/Enel kararı için bkz. <http://old.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964CJ0006:EN:PDF> (28.05.2015); Kararın değerlendirmesi için bkz. KANETİ, s. 134-135; Simmenthal, kararı için bkz.

http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/82c8d76f-b272-4e8f-99e1-7940acbbc090/publishable_en.pdf (28.05.2015); Kararın değerlendirmesi için bkz. KANETİ, s. 133-134.

⁵⁴¹ Jacques CHEVALLIER, **Hukuk Devleti**, Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan, İmaj Yayınevi y., Ankara, 2010, s. 89.

⁵⁴² Gerhard LEIBHOLZ, “Devletlerin Egemenliği ve Avrupa Birliğinin Tamamlanması”, Çev. Doğu Perinçek, AÜHFHD, C. 21, S.1-4, Ankara, 1964, s. 135.

⁵⁴³ CHEVALLIER, s. 107.

⁵⁴⁴ GÖNEN, s. 25, dp. 1.

Avrupa Birliği işbirliği içindedir ve Avrupa Konseyinin çalışmaları AB'ni tamamlayıcı niteliktedir⁵⁴⁵. Avrupa Konseyinin amacı ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, hukuki ve idari işbirliğini geliřtirmektir⁵⁴⁶. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan acıların tekrar yaşanmaması için, kişi özgürlüğü, siyasal özgürlük ve ahlaki değerlerin korunması temeldir⁵⁴⁷.

II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin ortaya koydukları insan hakları ihlalleri mutlak egemenlik anlayışında değişime neden olmuřtur⁵⁴⁸. Devletin vatandaşlarıyla olan ilişkisi insan haklarının korunması bakımından sınırlandırılmıştır. Artık insan hakları ihlalleri devletin iç işlerine karışılmaması ilkesinin istisnası halini almıştır. Bu çerçevede bireysel hak ve özgürlüklerin yalnızca devletlerin inisiyatifine bırakılamayacağına yönelik düşünce; Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile ilk kez güçlü bir karşılık bulmuřtur⁵⁴⁹. AK üyesi ülkelerdeki insan hakları ihlalleri 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde korunma imkanı bulmuştur. Avrupa Konseyine üye olan devletlerin; ortak bir ideal, siyasal gelenek, özgürlüğe ve hukukun üstünlüğüne saygı mirasına sahip olma sorumluluğunu taşıdığı düşüncesinden hareket eden Sözleşme; adalet ve barışın korunmasını gerçek bir demokratik sistem ve insan haklarına ortaklaşa saygı temeline dayandığını belirtmiřtir⁵⁵⁰. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere uymayan, bunları ciddi bir şekilde çiğneyen Konsey üyelerinin, üyeliklerine son verileceği de düzenlenmiřtir⁵⁵¹. Dahası AİHS, AİHM'ne bireysel başvuruyu kabul ederek bireyi; uluslararası ilişkilerin süjesi haline getirmiştir.

⁵⁴⁵ M. Hakan KESKİN, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, 2. bs., Avrupa Birliği Genel Sekreterliği y., Ankara, 2010, s. 62.

⁵⁴⁶ KESKİN, s. 62.

⁵⁴⁷ A. şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, 14. bs., Turhan Kitabevi y., Ankara, 2006, s. 303.

⁵⁴⁸ BERİş, s. 66.

⁵⁴⁹ BERİş, s. 66.

⁵⁵⁰ CHEVALLIER, s. 108; AİHS'nin başlangıç hükümleri için bkz. Osman DOĞRU, **Anayasa ile Karşılaştirmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Mahkeme İçtüzüğü**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010, s. 1.

⁵⁵¹ GÖZÜBÜYÜK, s. 303.

18 Ekim 1961’de Turin’de imzalanan Avrupa Sosyal Şartı, sosyal haklar alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede sosyal haklar netleştirilmiş ve AİHS ile korunan haklar tamamlanarak bir bütün haline gelmiştir. Bu bütün, temel hakların en önemlilerini kapsayan ve etkili koruma mekanizmalarıyla donatılan çok kapsamlı bir yapı olarak karşımızda durmaktadır⁵⁵².

4. Kozmopolis Açısından Değerlendirilmesi

Avrupa Birliğinin hukuksal yapısı, AB’nin antlaşma-yapan gücünün Birliği küresel hukukta söz sahibi yapması ve üye devletlerin egemenliklerinin sınırlanması gibi hususlar hem üye devletleri hem de genel uluslararası hukuku tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde etkilemiş ve etkilemeye de devam etmektedir.⁵⁵³

Avrupa Komisyonu’nun bazı bankalara faiz oranlarını ortaklaşa belirledikleri ve tekel oluşturacak şekilde ortak hareket ettikleri saptamasıyla toplam 1.7 milyar Euro ceza vermesi hakkında Erten; bu durumun AB’nin parasal birlikten sonra mali birliğe sonrasında ise Avrupa Birleşik Devletleri adı ile siyasi birliğe gideceğinin sinyalleri olarak değerlendirmektedir⁵⁵⁴.

Avrupa’nın sınırları coğrafi olarak kolayca çizilemeyecek bir alandır. Avrupa sınırlarını, kendi kendisine belirlemiştir. Bunun temelinde de coğrafya değil kültür yatmaktadır⁵⁵⁵. AİHS’in başlangıç kısmında “... aynı inancı taşıyan ve siyasi gelenekler, idealler, özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü konularında ortak bir mirası paylaşan⁵⁵⁶” Avrupa devletlerinden bahsedilmesi ve ortak mirasa vurgu yapılması bu savı doğrular niteliktedir. Oluşturduğu tüm kurumlar adına Avrupa, kendini belli

⁵⁵² CHEVALLIER, s. 108.

⁵⁵³ TZIMITRAS, s. 117.

⁵⁵⁴ Cemil ERTEM, “Küresel Finans Oligarşisi ve Türkiye Hesapları”, in. *Star Gazetesi*, 6 Aralık 2013, s. 9.

⁵⁵⁵ Betül ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe: Özne-Söylem*, Notos Kitap y., İstanbul, 2010, (Felsefe), s. 249; Anthony PAGDEN, “Avrupa: Bir Kıtayı Kavramsallaştırma”, in. Anthony Pagden, *Avrupa Fikri*, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 61-61.

⁵⁵⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (14.10.2015), s. 5.

kavramların değişmezliği içinde sınırladığı ölçüde sonunu hazırlayacaktır⁵⁵⁷. Avrupa dışlayıcı değil kapsayıcı olmalıdır yoksa ie kapanması kaçınılmaz olarak durmaktadır. Avrupa'nın içe kapanık şekilde ortaya koyduğu kendi arasında bir "Birlik" oluşturulması; kozmopolisi karşılamamaktadır. Kozmopolis düşüncesi diğerlerini dışarıda tutacak bir yapılanma öngörmemektedir. Gerçekte dünyanın geri kalanını diğerleri olarak nitelendirmek bile kozmopolis anlayışı ile uyuşma göstermemektedir. Bundan dolayı devletlerin ortak bir paydada bir araya gelmeleri ve toplumsal olarak bütünleşme çabaları yönünden ilham verici bir gelişme olsa bile; Avrupa Birliği, dünyanın bütünleşmesi hedefinde ancak bir basamak teşkil edebilir.

D. Dünya Ticaret Örgütü

1930'lu yıllara kadar dünya ticaretinde yoğun bir korumacılık ve ekonomik milliyetçilik egemen olmuştur⁵⁵⁸. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaretinin serbestleşmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Dünya ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılıp, ticaretin dünya ölçęinde serbestleştirilmesi için 1947-48 yılları arasında; Küba'da (Havana) toplanan 50 kadar ülkenin temsilcileri; Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO) kurulması kararını almışlardır⁵⁵⁹.

ITO'nun kuruluş amacı, uluslararası ticarete gümrük tarifelerinin, kotaların ve diğer kısıtlamaların kaldırılarak; dünya ticaretinin liberalleştirilmesi yolunda çalışmalar yapmak olarak belirlenmiştir. Ancak Uluslararası Ticaret Örgütü'nün fonksiyonlarının içişlerine müdahale niteliği taşıdığı gerekçesiyle, kurucu antlaşma; başta ABD olmak üzere Kanada, İngiltere, Almaya, İtalya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Japonya gibi bazı sanayileşmiş ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmamıştır⁵⁶⁰.

⁵⁵⁷ ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe*, s. 257.

⁵⁵⁸ **Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization- ITO)**, in. http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_ticaret_orgutu.html (04.05.2015).

⁵⁵⁹ **Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization- ITO)**, in. http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_ticaret_orgutu.html (04.05.2015); SARIBEYOĞLU, s. 35; SEYİDOĞLU, s. 193.

⁵⁶⁰ **Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization- ITO)**, in. http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_ticaret_orgutu.html (04.05.2015); SEYİDOĞLU, s. 193; ABD Kongresinde antlaşmanın geri çekilmesi ile diğer devletler de taahhütlerine geri çekmişlerdir. bkz.

Onaylanmamanın arakasındaki gerçek nedenin; ticaretin serbestleşmesinden zarara uğrayacak yerli sanayi temsilcilerinin yaptıkları siyasal baskılarıdır⁵⁶¹. Neticede ITO, kuruluşunu gerçekleştirip faaliyete geçememiş, bir teşebbüs olarak kalmıştır. Fakat ITO'nun yerine; 1947 tarihinde Cenevre'de yapılan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) yürürlüğe girmiştir⁵⁶².

GATT ile düşük gümrükleme ile mal ve hizmetlerin serbestleşmesinin sağlanması hedeflenmiştir⁵⁶³. Ancak tüzel kişiliğinin ve örgütsel yapısı ve usul kurallarının bulunmaması ile fiilen geçici bir uygulama teşkil etmesi gibi nedenlerle GATT'ın yerine yeni bir örgütün kurulması gereklilik halini almıştır⁵⁶⁴. Yine de yaklaşık elli yıl varlığını devam ettirmeyi başaran GATT yerine, 1 Ocak 1995 Marakeş Antlaşmasıyla Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur⁵⁶⁵. Örgütün GATT'ın aksine bir tüzel kişiliği bulunmaktadır⁵⁶⁶.

DTÖ çerçevesinde yapılan antlaşmalarda gümrük tarifeleri önemli bir yer tutmaktadır. Tarife ile kastedilen ithal edilen mallara uygulanacak olan vergidir. Tavan vergi uygulaması ile o mal için vergi tarifesinin en fazla olabileceği miktar gösterilmektedir. Fakat asıl hedeflenen aşamalı olarak tarifelerin sıfırlanması ve ticaretin daha fazla serbestleşmesidir⁵⁶⁷.

DTÖ bünyesinde, gümrüklerin ve ülkeler arasında ticaret engellerinin kaldırılmasına yönelik çalışmalar çerçevesinde, yalnız sanayi ürünlerinin değil, aynı

SARIBEYOĞLU, s. 35; Atalay, ABD Senatosunun devlet egemenliğini sınırladığı gerekçesiyle 1948 tarihli "Havana Şartı"nı onaylamadığını ifade etmektedir. Bkz. ATALAY, s. 23

⁵⁶¹ SEYİDOĞLU, s. 193.

⁵⁶² **Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization- ITO)**, in. http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_ticaret_orgutu.html (04.05.2015); ATALAY, s. 23; GATT 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiş ve dünya ticaretinde genel kabul görmüş bir çerçeve oluşturulmuştur. Bkz. BALKIR, s. 108.

⁵⁶³ PETRAS/ VELTMEYER, s. 21; SEYİDOĞLU, s. 189.

⁵⁶⁴ SARIBEYOĞLU, s. 36.

⁵⁶⁵ SARIBEYOĞLU, s. 36.; DTÖ'nün organları ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARIBEYOĞLU, s. 37 vd; ATALAY, s. 47 vd.

⁵⁶⁶ ATALAY, s. 47.

⁵⁶⁷ SARIBEYOĞLU, s. 43.

zamanda tarım ve hizmetler ticaretinin de serbestleştirilmesi; ayrıca sınai ve fikri mülkiyet haklarının korunması gibi konularda düzenlemeler yapılmaktadır⁵⁶⁸.

DTÖ'nün ticaret konularında ortak hukuk kuralları oluşturma çabalarının amacı rekabeti kolaylaştırmak ve kârı maksimize etmektir. Günümüz dünyasında ticaret alanında gerçekleşecek olan ortak dünya hukukunun gelişmiş ülkelerin şirket çıkarları karşılığında hayat bulabileceğini de akıldan çıkartmamak gerekir⁵⁶⁹.

En çok gözetilen ulus kaydı ile GATT ve DTÖ çerçevesinde üyelerden herhangi biri, üye olsun ya da olmasın herhangi bir devlete ticarete daha avantajlı bir muamele yapıyorsa bunu anlaşılmaya taraf diğer ülkelere de yapmak zorundadır. Mesela bir ürün için daha düşük gümrük vergisi alıyorsa bu avantajdan diğer sözleşmeciler DTÖ üyesi ülkelere de uygulamak zorundadır⁵⁷⁰.

Devletler belirli alanlarda giderek artan ölçüde “uluslararası hakemlik yargısını” kabul etmişlerdir. Bunun en açık delili ise DTÖ çerçevesinde oluşturulan hakemlik organlarıdır⁵⁷¹. Böylece devletlerin yargı yetkisi aşınmaya uğrarken, ticaret alanında devletleri aşan hukuki bir yeknesaklaşma gerçekleşmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün faaliyet alanının küresel olması ve ticaret alanında dünya çapındaki birleştirici rolü itibarıyla kozmopolis düşüncesini karşılayan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

E. IMF

IMF, Dünya Bankasıyla birlikte 1944'te imzalanan ve 1945 yılında yürürlüğe giren çok taraflı uluslararası antlaşmalarla kurulmuştur⁵⁷². Her iki örgüt de anonim şirket yapılanmasına benzer bir örgütlenmeye sahiptir. Burada hisse sahipleri

⁵⁶⁸ SUNAY, s. 134; DTÖ'nün faaliyetleri hakkında bkz. SEYİDOĞLU, s. 191.

⁵⁶⁹ DOĞAN, **Devlet**, s. 96.

⁵⁷⁰ SARİBEYOĞLU, s. 62; ATALAY, s. 62-63; BALKIR, s. 109; SEYİDOĞLU, s. 191-192.

⁵⁷¹ DOĞAN, **Devlet**, s. 89; Tahkim için bkz. SARİBEYOĞLU, s.102; Anlaşmazlıkların halli usulünde yer alan DTÖ organları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SARİBEYOĞLU, s. 95 vd; ATALAY, s. 49 vd.

⁵⁷² ATALAY, s. 8; SEYİDOĞLU, s. 562.

devletlerdir ve örgütün hisse sahiplerinden ayrı bir kişiliği vardır. Ayrıca üyelerin tek tek sorumluluğu bulunmamaktadır⁵⁷³.

IMF’de üyeler, büyük ölçüde küresel ekonomideki büyüklüklerine dayanan bir kota sistemiyle temsil edilmektedir⁵⁷⁴. Kotalar ise üyelerin ödedikleri sermaye taahhütlerinden gelmektedir⁵⁷⁵. Üyelerin oy güçleri de ellerinde tuttıkları kotaya paralellik arz etmektedir⁵⁷⁶.

Dünyada 188 devlet IMF üyesidir⁵⁷⁷. IMF’ye üye olabilmenin ön şartı Dünya Bankasına üye olmaktır ve IMF üyeliği sona eren devletin Dünya Bankası üyeliği de kendiliğinden sona ermektedir⁵⁷⁸. IMF’nin merkezi en çok kotaya sahip olan ABD’nin başkenti Washington’da bulunmaktadır⁵⁷⁹. IMF; 2,814.1 metrik ton altın rezervi ile resmi olarak dünyanın 3. büyük altın rezervine sahiptir⁵⁸⁰. Ayrıca yaklaşık 368 milyar ABD doları toplam kotaya sahiptir ve taahhüt edilen ek kaynakları ise 1 trilyon ABD dolarıdır⁵⁸¹.

Uluslararası parasal sistemi yöneten IMF’nin amacı, takas istikrarını sağlayarak yıkıcı takas kısıtlamalarının önüne geçilmesi, çok taraflı bir ödemeler sistemi kurarak serbest ticareti sekteye uğratacak takas kısıtlamalarının engellenmesi, üye

⁵⁷³ ATALAY, s. 8.

⁵⁷⁴ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2002, s. 116; Mehmet ÖZÇELİK, **Türkiye-IMF İlişkileri**, Konya Ticaret Odası, Konya, Haziran 2013, in. <http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye---imf-iliskileri.pdf> (21.06.2015), s. 1; SEYİDOĞLU, s. 563.

⁵⁷⁵ ÖZÇELİK, s. 2.

⁵⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. ATALAY, s. 75.; IMF üyeleri, kotaları ve oy güçleri ve IMF yöneticiler kurulu için bkz. <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> (20.06.2015); SEYİDOĞLU, s. 564.

⁵⁷⁷ <http://www.imf.org/external/country/index.htm> (21.06.2015); **Bir Bakışta IMF**, Uluslararası Para Fonu Bilgi Belgesi, Ağustos 2014, in. <http://www.imf.org/external/country/tur/rr/2012/022712a.pdf> (21.06.2015), s. 1.

⁵⁷⁸ ATALAY, s. 66.

⁵⁷⁹ ÖZÇELİK, s. 1.

⁵⁸⁰ <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/finfac.htm> (21.06.2015); ÖZÇELİK, s. 1; **IMF’ye Genel Bakış**, in. <http://www.imf.org/external/country/tur/rr/2011/overview.pdf> (21.06.2015), s. 10.

⁵⁸¹ **Bir Bakışta IMF**, s. 1.; Ayrıca IMF’nin finansal kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/finfac.htm> (21.06.2015).

devletlerin ödemeler dengesi açıklarını gidermek için yardım ederek ve uluslararası parasal işbirliğinin kurumsal yoldan sağlanmasıdır⁵⁸².

IMF'nin temel misyonu; küresel ekonomiyi ve üye ülkelerin ekonomilerini izleyerek, ödemeler dengesinde zorluk yaşayan ülkelere borç vererek ve üyelerine pratik yardımlar sunarak, uluslararası sistemde istikrarın sağlanmasına yardımcı olmaktır⁵⁸³.

IMF'nin borç vermesi için öncelikle üye ülkeden talep gelmelidir. Bunun üzerine borç isteğinde bulun devlet ile IMF arasında bir “düzenleme” (anlaşma) yapılır ve bu anlaşma çerçevesinde borç verilir⁵⁸⁴. Bu düzenlemelerde ülkenin ödemeler dengesindeki sorunları çözmek için uygulamayı kabul ettiği belirli politikalar ve tedbirler yer almaktadır. Anlaşma (düzenleme), IMF Yönetim Kurulu tarafından onaylandıktan sonra, çoğu zaman da programın uygulanmasına paralel olarak taksitler halinde serbest bırakılır⁵⁸⁵. Eğer devletler söz konusu düzenlemeleri sıkı bir şekilde uygularlarsa tekrar uluslararası piyasalardan borçlanabilmektedirler⁵⁸⁶.

Dünya Bankasından ve IMF'den kredi kullanan ülkelerin değişime nasıl zorlandığının tespitinde; ilgili kuruluşların tavsiye, denetim ve raporlarında ileri sürdükleri fikir ve kavramların etkisi açıklayıcı bir role sahiptir⁵⁸⁷.

IMF'ye göre IMF ile çalışmanın başlıca faydası “nerdeyse tüm ülkeleri içeren üyelik yapısıyla, global ve ekonomik işbirliği için en önemli forum” olmasındadır⁵⁸⁸. Bu özellikleri itibariyle kozmopolis açısından dikkat çeken bir örgüttür; kozmopolis düşüncesi açısından geliştirici etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

⁵⁸² ATALAY, s. 66; SEYİDOĞLU, s. 563.

⁵⁸³ IMF'ye Genel Bakış, s. 4.

⁵⁸⁴ IMF'ye Genel Bakış, s. 12; Kredi mekanizması hakkında bkz. SEYİDOĞLU, s. 566-568.

⁵⁸⁵ IMF'ye Genel Bakış, s. 12.

⁵⁸⁶ KAZGAN, s. 117; SUNAY, s. 155.

⁵⁸⁷ Sonay BAYRAMOĞLU, “Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”, Praksis Küreselleşme, Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S. 7, Dipnot y., Ankara, Yaz 2002, (Yönetişim), s. 87.

⁵⁸⁸ IMF'ye Genel Bakış, s. 17.

F. Dünya Bankası

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) bilinen adıyla Dünya Bankası, IMF ile birlikte 1944'te imzalanan ve 1945 yılında yürürlüğe giren çok taraflı uluslararası antlaşmalarla kurulmuştur⁵⁸⁹.

Dünya Bankası misyonunu “Working for a World free of poverty” (Yoksulluktan kurtulmuş bir dünya için çalışmak) olarak sloganlaştırarak özetlemektedir⁵⁹⁰.

Dünya Bankasının kuruluş amacı, verimli gayeler için sermaye yatırımını kolaylaştırmak suretiyle üye devletlerin imarı ve kalkınmasını sağlamak, kefalet vererek ve müştereken özel yatırımcılarla birlikte üyelere yatırım yapmak ve özel yatırımcılar yetersiz kaldığı takdirde, üyelerine verimli amaçlarla istikraz vermektir⁵⁹¹.

Dünya Bankası, günümüzde hem ulusal hem de uluslararası siyasal düzeni etkileyen en önemli uluslararası kurumlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁹². DB, hem “eski” düzenin hem de “yeni” düzenin en önemli ortak aktörlerinden birisi olmayı başarmıştır. Dahası ulusların etkisinin dışında oluşturulmaya çalışılan ulusötesi yapılanmanın da en önemli taşıyıcılarından birisidir⁵⁹³.

Ulusal düzeyden uluslararası düzeye geçmek ve daha da önemlisi uluslararası pazara adapte olabilmek noktasında en deneyimli ve altyapısı olan aktör hiç şüphesiz “devlet”tir. Ancak devletin de bu sürece uyum sağlaması için dönüştürülmesi gerekmektedir⁵⁹⁴. Dünya Bankası'nın 1994 yılındaki “Yönetişim” raporunda Kamu Yönetimi Reformu olarak dört başlık halinde; hesap verebilirlik, kalkınmanın yasal

⁵⁸⁹ ATALAY, s. 8.

⁵⁹⁰ Resmi sitesinde isminin yanında yer alan slogan için bkz. <http://www.worldbank.org/> (22.05.2015).

⁵⁹¹ ATALAY, s. 93.

⁵⁹² BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 87.

⁵⁹³ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 87.

⁵⁹⁴ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 97. yaşanan süreci Dünya Bankası (DB) raporları ve “yönetişim” kavramı çerçevesinde incelenmesi hakkında bkz. BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 85 vd.

çerçevesi, bilgilendirme ve saydamlık olarak ilkeleri sıralamıştır⁵⁹⁵. Kalkınmanın yasal çerçevesi ilkesine göre; “Özel sektör için açık, öngörülebilir ve istikrarlı, herkese yansız ve adil biçimde uygulanan kurallar ve hukuk yapısı ile bağımsız bir yargı sistemi var olmalıdır. Piyasa ekonomileri açık yasal kurallara ihtiyaç duyar. Bu nedenle bu sistem içinde etkileşimin sağlanması için ekonomik araçlar ve devlet birlikte yerini almalıdır”⁵⁹⁶. İlk bakışta masum gelen bu ilkeler küresel sermayenin devletlerden ne talep ettiğini göz önüne sermektedir. Buna göre girişimciler arasında vatandaş ve diğerleri şeklinde bir ayrıma girilmemesi gerektiği, kuralların herkese uygulanabilecek kurallar olması gerektiği ifade edilmektedir.

Sermaye daha çok kazanmak için yatırım yapmak zorundadır. Ancak dünyada risk almadan kâr elde edebileceği bir ortamın oluşması da yasal güvenceler aracılığı ile mümkün olabilir. Herkesin eşit yarıştığı bir ortamda zengin olanın üstün olduğu ve ne gibi acılar yaşandığına; 1789 sonrası sanayi devrimiyle birlikte sosyal hakların tanınması sürecinde dünya şahit olmuştur.

Dünya Bankası, gerçekten yoksulluktan kurtulmuş bir dünya için çalışmaya başladığı anda kozmopolis düşüncesini karşılayan bir kurum olma yolunda daha da ilerleme sağlayacaktır.

G. Uluslararası Ceza Mahkemesi

Ceza hukuku alanında temelde bir ülkesellik (mülkîlik⁵⁹⁷) bulunmasına rağmen uluslararası ceza hukuku alanında da bir küreselleşme yaşanmaktadır⁵⁹⁸. Özellikle kara para aklama, terörizm, yolsuzluk ve organize suçlar gibi sınır ötesi şebekeler halinde

⁵⁹⁵ The World Bank, **Governance Development in Practice The World Bank's Experience**, Washington, D.C., USA, 1994, in. <http://documents.worldbank.org/curated/en/1994/05/698374/governance-world-banks-experience> (22.05.2015), s. 1-37.

⁵⁹⁶ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 89-90; Bkz. 1994 tarihli The World Bank, **Governance** raporu, s. 22 vd.

⁵⁹⁷ Türk ceza muhakemesi hukuku bakımından bkz. Nur CENTEL/ Hamide ZAFER, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. bs., Beta y., İstanbul, 2008, s. 60-61; Ayrıca bkz. Mehmet Nihat KANBUR, “Devletlerin Egemenlik Yetkisine Etkisi Bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 122, Nisan 2012, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=122> (20.05.2015), s. 1.

⁵⁹⁸ DELMAS-MARTY, s. 4; DOĞAN, **Devlet**, s. 90.

örgütlenmeyle paralel giden uluslararası suçlar beraberinde uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesini ve tamamen birleştirilemese bile, en azından birbiriyle uyuşan ortak normların benimsenmesini gerekli kılmaktadır⁵⁹⁹.

Birleşmiş Milletler'in 17 Temmuz 1998 tarihli Roma Konferansı'na katılan 120 Devlet, Savaş suçlularını yargılamak üzere sürekli çalışacak bir "Uluslararası Ceza Mahkemesi" kurulmasına dair Roma Sözleşmesi'ni imzalamıştır⁶⁰⁰. Ancak ABD, Çin, İngiltere, Rusya, Türkiye gibi devletler sözleşmeye imza koymaktan çekinmiştir⁶⁰¹.

2002 yılından itibaren UCM süreklilik kazanmıştır⁶⁰². UCM, dünya ölçeğinde daimi nitelikteki ilk mahkemedir⁶⁰³. Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine giren suçlar; soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarıdır⁶⁰⁴. Bu suçların ortak niteliği uluslararası toplumu derinden etkileyen çok ağır suçlar olmalarıdır⁶⁰⁵. Ancak nükleer silah kullanmayı veya kullanma tehdidinde bulunmayı, gözü kör edici lazer silahlarının kullanımının veya diğer kitle imha silahlarının kullanılmasının savaş suçlarını tanımlayan 8. maddede ve diğer maddelerde sayılmamış olması, eleştirilmiştir. Bu konuda Mahkemenin yargı yetkisinin bulunmamasının toplumların vicdanında adaletin tam olarak gerçekleşmeyeceği yönünde kaygılar uyandırdığı yönünde eleştiriler mevcuttur⁶⁰⁶. Diğer bir eleştiri ise Mahkemenin sadece gerçek kişileri yargılama yetkisinin olmasıdır. Bu haliyle örgüt ve

⁵⁹⁹ DELMAS-MARTY, s. 6.

⁶⁰⁰ A. Ülkü AZRAK, "Irak Savaşı ve Uluslararası Hukukun Yenilgisi", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2003, s. 6; Ali Şahin KILIÇ, **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme**, AÜHFD, C. 58, S. 3, Ankara, 2009, s. 625; Roma Sözleşmesi hakkında bkz. KANBUR, s. 3-4.

⁶⁰¹ AZRAK, s. 6; Konuya ABD açısından yaklaşan bir çalışma için bkz. Yusuf AKSAR, **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)**, AÜHFD, C. 52, S. 2, Ankara, 2003, (UCM), s. 125 vd.

⁶⁰² A. Ş. KILIÇ, s. 626; KANBUR, s. 3; UCM hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf AKSAR, **Evrensel Yargı Kuruluşları**, Seçkin y., Ankara, 2007, (**Evrensel Yargı**), s. 131 vd.

⁶⁰³ DELMAS-MARTY, s. 5.

⁶⁰⁴ KANBUR, s. 7-11; A. Ş. KILIÇ, s. 629-632; AKSAR, **Evrensel Yargı**, s. 140-144; Soykırım ve insanlığa karşı suçlar hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Fikret İLKİZ, "Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar", Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 423-438.

⁶⁰⁵ KANBUR, s. 7.

⁶⁰⁶ KANBUR, s. 11.

grupları yargılama yetkisine sahip bulunan Nüremberg (Nürnberg) Mahkemesinin bile gerisinde kaldığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır⁶⁰⁷.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, insan hakları ihlalleri olduğunda ulusal yargının ötesine geçilebileceğini ve dolayısıyla siyasal iktidarın kendi yurttaşlarına davranışları bakımından bile uluslararası hukukla bağlı olacağını göstermektedir⁶⁰⁸. Ancak UCM'nin en önemli özelliği tamamlayıcılık ilkesidir. Buna göre UCM'nin kapsamına giren suçlarda, egemen devletin mahkemeleri; yargılama yapmaz, yargılamaya isteksiz olur ya da davaya bakmak istemez ise ancak bu durumda UCM yargılama yapabilecektir⁶⁰⁹. UCM'nin yargı yetkisine giren suçlar bakımından tek yetkili yargı organı olmaması; devletlerin yargı yetkilerini tam manası ile devretmediklerini göstermektedir⁶¹⁰.

UCM'nin kurulmasıyla başlayan sürecin, uluslararası cezai yargıyı bağımsız ve evrensel bir şekilde uygulayabilecek gerçek ve etkin bir yapının kurulmasına yol açabileceği savunulmuştur⁶¹¹. UCM; devletlerarası uyum sonucunda tam ve etkin olarak kurulduğunda, uluslararası ilişkilerde niteliksel bir değişim meydana getirecek ulusüstü bir otoritenin geliştirilmesinde öncü rol oynayabileceği ifade edilmiştir⁶¹². Bu çerçevede kozmopolis düşüncesini karşılayan bir örgüt olarak görülebilir.

⁶⁰⁷ KANBUR, s. 12; Nürnberg davası ve “insanlığa karşı işlenen suç” nosyonu ile birlikte kişilerin temel haklarının uluslararasılaşmasına tanık olduğu hakkında bkz. CHEVALLIER, s. 106.

⁶⁰⁸ BERİŞ, s. 67; CHEVALLIER, s. 130.

⁶⁰⁹ SUNAY, s. 231; KANBUR, s. 25; Tamamlayıcılık ilkesi ve ulusal egemenlik hakkında bkz. A. Ş. KILIÇ, s. 641-644.

⁶¹⁰ KANBUR, s. 25.

⁶¹¹ KANBUR, s. 26; UCM'nin kurulmuş ve çok sayıda devlet tarafından onaylanmış olması soykırım ve insanlığa karşı suçlar konusunda dünya çapında geçerli hukuk kuralları oluşturmaya iyi bir örnek teşkil temektir. Bkz. DOĞAN, **Devlet**, s. 354.

⁶¹² KANBUR, s. 26.

IV. KÜRESELLEŞMEYİ GEREKLİ KILAN ULUSÖTESİ SORUNLAR

A. Genel Olarak

Küreselleşme ile birlikte dünyanın küçük bir köy veya küresel köy (global village) haline geldiği yönündeki ifadeler sıklıkla tekrarlanmaktadır⁶¹³. Ancak Afrika, Asya ve Ortadoğu'daki 'yeni savaşlar' ve etnik çatışmaların sayısı, süresi ve şiddeti, hukuki ve politik anlamda küresel köy diye bir şeyin olmadığını göstermektedir. Çünkü genelde köylerin kamu düzeni, pazar idaresi, yerel yargıçları ve sivil denetim mekanizmaları vardır⁶¹⁴. Ancak halihazırda bir köyde bile olması gerekli hukuki ve siyasi sistem dünya üzerinde kurulamamıştır. Küreselleşme ile birlikte ortaya farklı sorunlar çıkmakla birlikte, mevcut sorunlar da küreselleşmiştir. Bu çerçevede tehlikeler küreselleşirken, dünyanın da ister istemez bütün bu risklerin paylaşıldığı bütünsel bir toplum haline gelmiş olduğu olgusu⁶¹⁵ göz önünde bulundurulmalıdır.

Çevre ve sağlık sorunları, nükleer silahlar ve atom enerjisinin bünyesinde bulunan sorunlar, terörizm, savaş, yoksulluk ve kaynakların adil bölüşülememesi ele alınacak başlıca küresel ölçekli sorunlardır. Bu sorunların ortak özelliği insanlık için tehdit oluşturmalarının yanında, mevcut dünya sistemi ile çözülememeleri ve küresel devleti gerekliliğini sağlayacak düşüncelere kaynaklık etmeleridir.

Küreselleşme sadece sorunlar değil yeni fırsatlar da ortaya koymuştur. Küreselleşme eğilimini arttırarak küresel devletin gerçekleşmesini kolaylaştıran bu

⁶¹³ Bkz. NİŞANCI, *Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek*, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=59> (05.04.2015); HAKYEMEZ, *Egemenlik Kavramı*, s. 201; Köksal ŞAHİN, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, 2. bs., Yenyüzyıl y., İstanbul, 2009, s. 22; Qingguo JIA, "Our Global Village: Prospects for Globalization and National Borders", in. http://web.mit.edu/lipoff/www/hapr/winter01_development/globalization.pdf (30.08.2015), s. 32; Dawei WANG, "Globalization of the Media: Does It Undermine National Cultures", *Intercultural Communication Studies*, XVII: 2 2008, in. <http://web.uri.edu/iaics/files/17-Dawei-Wang.pdf> (30.08.2015), 203.

⁶¹⁴ Rainer TETZLAFF, "Küreselleşme ve Ulus İnşası: Çelişmeyen Terimler", in. *Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?*, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 24; Benzer yöndeki düşüncelerle küresel köy söyleminin eleştirisine yer veren internet sitesi için bkz. <http://www.jeremybrecher.org/global-village-or-global-pillage-dvd/> (30.08.2015).

⁶¹⁵ HABERMAS, *Kant'ın Ebedi Barış İdesi*, s. 400; Kozmopolitanizmin ortak küresel sorunlara karşı, diyalog halinde ortak çözümler bulmayı hedeflemesi hakkında bkz. GOETZE, s. 94.

etkenlerin temelinde teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Aynı zamanda dünyamızda zihniyet değişimi de yaşanmaktadır.

Tarihsel süreç içinde ulus devletin ortaya çıktığı ortam ile dünyanın şu anki durumu arasında benzerlikler bulunmaktadır. Modern ulus devletlerin kuruluş süreci ve öncesine bakıldığında Avrupa’da din ve mezhep savaşları sürüp gitmekteydi. Uzun süren savaşlar içinde bir kargaşa dönemi yaşanmaktaydı⁶¹⁶. Örneğin 1618 yılından 1648 Westphalia Antlaşması’na kadar geçen sürede Almanya topraklarında nüfus 17 milyondan 10 milyona düşmüştür. II. Dünya Savaşı’nda hayatını kaybeden Alman sayısının 5.5 milyon olduğu göz önüne alındığında Otuz Yıl Savaşı’nın yıkıcılığı daha iyi anlaşılabilir⁶¹⁷.

Her ne kadar feodal sistemin parçalı siyasal yapısı, monarşiler eliyle ortadan kaldırılmış olsa da krallar egemenliklerinin kaynağını ilahi olarak görmekteydiler. Böylece kendinden menkul bir statü ortaya çıkmış bulunmaktaydı⁶¹⁸. Ulus egemenliğinin kurulması ile siyasal hak ve özgürlüklerin sağlanması Avrupa’ya düzen, özgürlük ve zenginlik olarak geri dönmüştür. I. ve II. Dünya Savaşları sonrasında aslında küresel devletin gerekliliğine ve kolaylaşmasına yönelik adımlar atılmıştır. Fakat bu adımlar yeterli değildir. Gerçekten de her ne kadar Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulmuş ve dünyanın barış içinde yaşamasını temin için çalıştığını deklare etmiş olsa da bu barışın; ne olduğu ve kimlerin bozduğuna karar verecek mekanizma bunu kendinden menkul nedenlere dayandırmaktadır. Açıkçası Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin tasarrufları tüm insanlığı etkilemekte ancak tüm insanlık adına yönetmemektedirler. Tıpkı kralların ulus hakkında aldıkları kararların meşruiyetini ulus dışında aramaları gibi çarpık bir durumla karşı karşıya kalmaktayız. Bu çarpılık 1789 devrimi ile ulus egemenliği formülüyle aşılmıştır. Bu gün de insanlık hakkında alınan

⁶¹⁶ Schulze, modern devletin ortaya çıkmasına neden olan faktörleri; “sonu gelmeyen savaşlarla uğraşma zorunluluğu, iç bölünmeler, kraliyet-aristokrasi ve Kilise’nin arasındaki rekabet” olarak saymaktadır. bkz. Hagen SCHULZE, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, Literatür yayıncılık y., İstanbul, 2005, s. 41.

⁶¹⁷ Keith SUTER, **Global Order or Global Disorder: Globalization and The Nation-state**, Praeger publishers, Printed in the United States of America, 2003, s. 19; Din alanında yaşanan; farklı Hıristiyan mezheplerinin çıkması ve mezhep kaynaklı, çatışmalar hakkında bkz. SUTER, s. 18-20.

⁶¹⁸ KIŞLALI, s. 93.

kararların ulus egemenliğine dayandırılması benzer bir çarpıklıktır; çözümü ise egemenliğin insanlığa verilmesi ile gerçekleşebilir.

Küresel sermaye günümüzde yaşanan pek çok sorunun arkasındaki temel yönlendirici olarak karşımıza çıkmaktadır. “Özellikle kâr maksimizasyonu güdüsüyle hareket eden kimi firmaların, etik normları ihlal etmeleri küresel ölçekte çok yönlü bir sorunlar demetinin ortaya çıkmasına yol açmıştır”⁶¹⁹ diye nitelendirmede bulunmak sorunu çok küçümsemek olur. Öncelikle sorunun kaynağı sadece kimi firmalar değildir ve kendi bakış açılarına göre etik ilkeleri ihlal etmemektedirler. Çünkü sorun kapitalizmin mantığından kaynaklanmaktadır. Kapitalist mantık ise, kendine has bir etik anlayışı ortaya çıkarmıştır. Kârı önceleyen bu ahlak anlayışı da kapitalizmin günümüzdeki görünür yüzlerinden biri olan küresel sermayenin hareket güdüsüdür⁶²⁰. İnsan sağlığını tehdit eden ürünlerden çevreyi katletmeye kadar pek çok sorun kâr etmeye odaklanmış zihin yapısının bir sonucudur. Ancak ironik olarak neden oldukları sorunlar küresel devletin gerçekleşmesini kolaylaştırıcı katalizör görevi görmektedir.

Tarihi tekerrür yine devrededir⁶²¹. 1789 Devrimi sonrasında aradan geçen süre içinde burjuva bir yandan küresel sermaye olurken diğer taraftan kralın koltuğuna kurulmuştur. Tıpkı krallığın yaptığı gibi, diğer insanların yaşamlarındaki sıkıntılar, her alandaki adalet arzusu, sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılar göz ardı edilmektedir.

⁶¹⁹ Süleyman İLHAN, “İş Ahlakı: Kuramsal Bir Yaklaşım”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 2, Afyon, Aralık 2005, s. 259.

⁶²⁰ Kapitalizmin ekonomik görüşü için bkz. Nihat BULUT, “Ortaçağdan Yeniçağa Geçiş Süreci Bağlamında Ekonomik Zihniyet Değişiminin Siyasal Düşünceye Etkisi”, AÜEHFD, C. IV, S. 1-4, Erzincan, 2002, (Ortaçağdan...), s. 20-23; David HARVEY, *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, 2. bs., Metis y., İstanbul, 1999, s. 375-378; Farabi, cahil şehir halkını nitelendirirken, onların servet ve zenginlik elde etmek için birbirleriyle yardımlaştığını; ancak bu yardımlaşmayı zenginlik sayesinde başka bir şeyden istifade etmek için yapmadıklarını, zenginliğin kendisini hayatın biricik amacı olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bkz. FARABI, *İdeal Devlet*, s. 111.

⁶²¹ Martin ve Schumann, “tarih tekerrür etmiyor. Ancak sosyal çatışmalar kaçınılmaz noktaya vardığında, savaş kaçınılmaz oluyor” şeklinde bir vurgu ile ekonominin küreselleşme sürecinde dünya çapında bir işbirliği içinde olmasına karşın, politik açıdan parçalanmış bir dünyanın bulunmasının felaketlere yol açabileceğini belirtmektedirler. Bkz. Hans-Peter MARTIN/ Harald SCHUMANN, *Globalleşme Tuzağı Demokrasiye ve Refaha Saldırı*, Çev. Özden Saatçi Karadana/ Mahmure Kahraman, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1997, s. 22.

Bundan daha ilginç ise kendisini yenilmez; karşı konulamaz bir güç olarak vehmetmesidir. Tıpkı kral gibi kendi gücünü sarsılmaz gören küresel sermaye, para gücüne dayanarak kendisini dünyanın hakimi olarak addetmektedir⁶²². Geriye kalan insanlık alemi ise ona göre sadece sayıdan ibarettir. Fakat devrimler tüm düzenin yeniden kurulmasını ifade eder. Devrimler insanların inançlarına bağlıdır. Tahammül edilemez derecede yaşanan sıkıntılara karşılık daha güzel yarınlar için başka çare kalmadığında devrim de gerçekleşir⁶²³. İnsanların gücü hiçbir zaman, asla hafife alınmamalıdır⁶²⁴. Hele ki mazlum insanların sahip olduğu potansiyel hayalin de ötesindedir. İnsanlar “kör toplumsal güçlerin oyuncağı olan kuklalar değildirler”⁶²⁵. Belli koşullar altında bile olsa, nasıl ki kendi tarihlerini yapmışlarsa; geleceklerini de kendileri yapacaklardır⁶²⁶. Diğer taraftan sırf sermaye gücüne dayanarak kendisini yenilmez olarak görmek mantıklı bir yaklaşım değildir. Sermaye gücüne dayanmak, kralın iktidarından daha kırılabilir bir yapıya dayanmaktır. Hele ki sermaye gücü itibari değerli⁶²⁷ ve çoğunluğu dijital paradan oluşuyorsa; deste deste paralar bile en nihayetinde kağıt ve mürekkeptir. Altınlar ise metaldir. Eğer ki insanlık başka bir birim üzerinden alış-veriş yapmaya karar vermişse ve geçmiş para birimlerini reddederse elinde parasal varlığı olanlar için kara günler başlamış demektir⁶²⁸.

⁶²² Hardt ve Negri; küresel piyasa ve küresel üretim çevrimleriyle birlikte bir küresel düzen, yeni bir yönetim mantığı ve yapısı, hasılı yeni bir egemenlik biçiminin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bu küresel mübadeleyi etkin bir şekilde düzenleyen politik özneye, dünyayı yöneten egemen güce “imparatorluk” ismini vermişlerdir. Bkz. Michael HARDT/ Antonio NEGRI, **İmparatorluk**, 6. bs., Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı y., İstanbul, 2008, (**İmparatorluk**), s. 17.

⁶²³ Devrim nedenleri hakkında bir deneme için bkz. Celalettin GÜNGÖR, “**Devrim Nedenleri Üzerine Bir Deneme: Olağandışı ve Olağanlık**”, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 57 vd.

⁶²⁴ Federalizm gibi büyük birliklerin kurulabilmesi için halk kütlelerinin buna inanması ve bu fikirlere katılması gerektiğinin aşikar olduğu tespiti için bkz. ÖZCAN, s. 113; Reves’in *The Anatomy of Peace* isimli eserinin Reader’s Digest’in Aralık 1945, Ocak 1946 ve Şubat 1946 sayılı nüshalarından çevirisi için bkz. Emery REVES, **Sulh’ün Teşrihi (The Anatomy of Peace)**, Çev. Efdal Deringil, Akba Kitabevi y., Ankara, 1946, s. 72.

⁶²⁵ Cem EROĞUL, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi y., Ankara, 1990, s. 152.

⁶²⁶ EROĞUL, s. 152.

⁶²⁷ ABD dolarının altına konvertibilesini 1971 yılında kaldırmıştır. Bkz. Zeynel DİNLER, **İktisada Giriş**, 18 bs., Ekin y., Bursa, 2012, s. 429; SEYİDOĞLU, s. 533.

⁶²⁸ Rousseau, altın ve paranın değerinin ticarete (bugünkü anlamda piyasada) oluştuğunu ifade etmektedir. Diğer yönden Rousseau paranın kendi başına hiçbir gerçek değerinin olmadığını, zimmi bir anlaşma ile değer kazandığını da belirtmektedir. Bkz. J. J. ROUSSEAU, **Siyasal Fragmanlar- Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, Çev. İsmail

Küresel devlet gibi çok yönlü ve kapsamlı bir devletin hayata geçmesinin zorluğu görülürken; aynı zamanda küresel devlete olan ihtiyaç da göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle ifade etmek gerekirse küresel devletin kurulması imkansız değildir; içinde yaşadığımız dönem, küresel devleti ihtiyaç haline getiren sorunlarla yüz yüze kalırken beraberinde imkanları da sunmaktadır. Aslında gündelik hayatımıza baktığımızda; geçmiş dönemler için imkansız olarak görülen pek çok şeyin günümüzde hayatımızın birer parçası haline geldiğini görebiliriz. Örneğin cep telefonları, telgrafın çok büyük bir ilerleme olduğu yıllara göre imkansız bir nesnedir. Bilgisayar ve internet, daktilo ile yazı yazılan dönemler için bir hayaldir; internetten araştırma yapabilmek ise o günler için hayal ötesidir. Evde kullandığımız elektrik için gerekli olan barajlar, binlerce kilometreyi bulan kablolar, trafolar dahası elektrikli ev aletlerinin karmaşık yapısı yüzyıl önceki insanlar için gerçekleşmesi hayal olan masallar gibi gelebilirdi⁶²⁹.

Bu bağlamda yüzlerce yıldır biriken ve son yüzyılda had safhaya ulaşan sorunlar yumağının ortadan kaldırılması ihtiyacı; küresel devletin hızlı bir şekilde gerçekleşebileceği noktasında ümit vericidir.

Küresel devletin bir anda gerçekleşmesi mümkün olmasa dahi belli bir süreç içinde tedricen gerçekleşmesi de mümkündür. Gerçekleşeceği zamanı tahmin etmek müneccimlik olabilir; fakat asıl olan şartların küresel devletin hayat bulması için olgunlaşmış olmasıdır. Hatta küresel devletin zorunluluk derecesinde bir ihtiyaç olduğu; her gün dünyanın dört bir tarafında gördüğümüz manzaralar tekraren hatırlatmaktadır.

Günümüzde sınırların bitişik olmasının da bir önemi kalmamıştır. Küresel devletin gerçekleşme aşamasında; herhangi bir yoldan ve herhangi bir vasıtayla ulaşılabilir yerlerin küresel devletin sınırları içinde kabul edilmesinde bir beis yoktur.

Yerguz, Say y., İstanbul, 2008, (**Siyasal- Ekonomi**), s. 77-78; Ancak benim yukarıda yaptığım vurgu, paranın değerinin belirlenmesinden daha çok hangi paranın kullanılacağı belirlenmesi üzerinedir. Diğer taraftan değerli olarak görülen bir metalin gerçekte biz değerli gördüğümüz için aslında değerli olduğunu yoksa hava ve su gibi yaşamsal bir ihtiyaç olmadığının hatırlatılması bakımından yapılan vurgudur.

⁶²⁹ Velidedeoğlu, insanlık tarihinde yüzyıllar önce düş sayılan birçok fikirlerin, yüzyıllar sonra gerçekleştiğini görmüyor muyuz sorusunu sorarak sürekli barışın gerçekleşmesi noktasında umutsuzluğa düşmeden çabalanması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz., VELİDEDEOĞLU, s. 89.

Mesela okyanusun ortasındaki bir yerin ya da Avrupa'nın ortasında kalmış herhangi bir coğrafyanın küresel devlete bağlanmasına bir engel yoktur. Yeter ki ulaşılabilir bir noktada yer alsın⁶³⁰.

Aşağıda küresel devleti gerekli kılan küresel ölçekli sorunlar ve küresel devletin gerçekleşmesi imkanlı hale getiren gelişmeler ele alınacaktır. Tabii ki bu listeyi uzatmak mümkündür ve her geçen gün listeye yeni başlıklar eklenmektedir. Ancak temel noktalara değinmek konunun aydınlatılması için yeterli olacaktır.

B. Küreselleşmenin Ortaya Çıkardığı Ulus Ötesi Sorunlar

1. Genel Olarak

Küreselleşme beraberinde problemleri de getirmiştir. Özellikle küresel ekonominin eşitsizliği körükleyen dinamikleri, yoksulluk ve açlık, uluslararası göç ve terörizm; küresel alanda işbirliğini de zorunlu kılmaktadır⁶³¹. Küreselleşme ile birlikte; ulus devlet büyük meseleler karşısında çok küçük, küçük meseleler karşısında ise aşırı büyük hale gelmektedir⁶³².

Küreselleşme, önemli sorunların, belli ülkede değil ancak dünya ölçeğinde ele alınabileceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır⁶³³. J. Rosenau, atmosfer kirliliği, terörizm, uyuşturucu trafiği, nakit krizleri ve AIDS gibi konuların karşılıklı bağımlılık ve yeni teknolojilerin ürünü olduğunu; dahası bunların ulusal olmaktan çok ulus aşırı olduğunu

⁶³⁰ Benzer şekilde Clarence K. Streit de 1939 tarihli "Union ou Chaos" isimli eserinde; bir dünya hükümeti kurulması için öncelikle ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Güney Afrika Birliği, gibi 15 demokratik devletçe oluşturulacak bir nüvenin tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZCAN, s. 102 vd.

⁶³¹ S. ÖZEL, s. 583; A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 899.

⁶³² Michael Zürn, **Regieren jenseits des Nationalstaates**, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998, s. 16-17'den aktaran Kadir KOÇDEMİR, **Milli Devlet ve Küreselleşme Anlamı Değişen Sınırlar**, Ötüken y. İstanbul, 2004, s. 405; Mehmet Yüksel, "Daniel Bell'in ünlü deyişiyle, 'devletler küçük problemler karşısında oldukça büyük, büyük sorunlar için oldukça küçük' kalmaya başlamıştır" şeklinde aktarımda bulunmuştur. Bkz. Mehmet YÜKSEL, "**Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine**", Ankara Barosu Dergisi, Ankara Barosu y., S. 2000-3, Ankara, 2000, (**Yönetişim**), s. 147.

⁶³³ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 189; DOĞAN, **Devlet**, s. 356.

belirtmektedir⁶³⁴. Ulus devletler en gelişmiş de dahil “büyük sorunları çözmekte küçük; küçük sorunları çözmekte büyük kalmıştır”⁶³⁵. Küresel çapta ortaya çıkan, kitle imha silahlarının yayılması, iklim değişimi gibi tehlikelere karşı gereken çözümler ortaya konamamıştır; konmak istense bile güçlü devletler buna muhalefet etmektedirler⁶³⁶.

Küresel ölçekli sorunların tam manası ile çözülebilmesi ancak küresel devletin varlığı ile olabileceğini düşünmekteyim.

2. Çevre Sorunları

İspanyol sömürgecilerin, beş yüz yıl kadar önce Antiller ve Amerika’daki yerlilere karşı giriştiği soykırım, Sanayi Devrimi’nden beri başlamış doğal çevrenin sistemli olarak yıkımının -ondan önceki- ilk örneği olabileceği ifade edilmiştir⁶³⁷. Birincisi uygarlık adına yapılmışken ikincisi ilerleme ve gelişme adına yapılmaktadır⁶³⁸.

Gerçekten de çevre sorunları ortaya çıkardığı etkiler ve potansiyel sonuçları bakımından, insan uygarlığının önünde duran en önemli sorunlardan birisidir⁶³⁹. Genel olarak çevre sorunları; sınır aşan hava kirliliği (asit yağmurları), ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma, kaçak avcılık (balina, Afrika filleri, kontrolsüz balık

⁶³⁴ J.N. Rosenau, **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, Princeton University Press, Princeton, 1990, s. 13’den aktaran KRASNER, parag. 16.

⁶³⁵ DOĞAN, **Devlet**, s. 138-139; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 176.

⁶³⁶ DOĞAN, **Devlet**, s. 356.

⁶³⁷ Server TANİLLİ, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?**, 7. bs., Alkım y., İstanbul, 2006, s. 14; İspanyol sömürgecilerin meydana getirdiği fecaat hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Bartolome de LAS CASAS, **Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?**, Çev. Meryem Ural, Şule Yayınları, İstanbul, 2008, s. 15 vd; AKAL, **Modern Düşünce**, s. 60 vd.

⁶³⁸ TANİLLİ, s. 14; Wallerstein, modern dünya-siteminin tarihini büyük ölçüde, Avrupa devletleri ve halklarının dünyanın geri kalanına yayılmalarının tarihi olarak nitelendirmektedir. Yayılmanın, dünyanın pek çok bölgesinde askeri fetih, ekonomik sömürü ve kitlesel ölçekteki haksızlıkları beraberinde getirerek; kapitalist bir dünya-ekonomi inşasının asli bir parçası olduğunu belirtmektedir. Bkz. Immanuel WALLERSTEIN, **Avrupa Evrenselciliği Gücün Retoriği**, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, Bgst y., İstanbul, 2010, s. 13.

⁶³⁹ Recep KAPAR, **Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve Sendikalar**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2003, C. 5, S. 2, Sıra: 5, No: 170, in. <http://isguc.org/?p=article&id=170&cilt=5&sayi=2&yil=2003> (28.06.2015).

avlanması gibi), uluslararası zehirli atık ticareti, biyolojik çeşitliliğin tükenmesi, su kaynaklarının kirlenmesi ve çölleşme gibi başlıklar altında ele alınmaktadır⁶⁴⁰.

Çevrenin sorunları sadece bir devleti ilgilendiren sorunlar olarak ele alınamazlar. Herhangi bir devlette ortaya çıkan sorun sınır tanımaksızın dünyanın geri kalanını etkilemekte ve giderek küresel bir sorun haline almaktadır⁶⁴¹. Mesela havanın ve suyun kirlenmesi bu duruma bariz bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle birçok göl ve denize farklı devletler komşudur. Pek çok nehir ise farklı ülke topraklarından geçmektedir. Böyle bir durum sulardan faydalanmaya ilişkin ve suların kirlenmemesi noktasında uygulanacak politikaların uluslararası işbirliği ile belirlenmesini zorunlu kılmaktadır⁶⁴².

Küresel ısınma sorununun yanı sıra hava kirliliğinden, ozon tabakasının incilmesi/delinmesi problemlerine varıncaya kadar pek çok istenmeyen etkinin nedeni olarak gösterilen karbon dioksit salınımında kuzey ülkelerin güneydekilerden açık ara önde olduğu görülmektedir⁶⁴³. Çevre konusunda günümüze değin pek çok antlaşma yapılmıştır⁶⁴⁴. Ancak 12 Aralık 1997 tarihli, sanayi ülkelerinin sera gazı emisyonlarını kısıtlayan Kyoto Protokolü'nün kabulü özellikle ABD, Rusya ve Çin gibi devletlerin antlaşmayı kabul etmemesi büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁴⁵. İlâveten

⁶⁴⁰ Gareth PORTER/ Janet Welsh BROWN, **Global Environmental Politics**, 2. edition, Westview Press inc., printed in USA, 1996, s. 67 vd; Çevre sorunları hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Ramazan ÖZEY, **Çevre Sorunları**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 35 vd; Mehmet KARPUZCU, **Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü**, 11. bs., Kubbealtı y., İstanbul, 2010, s. 27 vd.

⁶⁴¹ Sevim BUDAK, “**Sınır-Ötesi Çevresel Etkiler Doğuran Faaliyetlerde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ESPOO) Sözleşmesi**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 21; Abdullah DİNÇKOL, **Hukuka Giriş Hukukun Temel Kavramları**, 10. bs. Der y., İstanbul, 2014, (**Hukuka Giriş**),s. 91.

⁶⁴² Ahmet Mithat GÜNEŞ, “**Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türk Su Hukuku**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 2, İstanbul, 2010, s. 168-169.

⁶⁴³ PORTER/ BROWN, s. 93; Küresel ısınma hakkında bkz. Mehmet TOMANBAY, **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu**, Ara Kitap y., İstanbul, 2008, s. 121vd.; Reşat UZMEN, **Küresel Isınma ve İklim Değişikliği İnsanlığı Bekleyen Büyük Felaket Mi?**, Bilge Kültür Sanat y., İstanbul, 2007, 13 vd.; İnsan kaynaklı sera gazlarının salınımında hangi ülkeler ve hangi sektörlerin ne kadar sorumlu olduğu hakkında kapsamlı bilgi için bkz. UZMEN, **age**, s. 113 vd.

⁶⁴⁴ Çevre sorunları ile ilgili yapılmış başlıca antlaşmalar ve sözleşmeler için bkz. ÖZEY, s. 203 vd.

⁶⁴⁵ ÖZEY, s. 231.

yoksul ülkeler zengin ülkelerin çöplüğü haline getirilmektedir. Greider'in de belirttiği gibi "Amerikalılar yoksulları doğayı tahrip etmekle suçlarken, ABD şirketlerinin toksik atıkları serbestçe yoksul ülkelere aktarmaları tam bir ikiyüzlüktür"⁶⁴⁶.

Gerçekten de küresel hale gelen çevre sorunlarının etkin bir biçimde çözüme kavuşturulması ve çevrenin layık olduğu derecede korunması gereği; küresel devleti gerekli kılmaktadır. Günümüzde uluslararası çevre anlaşmaları kapsamında değerlendirilebilecek yüzlerce anlaşma vardır⁶⁴⁷. Fakat anlaşmalar yaptırım güçlerinin zayıflığıyla göze çarpmaktadırlar⁶⁴⁸.

3. Sağlık Sorunları

14.yüzyılda muhtemelen Avrupalıların haritadaki yerini tam olarak bilemediği Gobi Çölü'nde ortaya çıkan Siyah Ölüm; Avrupa nüfusunun %30-40'ının ölümüne yol açmıştı⁶⁴⁹.

AIDS'in yayılmasının önlenmesi konusunda dünya çapında bir uzlaşmanın yaşandığı dikkati çekmektedir⁶⁵⁰. Ancak Afrika'nın esaslı sorunlarından birisi AIDS olmasına rağmen; medyada savaşlar ve doğal felaketlerden daha az gündeme gelmektedir⁶⁵¹.

⁶⁴⁶ GREIDER, s. 622.

⁶⁴⁷ BUDAK, s. 22.

⁶⁴⁸ Budak, Espoo Sözleşmesi'nin projeden etkilenen devlete usuli denebilecek yetkiler verdiğini, ÇED'in olumsuz bir sonuç vermesi halinde bile proje sahibi devletin projeyi yapmaktan kaçınmak yahut vazgeçmek gibi uluslararası hukuk yükümlülüğünün bulunmadığını belirtmektedir. Bkz. BUDAK, s. 36-37.

⁶⁴⁹ KRASNER, parç. 24; Ayrıntılı bilgi için bkz. Özlem GENÇ, "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri", Tarih Okulu, S. X, Mayıs-Ağustos 2011, s. 131 vd; MORRIS, s. 459-461.

⁶⁵⁰ DOĞAN, *Devlet*, s. 91.

⁶⁵¹ SUTER, s. 116.

2013 yılının Aralık ayında Ebola salgınının kayıtlara geçmesinden 2015 Mayıs'a kadar Liberya, Mali, Nijerya ve Senegal'de yaklaşık 16 bin kişi Ebola virüsü dolayısıyla hayatını kaybetmiştir⁶⁵².

Devletler için güvenlikten sadece askeri önlemlerle ve sınırları dahilindeki insanları diğer insanların saldırılarından korumak anlaşılmaktadır. Fakat hastalıklar için devlet sınırlarının bir önemi yoktur; dikenli teller, mayınlar ya da duvarlar virüslerin ve mikropların seyahatine engel olamamaktadır⁶⁵³. Küresel olarak tehdit oluşturan sağlık sorunları için küresel tedbirlerin alınması günümüzde zorunluluk haline gelmiştir. Dünyada pek çok insan sırf teknolojik ve ekonomik imkansızlıklar ve hekime ulaşamama gibi gelişmiş ülkeler açısından basit kabul edilebilecek nedenler dolayısıyla acılar çekmekte ve ölmektedir. Sorun aslında yönetim sorunudur; insanların kaynakların ve teknolojinin insanlık değerleri çerçevesinde yönetilmemesi noktasında düğümlenmektedir. Mücadeleyi küresel devlet çatısı altında gerçekleştirmek hem daha kolay hem de daha az maliyetlidir.

4. Nükleer Silahlar ve Atom Enerjisi

Dünyamız nükleer silahların etkisini ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin 1945'te Japonya'nın Nagazaki ve Hiroşima kentlerini atom bombası ile yerle bir etmesi neticesinde tanışmıştır⁶⁵⁴. II. Dünya Savaşı sonrası kitle imha silahlarının ortaya çıkmasıyla birlikte; şiddetin artık tek bir toplumla sınırlı kalmaktan çıktığı da göz önüne serilmiştir. Çünkü nükleer silah kullanmakla tehdit eden devletler aslında tehdit ettikleri tarafla sınırlı kalmayacak bir güç kullanma potansiyelinden söz etmektedirler⁶⁵⁵. Her ne kadar nükleer silahların kullanılmaktan çok karşı tarafın kullanmasını engelleyici güç

⁶⁵² T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, “**Ebola'nın en çok can aldığı Liberya'da salgın sona erdi**”, <http://t24.com.tr/haber/liberyada-ebola-salgini-sona-erdi.296118> (11.05.2015).

⁶⁵³ SUTER, s. 117.

⁶⁵⁴ Nagazaki ve Hiroşima'ya atom bombası atıldıktan sonraki durumu ve insanların perişan hallerini fotoğraflar eşliğinde anlatan haber ve foto-galeri için bkz. Milliyet Gazetesi, “**Atom Bombasının Hemen Ardından...**”, in. <http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/52139-yasam-atom-bombasinin-hemen-ardindan---/> (31.03.2015); Ayrıca bkz. Arif BOZBIYIK ve Diğerleri, **Nükleer Silahlar: Üretimi ve Etkileri**, STED 2001, C. 10, S. 10, s. 386-387, in. <http://www.ttb.org.tr/STED/sted1001/nukleer.pdf> (13.08.2015).

⁶⁵⁵ DOĞAN, **Devlet**, s. 80; Nükleer silahlardan korunma çaresinin bulunmadığı hakkında bkz. REVES, s. 57-58.

işlevi yüklendiği ve bunun “dehşet dengesi” oluşturduğu ifade edilse de⁶⁵⁶ tehdit üzerinden denge sağlanması sağlıklı ve sürdürülebilir bir durum değildir. Çünkü her tehdidin bir sınırı vardır; bu sınır aşıldığında veya dengesiz bir yönetim elinde nükleer silahların kullanılmayacağına sağlam bir güvencesi yoktur. Nükleer silahların kullanılması ise zincirleme bir biçimde dünyayı felakete sürükleyebileceği aşıkardır⁶⁵⁷.

Hakikatten nükleer silahların sahip olduğu yok etme gücü dünya üzerinde medeniyeti yok edebilecek boyutlara ulaşmıştır. Hatta nükleer silahların medeniyeti yok etmesi ihtimaline karşı uzayda koloniler kurulması gerektiği dahi ileri sürülmüştür⁶⁵⁸. Ancak tüm tehditlere rağmen; uygulanan uluslararası hukuk kuralları açısından nükleer silahların kullanımını açık bir biçimde yasaklayan hiçbir antlaşma bulunmamaktadır⁶⁵⁹. Nükleer silahların önlenmesine yönelik girimler ise temelde bu silahların insanlık için tehlike oluşturması yanında ve hatta daha çok kimin elinde olacağı noktasında odaklanmaktadır. Bu çerçevede ilk adımın diğer taraflarca atılması beklendiğinden nükleer silahların elden çıkarılması ve yasaklanmasına yönelik çabalar akamete uğramaktadır⁶⁶⁰. Görünen o ki küresel devletin varlık kazanmasına ve güven ortamını tesis etmesine kadar; temelde nükleer silahlar genelde ise kitle imha silahlarından insanlığın emin olması mümkün olamayacaktır.

Ülke sınırlarının biraz ilerisinde inşa edilen ve yerel güvenlik standardına uymayan bir atom reaktörünün taşıdığı riskler; devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri bir gerçekliktir⁶⁶¹. Başka bir devletin yaptığı tasarruf ya da başka devletin içinde vuku bulan herhangi bir olay; etkisini kilometrelerce ötede

⁶⁵⁶ KIŞLALI, s. 213; Poggi, nükleer silahlanma ve olası etkileri yüzünden, büyük devletlerin büyük savaşlardan kaçınarak kendi kendilerini kısıtlar bir duruma geldiklerini ifade etmektedir. Bkz. Gianfranco POGGI, **Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, 2. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2008, (**Devlet**), s. 258.

⁶⁵⁷ Aynı yönde bkz. Kâzım BERZEG, “**Sivil Toplum, Klasik Liberalizm ve Yeni Dünya Düzeni**”, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Y. 3, S. 18, Ankara, Kasım-Aralık 1997, s. 212; GIDDENS, s. 16.

⁶⁵⁸Bkz. Stephen Hawking: İnsanlığı kurtarmak için koloni kurmalıyız; başlıklı haber, in. <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/28256228.asp> (22.02.2015).

⁶⁵⁹ Yusuf ŞEKER, **Silahlı Çatışma Hukuku**, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 116, Ocak 2003, s. 63; KANBUR, s. 11.

⁶⁶⁰ DENK, s. 102.

⁶⁶¹ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 26.

gösterebilmektedir. Çernobil Nükleer Santral kazası⁶⁶² dolayısıyla o tehlikenin doğmasında hiçbir etkisi olmayan devletlerden biri olan⁶⁶³ Türkiye'nin etkilenmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

5. Terörizm

Terör sözlükte tek kelime ile tanımlanmaktadır; bu kelime 'yıldırı'dır⁶⁶⁴. Yıldırı ise "Yıldırma, cana kıyma ve malı yakıp yıkma, korkutma, tedhiş, terör" şeklinde tanımlanmaktadır⁶⁶⁵. Terör, insanlar üzerinde uygulanan, insanın fiziki ve ruhsal yapısına yönelik bir şiddet eylemidir. Terörizm ise, özellikle siyasi bir amaçla, bu şiddetin sistemli ve devamlı olarak uygulanmasıdır⁶⁶⁶.

Siyasal şiddetin bir biçimi olarak terörizm, ilkesel olarak devlete yönelmiş olmakla birlikte sıradan yurttaşları da etkiler. Terörizmin amacı bir korku iklimi oluşturmaktır⁶⁶⁷. Böylelikle hükümetlerin teröristlerin istemlerini kabul etmesi beklenir⁶⁶⁸.

⁶⁶² Çernobil kazası için ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), **Çernobil Nükleer Santral Kazası**, in. <http://www.taek.gov.tr/acil-durumlar/kaza-ve-tehlike-durumu/138-cernobil-dosyasi/364-cernobil-nukleer-santral-kazasi.html> (31.03.2015); Ayrıca bkz. <http://www.taek.gov.tr/bilgi-kosesi/138-kaza-ve-tehlike-durumu/cernobil-dosyasi.html> (31.03.2015).

⁶⁶³ DOĞAN, **Devlet**, s. 79.

⁶⁶⁴ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 2332.

⁶⁶⁵ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 2591; Halis AYHAN, **Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler'in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü y., Y. 11, S. 21, İstanbul, Nisan 2015, s. 120.

⁶⁶⁶ Bülent DAVER, "**Demokrasinin Temel Prensipleri ve Terörizmle Mücadelede Bu Prensiplerin Önemi**", 40. Kuruluş Yıldönümünde Ankara Üniversitesi'ne Armağan AÜSBF Dergisi, C. 41, S. 1-4, Ankara, 1986, s. 93; Terörizm tanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer KILIÇ, "**Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler**", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007, s. 4-8; AYHAN, s. 119 vd; Ayrıca bkz. İsa DÖNER, "**Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm**", e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 43, Eylül 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=43> (05.04.2015).

⁶⁶⁷ David MILLER, "**Terörizm**", in. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıracı, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 361.

⁶⁶⁸ MILLER, **Terörizm**, s. 361.

Terörle ilgili olarak verilen tanımlamalara bakıldığında aslında nasıl bir tehditle karşı karşıya olduğumuz anlaşılabilir. Terör mutlaka bir hedefe, amaca ya da menfaate ulaşmak için başvurulan gayrimeşru bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁶⁹. İstenilen amaca ulaşmanın yolu olarak masum insanları ansızın ve hedef gözetmeksizin canları ve mallarıyla birlikte veyahut malları üzerinden zarara uğratılması insanlık dışı bir yöntemle karşı karşıya olduğumuzun bir kanıtıdır⁶⁷⁰. Terör odaklarının hangi ülkede, hangi hedefe saldıracaklarının öngörülememesi, Soğuk savaş bitse bile güç kullanımının ulus ötesi niteliğini kaybetmediğinin bir delili olarak sayılmaktadır⁶⁷¹. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de İkiz Kulelere uçaklar kullanılarak yapılan saldırılar sonrası; terör ve terörle mücadele yeni bir boyut kazanmıştır⁶⁷². Savunma masrafları ne kadar çok olursa olsun devletlerin terör saldırılarına maruz kalabileceği görülmüştür⁶⁷³. Diğer taraftan bir anda İslam ile terörizm yan yana anılır olmuştur. ABD’de önleyici savaş doktrini gündeme gelmiş ve Irak’a saldırıda bu doktrin çerçevesinde hareket edilerek; serseri devletlere ve teröristlere karşı devletin korunması için tehdit harekete geçmeden kaynağında yok edilmesi gerektiği savunulmuştur⁶⁷⁴. Dahası 11 Eylül 2001 tarihine kadar terör olayları uluslararası barış ve güvenlik için tehdit kabul edilmekte

⁶⁶⁹ Terörizmin nedenleri ve amaçları için bkz. Z. KILIÇ, s. 8-23; Ayrıntılı bilgi bkz. Ahmet Hamdi TOPAL, “Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 32, Ekim 2004, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=32> (09.04.2015), parag. 59 vd; Hayati HAZIR, *Demokrasilerde İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel y., Ankara, 2001, s. 44 vd.

⁶⁷⁰ Terör; şok edici gaddarca hareketler, kaçırma, gelişigüzel öldürme, uçak kaçırma, haraca bağlama ve sistematik işkence gibi pek çok yöntemi siyasal amaçlar uğruna kullanmaktadır. Bkz. SUTER, s. 53.

⁶⁷¹ DOĞAN, *Devlet*, s. 80.

⁶⁷² Ayrıntılı bilgi ve analizler için bkz. Abdurrahman BABACAN (ed.), *11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi: 2001-2011*, Pınar y., İstanbul, 2011; AB açısından konunun değerlendirilmesi için bkz. Mehmet ÖZCAN/Serkan YARDIMCI, “Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 39, Mayıs 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=39> (06.04.2015), parag. 6 vd.

⁶⁷³ SUTER, s. 43.

⁶⁷⁴ Mehmet Akif OKUR, “Uluslararası Hukuk Açısından Irak Savaşı’nın Meşruiyetinin Değerlendirilmesi”, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, C. XI, S. 1, Mart 2008, s. 82-83; Önleyici savaş kavramının uluslararası hukuk tarafından kabul edilmediği hakkında bkz. AZRAK, s. 3; 11 Eylül 2001 sonrası teröre karşı savaş ilan edilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. John E. OWENS/ Riccardo PELIZZO, “Introduction” in. *The ‘War on Terror’ and The Growth of Executive Power?: A Comparative Analysis*, Edit by John E. Owens/ Riccardo Pelizzo, Published by Routledge, New York, USA, 2010, s. 6 vd.

birlikte, BM Güvenlik Konseyi, barışı koruma hukuku bakımından sadece devletlerin Konsey kararlarına uymamasını tehdit olarak algılamaktaydı. Çünkü devlet dışı organizasyonların uluslararası barışın tehdidi ve ihlali yönünden, sorumlu olmayacakları düşünülmekteydi⁶⁷⁵. 11 Eylül'den sonra tek başına terör eylemlerinin uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğu ve devletsel bağdan soyutlandığı görülmüştür⁶⁷⁶.

Dünyanın tümünden geldiği noktada en güçlüsünden en acizine kadar bütün devletler terörden mustarıptirler. Ancak devletler birbirlerine karşı terörü, bir araç olarak kullanmaktan da çekinmemektedirler⁶⁷⁷. Uyuşturucu sektörü, insan kaçakçılığı, istenmeyen ve tehdit olarak görülen devlet yöneticilerine suikastlar, silah kaçakçılığı, organ mafyası, fuhuş gibi pek çok alan terörizmle doğrudan bağlantılıdır. Tüm bu alanlar iç içe geçmiş ve birbirini beslemektedir⁶⁷⁸. Terörist ise sadece bu bataklığın yetiştirdiği bir sivrisinektir. Herkesin bildiği gibi sivrisinekle mücadelenin en kestirme ve etkili yolu bataklığı kurutmaktır. Bataklığı kurutmaya ise günümüzün devletlerinin gücü asla yetmemektedir. Sadece terörizm bile küresel devleti gerekli kılan bir sorun olarak yetebilir. Yasadışı göç gibi⁶⁷⁹ uluslararası terörizmin nedenlerinin de kurtuluşun yolu gerçek manasıyla küresel devletin kurulması ile olabilir. Çünkü devletler arasındaki öznel yaklaşımlar terörün varlığını sürdürmesine olanak sağlamakta ve masraflı bir faaliyet olarak görülen terörle mücadele noktasında; özellikle toprakları üs

⁶⁷⁵ Okşan ÇİDEM, **Afganistan Barışı Zorlama Harekâtının Hukuki Mahiyeti ve Uluslararası Terörizmle Mücadele Bağlamında Önemi**, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 118, Eylül 2003, s. 48; Serdar ÖRNEK, **Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu**, Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Yalova, 2012, s. 111.

⁶⁷⁶ ÇİDEM, s. 48; 11 Eylül sonrasında terör üzerinden yapılan ve özgürlük ile güvenlik arasında karşıtlık bulunduğu dair "sahte bir intibam" oluşturulmaya çalışıldığı yönündeki eleştiri için bkz. Nihat BULUT, "**Sahte Bir Karşıtlığın Çözümü Hukuk Devletinde Özgürlük Güvenlik İlişkisi**", in. Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, (**Özgürlük Güvenlik İlişkisi**), s. 298.

⁶⁷⁷ Devletlerin politikaları gereği terörü düşmanına karşı kullanması hakkında bkz. AYHAN, s.139.

⁶⁷⁸ Küresel suçlar ve etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SUTER, s. 101 vd; Özellikle terörün finansmanı açısından konunun analizi için bkz. Tulga UYAR, **Terörle Mali ve Hukuki Mücadele**, Adalet y., Ankara, 2008, s. 42 vd; Oya AKBULUT, "**Terörizmin Finansmanına Karşı Alınan Önlemlerin Mülkiyet Hakkı Karşısında Hukuka Uygunluğu**", in. Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 47 vd.

⁶⁷⁹ Z. KILIÇ, s. 105 vd.

olarak kullanılıp herhangi bir terör saldırısına maruz kalmamış devletler mücadelede isteksiz davranmaktadırlar⁶⁸⁰.

Terörle mücadelede en büyük engel sanıldığı gibi aksine hukuksal boşluklardan çok, politika ile hukukun karıştırılması, bir kısım ülkelerce terörle mücadele konusunda politik neden ve gerekçelerle uygulanan çifte standarttır⁶⁸¹. Gerçekten de dünyada terör konusunda yeknesak bir uygulamanın ortaya çıkması da ancak küresel devlet çatısı altında gerçekleşebilir. Çünkü terörizm konusunda devletler arasında bir uzlaşımın olmaması da terörün bitirilmesini engellemektedir. Bir devlet için terörist olan kimse; diğeri için “özgürlük savaşçısı” olabilmektedir⁶⁸². Böyle bir kabul neticesinde de genel yaklaşım, sadece “başkalarının” suçlanması ve kovuşturulmasıdır⁶⁸³.

Günümüzde uyuşturucu baronları ve terör örgütleri; Burma’da veya Güney Amerika’nın bazı kesimlerinde olduğu gibi devletin güç kullanma tekeli tehdit etmektedirler⁶⁸⁴. 2015 yılı itibariyle Suriye ve Irak’ın hatırı sayılır büyüklükte bir kısmı terör örgütünün elindedir⁶⁸⁵. Böyle tehditlere açık bir dünya sisteminin sorgulanıp gerekli düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz bir hal almaktadır.

6. Savaş

Montesquieu, devletlerin barış zamanlarında birbirlerine azami derecede iyilik etmeleri gerektiğini; savaş zamanlarında ise kendi gerçek menfaatlerine zarar vermemek

⁶⁸⁰ AYHAN, s. 139.

⁶⁸¹ Sadi ÇAYCI, *Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulanmasına İlişkin Güncel Sorunlar*, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 118, Eylül 2003, s. 13.

⁶⁸² SUTER, s. 53; Türkiye yıllardır NATO’nun 5. maddesinin işletilerek Türkiye’ye karşı yapılan terör saldırılarının diğer NATO ülkelerine de yapılmış bir saldırı sayılarak; NATO üyeleri ile birlikte terörü durdurma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Ancak ABD’nin 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası aynı talebi karşılık bulmuş ve ABD daha da etkili mücadele olanağına sahip olmuştur. Böylece ABD’nin yanında yer alan NATO üyeleri, diğer ortakları Türkiye’nin yanında yer almaktan kaçınmışlardır. Bkz. AYHAN, s. 139; 5. maddenin işletilmesi hakkında bkz. ÖRNEK, s. 128-129.

⁶⁸³ ÇAYCI, s. 13.

⁶⁸⁴ COOPER, s. 119.

⁶⁸⁵ Derya KAP, “**AB ve Türkiye’nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası**”, İKV Değerlendirme Notu, İktisadi Kalkınma Vakfı y., Ocak 2015, in . [http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108(1).pdf) (08.10.2015), s. 3.

şartıyla birbirlerine mümkün olduğunca az kötülük edilmesinin gereği üzerinde durmuştur⁶⁸⁶. Montesquieu, “savaşın amacı zaferdir; zaferin amacı istiladır; istilanın amacı da varlığın devamıdır” diyerek varlığın devamını istilaya dayandırmıştır⁶⁸⁷.

Clausewitz, “Savaş Üzerine” isimli eserinde savaşın mantığını, hedeflerini ve şeklini değiştirmiş bir stratejist olarak karşımıza çıkmaktadır. O’na göre siyasi hedefi olan bir savaş “doğru savaş”tır ve bunun mümkün olması halk iradesinin stratejik hedeflere bağlanması halinde mümkün olabilecektir. Siyasi bir eylem olarak savaş, siyasetin başka araçlarla oluşturulan bir uzantısıdır⁶⁸⁸.

Reves, barışın kurulmasını teşkilatlandırılmış toplumlar içinde nasıl ki ilişkiler kanuna dayanıyorsa, milletlerarası ilişkileri de kanunla tanzim edilebilirse mümkün olabileceğini yoksa antlaşmalarla bunun sağlanamayacağını ifade etmektedir⁶⁸⁹. Gerçekten de yapılan birçok antlaşmaya rağmen savaş halen devam etmektedir. Savaşın yerini barış ve güvenliğin aldığı bir dünya için Reves’in fikirlerine kulak vermek gerekir. Kanunların olduğu bir dünya ancak küresel devlet çatısı altında gerçekleşebilir. Yoksa devletlerin devam ettiği bir zeminde kanun koymak da kanunları uygulamak da mümkün görünmemektedir.

1974 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda kabul edilen “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen”de uluslararası çatışmaların arka planında ekonomik nedenlerin yattığı görüşü benimsenmiştir. Buna göre uluslar arasındaki ekonomik eşitsizlik kaldırıldığında veya en azından kabul edilebilir bir seviyeye çekildiğinde;

⁶⁸⁶ MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu Üzerine C. 1**, Çev. Fehmi Baldaş, Milli Eğitim Bakanlığı y., Ankara, 1963, (C. 1), s. 52.

⁶⁸⁷ MONTESQUIEU, C. 1, s. 53.

⁶⁸⁸ Mümtaz’er TÜRKÖNE ve Diğerleri, **Siyaset**, ed. Mümtaz’er Türköne, 10. bs., Opus y., İstanbul, 2009, (TÜRKÖNE ve Diğerleri, **Siyaset**), s. 5; Yaşadığı dönemin Clausewitz üzerindeki etkileri için bkz. KARAOSMANOĞLU, s. 9; Clausewitz’in ilgi eseri için bkz. Carl Von CLAUSEWITZ, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar Yalçın, Eriş y., 2003, s. 11 vd.

⁶⁸⁹ REVES, s. 47-50.

modern dünyada savaş olgusunun temelinde yatan sebeplerin kaldırılmış olacağı benimsenmiştir⁶⁹⁰.

7. Yoksulluk ve Kaynakların Adil Bölüşülememesi

Küreselleşme ile birlikte dünyada iki çeşit yoksulluk baş göstermiştir. Bunlardan birisi hepimizin ilk aklına gelen akşam evinde kaynatacak bir çorbası olup olmayacağı hususunda endişelenen yoksullardır. Diğer grup ise emsal olarak gördüğü kişilerin sahip olduklarından yoksun olmayı düşünme ve tüketim kültürü getirdiği sosyal dışlanma⁶⁹¹ ile kendisini açığa çıkaran psikolojik yoksulluktur. Gerçekten de Küresel kapitalizmin neo-liberal politikalarla desteklenmesi ile şekillenen “tüketim kültürü”nün bir sonucu olan; yeni yoksulluk olgusu daha yerleşik, derin ve psikolojik boyutlu sorunlar sarmalına dönüşmektedir⁶⁹². Küresel devletle birlikte ekonomik alanda yaşanacak zihniyet değişimi neticesinde; bu sorunların çözülmesi mümkün hale gelebilir.

BM Gıda ve Tarım Örgütü’nün 2014 raporuna göre dünyada yaklaşık 805 milyon yoksul bulunmaktadır. Yani her dokuz kişiden biri, yeterli ve sağlıklı beslenme imkanından yoksundur⁶⁹³. Rapora göre açlığın ve yetersiz beslenmenin önüne geçilebilmesi için tarımsal üretim ve verimliliğin yanında kırsal kalkınma, balıkçılık, ormancılık, sosyal koruma, bayındırlık işleri, ticaret ve pazarlama, şoklara karşı

⁶⁹⁰ TÜRKÖNE ve Diğerleri, **Siyaset**, s. 700.

⁶⁹¹ Dışlanmışlık, kişilerin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara katılmak için gerekli kaynaklardan yoksunluğunu ifade ettiği şekilde de tanımlanabilir. Bkz., Selda ÇAĞLAR, “**Küreselleşme Sürecinde Sosyal Hakları Yeniden Düşünmek**”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2010, s. 214.

⁶⁹² Mehmet KARAKAŞ, “**Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. XII, S. 2, Afyon, Aralık 2010, in. <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/dergi/c12s2.htm> (21.04.2015).

⁶⁹³ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)/International Fund for Agricultural Development (IFAD)/ World Food Programme (WFP) (2014), **The State of Food Insecurity in the World: Strengthening the enabling environment of food security and nutrition**, FAO, 2014, Rome, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 8 ve 12; Raporla ilgili haberler için bkz. ensonhaber.com, **Açlık Hakkında Bilinen 9 Gerçek**, in. <http://www.ensonhaber.com/galeri/aclik-hakkinda-bilinen-9-gercek/0> (01.06.2015); aljazeera.com.tr, **BM Gıda ve Tarım Örgütü’nün Açlık Raporu**, in. <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/bm-gida-ve-tarim-orgutunun-aclik-raporu> (01.06.2015).

dayanıklılığın sağlanması, eğitim ve sağlık gibi pek çok alanda koordineli çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Dahası sorunlar bölgesel ya da küresel bazda ele alınarak çözüm yolları bulunmalıdır⁶⁹⁴. Eğer ki gerekli önlemlerin alınması halinde açlık 2025 yılına kadar sonlandırılabilirdiği ileri sürülmüştür⁶⁹⁵.

Küreselleşme ekonomik anlamda hızlı büyümenin önünü açarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığını arttırarak yoksulluk üzerindeki olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir⁶⁹⁶. Küresel anlamda dünyadaki yoksulların yüzde 98'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Açlık ve yoksulluk özellikle Asya ve Sahra-altı Afrika'da yoğunluk göstermektedir⁶⁹⁷. Küreselleşme ile birlikte zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki gelir uçurumunun artması, küresel anlamda bazı sorunların gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur⁶⁹⁸. İnsanların haberdar olabildiği coğrafyanın genişlemesi ile de bu sorunlar daha görünür olmaya başlamıştır⁶⁹⁹. Örneğin fakir ülkelere zengin ülkelere olan yoğun göçler bu sıkıntılardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁰⁰. İnsanların doğup büyüdüğü coğrafyalardan zengin ülkelere doğru olan

⁶⁹⁴ FAO, 2014, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 18.

⁶⁹⁵ FAO, 2014, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 19; Sanayileşmiş ülkelerde koruma için uygulanan sübvansiyonlar sonucunda çok büyük üretim fazlası hububatın üretilbildiğini ancak çiftçilerin milyonlarca hektar tarım arazisini boş bıraktığını çünkü fakir ülkelerin ithal edeceği gıda mallarının bedelini nasıl ödeyecekleri meselesinin çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. bu meselenin çözülmesi için uluslararası bir mekanizma kurulması gerektiği de vurgulanmıştır. Bkz. KENNEDY, s. 84.

⁶⁹⁶ Rüstem YANAR/ Ahmet ŞAHBAZ, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri**, Eskişehir Osmaniye Üni. İİBF Dergisi, C. 8, S. 3, Eskişehir, Aralık 2013, s. 56; BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

⁶⁹⁷ FAO, 2014, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 4; ensonhaber.com, **Açlık Hakkında Bilinen 9 Gerçek**, in. <http://www.ensonhaber.com/galeri/aclik-hakkinda-bilinen-9-gercek/3> (01.06.2015).

⁶⁹⁸ BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

⁶⁹⁹ Gelişmiş iletişim teknolojileri ile birlikte özellikle internetin sağladığı kolaylıkla; hak ve özgürlük bilincinin küresel bir boyut kazandığı ifade edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Yunus TAŞ/Selami ÖZCAN, **“Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”**, SESSION 3d: Büyüme ve Gelişme III; in. <http://www.eecon.info/papers/544.pdf> (05.03.2015), s. 429.

⁷⁰⁰ Özgür SOYSAL, **“Evrenselcilik-Tikelcilik Gerilimi Işığında Ötekiler’in Kaderi”**, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 495; MARTIN/ SCHUMANN, s. 48; Göçlerin sosyal maliyetleri yanında ırk çatışmalarının gittikçe artması yol açtığı hakkında bkz. KENNEDY, s. 165.

göçleri kuşkusuz yalnızca maddiyatla açıklanamaz. Felaketler sonrası çaresiz kalma, güvenlik ihtiyacı, istikrar ve siyasi baskılar da bu harekette önemli bir paya sahiptir⁷⁰¹. Ancak insanların en temel ihtiyaçlarından olan beslenme ihtiyacını karşılayamayıp açlıktan öldükleri bir ortamda kaynakların akıllıca paylaşılması sorunu dünyadaki pek çok sıkıntının çözümüne de kapı aralayacak potansiyeldedir. Dünyada genel olarak yoksulluğa bağlı nedenlerle her yıl 18.000.000 insan çok erken yaşlarda; her gün ise 34.000'i çocuk olmak üzere 50.000'in üzerinde insan ölmektedir⁷⁰². Tüm bu yaşananlara rağmen Dünya Bankası 1994 tarihli “Yönetişim” raporunda; devletlere daha düşük ücretler önererek toplumun en yoksul kesimlerinin daha iyi belirlenebileceğini belirtmektedir; çünkü ancak en yoksul olanlar bu kadar düşük ücretle razı olacaklardır; tavsiyesinde bulunabilmektedir⁷⁰³. Bu şekilde toplumda bazı işlerin sadece en yoksullara kalacağı ve yoksulların bu yolla desteklenmiş olacakları üzerinde durulmaktadır⁷⁰⁴.

Küresel bir devletin yokluğu her bir devleti, aşmaları gereken sorunları kendi başlarına halletme yoluna itmektir. Dünyamız herkese yetecek kapasiteye sahiptir⁷⁰⁵. Ancak kaynakların akıllıca paylaşımının yapılabilmesi için her bir insanı kendi vatandaşı olarak sahiplenecek; sorunlarına dünya çapındaki gücü ile etkili çözümler bulabilecek bir devlete ihtiyaç bulunmaktadır. Halihazırda bir devlet için problem olan hususlar diğer bir devletteki insanlar için ihtiyacının karşılanmasına olanak tanıyabilir. Bu konuda çarpıcı bir örnek olarak Avustralya'nın deve problemi verilebilir. 2009 yılında Ağustos ayı içerisinde Türkiye'deki haber siteleri ve gazetelere de konu olan haberlere göre Avustralya hükümeti ülkede bulunan develerin sayısının vurularak azaltılması amacıyla 16 milyon Amerikan Doları (yaklaşık 35.5 milyon Türk Lirası)

⁷⁰¹ Benzer tespitler için bkz. FAO, 2014, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 39.

⁷⁰² Tolga KABAŞ, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları**, Çukurova Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2009, s. 1.

⁷⁰³ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 92.

⁷⁰⁴ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 92.

⁷⁰⁵ TAŞ/ÖZCAN, s. 429.

bütçe ayırmıştır⁷⁰⁶. Alınan karar çerçevesinde develerin itlaf edilmesi için helikopter ve keskin nişancı temin edilmesi tam da konumuz ile alakalıdır. Bu develerin toplanması ve Afrika gibi kıtalardaki insanların açlığının giderilmesi için kullanılması Avustralya devleti bakımından çok maliyetli olabilir⁷⁰⁷. Böyle bir sorumluluğu da halihazırda bulunmamaktadır. Fakat küresel devlet bulunsaydı, bu operasyonu develerle beslenecek insanların işgücünden de faydalanarak daha hesaplı bir biçimde yapabiliirdi. Bu durumda belki biz de haberlerde Avustralya'daki develerin gemilere doldurulup Afrika'daki fakir ailelere teslim edildiğini okuyor olurduk. Bu çerçevede tarım ve hayvancılık da; hayati bir devlet meselesi olarak ele alınıp, devlet kontrol ve desteğinde yapılmalıdır. Toprak özel mülk olsa bile kullanımı üretimi aksatmayacak şekilde olmalı; mülkiyet hakkı üzerinde sınırlamalardan çekinilmemelidir. Toprak alelade bir mal olarak görülemez. İnsanın hammaddesi olan bu değere hak ettiği ehemmiyet verilmelidir. Toprak asla kişilerin kendi çıkarlarına terkedilemez. Tarım alanında Marksist mülkiyet anlayışının bir yansıması olan sovkhozyler ve kolhozlardan bir nebze faydalanılabilir⁷⁰⁸. Teknolojinin küresel devletin her yerine yaygınlaştırılması ve araç-

⁷⁰⁶ “Devlet eliyle deve katliamı” başlıklı haber için bkz. 10.08.2010 tarihli Türkiye Gazetesi <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/genel/a415835.aspx> (03.11.2014); İlgili haberde uzun çöl yolculuklarına dayanıklılıkları nedeniyle 1840 yılında ülkeye getirilen develerin sayısının 1 milyon civarında olduğu tahmin edilmekte ve bunların çoğu da başboş bir halde ülkede dolaşmaktalar. Bu develerin koyun ve büyükbaş hayvanların otlaklarına ortak olmaları, sebzeleri yemeleri, su kaynağı bulmak için yerleşim yerlerinde banyoları parçalamaları ve su borularına zarar vermeleri gibi şikayetler üzerine alındığı belirtilmektedir.

⁷⁰⁷ Deve yakalama ve ihracatıyla uğraşan Paddy McHugh develerin bu şekilde öldürülmesinin çözüm olmadığını; 15 yıl sonra deve popülasyonunun yine artabileceğini belirtmiştir. Uluslar arası pazarda develere olan talebin patlama düzeyinde olduğunu dile getirdikten sonra, develerin sadece dış satım veya çeşitli ürünlerde kullanılmak üzere öldürülmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Canberra Üniversitesi İstilaç Hayvanlar Ortak Araştırma Merkezi başkanı Tony Peacock ise bu yöntemin canlı veya öldürülmüş hayvanın taşınmasının pahalıya mal olacağı gerekçesiyle akıllıca olmadığını ifade etmiştir. İlaveten develerin helikopterden keskin nişancılar yardımıyla vurulmasının “vahşet” gibi görülmesine rağmen; daha insani olduğunu iddia eden Peacock, “ben bir deve olsaydım, bunun (kurşunla vurulmanın) kafamdan olmasını isterdim” demiştir. Haber metninin geçtiği internet adresi için bkz., <http://www.cnnurk.com/2009/dunya/08/09/avustralyada.deve.katliami.icin.butce.ayrildi/538402.0/> (09.11.2014); Peacock'un develerin vurulması ile ilgili görüşleri için bkz. http://feral.typepad.com/feral_thoughts/2009/08/the-relative-humaneness-of-a-shot-to-the-head-the-camel-debate-continues.html (09.11.2014).

⁷⁰⁸ Sovkhozyler, SSCB döneminde devlet tarafından işletilen çiftliklerdir. Kolhozlar ise mülkiyeti devlete ait topraklar üzerinde kendi üretim araçlarıyla kooperatifler tarafından yapılan kolektif çiftlik mülkiyetidir. Bkz. ETGÜ, s. 100-101.

gereç desteği ile tarımsal üretim arttırılabilir. Bu çerçevede toprağın en verimli şekilde işlenmesi, üretilen ürünlerin değerinde alınması, pazarlanması küresel devletin en asli vazifesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç zorunluluklar neticesinde ortaya çıkar. Göçün temelinde güvenlik, barınma, eğitim ve iş gibi hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürme zorunluluğu vardır. Bu gibi ihtiyaçların gelecekte de karşılanamayacağı yönündeki fikir yerleştiği anda göç; zorunluluk haline gelir. Aslında göç, geleceğin bugünden daha iyi olacağı yönündeki bir öngörünün sonucudur. Göçün temeli bu tipten problemlere dayandığına göre çözüm yolu da temelde yatan sorunların halledilmesine bağlıdır. Öncelikle güvenlik ve barınma sorunları en kolay halledilebilecek sorunlar içerisinde. Diğer adım ise sanayi ve üretimin nüfusa göre planlanıp ona göre düzenlenmesidir. Küreselleşme ile birlikte üretim zaten farklı noktalarda yapılabilir hale gelmiştir. Günümüzde işgücünün düşük ücretli olduğu, vergi avantajının bulunduğu yerlerde, ulaşımın kolay ve pazarlara yakın noktalara sanayi tesisleri kurulmaktadır. Buradaki amaç kârı maksimize etmektir. İşte bu gerçekliği küresel devlet mantalitesi ile birleştirdiğimizde pek çok küresel sorununun da kendiliğinden hallolduğunu görebiliriz. Sanayi tesisleri büyük şehirlerden alınıp daha kırsal ve tarımsal üretime zarar vermeyecek alanlara kaydırılmalıdır. Bu alanlarda sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanacağı tesisler de oluşturulmalıdır.

Gerçekten de küreselleşme malların ve paranın dünya üzerinde dolaşımını kolaylaştırırken aynı akışkanlık emek için söz konusu olmamaktadır. İnsanlar iş bulabilecekleri yerlere göç etmek istediklerinde; yasal göç konusunda eskisinden daha katı sınırlamalarla karşılaşmaktadırlar⁷⁰⁹. Fakat tam burada ikiyüzlü bir yaklaşımın da olduğuna vurgu yapmak gerekmektedir. Şöyle ki; devletler bir taraftan sınırlarını çok sıkı bir şekilde koruma yoluna giderken diğer taraftan başka devletlerin ekonomisini bozacak girişimlerden kaçınmamaktadırlar. Ekonomisi bozulmuş devletlerde yaşayanlar da işsiz kalıp diğer devletlere göç etmek zorunda kalabilmektedirler. Örneğin ABD'nin Meksika'ya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması dolayısıyla sattığı her ton mısır

⁷⁰⁹ Andrew COCKBURN, “21. Yüzyılın Köleleri”, National Geographic, No. 29, Eylül- 2003, s. 9.

için iki Meksikalının ABD'ye göç etmek zorunda kaldığı iddia edilmektedir⁷¹⁰. Çünkü ithal edilen ucuz mısır ile rekabet edemeyen Meksikalı küçük mısır ekicileri topraklarını terk etmek zorunda kalmaktadır⁷¹¹. İkiyüzlü yaklaşımın bir diğer yüzü ise yasaklamanın her zaman çözümün bir parçası olmaması halidir. Devletler her ne kadar sınır geçişkenliğini engellemeye çalışsalar da bu durum daha çok mafyalaşmanın önünü açmaktadır. İnsanlar yasak yollarla bir diğer ülkeye girip çalışabilmek için kendilerine yardımcı olacak illegal oluşumlara başvurmaktadırlar. Yoksul insanların illegal yapıların istediği 'geçiş ücretlerini' ödemeye gücü yetmediği hallerde bu yapılara borçlandırılmakta ve borçlarını ödeyebilmek adına köle gibi çalıştırılmaktadırlar⁷¹². Köle gibi çalışan insanlar ise daha ucuza daha çok üretmek için; aslında sınır kontrollerini sıkılaştıran devletlerin işine gelmektedir. Örneğin Amerikalıların daha ucuza portakal suyu içebilmeleri için ABD'nin portakal suyu ihtiyacının yüzde 80'nini karşılayan Florida'da bulunan narenciye bahçelerinde çalışan toplayıcıların tamamı yoksul göçmenlerden oluşmaktadır. Tarlalardaki düşük ücretli ancak kaçınılmaz işleri yaptıkları sürece yasalar bu insanlara genellikle ilişmemektedir⁷¹³.

Liberal milliyetçiliğin asıl problemi ulusal sınırlar içindeki gelir adaletini sağlamaktan daha öte gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri ile aralarındaki farka kayıtsız kalmalarıdır. Hiç kimse nerede doğacağına karar veremediğine göre doğduğu yer dolayısıyla içinde bulunduğu şartlara katlanmasını gerektiğini hiç kimseye dikte edememek gerekir⁷¹⁴. Bu tip eşitsizlikler Rawls ve Dworkin'in tedavi edilmesi gerektiğini belirttiği "ahlak bakımından rastlantısal" türden eşitsizliklerin bir örneğidir⁷¹⁵. Rawls'ın adalet kuramının yalnızca ulusal sınırlar içinde değil, küresel olarak uygulanması gerekir. Bu yöndeki bir küresel eşitsizliğin iki yönden giderilebileceği ifade edilmektedir. Birincisi zengin ülkelerin vatandaşlarından alıp

⁷¹⁰ COCKBURN, s. 11.

⁷¹¹ COCKBURN, s. 11.

⁷¹² COCKBURN, s. 10.

⁷¹³ COCKBURN, s. 18.

⁷¹⁴ Will KYMLICKA, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2004, s. 382-383.

⁷¹⁵ KYMLICKA, s. 383.

yoksul ülkelerin vatandaşlarına dağıtmaktır. Ancak henüz bu türden uluslararası yeniden dağılım görevini yürütebilecek küresel kurumlar mevcut değildir. Fakat Rawls, mevcut olmadıkları durumda adil kurumlar oluşturmanın “doğal bir adalet görevi” olduğunu savunması bize bu yönde çalışmalar yapılması gerektiğini telkin edebilir⁷¹⁶. İkincisi ise zengin ülkelerin ulusal sınırlarının yoksul ülke vatandaşlarına açılması gereğidir. Bu tedbirle küresel kurumlar oluşturmadan bir çözüm sağlanabileceği öne sürülmektedir. Böylece kaynakları yoksul ülkelere aktaramıyorsa, yoksul ülke insanların kaynakların olduğu yere gelmesine izin vermiş oluruz⁷¹⁷. Ancak böyle bir çözüm önerisi işleri daha karışık bir hale sokabilir. Şöyle ki plansız bir şekilde insan göçüne izin vermek tüm dünya çapında yeni bir adaletsizliğe kapı aralamaktır. Barınma, iş, yemek, ulaşım gibi pek çok sorun halledilmeden böyle bir yola çıkmak felaketle sonuçlanabilir. Yeni gelenlerin hücumu yerleşik olanlarınsa savunmada kalmaları ve aralarındaki gerilim iç savaşlara kadar gidebilir. Bunun yerine “yumuşak geçiş” denenmelidir. Buna göre tedricen tedbirler alınmalı altyapı sağlanarak sınırlar açılmalıdır. Daha da iyisi herkesi doğduğu yerde mutlu kılabilecek çözümler üzerinde kafa yormak ve uygulamaktır. Küresel devlet kimseyi yerinden etmeden; insan psikolojisini de dikkate alarak bir strateji geliştirmelidir. Sıla-gurbet ilişkisiyle doğduğu yer değil doyduğu yer gerilimini dengeleyecek politikalar hayata geçirilmelidir. Bu çerçevede ne kadar çok insanı doğduğu yerde doyurabilirse; politikasının o oranda başarıyı yakaladığı söylenebilir. Yoksa zor ve yasaklamalar uzun vadeli bir çözüm için akılcı değildir. Yöntem olarak her bölgeye o yöreye dair doğru yatırımların önünü açarak; mukim olan insanların göçmen olması engellenebilir. Tüm bu önlemlere rağmen başka yere taşınmak isteyenlere de mümkün olan kolaylık sağlanmalıdır ki insan her şartta kendini koruyup kollayan bir otoritenin güvencesini yaşayabilsin.

Dünyada bulunan kaynaklar üzerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını kat be kat karşılayabilecek orandadır. Ancak adil bir paylaşımın olmaması ve planlamanın dünya ölçeğinde tüm insanların menfaatine uygun olarak yapılmaması dünya ölçeğinde kaynakların paylaşımı problemini ortaya çıkarmaktadır. Her devlet kendi menfaatine

⁷¹⁶ KYMLICKA, s. 383.

⁷¹⁷ KYMLICKA, s. 384.

göre bir plan yapmaya çalışmaktadır. Yeryüzündeki devletler aslında ikiye ayrılmaktadır. Birincisi kendi menfaatine göre plan yapamayıp, diğer devletlerin ya da örgütlerin empozelerine göre plan yapmak zorunda olanlardır. İkincisi kendi menfaatlerine göre sadece kendisi için plan yapıp, diğer devletleri de yaptıkları plan çerçevesinde hareket etmeye zorlayanlardır. Her iki kesim de kabul edilemezdir. Çünkü asıl olan tüm insanların refahı ve huzuru için bir planlamaya girişmektir.

Dünyada fakirlik ve fakir insanlar her zaman bulunabilir. Hiçbir plan fakirliği dünya üzerinden silemeyebilir ancak insan onuruna layık bir hayat sürmek her insanın da hakkı olmalıdır. Asıl olan fakir de olsa insanların geleceğe umutla baktıkları bir devlet sistemi kurabilmektir. Fakir de olsa her insanın sağlık, eğitim, güvenlik ve adalet gibi asgari gereksinimlerinin eksiksiz karşılanabilmesidir. Böylece sosyal devletin de hedefi olan “herkese insan haysiyetine yaraşır yaşam” sağlanması⁷¹⁸, mümkün olabilir.

Ancak devletlerin küresel devletin gerçekleşmesine direnmesi kaynakların paylaşımı ya da daha doğrusu kaynakların paylaşılmak istenmemesi probleminde yol açmaktadır. Burada mümkün olduğunca kazan-kazan formülü ışığında çözüm yolları bulunabilir. Ancak çatışmanın yaşanması da mümkündür. Aynı çatışma ulus devletler içinde de yaşanmaktadır. Daha zengin bölgeler fakir bölgeleri kendi ödedikleri vergiler dolayısıyla yük olarak görmektedirler. Böyle bir eğilimin bulunması ya da oluşturulması aslında ulus devletlerin parçalanması planının da bir yansımasıdır. Zengin veya fakir ayırt etmeksizin birleşmek asıl güç ve zenginliktir. Her kesimin kendisine göre avantajları vardır ve unutulmamalıdır ki birlik ve düzen sağlanmadan kaynakların optimum kullanılması da mümkün görünmemektedir.

V. KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİ ARTTIRAN ETKENLER

A. Genel Olarak

Günümüz insanın dünyası sadece yaşadığı mekan ya da ülke ile sınırlı değildir. Bütün dünya ilgi alanına girmiştir. Ayrıca insanlar birbirlerine daha çok bağlanmışlardır,

⁷¹⁸ Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 15. bs., Yetkin y., Ankara, 2014, s. 147; Vecdi ARAL, **Mutluluk ve Toplumun Esenliği**, 2. bs., Legal y., İstanbul, 2012, s. 99-101.

felaketler hepimizin krizi olurken hastalıkların yenilmesinde ya da yaraların sarılmasında kazanılan zaferler insanlığın zaferi olarak görülmektedir. Zaten sadece duygudaşlık manasında değil aynı zamanda ticaret ve hukuk alanında da bir yakınlaşma yaşanmaktadır. Özellikle ticaretin gelişmesi ve insan haklarının korunması alanlarında hukukun küresel çapta yeknesaklaşmasına yönelik girişimler de göze çarpmaktadır.

Küreselleşme eğilimini arttıran etkenler dolayısıyla; küresel bir devletin gerçekleşmesi bugün düne göre daha kolaydır. Bu kolaylığın temelinde ise teknoloji alanında yaşanan ve geçmişle mukayese edilemeyecek ilerlemeler öne çıkmaktadır. Pozitif bilimler alanında yaşanan değişimlerin sosyal hayata yansması ile beraberinde değişimleri getirmesi kaçınılmaz bir sonuçtur.

Özellikle teknoloji, hem mekânsal manada hem de bilgiye ulaşma noktasında hayatımızı kolaylaştırmıştır. İletişim ve ulaşımda sağlanan kolaylıklar yönetimin küresel düzeye taşınabilmesini mümkün hale getirmektedir.

Küresel devletin fiilen gerçekleşmesini adeta imkansız kılacak sosyal, ekonomik ve psikolojik nedenlerin varlığı da yadsınamaz. Abadan; dünya üzerinde hakim bulunan ideolojik ayrılıklar bir tarafa bırakılsa bile; sosyal ve ekonomik özellikler alanındaki derin uçurumun bütün insanların bir devlet idaresi halinde birleşmelerini imkansız kıldığını belirtmektedir⁷¹⁹. Ayrıca tüm dünyanın tek merkezden idare edilmesinin gücün tek elde toplanması ile istibdat yönetiminin oluşmasına yol açabileceğini de ifadelerine eklemiştir⁷²⁰.

B. Teknolojinin Yönetimi Kolaylaştırması

Teknik ilerledikçe toplumsal yaşamın değişmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Rousseau'ya göre teknik gelişme bir kere başlayınca artık önü alınamaz⁷²¹.

⁷¹⁹ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 177.

⁷²⁰ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 177.

⁷²¹ Mustafa KOÇAK, “Rousseau Felsefesinde “Doğal İnsan” ve “Uygar İnsan”ın Moral Değerleri Üzerine Düşünceler”, Prof. Dr. Ayferi Göze'ye Armağan, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1-2, İstanbul, 2004, (Rousseau), s. 195.

Ancak Rousseau teknik ilerlemeye olumlu yaklaşmaz. Doğal yaşamdaki özgür, eşit ve iyi insanın teknik ilerleme neticesinde bozulduğunu, kargaşa döneminin başladığını belirtir⁷²². Ayrıca Rousseau, bilim ve sanatın ilerlemesinin ahlaki yozlaştırdığını savunduğu bir eser kaleme almıştır⁷²³.

Topun icadı ve geliştirilmesi, 1453 yılı ile birlikte muhkem surların yıkılabileceğinin görülmesi; feodal düzenin sonunu getiren teknolojik gelişmedir⁷²⁴. Pusulanın etkin olarak kullanılabilmesi ise coğrafi keşiflerin yapılabilmesinde etkin rol oynayan teknolojik gelişme olarak dile getirilebilir⁷²⁵. İnsanlık, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişimiyle büyük bir değişim ve ötesinde bir dönüşüm sürecindedir⁷²⁶. Endüstri toplumundan bilgi ve iletişim toplumu aşamasına geçilen günümüzde teknolojik gelişmelerin neticesi olarak; evrenselleşme süreci karşısında yetersiz kalan ulus devletin yerini evrensel ölçekli bir devlete bırakacağı da savunulmaya başlanmıştır⁷²⁷. Bu çerçevede günümüzdeki teknolojik ilerlemeler yeni bir sistemi -küresel devleti- mümkün kılacak altyapıyı sağlamaktadır.

Bilgisayar hayatın her alanında daha önceki zamanlarda belki de hayal edilemeyecek imkanlar sunmaktadır. Dahası bu muhteşem alete erişimde her geçen gün daha da kolaylaşmaktadır. Eğitim oranlarının düşük olduğu Ortaçağda kutsal kitabı okumak ve yorumlamak tekeli kilisenin elinde olabilmıştır. Aydınlanmanın başlaması ve Avrupa başta olmak üzere dünyada yaşanan değişimler; matbaanın bulunması ve

⁷²² Bkz. KOÇAK, **Rousseau**, s. 194 vd.

⁷²³ Bkz. Jean-Jacques ROUSSEAU, **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, 2. bs., Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2009, (**Söylev**), s. 1 vd; Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 2006, (**Ulus-Devlet**), s. 25.

⁷²⁴ Topun kullanılması ve sonuçları için bkz. MORRIS, s. 466-467.

⁷²⁵ Murat HANİLÇE, “**Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak**”, Tarih Okulu, S. VII, Mayıs Ağustos 2010, s. 68.

⁷²⁶ Demokan DEMİREL, “**E-devlet ve Dünya Örnekleri**”, Sayıştay Dergisi, S. 61, Ankara, Nisan-Haziran 2006, (**E-devlet**), s. 83; V. BOZKURT, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015); Teknolojik gelişmelerin küreselleşmeyi hızlandırması hakkında bkz. K. ŞAHİN, s. 43-46.

⁷²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ozan ERÖZDEN, **Ulus- Devlet**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2008, s. 130; Geçmişte dünyanın büyük olduğu, teknolojik sebeplerden dolayı, bir merkezden bütün dünyanın yönetilmesinin mümkün olmadığı hakkında bkz. REVES, s. 33-34.

kitapların çoğaltılması ile gerçekleşmiştir. Yani teknolojik gelişmeler zihniyet değişimine ve beraberinde devlette gerçekleşen değişimlere yol açmıştır. Fakat günümüzde seri üretim ile ucuz teknolojinin nimetlerinden faydalanmak mümkündür. Teknolojinin ucuz ve herkes tarafından ulaşılabilir olmaya başlaması kuşkusuz hem devlet teorisinde hem de devlet yönetimi anlayışında gelişime yol açacaktır.

Teknolojinin gelişimi yeni ticaret fırsatları sunmuştur. Ancak pazar girişleri, finansal hizmetler, ticaretle bağlantılı yatırımlarla ilgili potansiyel çatışmaları da arttırmıştır⁷²⁸. Teknolojinin gelişmesi ile artık bürokratik engellere takılmadan, hızlı ve etkin bir biçimde; devletin yönetilmesi mümkündür. Gerçekten de bürokrasinin getirdiği sıkıntılardan biri olarak basit prosedürler bile çalışanlar için uygulanması karmaşık yapılar haline gelmektedir. Bunun sonucu olarak devlet işlerinin yürütülebilmesi için çok sayıda personel ve memur işe alınmaktadır⁷²⁹. Ancak bu da sorunu çözmekte çare olamamaktadır. Personel çokluğu da bürokrasinin hantallığının bir nedeni olmaktadır. Ancak bürokrasiyi minimuma indirecek çare yine teknolojik gelişmelerdir⁷³⁰.

İçinde bulunduğumuz çağda bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde, artık kağıt kullanmadan yönetimle ilgili işlemleri yapmak mümkün hale geldiği gibi, dosya dolaplarının yerini veri tabanları almaktadır⁷³¹. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde bilgi teknolojilerinin aktif olarak kullanılmasını ifade eden “e-devlet” uygulamaları teknolojinin yönetimi kolaylaştırmasının bir yansımasıdır⁷³².

⁷²⁸ KRASNER, parç. 67.

⁷²⁹ DEMİREL, **E-devlet**, s. 83; Bürokrasiyi, neticesi piyasa fiyatı ile ölçülebilecek mahiyet taşımayan idari hizmetleri görmek üzere başvuru usul olarak tanımlanması hakkında bkz., Ludwig von MISES, **Bürokrasi**, Çev. Feridun Ergin, 2. bs., Liberte y., Ankara, 2000, s. 43; Bürokrasi hakkında kapsamlı bilgi için bkz. TORTOP ve Diğerleri, s. 331 vd; KIŞLALI, s. 266 vd.

⁷³⁰ Ohmae'nin 2000 yılında yaptığı; elektronik imza uygulamaları, ruhsatlar için devlet dairesine gerek kalmayacağı gibi öngörüler aradan geçen 15 yıl içinde hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Hızla hayata geçmeye de devam etmektedir. Bkz. Kenichi OHMAE, **Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Buyruğu**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi yayını, İstanbul, 2000, (**Görünmeyen Kıta**), s. 101.

⁷³¹ DEMİREL, **E-devlet**, s. 83.

⁷³² E-devlet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİREL, **E-devlet**, s. 84 vd.

C. Ulaşımın Kolaylığı

Ulaşımın kolaylığını ele alırken iki yönüyle ele alınması gerekir. Birinci yön bir yerden başka bir yere gitmek noktasında ulaşımın; kara, deniz ve havayolu ile kolaylaşmasıdır. İkinci yön ise teknolojik gelişmelere bağlı olarak; haberleşmenin, iletişimin ve internetin kolaylaşması ile bilgiye ulaşımın kolaylaşmasıdır. İnternet yoluyla iletişim alanında yaşanan devrim, her durumla ilgili bilgilere kolayca erişmeyi mümkün hale getirmiştir⁷³³.

18. yüzyıl Avrupa'sında kitap ve gazete basımının dahi global ve geleceğe yönelmiş bir tarih bilincinin doğumuna hizmet ettiği⁷³⁴ göz önünde bulundurulduğunda dijital iletişim ve internetin sağladığı imkanların; küreselleşme eğilimini artırarak küresel devletin gerçekleşmesini kolaylaştırıcı etkisi anlaşılabilir. Matbaanın keşfi, gazete ve kitap basımı ile birlikte okuryazar sayısının artması insanların bilgiye ulaşımını kolaylaştırmıştır. Ancak farklı kaynaklardan ulaşılan bilgilerin sorgulanması ve manipülasyonlara karşı toplumun bağışıklık kazanması henüz ufukta görülmemiştir. Özellikle insanlar ilim tahsil etmişlerin sözlerini ya da gazete ve kitaplardaki yazılanları sorgulama gereği duymadan fikirlerini onlar üzerinden refere etmekteydiler. İnsanların yönlendirilmesi ve algı operasyonu oluşturmak eskiden daha kolaydı. Genel olarak basılı eserlerin ve az-çok okumuş kişilerin etkisi insanlar üzerinde çok kuvvetliydi. Halihazırda bu eğilimin değişim göstermekte olduğunu düşünmekteyim. Çünkü günümüzde en ücra yerdeki mezrada dahi uydu anteni takılı evlere rastlamaktayız. İnternette ise her türlü fikir, görüş ve bilgiye anında ulaşabilmekteyiz. Bu çağın insanları kendilerine gelen haberleri sorgular hale gelmişlerdir. İnsanlar artık sözden daha çok hayatlarındaki somut gerçekliğe bakmaktadırlar; dahası küresel olarak insanlar birbirlerinden haberdardırlar. Diğer taraftan internetin sağladığı çeşitlilik ve sanal

⁷³³ ATEŞ/ UYSAL, s. 74.

⁷³⁴ HABERMAS, *Milli Devletlerin Akıbeti*, s. 48.

gerçeklik; insanlara hayatlarında neyin gerçek olduğunu sorgulamaya başlamıştır. Böylece sanal gerçeklik, aslında tam gerçekliği aramaya insanları yönlendirecektir⁷³⁵.

19. yüzyılda demiryolları, buharlı gemi ve telgrafın; ulaşımda ve mal akışkanlığında nasıl bir yoğunlaşma sağlamışsa, günümüzde de uydu teknolojisi, hava ulaşımı ve dijital iletişim de yoğun ilişkiler şebekesi (network) doğurmuştur⁷³⁶. İnternetin hayatın her alanında kullanılmasından devletin etkilenmemesi beklenemezdi. Nitekim günümüzde e-devlet uygulamaları ve elektronik belgeler aracılığıyla bürokrasi azalmıştır⁷³⁷. Kamu hizmetlerinin daha hızlı ve kaliteli yapılabilmesinin yolu açılmıştır⁷³⁸. Saatler ya da günler alabilecek işlemler elektronik ortamda hazırlanmakta saniyeler içinde dünyanın herhangi bir yerine iletilebilmektedir. Artık pek çok resmi belgeye internet ortamında ulaşılabilmektedir. En basitinden hastanede yaptırılan kan tahlillerinin sonuçları internet üzerinden alınabilmektedir. Ancak gizliliğin sağlanması ve siber saldırılar karşısında önlemlerin alınması kişisel ve gizli belgelerin güvenliği açısından önemlidir. Siber saldırıların yapılmasında farklı ülkelerde farklı yaklaşımların olması kolaylaştırıcı etkisi vardır. Küresel devletin varlık kazanması siber saldırıların önlenmesinde önemli bir aşama kaydedilebilir.

Yukarıdaki şartlar dahilinde ulaşımın kolaylaşmasının, küreselleşme eğilimini ve birlik düşüncesini geçmişle kıyaslanmayacak oranda arttırdığı ifade edilebilir.

⁷³⁵ Bu düşünceye karşın Castells, “Bu sanallık bizim gerçekliğimizdir, çünkü davranışı şekillendiren, siyaseti ateşleyen, hayalleri besleyen ve kabusları tetikleyen kategorileri ve imgeleri bu zamansız, mekansız, sembolik sistemler çerçevesinde inşa ederiz, canlandırırız. Enformasyon çağının yeni toplumsal yapısı budur, ben buna *ağ toplumu* diyorum, çünkü zamanı ve uzamı aşan küresel akışlar içinde bir sanallık kültürü inşa eden, üretim, iktidar ve deneyim ağlarından oluşuyor” demektedir. Bkz. Manuel CASTELLS, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Üçüncü Cilt Binyılın Sonu**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2007, (**Binyılın Sonu**), s. 504.

⁷³⁶ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akîbeti**, s. 81.

⁷³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin ODABAŞ, “**Elektronik Belge Düzenleme Yaklaşımları ve Türkiye’de E-devlet Uygulamalarında Elektronik Belge Yönetimi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 79, Eylül 2008, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=79> (03.04.2015).

⁷³⁸ Mustafa YILMAZ, “**Elektronik Ortamda İdarenin Yaptığı Faaliyetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 42, Ağustos 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=42> (05.04.2015), parag. 2.

D. Ulusal Aidiyetten Ortak İnsanlık Fikrine Geçişin Kolaylaşması

Hiç kimse vatanını sevmek dolayısıyla kınanamaz. Fakat vatanın sevilmesi için ulus devlet çatısı gerekli değildir. Aynı şekilde milletini, akrabasını, ailesini ve kendisini sevmek de insanın en temel hasletlerinden birisidir. Kozmopolis düşüncesi bu hasletleri yok etmenin değil; daha da geliştirmenin aracı olabilir. İnsanda bulunan bu sevgiler yanlış yönlendirildiklerinde; insanlar arasında çatışmaların kaynağı gibi gösterilmektedir⁷³⁹. Özellikle ulus devletler kendi meşruiyetlerini sağlamak için vatan ve millet sevgisini; tüm dünyanın insanlardan oluştuğu ve bu insanlığın tek tek her bir bireyinin diğeriyle eşit olduğu gerçeğini unutturacak merhalelere götürmüşlerdir. Küresel devlet bu hasletler dolayısıyla olabilecek çatışmaları engellemek için düşünülmektedir. Bir milleti üstün görüp diğer milletleri aşağılayanlar hukuk yoluyla engellenmelidir. Zaten insan onurunun varlığı konusunda ötekileştirme, kültürel sınırlar dışında insan hakları konusunda etik bir sorundur⁷⁴⁰. Milliyetçilik savaşlarına yol açan etnik düşmanlıkların sona erdiği bir dünya isteği kabul edilebilir bir istektir⁷⁴¹.

1926 yılında Milletler Cemiyeti bütün dünyada köleliği yasaklamıştır⁷⁴². Barack Hussein Obama'nın 4 Kasım 2008 tarihinde yüzde 65'i beyaz olan ABD'de yapılan başkanlık seçimleri kazanarak küresel bir güç olan Amerika'nın ilk siyahi

⁷³⁹ Leyla Özcan, yazmış olduğu doktora tezinin sonuç kısmında; “vatanseverlik iyi anlaşıldığı takdirde, komşu memleketlerden nefret etmeyi ve diğer milletlerin yaşamasına mani olmayı tazammun etmez. Çünkü vatanseverlik, kötülükleri ve haksızlıkları örtmeğe çalıştığı zaman artık kudûsî bir his olmaktan çıkar, Almanların <Deutschland Über Alles> zihniyeti gibi aşırı bir millî egoizmaya münce olur. Hukuk ve ahlâk, memleket sınırları ile mukayyet değildir” tespitini yapmıştır. Bkz. ÖZCAN, s. 112; Adami, kozmopolitanizmin ne yaşamamızdaki bizi ayırt edici yollarımızı terk etmeyi ne de köklerinden koparılmışlık duygusu yaratmayı amaçladığını ifade etmektedir. Bkz. Rebecca ADAMI, **Reconciling Universality and Particularity through a Cosmopolitan Outlook on Human Rights**, *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, Volume 4, Issue 2, University of Technology, Sidney, Australia, 2012, (**Cosmopolitan Outlook**), s. 34.

⁷⁴⁰ Rebecca ADAMI, **Intersectional Dialogue- A Cosmopolitical Dialogue of Ethics**, *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, Volume 5, Issue 2, University of Technology, Sidney, Australia, 2013, s. 46.

⁷⁴¹ Rawls, doğru vatanseverliği kişinin halkına ve ülkesine bağlılığı ve bir yandan öteki halkların meşru haklarına saygı gösterirken kendi meşru haklarını savunmaya istekli olması şeklinde tanımlamaktadır. Bkz. John RAWLS, **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2003, s. 122.

⁷⁴² http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapçigi_14-Kolelik.pdf (06.06.2015), s. 6.

başkanı olması⁷⁴³ psikolojik sınırların kaldırılması noktasında önemli bir gelişmedir. Obama'nın 2012 yılında tekrar seçilme başarısını da yakalaması önemli bir gelişmedir⁷⁴⁴. Yine ırk ayrımcılığı politikaları ile gündeme gelen Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Nelson Mandela'nın devlet başkanı olarak seçilmesi⁷⁴⁵ ve Kofi Annan'ın 1997-2006 yılları arasında BM Genel Sekreterliği görevi yapmış olması⁷⁴⁶; ırk ayrımcılığın günümüz dünyasında yok olmaya başladığının ve kozmopolisin mümkün olabilirdiği noktasında yüreklendirici gelişmeler olarak karşımızda durmaktadır.

Ülkelerin varlığı geleceğe dair çekilen filmlerde ve dizilerde genelde birleşik bir dünya devletinin ve ötesinde birleşik bir gezegenler federasyonunun varlığının işlenerek konu edinilmesi, milli aidiyet duygularının gelecekte küresel bir devletin kurulmasına engel olmayacağı konusunda ilham verici gelişmeler arasında sayılabilir⁷⁴⁷.

Günümüzde insanların hareketliği muazzam şekilde artmıştır. Geçmişte insanların nesiller boyu aynı topraklar üzerinde yaşamaları; evlenmeleri, akrabalık ilişkileri hep birlikte ulusu ve ulusa aidiyeti beraberinde getirmiştir⁷⁴⁸. Marx'ın örneğinden hareket ederek; nasıl ki buhar makinesi kapitalizmi getirmişse, belki de uçak ve internet de kozmopolitenliği doğuracaktır yönünde fikirler de öne sürülmektedir⁷⁴⁹. Gerçekten de teknolojinin gelişimi belli sınırlar içindeki toprağa olan bağı; giderek dünyanın tamamını kendi vatanı olarak görmeye yönlendirmektedir.

⁷⁴³ M. Emin RUHİ, **ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Irk Ayrımcılığı Politikaları**, Doğu Kütüphanesi y., İstanbul, 2009, (**Irak Ayrımcılığı**), s. 129; ABD'de siyah insanın statüsü hakkında bkz. GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 510 vd.

⁷⁴⁴ <https://www.whitehouse.gov/administration/president-obama> (02.10.2015).

⁷⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. RUHİ, **Irak Ayrımcılığı**, s. 135 vd; Mandela'nın 9 Mayıs 1994 tarihinde Devlet Başkanı seçilmesi için bkz. age, s. 213.

⁷⁴⁶ <http://www.un.org/sg/formersg/annan.shtml> (06.06.2015).

⁷⁴⁷ Bu konuda örnek olarak Starwars serisi için bkz. <http://www.starwars.com/films> (06.06.2015), Uzay Yolu (Star Trek) dizisi için bkz. <http://www.startrek.com/> (06.06.2015).

⁷⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Jacqueline STEVENS, **Devletin Yeniden Üretimi**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı y., İstanbul, 2001, s. 160 vd.

⁷⁴⁹ STEVENS, s. 15.

Habermas da vatandaşlar arası dayanışmanın ve refah devleti uygulamaların millet sonrası bir federal devlette uygulanabilecek şekilde genişletilmesinin önünde yapısal bir engel görmemektedir⁷⁵⁰. İnsanların birbirlerine karşı daha hoşgörülü bir hale gelmekte oldukları ve tek bir insanlık toplumuna ait olma hissini kazanmaya başladıkları da ifade edilmiştir⁷⁵¹.

Emery Reves, 1945 yılında yazmış olduğu “The Anatomy of Peace” isimli eserinde ulus devletler çağında yaşandığını tespit ettikten sonra; siyasi faaliyetlerimizin merkezini kendi ulusumuzun oluşturduğunu ve dünyanın diğer bütün kısımlarının da bu belirli merkez etrafında döndüğüne inandığımızı saptamaktadır⁷⁵². Reves’e göre bu yaklaşım hatalıdır. Tıpkı güneşin dünyanın etrafında döndüğüne inanıldığı zamanlarda, Kopernik’in kendi devrindeki inançları sorgulamaktan çekinmediği gibi zamanımızdaki siyasi kanaatlerin de sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir⁷⁵³. Barış ancak ulus devletleri birleştiren hukuki bir düzen kurmakla mümkün olabilir. Bunun için devletler egemenliklerinin bir kısmından feragat etmeli ve tıpkı ABD’de de olduğu gibi kanun yapabilme gücüne sahip bir dünya hükümeti kurulmalıdır⁷⁵⁴. Ayrıca Reves insan ırkları arasında mevcut olan farkların evrensel bir hukuk düzeni kurulmasına mani olduğu anlayışını reddetmektedir. Çünkü Polonyalı ve Ruslar; Sırlar ile Bulgarlar veya Macar ve Romanyalılar asırlardan beri savaş yapmış olsalar bile, bu ülkelerden çıkıp ABD’ye taşınan kişiler arasında herhangi bir çatışmanın olmadığını, şartlar değiştiğinde yan yana ve sükunetle yaşamının mümkün olduğunu ifade etmiştir⁷⁵⁵.

Diğer taraftan kültürel açıdan dünya üzerinde derin farklılıkların olması bütün insanlığı ortak bir noktada birleşmesini engellemektedir. Birleşilebilecek ortak noktanın insan hakları olduğu düşünülebilir. Ancak insan hakları söyleminin Batı kaynaklı bir söylem olması ve Batı’nın geçmişi ile söylemi arasındaki derin farklılıklar bu hususta

⁷⁵⁰ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akîbeti**, s. 141.

⁷⁵¹ Eduard Shevardnadze’ye ait olan ifadeler için bkz. J. Kenneth GALBRAITH ve Diğerleri, **Yeni Dünya Düzeni**, Der. The Guardian, Çev. Kadir Çağlayan, Alternatif Üniversite S. 13, Ağaç y., İstanbul, 1992, s. 66.

⁷⁵² REVES, s. 9; ÖZCAN, s. 106-107.

⁷⁵³ REVES, s. 9; ÖZCAN, s. 107.

⁷⁵⁴ REVES, s. 11; ÖZCAN, s. 107.

⁷⁵⁵ REVES, s. 55.

şüphelere yol açmaktadır⁷⁵⁶. Özellikle yaşanan karikatür krizi ve başörtüsü meselesinde Batı'nın takındığı tavır bu konuda çarpıcı örnekler olarak karşımızda durmaktadır⁷⁵⁷. Demokrasinin aynı zamanda düşünce özgürlüğü, ifade ve iletişim özgürlüğü yanı sıra basın özgürlüğü gibi özgürlüklerle birlikte var olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu özgürlüklerin ne olduğu ve sınırlarının tespiti Batı kültürü ve sosyolojisi çerçevesinde yapılıyor olması evrensel bir demokrasi uzlaşısı için yeterli değildir⁷⁵⁸. Bu çerçevede İslam Peygamberine yönelik karikatürleri; Batı özgürlük sınırı içinde görüp demokrasinin gereği için savunurken; Müslümanlar hakaret sayıp kınamaktadır. Karikatürleri demokrasi şemsiyesi altında korumaya çalışmak ister istemez demokrasiyi de hedef tahtasına koymaktır⁷⁵⁹.

Çokkültürlülük; görünüşte bütün kültürlere saygıyı savunurken, özünde “ötekileri” kendi hallerine terk etmeyi ifade etmektedir⁷⁶⁰. Savaşın nedeni de günümüzde çoğunlukla kimlik sorunları olarak gözükmektedir⁷⁶¹. “İnsanların önüne kendi kimlikleri tartışılmak üzere konulmakta ve herhangi bir özellik ayrımcılık olgusu çerçevesinde öne çıkarılmaya çalışılmaktadır”⁷⁶².

⁷⁵⁶ S. ÖZEL, s. 582; Bu konudaki tartışmalar için bkz. ADAMI, *Cosmopolitan Outlook*, s. 23 vd.

⁷⁵⁷ S. ÖZEL, s. 582.

⁷⁵⁸ Cemil ERTEM, “**Bunlar Beyhude Çabalar...Yeni Bir ‘Demokrasi’ de İstiyoruz...**” in. <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/bunlar-beyhude-cabalar-e2-80-a6-yeni-bir--e2-80-9cdemokrasi-e2-80-9d-de-istiyoruz-e2-80-a6--c2/haber-373003> (09.02.2015).

⁷⁵⁹ Nitekim AİHM içtihatları çerçevesinde İslam peygamberinin karikatürünün çizilmesinin inanç özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmesi gerektiği ve AİHM’in de inançlara hakaret ve aşağılama içeren ifadelerin engellenmesini, ulusal takdir alanı içinde görmesi ve bu tür müdahaleleri demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun görmekte olduğu hakkında bkz. Abdurrahman EREN, “**İnsan Hakları Hukuku Bakımından İslam Peygamberinin Karikatürünün Çizilmesi**”, in. <http://kanuniesasi.com/index.php/kose-yazilari/20-hz-peygamberin-karikaturunun-cizilmesi> (25.09.2015).

⁷⁶⁰ Şermin TEKİNALP, “**Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük**”, İKÜ Güncesi Sosyal Bilimler ve Sanat, C. 3, S. 1, İstanbul Kültür Üniversitesi y., Ocak 2005, s. 75. Ayrıca postmodernizm ve çokkültürlülük için bkz. TEKİNALP, a.g.m., s. 78-79.

⁷⁶¹ ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe*, s. 267.

⁷⁶² ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe*, s. 267.

AB bir taraftan kültürel çoğulculuğun önemi üzerinde dururken diğer taraftan Roma-Grek geçmişini canlandırma bağlamında bir AB üst kimliği inşa etmeye çalışması çelişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁶³.

Medeniyetler arasında bir çatışmanın olduğu yönündeki iddiaalar da öne sürülmüştür. Özellikle Huntington'un 1993 yılında yazmış olduğu "The Clash of Civilizations?"⁷⁶⁴ (Medeniyetler Çatışması Mı?⁷⁶⁵) isimli eseri çerçevesinde birçok tartışma ortaya çıkmıştır. Huntington'un temel tezi beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağının kültürel olacaktır⁷⁶⁶. Medeniyetlerin birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en mühimi de din yoluyla farklılaştığını bildiren Huntington'a göre; Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ordodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri arasındaki etkileşimle/çatışma ile geleceğin şekilleneceğini iddia etmektedir⁷⁶⁷. Huntington'un "diğerleri" kavramsallaştırması, tıpkı "yerli halklar" kavramı gibi, diğer medeniyet varlıklarını zayıflatmanın yeni bir versiyonudur⁷⁶⁸. Huntington, "Batı, Batılı hakimiyeti sürdürecektir ölçülerde dünyaya hükmetmek için milletlerarası kuruluşları, askeri gücü ve ekonomik kaynakları fiilen kullanıyor" tespitini yapmaktadır⁷⁶⁹. İlaveten uzak olmayan bir gelecekte, cihanşümül bir medeniyetin olmayacağını fakat bunun yerine, eğer global savaşlar çıkmazsa, her biri başkalarıyla beraber yaşamayı öğrenmek zorunda kalacak farklı medeniyetlerden mürekkep bir dünya olacağını belirtmektedir⁷⁷⁰. Gerçekten de bir

⁷⁶³ TEKİNALP, s. 77-78.

⁷⁶⁴ Foreign Affairs, Summer 1993'de yayınlanan makalenin yeniden basıssı için bkz. Samuel P. HUNTINGTON, "The Clash of Civilizations?", in. *The Clash of Civilizations? The Debate*, Foreign Affairs, New York, USA, 1996, s. 1-25.

⁷⁶⁵ Samuel P. HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Çev. Mehmet Turhan/ Y. Z. Cem Soydemir, 3. bs., Okuyan us- Türk Demokrasi Vakfı y., İstanbul, 2004, (*Dünya Düzeni*), s. 13 vd.; Samuel P. HUNTINGTON, "Medeniyetler Çatışması Mı?", Çev. Mustafa Çalık, in. Samuel P. HUNTINGTON ve Diğerleri, *Medeniyetler Çatışması*, Der. Murat Yılmaz, 8. bs., Vadi y., Ankara, 2003, (*Medeniyetler Çatışması*), s. 22-49.

⁷⁶⁶ HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması*, s. 22.

⁷⁶⁷ HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması*, s. 25.

⁷⁶⁸ Ahmet DAVUTOĞLU, "Küreselleşme ve Birey ve Medeniyet", Çev. Zahide Tuğba Kor, in. *Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset*, Ed. Nurullah Ardıç/ Sevinç Alkan Özcan, Küre y., İstanbul, 2012, s. 25.

⁷⁶⁹ HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması*, s. 40.

⁷⁷⁰ HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması*, s. 48-49.

taraftan Batı sömürgeci geçmişiyile yüzleşmeli ve gerekli dersleri çıkarmalıdır. İnsanlık temelinde, insanı insan yapan onur, sadakat, merhamet, yardımseverlik, diğerkamlık gibi özellikler benimsenerek bir arada yaşanabilecek bir dünya inşa edilebilir. Bunun tersi beşeriyet için gözyaşı ve kandan ötesi değildir.

Mahbubani, Batı'nın dünya üzerinde 800 milyonluk nüfusu ile geriye kalan 4.7 milyar insan da dikkate alındığında dünya nüfusunun ancak yüzde onbeşlik kısmını karşıladığını, Batılı hiçbir toplumun, nüfusun yüzde onbeşlik kısmının geriye kalan yüzde seksenbeş için kanun yapmasını kabul etmeyeceğini fakat Batının dünya için yapmaya çalıştığının tam manası ile bu olduğunu ifade etmiştir. Yanı sıra trajik bir şekilde, sadece ekonomik sıkıntılardan kurtulmasına nihayetinde yardım edebileceği bir zamanda Batı, Üçüncü Dünya'dan yüz çevirmekte olduğu belirtilmiştir⁷⁷¹.

VI. KÜRESELLEŞMENİN İLERİYE DÖNÜK HEDEFLERİ

A. Genel Olarak

Küreselleşme bugün geldiği aşama itibariyle ileriye dönük hedefler ortaya koymaktadır. Bunlar adalet ve eşitliğin sağlanması, barış ve güvenlik içerisinde bir dünyada özgürce yaşanması olarak özetlenebilir. Bu hedeflere varmak için ekonomi, sağlık ve eğitim alanlarında zihniyet değişiminin yaşanması gerekmektedir. Küreselleşme süreci de bu zihniyet değişiminin gerekliliğini tetiklemektedir.

Küreselleşmenin sunduğu imkanlar, ileriye dönük hedefler noktasında cesaret vericidir. Devam eden bir süreç olarak küreselleşme ele alındığında; kozmopolis düşüncesi açısından küresel bir devletin var olup olamayacağı ya da var olmasının temenni edilip edilmeyeceği sorusu ile karşılaşmaktayız. Geçmişte kozmopolis düşüncesinin savunulmasına temel oluşturan barış, güvenlik ve eşitlik gibi temel argümanlar küreselleşme sürecinde de güncelliğini korumaktadır.

⁷⁷¹ Kishore MAHBUBANI, “İnhitatin Tehlikeleri: Diğerlerinin Batı'ya Öğrettikleri”, Çev. Mustafa Çalık, in. Samuel P. HUNTINGTON ve Diğerleri, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, 8. bs., Vadi y., Ankara, 2003, s. 69.

Gerçekten de küresel devleti düşündüren amaç insanın insana yakışır bir şekilde yaşamasıdır. Her hedef asıl olarak birbiriyle yakından ilişkilidir. Her birinin gerçekleşmesi bir diğerinin gerçekleşmesine de bağlıdır. Bu nedenle tüm hedeflere aynı hassasiyetle yaklaşılmalıdır. Ancak en üstteki hedef insan hayatının her alanında adalet ve eşitliği gerçekleştirmek olmalıdır. Çünkü adaletin olmadığı bir yerde diğer bütün kavramlar da anlamını kaybetmektedirler. Küreselleşmenin küresel devletin arzulanması noktasında sundukları; genel olarak tüm devletler açısından hedef olarak görülebilir⁷⁷². Nitekim Akarşlan, SSCB'nin dağılması ile ilgili olarak belirttiği üzere, “esasinda hangi devlet sözkonusu olursa olsun, devlet ilerleyen zaman içinde halkın ihtiyaçlarına (ekonomik, sosyal, kültürel...) cevap vermek zorundadır”⁷⁷³. İhtiyaçlara istenilen düzeyde cevap verilemediği durumda; beklentilerin had safhaya ulaşmasıyla birlikte grevler, sosyal patlamalar ve isyanlar kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷⁴. Ancak küresel devlet düşüncesiyle bu hedefler, tüm dünya için istenmekte ve tüm insanların bu hedeflerden eşit bir şekilde faydalanması da ek olarak hedeflenmektedir. Küreselleşme de buna imkan tanımaktadır.

Özet olarak küresel devlet düşüncesi, devletler ve toplumlar arasında söz konusu olan bencilliğe karşı çıkmaktadır⁷⁷⁵; dünyada birileri gülsün diye diğerlerinin sömürülmediği ve başkalarının göz yaşı dökmek zorunda olmadığı global bir sistemin mümkün olabileceği temel alınmaktadır. Bu çerçevede küresel devlet yetkin bir devlet olmalıdır. Yetkinlik küresel devlet için gerekli bir özelliktir. Sonuçta devlete mâl edilen

⁷⁷² Nitekim Bodin de bir devletin, adaletin yönetimi ve uygulanması, besinlerin sağlanması halkın refahı ve yaşamının korunmasına ilişkin sıradan, gündelik etkinlikler olmadan var olamayacağını; ancak bunların devletin başlangıcıyla ilgili olduğu asıl olanın erdemli bir yaşam sunabilmek olduğunu vurgulamıştır. Bkz. David PARKER, “Bodin, Jean”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 81.

⁷⁷³ AKARŞLAN, Önsözde 2.sayfa.

⁷⁷⁴ AKARŞLAN, Önsözde 2.sayfa; Ayrıca Arap Baharı çerçevesinde bkz. Suat Tayfun TOPAK, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 9, S. 3, Eskişehir, Aralık 2014, s. 246 vd.

⁷⁷⁵ Poggi, devletler sisteminde her devletin yalnızca kendi çıkarları peşinde koşan, kendinden menkul ve gücünü kendinden alan birimler olduğunu belirtmektedir. Bkz. Gianfranco POGGI, **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, 4. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2007, (**Modern Devlet**), s. 109.

hiçbir olumsuzluk alanı devletin ilgisi dışında yer almamalıdır. Bu bağlamda iktidarı kuşa çevirip; sonrada her olumsuzluğu iktidarın omuzlarına yüklemek adil bir davranış değildir. Herkes -devlet de dahil- yapabilecekleri ile sorumludur. Mesela bu bağlamda siyasal iktidar ekonomi politikalarında aktif yetkiye sahip olmalıdır. Günümüz devletlerinin de amacı bu yöndedir ancak dış yatırıma bağlılık, piyasaların etkisi gibi nedenlerle bunu tam olarak gerçekleştirememektedirler.

B. Küreselleşmenin Sunduğu Hedefler

1. Adalet ve Eşitlik

Adalet sözlükte “1. Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe. 2. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme... 3. Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları... 4. Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk...” olarak tanımlanmaktadır⁷⁷⁶. Antik dönemden beri süregelen adalet tartışmalarında üzerinde hemen hemen uzlaşılan bazı adalet tanımları vardır: şerefli yaşamak, başkasına zarar vermemek, herkese kendine ait olanı vermek (honeste vivere, alterimnon laedere, suum cuique tribuere)⁷⁷⁷.

Platon adaletten, her insanın kendi yeteneklerine göre kendi yaşamı boyunca kendi üzerine düşeni yapmasını anlamaktaydı. Platon’daki toplumsal yapı içinde adalet ise her sınıfa hakkı neyse onu vermeyi gerektirmektedir. Her kişinin ve sınıfın görevi ve hakkı bellidir. Adalet herkesin kendi işine, sınıfına ve durumuna bağlıdır⁷⁷⁸. Platon, Devlet isimli eserinde Simonides’in ağzından ifade ettiği üzere adalet: herkese hakkını

⁷⁷⁶ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 24; Adalet tanımlamaları için bkz. Ali TAŞKIN, “**Adaletin Nesnelği Bağlamında, Hukuki Olanla Adalet Uygun Olan Ayrımı**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 274 vd; Adnan GÜRİZ, **Adalet Kavramı, Anayasa Yargısı, C. 7, Anayasa Mahkemesi y.**, Ankara, 1990, (**Adalet**), s. 14 vd.

⁷⁷⁷ Gökhan Yavuz DEMİR, “**Bir Metafor Olarak Adalet**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 451; Benzer tanım için bkz. David MILLER, “**Adalet**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nezhat Kıracı, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 14; KARAGÖZ, s. 42.

⁷⁷⁸ Metin BECERMEN, “**Adil Bir Düzen Kurmak Mümkün Mü?**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 288.

(borçlu olunanı) vermektir⁷⁷⁹. Farabi ise adaletin; şehir halkının ortak olduğu güven, servet, şeref, rütbe gibi iyi şeylerin onların hepsinin arasında, hakkettiğine eşit bir ölçüde paylaşırılıp korunması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir⁷⁸⁰.

Adaletle olan ihtiyaç küreselleşme ile daha belirgin hale gelmiştir. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişim ve internet sayesinde dünyadaki adaletsizlikler daha görünür hale gelmiştir. İnsanlar yaşadıkları yerde uğradıkları adaletsizliklerin farkına varabilir hale gelmişlerdir. Çünkü dünyada diğer insanların ne halde olduğundan anında haberdar olmak çok daha kolay bir durum haline almıştır. Gerçi insanın gıda, barınma, giyinme ve ulaşım gibi ihtiyaçlarından daha da öte gereksinimi adalettir. Devletin ve toplumun en temel gereksinimi hava ve sudan önce “adalet”tir. Nitekim Thomas More da huzursuzluğun, barıştan uzak oluşun nedeninin her yönden yaşanan adaletsizlik olduğunu, barışın da ancak adalet yoluyla sağlanabileceğini savunmuştur⁷⁸¹. Fakat küreselleşen dünyada sadece devletlerin kendi içlerinde adaletin tesis edilmesi yeterli olmamaktadır. Herhangi bir ülkede süregiden adaletsizlikler hem diğer devletleri etkilemekte hem de dünyanın başka yerinde de olsa insanların vicdani olarak tepkisine yol açmaktadır. Terör olaylarının yaygınlaşması, mülteci akınları ya da doğal afetler karşısında yaşananlar; sadece belli devletlerin sorunları olarak ele alınabilecek eşiği aşmış durumdadır. Sorunlar da artık insanlığın ortak sorunları haline gelmektedir.

Gerçekten de küreselleşmenin sunduğu hedefler küresel devletin vücut bulmasını gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik adalet temelinde mümkün olabilir. Yoksa insanı salt biyolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir yaratık olarak görmek; insanı insan yapan vasıfları göz ardı etmek olur. Oysa vicdan, akıl ve merhamet gibi vasıfları ile insan diğer canlılardan ayrılmaktadır⁷⁸². Küresel devlet de insanı; insan olarak görüp

⁷⁷⁹ PLATON, 331e ve 332 c, s. 5-7; BECERMEN, s. 288-289.

⁷⁸⁰ FARABİ, **Fusulü'l-Medeni ve Tenbih**, s. 95.

⁷⁸¹ ÇOTUKSÖKEN, **Felsefe**, s. 262; Başgil, benzer biçimde “Adalet devlet nizamının ve cemiyet hayatının temelidir. Bir devlet ülkesinde her şey var olup da yalnız adalet yok olsa, o devlet mahvolmaya mahkumdur” şeklinde ifade etmektedir. Bkz. Ali Fuat BAŞGİL, **Esas Teşkilat Hukuku Birinci Cilt Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri Fasikül I**, Baha Matbaası, İstanbul, 1960, (**Fasikül I**), s. 32.

⁷⁸² Oktay UYGUN, “**İnsan Hakları Kuramı**”, in., **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (**İnsan Hakları**), s. 11.

yaşatmakla ancak var olabilir. Meşruiyetini de nihayetinde böylece kazanabilir. İnsan her iki yönüyle de görülmeli; siyaset bunun üzerine bina edilmelidir. Böylece insanın bir taraftan canlı olarak hayatıyeti devam ettirilirken; diğer taraftan insanı insan yapan unsurlarını geliştirme imkanı sunulmalıdır. Aynı zamanda insanın vahşi tarafını dizginleyecek bir hukuk sistemi de kurulmalıdır. Mevzuat insanın bu iki yönünü de dikkate alarak tanzim edilmelidir.

Adaletin sağlanması ise hukuk yoluyla olabilir⁷⁸³. Burada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Adaletin yaşama geçirilmesi hukuk kurallarıyla olurken; hukuk kurallarının yaşaması da onların adalete uygun olmalarına bağlıdır. Yani, Lex injusta non est lex (adil olmayan kanun, kanun değildir)⁷⁸⁴.

Adaletin sadece gelir dağılımını göz önüne alarak ya da vergi sisteminde adil bir yapı ortaya koyarak sağlayamayacağımız ifade edilmiştir⁷⁸⁵. Gerçekten de gelir dağılımında sağlanacak bir adaletin yanında; insan yaşamının sosyal, kültürel ve diğer insani yönlerin de dikkate alınarak bir bütün olarak adaletin sağlanması gereklidir.

Rawls, “Bir Adalet Kuramı” isimli eserinde toplumda özgürlük ve eşitlik üzerinden adalet ve düzenin nasıl sağlanabileceği üzerinde durmaktadır. Rawls bu çerçevede iki temel adalet prensibi belirleme yoluna gitmiştir⁷⁸⁶. Bunlardan ilki ikincisinin de ön şartı olarak herkes için eşit bir biçimde özgürlüğün sağlanmasıdır. İkincisi ise ekonomik eşitsizlikler üzerinedir. Buna göre daha az yeteneğe sahip kimselerin daha fazla gözetilmesi ve varlıklı olanların zenginliklerinin bir kısmından fakirler yararına feragat etmeyi kabul etmesi gerekmektedir. Böylece karşılıklı

⁷⁸³ Hukuk ve adalet arasındaki ilişki için bkz. Giorgio Del VECCHIO, **Adalet ve Hukuk**, Çev. Ş. Talip, İÜHFİM, C. 3, İstanbul, 1937, s. 436 vd; MILLER, **Adalet**, s. 15.

⁷⁸⁴ VECCHIO, s. 438 ve 441; Benzer düşünceler için bkz. Hans J. WOLFF, **Hukuk Prensibi (Principium Iuris) Olarak “Adalet”e Dair**, Çev. Orhan Munir Çağıl, İÜHFİM, C. XX, S. 1-4, İstanbul, 1955, s. 210 vd.

⁷⁸⁵ BECERMEN, s. 295; Toplumsal adalet için bkz. MILLER, **Adalet**, s. 16-19.

⁷⁸⁶ Aysel DEMİR, “**John Rawls’ın Fark Prensibine Karşı Marksist Eleştiriler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 129, Kasım 2012, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=129> (20.05.2015), s. 2; Rawls’ın kuramı için bkz. John RAWLS, **A Theory Of Justice**, Original Edition, Harvard University Press, Printed in the United States of America, 2005, s. 3 vd.

işbirliğine dayalı bir toplum yapısı içinde yaşamanın mümkün hale gelmesiyle; zengin-fakir herkesin lehine bir durum oluşturulabileceğini savunmuştur⁷⁸⁷.

Nagel, küresel sosyal adalet ilkelerinin uygulanmasının ancak bir dünya devletinin kurulmasıyla mümkün olacağını ifade etmektedir. Ona göre, bir dünya devleti kurulmadan bütün toplumlara uygulanabilir evrensel bölüşüm adaleti ilkelerinden söz etmek anlamsızdır. Çünkü bu ilkelerin uygulanması ulusal hükümetler gibi güçlü bir dünya devletinin kurulmasını gerektirmektedir⁷⁸⁸. Gerçekten de ulus devletler sınırları dışındaki insanların sorunlarına önem vermeme eğilimindedir. Ulus devletler açısından çıkarlar öncelikli olarak göz önünde bulundurulmaktadır.

Rousseau, “haksızlıklar olmasaydı, hukuk bilimi ne işimize yarardı?” diye sormaktadır⁷⁸⁹. Gerçekten de dünya çapındaki haksızlıklarla mücadele etmek için; dünya çapında bir hukuk gerekir. Dünya çapında bir hukuk anlayışına varılabilmesi için; ortak maddi ve usuli hukuk kurallarının ortaya konulması ve bu kuralların mahkemelerce uygulanması yanında; dünya hukuku bilincine sahip bir kamuoyunun ortaya çıkması gerektiği ifade edilmiştir⁷⁹⁰. Dünya çapında uygulanabilecek ve tam manası ile verilen kararların yürütülmesini sağlayacak otorite olarak küresel devletin varlık kazanması gereği burada da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü adaletin tesis edilmesi öncelikle bunun gereklerini yerine getirebilecek siyasal bir yapılanmayı da zorunlu kılmaktadır.

2. Barış ve Güvenlik

Küreselleşmenin sunduğu temel hedeflerinden birisi de hiç kuşkusuz barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Barış içinde yaşama hem savaşların olmadığı bir dünyayı hem de tüm insanlığın kişiler bazında da birbirlerinden emin şekilde yaşamalarını

⁷⁸⁷ A. DEMİR, agm, s. 2.

⁷⁸⁸ Thomas NAGEL, “The Problem of Global Justice”, *Philosophy and Public Affairs* 33, no. 2, Blackwell Publishing, inc., 2005, s. 116-117; Ayrıca bkz. Aysel DOĞAN, *Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet*, Dergah y, İstanbul, 2011, (*Küresel Açlık Sorunu*), s. 83-85.

⁷⁸⁹ ROUSSEAU, *Söylev*, s. 19.

⁷⁹⁰ DOĞAN, *Devlet*, s. 142.

kapsamaktadır. Yukarıda ilk bölümde de görüldüğü üzere barış ve güvenlik içinde yaşanan bir dünya arzusu kozmopolis düşüncesinin savunulmasında temel bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik; devlet içinde insanların devletten emin şekilde; barış içinde yaşamalarının temini ile can, ırz ve mal emniyeti gibi her türlü emniyetin bozulmasına karşı oluşabilecek tehlikelerin önlenmesini ifade eder. Güvenlik hem tehlikelerin önlenmesini hem de vuku bulan suçların en etkin şekilde cezalandırılacağından insanların emin olmalarını da içine almaktadır. Bir başka açıdan güvenlik anlayışına göre; bütün insanlar kendi varlıklarını açıklayan bir mana arayışı ve bu bağlamda kendilerini eldeki veriler ışığında güvende hissetme ve nereye gittiklerini kesin olarak belirleme çabası içindedirler. Güvenlik (ruhsal ya da benzeri anlamda), özgürlükten daha önemli ve insanın vazgeçilmez gereksinimi olarak demokrasi ve refaktan çok daha öncelikli olduğu da savunulmuştur⁷⁹¹. Güvenliğe yapılan vurgu burada çok katıdır. Ancak güvenlik olmadan demokrasi ve refah olamaz; fakat güvenliğin kendisi de bir amaç değil demokrasi, özgürlük ve refahın temin edilmesi hedefine ulaşmada önemli bir araçtır. Demokrasi, özgürlük ve refah ile güvenlik arasında bir dengenin sağlanması gerekir; yoksa güvenlik için diğerlerinin feda edilmesi de mümkün değildir⁷⁹².

Küreselleşme insanı insan olarak görmeyi ve karşısındakinin diline, milliyetine, dinine ya da kültürüne bakılmamasını hedef olarak ortaya koymaktadır. Hakikatten insan her haliyle insandır. Farklı ama birlikte; kozmopolis düşüncesinin amacının özeti kabul edilebilir. Fakat tüm farklılıklarına rağmen insanların bir arada kardeşçe yaşayabilmeleri kurallar aracılığıyla mümkün hale gelebilir. Kurallar hayatımızın her anında karşımıza çıkmaktadır⁷⁹³. En basitinden bir oyun oynayabilmek için bile kurallara ihtiyaç duyan insanların; bir arada barış içinde yaşamaları kurallar

⁷⁹¹ Otto DEPENHEUER, “Devlet ve Din: Egemenlik İddiasında Bulunan Güçler Arası Modeller”, Çev. İlyas Doğan, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 32.

⁷⁹² Güvenlik- özgürlük ilişkisi hakkında bkz. BULUT, **Özgürlük Güvenlik İlişkisi**, s. 299 vd.

⁷⁹³ Mesela daha çocukken bile oynadığımız oyunların kuralları vardır. Ne de olsa hiçbir oyun kurlsuz olmaz. Kurallar yoksa oyun da yoktur.

olmadan mümkün değildir⁷⁹⁴. Tarihsel tecrübelerimizden faydalanarak bir arada yaşamının yolunu bulmalıyız. Tarih bize göstermektedir ki sınırsız özgürlük; özgürlük değildir ve soyut eşitlik aslında eşitsizliğin ta kendisidir⁷⁹⁵. Bundan dolayı sınırlandırma olmadan özgürlük ve eşitlik de olmaz. Yapılan sınırlandırmalar adaletli olduğu ölçüde başarılıdır. Kuralların ne olacağı ve nasıl tespit edileceği sorusu püf noktasını oluşturmaktadır. Kuralların tespitinde ve sınırların belirlenmesinde dayanak noktası “insanlıktır” olmalıdır. Burada insanlıktan kastedilen; insan onuru temele alınarak tespit edilen ve insanlık kelimesinin tüm manalarını kapsayan, insana yakışır ve insaniyetli bir hayat sürme hedefidir. İnsanlığa aykırı kural konamaz ve insanlığa aykırı davranışlar yasaklanır. Basit ve anlaşılır, tüm insanlık tarafından kabul edilebilir kurallar ancak aynı temelde, insanlıkta buluşmaktadır.

Güvenliğin sağlanması ise küresel bir devletin gücü karşısında kolay bir mesele haline gelmektedir. Devletin gücü arttıkça ve en önemlisi adaletle yönetim ortaya kondukça düzenin ve güvenliğin sağlanması o nispette artar. Tüm dünyayı göz önüne getirdiğimizde; insanlık temelinde yükselen bir devletin güvenliği tam manası ile sağlayabileceği anlaşılır. Çünkü tüm dünyayı kontrol eden küresel devlet karşısında gizlenecek ya da dış destek sağlanabilecek herhangi bir rakip güç de kalmamış olacaktır. Bu devlet barış ve güvenliği elinde bulundurduğu silahlı gücü, askerleri ya da teknolojik imkanları dolayısıyla değil; adil ve insanlığı temele alan yönetim anlayışı ile sağlayabilir. Çünkü güç adaletin gölgesidir; adaleti takip eder ve adaletin büyüklüğü nispetinde gölgesi de büyük olur. Yoksa haydutla devleti ayıran nokta gücüne rıza

⁷⁹⁴ Scelle 1935’li yıllara Milletler Cemiyeti zamanında yaptığı tespit hala güncelliğini korumaktadır. Buna göre siyasi toplumlar mevcut olduğundan beri kanun ve kanunu uygulayacak bir siyasi iktidar mevcut olmuştur. Eğer barış ve ilerleme isteniyorsa yasama, yürütme ve yargı ile iktidarın ve idarenin oynadığı rolü oynayacak uluslararası kurumların mevcut olması gerekir. Yoksa anarşi ve savaşa alışılmalıdır. Bkz. SCELLE, s. 160.

⁷⁹⁵ Kapani “hiçbir zaman, hiçbir toplumda sınırsız hürriyet diye birşey olamayacağı, sınırsız hürriyetin anarşi ve neticede hürriyetsizlik doğuracağı, uzun boylu açıklamayı gerektirmeyen bir gerçektir” demektedir. Kapani’nin bu ifadesi ve dünya tarihi açısından bkz. KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**, s. 217; 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde yer alan soyut özgürlük anlayışının yetersiz kalması 1848’deki değişikliklerle birlikte sosyal haklara doğru bir değişime uğramıştır. Bkz. KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**, s. 5; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 234 vd.; GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 572; Düşünce tarihi açısından bkz. Hobbes’un görüşleri, HOBBS, **Leviathan**, s. 92-95.

gösterilmesidir⁷⁹⁶. Devletin meşruiyeti de adil olmasına bağlıdır. Meşruiyete hukukta “hukuk düzenine uygunluk; yasaya uygunluk⁷⁹⁷” olarak tanım getirilebilirse de bu yeterli bir tanımlama değildir. Meşruiyet, sübjektif ya da objektif alanlarda ortaya çıkan veya var olan bir durumun toplum veya sosyal düzen katında geçerliliğini, izah olunmuşluğunu ve haklılığını ifade eden bir mekanizma veya kurum olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁹⁸. Bir başka tanıma göre meşruiyet; bir iktidarın hukuk kurallarına göre oluşmasını ve arkasında özgür rızaya dayalı çoğunluğun bulunmasını gerektiren; iktidar kabul edilme biçimidir⁷⁹⁹. Küresel devlette insanlık temelinde kurulduğunda, sağlam bir meşruiyet zemine dayanmış olur. Aynı zamanda adalet, güvenlik, refah ve sağlık gibi imkanlar tüm herkes için var olmasıyla bu temel daha da sağlamlaşabilir. İnsanları memnuniyetsizliğe sevk edecek şartlar daha baştan elbirliği ile halledildiğinde güvenliği sarsacak nedenler de büyük oranda bertaraf edilmiş olur. Günümüzde devletler arasındaki ihtilaflar, ekonomik saikler, silahlı güçler arasındaki farklar nedeniyle güvenlik zafiyetleri de eksik olmamaktadır. Böylece küreselleşme barış ve güvenlik içinde yaşanan bir dünyayı hedef olarak ortaya koymaktadır.

3. Ekonomi

Ekonomi sözlükte “1. İnsanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat... 2. Bu ilişkileri inceleyen bilim dalı, iktisat. 3. Tutum...⁸⁰⁰” olarak tanımlanmaktadır.

Yaygın tanıma göre ekonomi bilimi: insanın sınırsız ihtiyaçlarını dünyanın sınırlı kaynakları ile karşılamaya yönelik yolları arayan bilimdir⁸⁰¹. Ancak

⁷⁹⁶ POGGI, **Devlet**, s. 5 vd.; Rousseau, “güç hak yaratmaz ve insan ancak haklı güce boyun eğmelidir” şeklinde bu durumu ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, s. 7.

⁷⁹⁷ Ejder YILMAZ, **Hukuk Sözlüğü**, 5. bs., Yetkin, Ankara, 1996, s. 541; Siyasal İktidar ve meşruiyet hakkında bkz. VURAL DİNÇKOL, s. 917-920.

⁷⁹⁸ Ejder OKUMUŞ, “**Modernleşme, Sekülerleşme ve Din**”, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 3; Meşruiyet kavramı hakkında bkz. William E. CONNOLLY, “**Meşruiyet**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 129-132.

⁷⁹⁹ KANBUR, s. 14.

⁸⁰⁰ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 769.

küreselleşmeyle birlikte kozmopolis düşüncesi çerçevesinde; anlayış olarak ekonomiye farklı bir tanımla yaklaşılmalıdır. Buna göre ekonomi: insanın sınırlı ihtiyaçlarını dünyada bulunan sınırlı fakat yeterli kaynaklar ile karşılamayı hedefleyen faaliyetleri araştıran bir bilimdir. İnsanın ihtiyaçları sınırlıdır; hırsları ise sınırsızdır⁸⁰². İnsanın sınırsız hırslarının tatmini ise bu dünyanın imkanları ile mümkün değildir. Küresel devletin insana ve ekonomiye yaklaşımı bu temelde olmalı ve ekonomik hayattaki rolü de bu çerçevede olmalıdır. Zenginliğin/mülkiyetin temelini ise dünyada hazır bulduklarımız (dünyanın kendisi) ve emek oluşturmaktadır. Temel dayanak öncelikle dünyamız ve sonrasında ise emektir. Bundan dolayı nimet olarak bulduğumuz ve hiçbir emek harcamadan içene doğduğumuz dünyanın korunmasıyla bizden sonraki nesillere daha güzel bir dünya bırakmak hedefi devletin asli ekonomik vazifesi olarak görülmelidir. Ekonomi için dünya feda edilmemeli; bu çerçevede çevre kirliliği, zehirli gaz salınımı kontrol altına alınmalıdır. Zaten küreselleşme ile yaşanan süreç dünya toplumunu bu anlayışa yaklaştırmaktadır.

Zayıf yönetimler düzensizlik demektir ve düzensizlikler de yatırımların başarısızlığına neden olur⁸⁰³. Bu açıdan da bakıldığında düzen, güvenlik ve özgürlük

⁸⁰¹ Gonca GÜNGÖR/ Alper GÖKSU, “**Kamu İnovasyon Uygulaması: Türkiye Örneği**”, in. <http://www.isites.info/PastConferences/ISITES2013/ISITES2013/papers/ISITES13246.pdf> (19.04.2015), s. 1246; Derek LOBLEY, **Ekonomi**, Çev. Mustafa Sina Şener, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, Ankara, 1995, s. 1-2; Nuri BURHAN, “**İhtiyaç Kavramı Üzerine Düşünceler ve Kamu Ekonomisi**”, İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan, C. 38. S. 3-4, İstanbul, 1984, s. 19 ve 31; Parasız, ihtiyaçlarımızın fiili olarak sınırsız ve tam olarak tatmin edilemez olduklarını buna karşın ekonomik kaynakların ise sınırlı ya da kıt olduğunu belirtmektedir. Bkz. PARASIZ, s. 23; Dinler, ekonomiyi sınırlı kıt kaynaklarla sınırsız gereksinmelerini karşılama sorunu ile karşı karşıya olan bir kişinin ya da toplumun, tatmin düzeyini en yükseğe eriştirilmesinin yollarını arayan bir bilimdir şeklinde tanımlamıştır. Buna göre gereksinmeler sonsuz; mal ve hizmetler ise kıttır. Bkz. Zeynel DİNLER, **İktisat**, 5.bs, Ekin y., Bursa, 2012, s. 6; Gereksinme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. age, s. 8 vd.

⁸⁰² Hobbes’a göre insanın doğal açgözlülüğü birçok tehlikeye kaynaklık etmektedir. Bkz. Thomas HOBBS, **Elementa Philosophica De Cive (Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri)**, Çev. Deniz Zarakolu, Belge y., İstanbul, 2007, (De Cive), s. 27, Ayrıca Hobbes’un konuyu insanlar ile hayvanları karşılaştırarak ele aldığı kısım hakkında bkz. age, s. 81-82; Ayrıca bkz. ROUSSEAU, **Siyasal- Ekonomi**, s. 79-80.

⁸⁰³ COOPER, s. 120.

getirecek bir küresel devlet ekonominin düzgün işlemesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reves'in daha 1945'lerde ifade ettiği gibi dünyada ulaştırma imkanları büyük oranda artmış olmasına rağmen, dünyanın bir köşesi bolluk içinde olduğu halde diğer bir köşesinde insanların açlıktan ölmesini engelleyememekteyiz, yüz milyonlarca insan, sanayi ürünlerine muhtaç olduğu halde, kitlelerce işsizliğin önüne geçememekteyiz⁸⁰⁴. Aradan geçen yaklaşık 70 yıla rağmen Reves'in tespiti halen güncelliğini korumaktadır.

Batı'da sosyal devlet anlayışı yaygın hale geldiği zaman, Batı toplumları ekonomilerinin başlangıç kalkınmasını çoktan yapmış, sermaye birikimini sağlamış ve sanayileşmenin temel aşamalarını çoktan geride bırakmıştı. Bütün sorun, zaten birikmiş ve çoğalmış olan ulusal gelirin sosyal adalete uygun olarak nasıl daha iyi paylaşılacağı üzerine yoğunlaşmaktaydı⁸⁰⁵. Yukarıda sayılan gelişmişlik düzeyini yakalayamamış bir devlette yani devletin elinde belirli bir birikimin olamadığı noktada, sosyal devletin gereklerini tam olarak karşılayabilmek de mümkün görülmemektedir⁸⁰⁶. Diğer taraftan demokrasi ile refah arasında doğrudan bir ilişki vardır. Demokrasiye geçiş öncelikle orta gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde meydana gelmektedir. Genel olarak gelişmiş ülkeler daha önceleri demokrasiye geçmiş iken; fakir ülkeler için demokrasiye geçiş mümkün görülmemektedir⁸⁰⁷.

Sosyal refah devleti küreselleşmenin özellikle de serbestleşen sermaye hareketlerinin tehdit ettiği başlıca kurumlardan birisidir. Sosyal refah devleti olmanın devlete maliyeti yüksek olmaktadır. Bu maliyet ancak toplanan vergilerin büyüklüğü ile finanse edilebilmektedir. Ancak küreselleşme ile özellikle kısa süreli akışkan sermaye

⁸⁰⁴ REVES, s. 10.

⁸⁰⁵ AKAD, **Küreselleşme**, s. 27; Sosyal devlet hakkında kapsamlı bilgi için bkz. A. Tarık GÜMÜŞ, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010, (**Sosyal Devlet**), s. 179 vd. Sosyal adalet hakkında bkz. Coşkun Can AKTAN/ Özlem ÖZKIVRAK, **Sosyal Refah Devleti**, Okutan y., İstanbul, 2008, s.114 vd.

⁸⁰⁶ AKAD, **Küreselleşme**, s. 27.

⁸⁰⁷ Samuel P. HUNTINGTON, **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Published by University of Oklahoma Press, Norman, Publishing Division of the University, Manufactured in the U.S.A., 1993, (**The Third Wave**), s. 60.

verginin daha düşük olduğu kazancın ise yüksek olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Sermayenin kontrol edilmediği yerde yüksek vergi caydırıcı unsur olarak sermayenin karşısına çıkmaktadır⁸⁰⁸.

Günümüzde devletin para gereksinimi asıl olarak; özel olarak geliştirilmiş vergi sistemine dayanmaktadır⁸⁰⁹. Küresel devletin var olması durumunda bir vergi sistemi de kuşkusuz bulunmalıdır. Verginin esası herkesin mali gücüne göre vergi ödemesine dayanmaktadır⁸¹⁰. Bu çerçevede mali gücü aynı olanların aynı, mali gücü farklı olanların ise ayrı oranda vergilendirilmesi yoluyla vergide eşitlik sağlanabilir⁸¹¹. Sade ve kolay hesaplanabilir⁸¹² ve vergi oranının düşük bir seviyeye çekilmesi⁸¹³ ile vergi sisteminin esası ortaya çıkar. Küresel devletin varlığı halinde vergi oranı düşük tutulabilir. Çünkü küresel devlette vergi cennetleri⁸¹⁴ de olmayacaktır, vergiyi kaçırmanın kaçıracağı başka bir devletin var olmadığı dünyada verginin tam olarak toplanabilmesi mümkün hale gelir. Zaten vergi tam olarak toplandığında vergi oranlarının yüksek olması gereği de bulunmamaktadır.

⁸⁰⁸ I. ÖZEL, s. 216.

⁸⁰⁹ Jürgen HABERMAS, “Öteki” Olmak “Ötekiyle” Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları, 8. bs., Çev. İlnur Aka, YKY y., İstanbul, 2015, (“Öteki” Olmak), s. 17.

⁸¹⁰ Mali güce göre vergi alınması sosyal devletin vergi adaleti ile ilgili bir ilkesi olması hakkında bkz. ÖNCEL/ KUMRULU/ ÇAĞAN s. 52-53; Diğer taraftan hukuk devleti ilkesi de vergi yükünü vatandaşlar arasında adaletli ve dengeli bir şekilde dağıtma görevini devlete yüklemesi hakkında bkz. Nurettin BİLİCİ, *Vergi Hukuku C. 1*, 34. bs., Savaş Yayınevi y., Ankara, 2014, s. 9.

⁸¹¹ Nihal SABAN, *Vergi Hukuku Genel Kısım*, Der y., İstanbul, 2002, s. 63.

⁸¹² Vergi kaçırma, vergi sistemin karışıklığının etkisi için bkz. Murat DEMİR, “**Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 90, Ağustos 2009, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=90> (02.04.2015), parç. 32-33.

⁸¹³ Vergi oranının yüksekliği- vergi kaçırma eğilimindeki artış arasındaki ilişki için bkz. M. DEMİR, parç. 18-22; Vergi ödenmesinde mükelleflerin uyum sağlamaları için bkz. Ali ÇELİKKAYA, “**Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 5, Temmuz 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=5> (10.04.2015).

⁸¹⁴ Vergi cennetleri hakkında bkz. Ömer Faruk BATIREL, “**Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları ve Vergi Cennetleri**”, Journal of Life Economics, Uluslararası hakemli ve açık erişimli elektronik dergi, S. 2/2014, in. <http://www.jlecon.com/DergiTamDetay.aspx?ID=15> (08.06.2015), s. 43-50; MARTIN/ SCHUMANN, s. 71.

Gerçekten de yapılan ticaretin kayıt altına alınması, sade ve düşük oranlı vergi sistemiyle; daha az vergi ödemek için dolambaçlı yollara başvurulması ve insanlığa uymayan, yalan beyanlarda bulunulması engellenmiş olmaktadır. Ayrıca vergi teşvikleri ile üretim ve istihdamın dünyanın ihtiyaç olan bölgelerinde arttırılması sağlanmış olabilir. Emeğin ücreti dünyanın her bölgesinin sosyo-ekonomik ve ihtiyaç maddelerinin fiyatları baz alınarak tespit edilmelidir. Kira ücretlerinin yüksek, yiyeceğin pahalı olduğu bir bölgedeki ücret ile kira derdinin olmadığı, yiyeceğin bol ve ucuz olduğu bir bölgedeki ücretin aynı olması durumunda eşitlik sağlansa bile adalet sağlanmamış olacağından ücretin de farklı olması doğal karşılanmalıdır. Kısacası her bölgede geçinmek için gerekli para miktarı göz önünde bulundurularak ücret belirlenmelidir.

Diğer bir husus devletin elindeki ekonomik gücü vatandaşlarının hizmetinde kullanmasıdır. Bunun için küreselleşme adaletinin gerçekleştirilmesi açısından devletin ekonomide aktif rol almasını gerekli kılmaktadır. Nasıl ki her insanın bir işle iştigal etmesi bekleniyorsa; devletin de ekonomik faaliyette bulunup gelir elde etmesi doğaldır. Yoksa sürekli başkalarının kazancından pay alan bir zorba pozisyonunda görülmesi muhakkaktır.

Özellikle insani ihtiyaçlara yönelik olan; kâr oranı düşük; ilk yatırım maliyeti yüksek alanlarda devletin iktisadi teşebbüsleri bulunmalıdır. Tarihsel süreç bize göstermiştir ki devlet işinde belli bir maaş karşılığı çalışan insanlar, kendi işlerinde ya da özel sektörde olduğu gibi özenli ve verimli çalışmamaktadırlar. Aristoteles'i haklı çıkaran eğilimler ortaya çıkmıştır. Aristoteles'e göre insanlar tek başlarına sahip oldukları şeylere, kolektif olarak sahip oldukları şeyden daha fazla özen gösterirler. Kamu mülkiyetini ise o maldan bir şey bekledikleri veya etkilendikleri oranda korurlar⁸¹⁵. Böyle bir eğilim var olduğuna göre; küresel devlet de bu eğilimi doğru şekilde kanalize etmelidir. Devletin iktisadi teşebbüslerinde çalışan herkese az oranda bir maaş verilmeli ve maaşın üstünde gelir elde etmenin yolunun prim kazanmakla

⁸¹⁵ ARİSTOTELES, s. 34; ETGÜ, s. 44-45.

olabileceği baştan çalışmak isteyenlere bildirilmelidir⁸¹⁶. Devletin iktisadi alanda doğru bir şekilde var olması ekonomiyi salt kâr amacı güden şirketlerin tahakkümünden kurtarabilir. Neticede zenginliğin adil dağılımı bugünle kıyaslanmayacak oranda sağlanabilir.

4. Sağlık

Dünyada sağlık alanında tam bir ikilik yaşanmaktadır. Sağlık ile ilgili muazzam gelişmelerin yaşandığı bir gerçekliktir. Ancak bu gelişmeler herkes için ulaşılabilir değildir. İşte ikilik burada kendisini göstermektedir. Dünyada bir kesim için ulaşılabilir olan sağlık hizmetleri, diğer bir kesim için imkan dışı kalmaktadır. Daha da vahim olan tarafı ise maliyeti çok az olan bir katarak ameliyatı olamadığından; binlerce kişi hayatını kör olarak devam ettirmek zorunda kalmaktadır. Basit antibiyotiklerle tedavi edilebilecek hastalıklar neticesinde bebekler ve çocuklar ölmektedir.

Tüm bu sebeplerden ötürü küresel öncelikli hedefler arasında sağlık da yer almaktadır. Özellikle sağlık hizmetlerinden tüm dünyanın faydalanabilmesi gereği küreselleşme tarafından bir hedef olarak ortaya konulmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerindeki salgının yaygınlaşması ulaşımın kolaylığından ötürü diğer kesimleri de etkilemektedir. Bu sebepler küresel işbirliğini gerekli kılmaktadır. Sorunların tam çözümü ise küresel devletin hayat bulması ile gerçekleşebilir. Çünkü teknoloji ve insan gücünün dünya çapında en verimli şekilde sağlık hizmetleri için kullanılması; küresel devletin insanlığa verdiği büyük önem sayesinde hayat bulabilir.

⁸¹⁶ Bu çerçevede prim, işletmenin düzgün, özenli, verimli ve özverili çalışması karşılığı elde edilebilecek gerçek gelir üzerinden tespit edilmelidir. Prim her personelin performansına göre şeffaf bir şekilde dağıtılmalıdır. Eğer performansı sürekli, mazeretsiz olarak düşük olan işçinin işine son verilebilmelidir. Çapraz denetimlerle işletmenin durumu uzmanlarca sürekli izlenmelidir. Aynı zamanda işçilerin de birbirlerini ve amirlerini denetleyebileceği yöntemler geliştirilmelidir. Denetimde kamera sistemi, internet ve bilgisayar teknolojilerinden de faydalanılabilir. Böylece verimli bir işletme ile karşı karşıya kalabiliriz.

5. Eğitim

Eğitim bir bakıma içi boş bir kavram olarak görülmektedir. Çünkü eğitimi, benimseyeceğimiz amaçlar çerçevesinde çok farklı içeriklerle doldurabiliriz. Eğitimle barışın sağlanabileceği gibi savaş kaçınılmaz bir hal de alabilir⁸¹⁷.

Nussbaum, “Cultivating Humanity” (İnsanlığı geliştirmek/yetiştirmek) isimli eserinde daha çocukluktan itibaren diğer insanlar ve yerler hakkındaki hikayelerin anlatılmasıyla başlanıp⁸¹⁸ ileride çok kültürlü bir eğitim ile insanlık bilincinin geliştirilebileceğini; böylece her kişi ve vatandaşın insanlık onuruna saygı, teşvik edilerek dünya vatandaşlığı düşüncesinin Stoacı anlayış çerçevesinde yetiştirilebileceğini ifade etmektedir⁸¹⁹. Dünya vatandaşlığı görevi dünya vatandaşlarının duyarlı ve empatik olmalarını da gerektirir. Her yaşta verilecek eğitim ile bu duyarlı ve empatik yaklaşım sağlanabilir⁸²⁰.

Gerçekten de insan onuru ve insana saygı kavramlarını temele alan ve ortak “insan kimliği”ni önemseyen bir eğitimle ancak barış sağlanabilir⁸²¹. Rousseau, Montaigne’den aktararak belirttiği üzere, çocuklara ileride büyüüp yetişkin olduklarında ne yapacaklarsa onun öğretilmesi gerekir; yoksa büyüdüklerinde unutacakları şeylerin öğretilmesinin gereği yoktur⁸²². Küreselleşmenin sunduğu bir hedef olarak; küresel devletin amacı da öncelikle insanlık bilinciyle yetişmiş erdemli nesiller yetiştirmektir. Sonrasında ise mesleki eğitim verilmesi ve kişiler için en uygun mesleğe sahip olmalarının yolunu tüm insanlar için sağlanmasıdır.

⁸¹⁷ ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe*, s. 267.

⁸¹⁸ NUSSBAUM, s. 69.

⁸¹⁹ NUSSBAUM, s. 66-67.

⁸²⁰ NUSSBAUM, s. 63.

⁸²¹ ÇOTUKSÖKEN, *Felsefe*, s. 266.

⁸²² ROUSSEAU, *Söylev*, s. 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME DEVLET, HUKUK VE DEMOKRASİ

I. KÜRESELLEŞME VE DEVLET

A. Devlet ve Unsurları

1. Kavram Olarak Devlet

Devlet sözcüğü Arapça kökenli bir kelimedir ve Arapça'da "talih, zenginlik, varlıklı olma" manasına gelmektedir⁸²³. Devlet sözlükte; "1. Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. 2. Bu tüzel kişiliğin yönetim organları.... 3. Büyüklük mevki. 4. Mutluluk... 5. Talih" şeklinde tanımlanmaktadır⁸²⁴. Devlet belli sınırlar içinde yaşayan insanların oluşturduğu merkezi ve meşru en üstün güç kullanabilen siyasi bir birliktir⁸²⁵. Diğer bir tanıma göre devlet; "Egemen iktidarın belli bir coğrafi bölgede ve muayyen bir insan kitlesi üzerinde kurulduğu ve egemen gücün bu bölgede zorlama araçlarında tekel sâhibi olduğu bir beşeri birlik/organizasyon"dur⁸²⁶. Devlet, yalnızca anarşi yerine bir düzen kurma mücadelesinin ötesinde; sapkın, amansız ve despotik olandan farklı olarak doğru, ahenkli, otantik ve haklı bir düzen kurma mücadelesidir⁸²⁷.

Modern devletin üç unsuru vardır. Buna göre devlet; ülke (fiziki unsur), insan (beşeri unsur) ve egemenlikten oluşmaktadır. Devlet sınırları belli bir toprak üzerinde kurulup; egemenliğini o yer üzerinde sürdürmektedir. Devletin en asli unsuru olarak ülkesi gösterilebilir. Nasıl ki insan unsuru olmadan ya da egemenliği bulunmayan bir

⁸²³ Murat SARICA, *Siyasal Tarih*, 2. bs., Ar basım yayım ve dağıtım y., İstanbul, 1983, (*Siyasal Tarih*), s. 61; BAŞGİL, *Fasikül I*, s. 126.

⁸²⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 648.

⁸²⁵ Ali Fuat BAŞGİL, *Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi*, İÜHFİM, C. 12, S. 4, İstanbul, 1946, (*Devlet*), s. 987, yazarın devlet tanımı için bkz. s. 990.

⁸²⁶ Atilla YAYLA, *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, 3. bs., Adres y., Ankara, 2005, s. 65.

⁸²⁷ Murray FORSYTH, "Devlet", in. *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)*, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 178.

devlet düşünülemezse; insan ve egemenliğe mekan sağlayan unsur olarak, ülkesiz bir devlet de düşünülemez⁸²⁸. Devletin vücut bulabilmesi tüm bu unsurların bir arada varlığına bağlıdır. Devlet bu üç unsurun dışında ayrı bir hukuki varlığa sahip “tüzel kişi” olduğu kabul edilmektedir⁸²⁹. Modern devlet siyasal iktidarın dönüşüm ekseninde kurumsallaşmış siyasal iktidara karşılık geldiği için, devletsiz toplumlardan ve kutsallaştırılmış siyasi iktidardan farklı olarak, yasayı söyleyen ve onu uygulayan farklı organlara karşılık gelmektedir. Modern devlette yasa-uygulama birliği ortadan kalkmıştır⁸³⁰.

Devlet yapay bir aygıttır⁸³¹; asla temel amaç olamaz. Devlet insan için vardır; insan devlet için değil. Devlet bir kurgu olması dolayısıyla bir araçtır⁸³². Her aracın bir kullanım amacı olduğu gibi devletin de bir kullanım amacı/hedefleri bulunmalıdır. Devletin şekli veya türü üzerindeki soru, ancak devletin hedefi saptandıktan sonra ona uygun devlet veya hükümet şeklinin bilinmesi ile açıklığa kavuşabilir⁸³³. Burada öne çıkan nokta devlet soyut bir varlık olması dolayısıyla, yaşantımızda devletin somutlaşması da yine insanlar tarafından mümkün hale gelmektedir⁸³⁴. Devlet adına hareket eden ve egemenliği kullananlar yine insanlardır⁸³⁵. Bu sebepten ötürü hareketleri devlete mâledilebilen insanların, eylem ve işlemlerinde hukuka uygun hareket etmeleri ve sürekli bir denetim altında olmaları gerekir.

⁸²⁸ Ali Fuat BAŞGİL, **Devletin Ülke Unsuru: Ülke ile Devlet Birliği Arasındaki Münasebetin Hukuki ve Sosyolojik Mana ve Mahiyeti Üzerine Bir İzah Denemesi**, İÜHF, C. 13, S. 4, İstanbul, 1947, (**Ülke Unsuru**), s. 1262; Ayferi GÖZE, **Devletin Ülke Unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti)**, İÜHF y., İstanbul, 1959, (**Ülke Unsuru**), s. 6; ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 146; Norman P. BARRY, **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa Erdoğan/Yusuf Şahin, Liberte y., 2. bs., Ankara, 2004, s. 72.

⁸²⁹ Abdurrahman EREN, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, İÜHF y., İstanbul, 2014, (**Anayasa Hukuku**), s. 68.

⁸³⁰ Abdurrahman SAYGILI, **Modern Devletin Çıplak Sureti**, AÜHFD, C. 59, S. 1, Ankara, 2010, s. 63.

⁸³¹ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akîbeti**, s. 7; Kapani, devleti soyut bir varlık olarak nitelendirmektedir. Bkz. Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, 21. bs., Bilgi y., Ankara, 2008, (**Politika**), s. 39.

⁸³² Poggi, modern devleti kendiliğinden büyüyen bir yapı olmaktan çok yapay olarak oluşturulmuş bir yapı; bilinçli olarak inşa edilmiş bir çerçeve olarak nitelendirmektedir. Bkz. POGGI, **Modern Devlet**, s. 116.

⁸³³ Karl DOEHRING, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, Çev. Ahmet Mumcu, 2. bs. İnkılâp y., İstanbul, 2002, s. 4.

⁸³⁴ OKANDAN, **Amme Hukuku**, s.840-841.

⁸³⁵ KAPANİ, **Politika**, s. 47.

İnsan da aslında devlete benzemektedir. Şöyle ki insanın da hem soyut hem somut tarafları vardır. Akli, vicdani, ruhu ve duyguları gibi unsurlar insanların soyut kısmını oluştururken; hareketleri ve bedenleri de somut tarafını oluşturmaktadır. İnsan ile devlet arasındaki etkileşim işte burada kendisini göstermektedir. İnsanın somut yanını aslında soyut kısmın açığa çıkan tarafı olarak tarif edebiliriz. Devlette ise tıpkı ayna da olduğu gibi ters bir etki vardır. Somut tarafını oluşturan insanlar; devletin soyut kısmına (felsefesine, hedeflerine, vicdanına ve mantalitesine) etki ederler⁸³⁶.

2. Ulus Devlet

Ulus kavramı⁸³⁷ siyasi olarak Machiavelli tarafından muğlak biçimde ortaya konulmuş; Rousseau ve Sieyes gibi düşünürler de ulusu devletin temel ögesi haline getirmişlerdir⁸³⁸. Süreç içinde pek çok devlette hatta ulus devletin klasik Avrupa'daki örnekleri olan İngiltere ve Fransa'da bile devletler ulustan önce yer almışlardır⁸³⁹. Milliyetçilik ise ulusal hukukun kodifiye edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Çünkü din ve mezhep bağından çıkan insan ulusal hukuka bağlanmıştır. 1789 yılı siyasi milliyetçiliğin ithal edilmesinin önünü açmıştır. 1789 Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçiliğin yayıldığı da bilinmektedir⁸⁴⁰. Birleşmiş Milletlere üye devletlerin hemen hemen tamamı ulus devlet kurgusu esas alınarak ulus devlet modeline göre yapılanmıştır⁸⁴¹.

⁸³⁶ Waltz bu düşüncenin karşıtı olarak "İnsanlar devletleri yaratırlar ve devletler insanları şekillendirir, fakat bu yine de sınırlı bir bakış açısıdır. Sebeplerin daha çok etrafını saran bağlantı noktalarını araştırmaya yönelinebilir, çünkü devletler uluslararası çevre tarafından şekillendirilir, tıpkı insanların ulusal ve uluslararası çevre tarafından şekillendiği gibi" demektedir. Bkz. Kenneth N. WALTZ, **İnsan Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz**, Çev. Enver Bozkurt/ Selim Kanat/ Serhan Yalçınar, Asil y., Ankara, 2009, s. 223.

⁸³⁷ Ulus kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKKAYA, s. 17 vd.

⁸³⁸ DOĞAN, **Devlet**, s. 112; Sieyes'nin görüşleri için bkz. AĞAOĞULLARI, **Ulus-Devlet**, s. 195; M. Emin RUHİ, **Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyes**, Liberte y., Ankara, 2002, (Sieyes), s. 42 vd.

⁸³⁹ Jochen HIPPLER, "Şiddetli Anlaşmazlıklar, Anlaşmazlıklardan Kaçınma ve Ulus İnşası: Terminoloji ve Politik Konseptler", in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, (Politik Konseptler), s. 15.

⁸⁴⁰ 1789 Fransız Devrimi ve etkileri için bkz. Charles CROZAT, **Amme Hukuku Dersleri**, Çev. Tarık Z. Tunaya, Talat Altın Matbaası, İstanbul, 1949, (Amme Hukuku), s. 85 vd.

⁸⁴¹ ERÖZDEN, s. 1.

İrk, insan türünün bir alt bölümü olarak tanımlanmaktadır. Buna göre her bir altbölüm üyeleri kendilerini diğer altbölüm üyelerinden ayıran ortak fiziksel özelliklere sahiptir. Burada ayırıcı nokta fiziksel özelliklerdir. Yoksa ırk kavramı; millet, veya milliyet, din, dinsel topluluk anlamında kullanılması bilimsel olarak doğru olmadığı öne sürülmektedir. Çünkü aynı fiziksel özellikler gösteren topluluklar değildir⁸⁴².

Diğer taraftan ulus ile halk da farklı kavramlardır. Halk halihazırda devlet çatısı altında yaşayan insanları tarif için kullanılırken ulus geçmiş ve gelecek kuşakları da ihtiva etmesi bakımından halk kavramından ayrılır. Dahası ulus kendisini meydana getiren gerçek kişilerin iradelerinden ayrı, kendisine özgü bir kişiliğe ve iradeye sahip manevi varlık olarak tüzel kişidir⁸⁴³.

Ulus tarifi noktasında temelde iki yaklaşım öne çıkmaktadır. Objektif ulus tarifine göre ulus ırk ve dil gibi objektif kriterlerden meydana gelir. Objektif ulus tanımı Alman ekolü tarafından ortaya atılmıştır⁸⁴⁴. Fransız yorumu olarak karşımıza çıkan sübjektif unsur, ulus tarifinde daha ön plana çıkan bir tanımdır. Buna göre; ulus birlikte geçmiş olan ve gelecekte de birlikte yaşama isteği duyan insan toplumdur⁸⁴⁵. Ancak ulus tarifinde geçen birlikte geçmiş olma durumu, beraberinde gelecekte birlikte yaşama isteğini tetiklemektedir.

Ulus olmanın tarihsel ölçütünde, sıradan insanların kültürleriyle ve kurumlarıyla özdeşleşmek ya da onlarla bariz bir şekilde uyumsuzluğa düşmemek kaydıyla, hakim sınıfların ya da eğitilmiş seçkinlerin belirleyiciliğinin önemini ifade etmek gerekir. Ancak milliyetçiliğin ideolojik savı; çok daha radikal ve farklıdır. Temel dayanak noktasına göre tarih ya da kültür ne derse desin, İrlandalılar İrlandalıdır, İngiliz

⁸⁴² Samuel KOENING, **Sosyoloji Toplum Bilimine Giriş**, Çev. S. Sucu/ O. Aykaç, Ütopya Kitabevi y., İstanbul, 2000, s. 30; Etnik grup ile ulus arasındaki farklar için bkz. ERÖZDEN, s. 59 vd.

⁸⁴³ SARICA, **Siyasal Tarih**, s. 43; HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 65-66; Aydın İPEK, **Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 20, Nisan 2008, s. 224 vd; AKKAYA, s. 9; Halk- ulus ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKKAYA, s. 22 vd.

⁸⁴⁴ SARICA, **Siyasal Tarih**, s. 43.

⁸⁴⁵ SARICA, **Siyasal Tarih**, s. 43; Ernest Renan, ulusu mensubiyet duygusu, ortak tarih ve birlikte yaşama arzusu olarak tanımlamıştır. bkz., DOĞAN, **Devlet**, s. 116; SCHULZE, s. 97; AKKAYA, s. 72.

değil, Çekler Çekti, Alman değil, Finliler Rus değildi ve hiçbir halk, diğeri tarafından sömürülmemeli ve yönetilmemeliydi⁸⁴⁶. Nitekim 1789 Fransız İhtilali'nden beri dünya milliyetçi çizgiler boyunca yeniden şekillenmiştir. Mesela 1989'da Birleşmiş Milletler'in tam üyesi olarak tanınan 159 devletin sadece 15 tanesi 1910 yılında da vardı⁸⁴⁷. Yirminci yüzyılın uzunca bir döneminde dünya halklarının pek çoğu Avrupa İmparatorluklarının birinin kolonyal tebaası konumundaydılar⁸⁴⁸. Yeni kurulan devletlerin pek çoğu ulusal bağımsızlık özlemi ile varlık kazanmışlardır ve “yeni devletler istisnasız ulus devlet örtüsünü üzerlerine almışlardır”⁸⁴⁹. Ulus-devletin güçlü yanının onun hem bir kültürel bütünlük hem de siyasal birlik ümidi sunmasında olduğu da göz ardı edilmemelidir⁸⁵⁰.

B. Küreselleşme Sürecinde Devlet

1. Ülke Unsuru

a. Genel Olarak

Devleti oluşturan bir unsur olarak ülke denildiğinde, sınırlı bir yeryüzü parçası akıllara gelmelidir⁸⁵¹. Bu bakımdan ülke; kara, hava ve deniz bölümlerinden oluşur. Ülkenin büyük ya da küçük olması veya tek bir kara parçasından oluşup oluşmaması devletin unsuru olması bakımından önem arz etmemektedir⁸⁵².

Ülke devletin hakimiyet sınırlarını belirler. Bu durum “quidquid est in territorio est etiam de territorio” yani “ülkede bulunan her şey, ülkeye aittir” formülü ile ifade

⁸⁴⁶ Arzu M. NURDOĞAN, “Batı Uygarlığının Yükselişi”, in. **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi**, ed. Cemil Öztürk, Pegem Akademi y., Ankara, 2011, s. 24.

⁸⁴⁷ HEYWOOD, s. 176. Buna SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan 14 devleti de ekleyebiliriz. Bkz. HEYWOOD, s. 177.

⁸⁴⁸ HEYWOOD, s. 177.

⁸⁴⁹ HEYWOOD, s.177.

⁸⁵⁰ HEYWOOD, s. 177;Ulus devlet modelinin küreselleşmeyle oluşan yeni şartlarda da varlığını devam ettirecek dinamiklere sahip olduğu da ifade edilmiştir. Bkz. K. ŞAHİN, s. 273.

⁸⁵¹ EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 73.

⁸⁵² EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 73.

edilmiştir⁸⁵³. Ülkede bulunması dolayısıyla devletin gücüne tabi olması gerekenlerin başında insanlar yer almaktadır. Bu durum aynı zamanda bir devlet içerisinde geçici oturan yabancıların da o devletin otoritesine tabi olması sonucunu doğurmaktadır⁸⁵⁴. Eskiden hukuk düzeni dışında kabul edilerek, hak sahibi sayılmayan yabancılara daha geniş himaye imkanları sağlanması; tarihsel gelişim içerisinde mümkün olmuştur. Ancak kamu haklarına sahip olamayan yabancıların ülkeye alınmasını zaruri kılan ve sınır dışı edilebilmelerini engelleyen hukuki ve genel bir prensip bulunmamaktadır⁸⁵⁵.

Ortaçağda ülke kral ya da derebeyinin mülkü sayılmış, ülke sakinleri ise bu mülkün içerisine dahil unsurlar olarak kabul edilmişlerdir⁸⁵⁶.

b. Ulus Devlette Ülke Unsuru

Sınırları belli ve sabit bir ülke fikri, ancak 16. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Sınırların tespit edilerek işaretlenmesi ancak bu asırdan sonra olabilmektedir. Daha önceleri ülke sınırları göçebeler ve iskan edilmemiş kabileler yüzünden karışık ve belirsiz bir hal içinde bulunmaktaydı⁸⁵⁷. Ancak bu durumda bile sınırların kesin olarak korunması ve geçişkenliğin önlenmesine yönelik sıkı tedbirler uzun yıllar boyunca mevcut olamamıştır⁸⁵⁸. Günümüzde dahi sınırların korunmasına ve kaçak yollarla ülkeye girişin önlenmesine çalışılmaktadır. Bunu temin için sınırın mayınlanması, tel

⁸⁵³ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 157; Benzer yönde ülke, devletin fertlere karşı haiz olduğu imperium, emretme gücünün mekan içindeki sınırlarını göstermesi bakımından devletin esaslı bir unsuru sayılması hakkında bkz. Atilla NALBANT, **Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, 2. bs., Oniki Levha İstanbul, 2012, s. 16.

⁸⁵⁴ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 157.

⁸⁵⁵ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 158; Ancak zaman içinde toplu olarak sınır dışı edilememe gibi bazı hakların yabancılara da tanındığı gözden uzak tutulmamalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent ÇİÇEKLİ, **Yabancılar Hukuku**, 4. bs., Seçkin y., Ankara, 2013, s. 61 vd.

⁸⁵⁶ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 144.

⁸⁵⁷ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 155; KAPANİ, **Politika**, s. 42-43; Devletin ortaya çıkışı hakkında bkz. Cemal Bali AKAL, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, in., **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1999, (Devlet...), s. 21 vd; Akkuş, egemen devletlerin kesin sınırlarının çizilip, bağımsızlaşmalarının 16. ve 17 yüzyıllarda olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. Selahattin AKKUŞ, **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s. 66-67.

⁸⁵⁸ Suter yüzyıllar boyunca Almanya’nın sınırlarının tam manası ile belirli olmadığını ifade etmektedir. Bkz. SUTER, s. 25.

örgülerle çevrilmesi hatta yüksek duvarlar örülmesi tarihten günümüze değin görülen yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletin varlığı ve mevcudiyetinin devamı için elzem olan fiziki unsur olarak ülke; sınırları belli bir kara ülkesi, sahildar devletlerin sahip oldukları iç sular ve kara suları bünyesinde bulunduran deniz ülkesi ile kara ve deniz ülkesinin altındaki toprak altı tabakaları ve üstündeki havadan oluşmaktadır⁸⁵⁹. Buna göre sınırları denize uzanan devletler, deniz üzerinde belli bir noktaya kadar uzanan kara sularında da egemenliklerini devam ettirirler⁸⁶⁰. Devletler karasuları ve hava sahalarından yabancı gemilere ve uçaklara zararsız geçiş hakkı tanıyarak uluslararası ilişkilerin, ticaretin ve seyahatlerin sağlanması yolunu açmışlardır⁸⁶¹.

18. yüzyılın sonrasında devlet ile ülke arasındaki ilişki de yeni bir hal almıştır. Artık herhangi bir sıfatla hükümet edenler devletin dolayısıyla ülkenin sahibi değil, sadece devlet birliğini temsil eden bir organ olarak değerlendirilmiştir⁸⁶². Ulus devlette ülke unsuru, “vatan” ismiyle özdeşleşmiştir. Vatan, ulusun vazgeçilmez malı olarak görülmekte ve uğrunda fedakarlıkta bulunulabilecek, yegane yer olarak görülmüştür⁸⁶³. İnsanlar üzerinde yaşadıkları toprak parçasına yurt ya da vatan olarak bakmalarıyla o ülkede yaşayan insanlar bir vatanın evlatları/kardeşleri olarak aralarında bütünleştirici bir dayanışma ortaya çıkmış ve bu uluslaşmada önemli bir faktör olmuştur⁸⁶⁴.

⁸⁵⁹ GÖZE, *Ülke Unsuru*, s. 156; BAŞGİL, *Ülke Unsuru*, s. 1268.

⁸⁶⁰ GÖZE, *Ülke Unsuru*, s. 31 vd, Deniz sahası ile arasındaki hukuki ilişki konusunda bkz. age s. 98 vd; Ayrıca bkz. ABADAN, *Amme Hukuku*, s. 155.

⁸⁶¹ GÖZE, *Ülke Unsuru*, s. 156-157; Hava sahasının hukuki rejimi hakkında bkz. Tahir ÇAĞA, *Hava Hukuku C. I*, İÜHF y., İstanbul, 1963, s. 175 vd.

⁸⁶² BAŞGİL, *Fasikül I*, s. 167.

⁸⁶³ Baran ÇEÇEN, *Ulus Devletin Geleceği*, Atılım Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s. 56.

⁸⁶⁴ ÇEÇEN, s. 11; Vatan kavramının ortaya çıkışı ve yaşadığı değişim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERÖZDEN, s. 49 vd; TOUCHARD, s. 246 vd.

c. Küreselleşmenin Ülke Unsuruna Etkisi

Ulus devletlerin küreselleşme süreci içerisinde başlangıçlarındaki tanımlamalarından farklı bir noktaya doğru gitseler de hala fonksiyonel olduklarını düşünenler de bulunmaktadır⁸⁶⁵. Bunun karşısında Ohmae; ulus devletler için “ölmeyi bekleyen dinazorlar” benzetmesini kullanmaktadır. Buna gerekçe olarak ise ekonomi politikaları üzerindeki yetkilerini kaybetmiş olduklarını göstermektedir⁸⁶⁶. Bir refah devleti⁸⁶⁷ biçimini alan batı tipi kitle demokrasisi, ihtilaller mahsulü olan ulus devlet ile başlayan ve iki yüz yıl süren bir gelişmenin sonuna geldiği ifade edilmektedir. Artık milli sınırlar içinde tesis edilen milli iktisat gibi kavramlar küreselleşme süreci içerisinde sorgulanır hale gelmiştir⁸⁶⁸.

Günümüzde, ulus devletlerin yavaş yavaş eskidiği, geçmiş dönemdeki önemini kaybettiği, ulusal sınırların değişik biçimlerde ve çok çeşitli nedenlerle dış dünyaya açılmak zorunda kaldığı ve onunla etkileşim içerisine girdiğinin görüldüğü de belirtilmektedir⁸⁶⁹.

⁸⁶⁵ S. ÖZEL, s. 577.

⁸⁶⁶ I. ÖZEL, s. 227.

⁸⁶⁷ Refah devleti; sağlık, eğitim gibi temel hizmetleri devlet harcamaları yoluyla gereksinimlere göre ve ücretsiz sağlamayı amaçlayan bir dizi toplumsal politikayı tanımlamakta kullanılır. Refah devleti hakkındaki tartışmaların önemli sorunu; refah devletinin kimsenin altına düşmeyeceği bir güvenlik ağı mı yoksa zenginden alıp fakire aktararak daha çok toplumsal eşitlik sağlayan bir yeniden bölüşüm aracı mı olduğudur. Bu seçenekler, büyük ölçüde geleneksel liberalizm ve sosyal demokrasi arasındaki ayrılığı yansıtmaktadır. Bkz. David MILLER, “**Refah Devleti**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nezhat Kıraç, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 221-222; Ayrıntılı bilgi için bkz. AKTAN/ ÖZKIVRAK, s. 14 vd.

⁸⁶⁸ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 74-75.

⁸⁶⁹ HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 114.

2. İnsan Unsuru

a. Genel Olarak

Devletin asli unsurlarından birisi hiç şüphesiz insan unsurudur. Zira devlet insanların kurduğu bir siyasi teşkilattır. Devletin vücut bulması için insan topluluğunun bir araya gelmesi gerekmektedir⁸⁷⁰.

Devletin insan ögesini genel olarak millet oluşturmaktadır. Millet bir devleti meydana getiren bireylerin tümü olarak tarif edildiği gibi devlet de hukuk tarafından örgütlenmiş milletin kendisi olarak görülebilir⁸⁷¹.

Bir takım ortak bağlarla (dil, ortak tarih, kültür, ortak yaşama arzusu gibi), birbirine bağlı bir insan topluluğu anlamında ulusun ortaya çıkması modern çağla birlikte olmuştur. İlk kez 16. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan ulus veya millet anlayışı 18. yüzyılın sonlarına doğru önem kazanmış; 20. yüzyılda ise tüm dünyada etkili olmuştur⁸⁷².

b. Ulus Devlette İnsan Unsuru

Ulus devletin insan unsurunu ulus oluşturmaktadır. 1789 Fransız Devrimi sonrası devletin hem insan unsuru hem de meşruiyet kaynağı olarak ulus görülmüştür⁸⁷³. Fransız Devrimiyle beraber ulusu egemenliğin sahibi yapan yeni bir ideoloji de sahneye çıkmıştır. Ulus devlet öncesi devletler ile ulus devlet arasındaki başlıca fark; egemenliğin kime ait olacağı veya olduğu noktasındadır. Zamanın

⁸⁷⁰ Recai G. OKANDAN, *Devletin Beşeri Unsuru*, İÜHFİM, C. 13, S. 4, İstanbul, 1947, (*Beşeri Unsuru*), s. 1282.

⁸⁷¹ SARICA, *Siyasal Tarih*, s. 42.

⁸⁷² EREN, *Anayasa Hukuku*, s. 69.

⁸⁷³ SCHULZE, s. 151; Abdulvahap AKINCI, *Modern Ulus Devletlerin Doğuşu*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 34, Aralık 2012, s. 61; Wallerstein, "Ulus'un, bir devletin fiili ya da muhtemel sınırlarına her nasılsa bağlı olan toplumsal-siyasal bir kategori olduğu varsayılır" demektedir. Bkz. Etienne BALIBAR/ Immanuel WALLERSTEIN, *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, 2. bs., Metis y., İstanbul, 1995, s. 98 .

teknolojik olanakları egemenliği somutlaştırmakta doğrudan belirleyici olarak; teknolojinin geliştiği oranda ulus inşası da kolaylařacaktı⁸⁷⁴.

Habermas ulus devletin en temel felsefi altyapısını 19. yzyılda Hegel sayesinde kazandığını belirtmektedir. Çünkü Hegel, bir milletin duygu ve bilincinin ancak “devlet şuurunda” bir anlam kazanacağını, sadece devletle oluşabileceğini ifade ederek devlet merkezli bir millet söylemi geliřtirmiřtir⁸⁷⁵.

Ulusal aidiyetin hukuksal görünümünü ise vatandaşlık oluřturmaktadır⁸⁷⁶. Bu çerçevede ulus devlet kendi unsurlarına bir takım yetkiler sunmaktadır. Bu yetkilerin temelinde siyasi haklar yer almaktadır⁸⁷⁷. Devletin yönetimini katılma şeklinde tarif edebileceğimiz bu hakları kullanabilmek için diğer insanlar ile devletin unsuru olan insanları ayırmak için vatandaşlık adı verilen bir statü oluřturulmuřtur⁸⁷⁸.

Her ne kadar çoklu (çifte) vatandaşlık görülmekte ise de böyle bir durum beraberinde problemleri de getirmektedir⁸⁷⁹. Bu problemlerin çözümü için antlaşmalar ve kanunlar gibi çeşitli tedbirler alınması yoluna gidilmiřtir⁸⁸⁰.

Fransız Devrimi ile birlikte Aydınlanma felsefesinin ortaya çıkardığı ‘insan’ kavramının etkisinin de bir yansıması olarak insanlar devletten artık sadece uyruk olmaları dolayısıyla değil insan olmaları nedeniyle de haklar talep edebilmişlerdir.

⁸⁷⁴ DOĞAN, **Devlet**, s. 111; Ulus devletin kurulma sürecinde medya teknolojilerinin, basın yayının, ekonominin, sosyal ve siyasi süreçlerin nispeten kapalı devre işleyen niteliğinin; ulusa sadakati optimum sayılabilecek bir noktada tutma idealini belirli bir oranda da olsa gerçekteştirdiği belirtilmiştir. Bkz. NİŞANCI, **Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek**, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=59> (05.04.2015).

⁸⁷⁵ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 9.

⁸⁷⁶ ERÖZDEN, s. 123-124; EREN, **Anayasa Hukuku**, s.71.

⁸⁷⁷ ERÖZDEN, s. 124; Kennedy, I. Dünya Savaşı’nın eserinin pasaport olduğunu, pasaport “bireyin vatandaşlığının belgesi olmasına rağmen, ilginçtir ki, devletin malıdır ve gerekli gördüğünde devlet pasaportu geri alabilir”. tespitinde bulunmaktadır. Bkz. KENNEDY, s. 162.

⁸⁷⁸ Vatandaşlığın kazanılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERÖZDEN, s. 121.

⁸⁷⁹ Yılmaz ALTUĞ, **Çok Vatandaşlık**, İÜHFMD Ord. Prof. Dr. Charles Crozat’a Armağan, C. 43, S. 1-4, İstanbul, 1977, s. 199 vd.

⁸⁸⁰ Osman Fazıl BERKİ, **Çift Tabiiyet**, AÜHFMD, C. IV, S. 1-4, 1947, s. 363 vd.

Böylece insan hakları kavramı ile vatandaşlık kavramı birbiriyle çok yakın ilişki içerisinde gelişim göstermiştir⁸⁸¹.

Vatandaşlık, insan kavramına somut bir gerçeklik vermekte, ona kurumsal ve hukuksal olarak güvenceler sunmakta, onu kültürel, tarihsel ve toplumsal bir çerçeveye yerleştirmektedir⁸⁸². Fakat vatandaşlık bir tabiiyet ilişkisidir. Her ulus devletin kendi kuralları çerçevesinde vatandaşlık bağı kurulmaktadır. Vatandaşların ülke içindeki hak ve görevleri de devletten devlete değişim göstermektedir⁸⁸³.

c. Küreselleşmenin İnsan Unsuruna Etkisi

Azınlık ve göçmenlerin durumu ile özellikle kültürel alanda geleneksel vatandaşlık söyleminin talepleri yeterince karşılayamaması; yeni ahlaki söylemlere dönük çabaları yoğunlaştırmıştır⁸⁸⁴. Özellikler 2000’li yıllarla birlikte 11 Eylül olayının da etkisiyle devletler göçmenlerin entegrasyonu konusu üzerine yoğunlaşmışlardır⁸⁸⁵.

Küreselleşmenin sağladığı uluslararası ve ulusüstü bağlantılar sayesinde geleneksel vatandaşlık söyleminin ulus devletlerin çizdikleri sınırların ötesine artık değişime uğrayacağı üzerinde durulmaktadır⁸⁸⁶. Hatta uluslararası ve ulusal nitelikteki nüfus hareketlerinin yoğunluk kazandığı günümüzde, insanın aidiyet hissettiği büyük siyasal anlatılar, sadece ulus devletle sınırlı tutulamaz⁸⁸⁷.

⁸⁸¹ S. ÖZEL, s. 579; Fransız Devrimiyle ulusun hem teoride hem de pratikte; devlet, egemenlik ve meşruiyet kavramlarını tamamlayan temel direk olması hakkında bkz. AKAL, **Devlet...**, s. 37.

⁸⁸² S. ÖZEL, s. 582; Habermas, insan hakları hususunda dünya çapında ittifak sağlanmış olsa da bu hakların milli sınırlar içinde doğmuş bulunan vatandaşlık dayanışmasının yerini tutmayacağını belirtmektedir. Bkz. HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 140-141.

⁸⁸³ Bkz. ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 223-226.

⁸⁸⁴ S. ÖZEL, s. 580.

⁸⁸⁵ Hollanda örneği üzerinden konuyu ele alan bir makale için bkz. Seyfi ÖZGÜZEL, “**Batı Avrupa’da Çok Kültürlü Toplum Olgusu ve Kültürlerarası İletişimin Önemi Çok Dillilik, Çok Kültürlülük ve Dünya Bireyi Olmak**”, 21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Türk Eğitim-Sen y.,C. 2, S. 4, Nisan 2013, s. 147 vd.

⁸⁸⁶ S. ÖZEL, s. 580.

⁸⁸⁷ Ayhan KAYA, “**Avrupa Birliği Yurttaşlığı**”, in. **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 144.

Kozmopolitan vatandaşlık anlayışı, insanların sosyal etkileşim alanlarını, ahlaki ufuklarını yanı sıra siyasi ve ekonomik kararların sorumluluk sınırlarını genişleten ve engelsiz iletişimi sağlayan kurum ve uygulamaları mümkün kılan küresel düzenlemeleri öngörmektedir⁸⁸⁸. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayların diğer bölgelere de yansiyabilmesi “biz” bilincinin boyutlarını da etkilemektedir. Örneğin felaketler bütün dünyanın felaketi olarak görülürken; ortak bir tehlike olarak algılanan alanlarda elde edilen başarılar bütün dünyanın zaferi olarak görülebilmektedir⁸⁸⁹. Dünya çapında eksiksiz bir iletişim mecrası olarak internetin ortaya çıkmasıyla, evrensel bir dil ihtiyacı olağanüstü bir artış göstermiştir⁸⁹⁰. Özellikle İngilizcenin yaygınlaşarak küresel dil olması⁸⁹¹, dünya üzerinde iletişim ve haberleşme alanında kolaylık sağlamıştır. Böylece kültürel olarak ve karşılıklı etkileşim bakımından kaynaşmaya ve “biz” duygusunun oluşmasına katkı sağladığı ileri sürülebilir.

3. Egemenlik Unsuru

a. Genel Olarak

Egemenlik sözlükte “1. Egemen olma durumu. 2. Milletın ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlranlık, hâkimiyet⁸⁹²” şeklinde tanımlanmaktadır. Egemenlik (sovereignty) kelime itibariyle, Latince “en üstün iktidar” manasına gelen “superanus” sözcüğünden gelmektedir⁸⁹³. Egemenlik kelime itibariyle; “üstünlük”, “en üstün güç”, “hükümlranlık” ve “egemen olma durumu” gibi anlamlar içermektedir. Tüm bu anlamların ortak noktası; daha yüksek bir otoriteye tabi ya da bağımlı olmaksızın, belirli bir grup veya topluluk üzerinde sözünü geçirme, buyruğunu yürüterek onlara

⁸⁸⁸ AĞCAN, s. 131.

⁸⁸⁹ DOĞAN, **Devlet**, s. 122; Konuyu sosyal hareketler bağlamında yaklaşan bir çalışma için bkz. Marjorie MAYO, **Global Citizens: Social Movements and The Challenge of Globalization**, Published by Zed Books Ltd, London, 2005, s. 1 vd.

⁸⁹⁰ OHMAE, **Görünmeyen Kıta**, s. 45.

⁸⁹¹ Örsan Ö. AKBULUT, **Kapitalizm ve Uluslaşma**, Amme İdaresi Dergisi, TODAİE y., S. 47/3 Y. Eylül 2014, s. 39.

⁸⁹² TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 759.

⁸⁹³ Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 5. bs., Ekin y., Bursa, 2014, (**Anayasa Hukuku**), s. 162.

karşı üstünlük kazanmadır⁸⁹⁴. Egemenlik devletin bir unsuru olarak ülke içinde yönetim ve aldığı kararları uygulama potansiyeli, dışarıda ise bağımsızlığını kabul ettirme ve devleti dışarıda temsil edip antlaşma yapabilme olarak tarif edilebilir⁸⁹⁵.

Egemenliğin, modern anlayışta devlet ile ilgili bir anlama kavuşması Ortaçağın sonlarına doğru olabilmıştır. Bu dönemde egemenlik; belirli bir coğrafya içinde, nihai (en son, kesin) ve mutlak (koşulsuz) karar vererek hükmetme gücü olarak kullanılmıştır⁸⁹⁶. 16. yüzyılda karar birliğinin devlette toplanmasını sağlayan temel işlevi gören egemenlik; böylece Ortaçağ'ın parçalı siyasal yapısı dolayısıyla bölünmüş egemenlik anlayışını değiştirmiştir⁸⁹⁷. Egemenlik kavramı, 16. yüzyıl ve sonrasında pratik olarak belirginleşmiş olan modern devletin temel bir sorunu olan meşruiyete çözüm arayışıdır⁸⁹⁸. Böylece mutlak siyasi otorite kurucu anlamda bir hukuki zemine, bir meşruiyet zeminine oturtulmuştur⁸⁹⁹.

Kavram olarak egemenlik ilk kez 16. yüzyılda Fransız düşünürü Jean Bodin (1530-1596) tarafından ele alınmış ve incelenmiştir⁹⁰⁰. Bodin egemenliği “bir devlet tarafından yetkilendirilen mutlak ve daimi güç⁹⁰¹” şeklinde nitelendirip “yurttaşlar ve

⁸⁹⁴ SUNAY, s. 21; Egemenlik kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. VELİBEYOĞLU, s. 4 vd; Preston KING, “Egemenlik”, in. **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıracı, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 211; BAŞGİL, **Fasikül I**, s. 175.

⁸⁹⁵ Egemenlik tarifleri için bkz. LÜTEM, **Egemenlik**, s. 6 vd; HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 56 vd; Egemenlik kavramıyla ilgili İngiltere’de 19. yüzyıldan 1945’li yıllara değin ileri sürülen fikirler hakkında bkz. Charles CROZAT, **XIX uncu Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Amme Hukukunda Egemenlik Kavramı**, Çev. Tarık Z. Tunaya, İÜHFM, C. 11, S. 1-2, İstanbul, 1945, s. 23 vd.

⁸⁹⁶ SUNAY, s. 21-22.

⁸⁹⁷ SUNAY, s. 22; BERİŞ, s. 56-57; Ertuğrul ERYÜCEL, “Siyaset Biliminin Temel Kavramları”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 65.

⁸⁹⁸ AKKUŞ, s. 6.

⁸⁹⁹ AKKUŞ, s. 213-214.

⁹⁰⁰ Mehmet GÖNLÜBAL, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 2. bs., S. yayınları, Ankara, 1979/1980, s. 45; SUNAY, s. 22; BERİŞ, s. 57; DAVER, s. 90-91; KAPANİ, **Politika**, s. 60; Ayrıntılı bilgi için bkz. AKKUŞ, s. 125-167.

⁹⁰¹ Jean BODİN, “Devletin Altı Kitabı”, in. **Batı’ya Yön Veren Metinler II Rönesans/ Protestan Reformu/ Erken Modern Dönem/ Bilim Çağı (1350-1650)**, Der: Alev Alatlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, s. 846.

uyruklar üstünde yasayla kısıtlanmamış en üstün iktidar⁹⁰² olarak tanımlamıştır. Egemenliği yasayla kısıtlanmamış en üstün iktidar olarak gören Bodin; devleti “Çeşitli ailelerin, ele geçirdikleri varlıklarla birlikte, egemen bir kudret tarafından hukuka uygun (yasalı bir biçimde⁹⁰³) olarak yönetilmesi”⁹⁰⁴ şeklinde tarif etmiştir. Fakat yöneteni sınırlamayan⁹⁰⁵ bir hukukun gerçekte var olup olmadığı da tartışmaya açıktır⁹⁰⁶. Elbette egemenlik hukuku değiştirebilmeyi de kapsar; ancak değiştirilene kadar hukuka uymak hukuki güvenliği beraberinde getirir. Zaten “yönetenlerin hukuka bağlı olduğu esasını içeren ve yurttaşlara hukuk güvenliği sağlamayı temel amaç edinen hukuk devleti ilkesi, devlet içinde herhangi bir organın mutlak ve sınırsız yetkilere sahip olması düşüncesiyle çelişir”⁹⁰⁷. Bunun yanında egemenin dahi değiştiremeyeceği temel normlar, ilkeler, prensipler ve hakların bulunması gerekmektedir. Yoksa hukuk şartlar dahilinde her zaman değiştirilebilir; yürürlükteki mevzuata uygun hareket etmek her zaman için hukuka uygun davranıldığını ispat eder mi⁹⁰⁸? Öyleyse bu bileşenler gerçek anlamda hukuki güvenliğin sağlanması için olmazsa olmazdır. Mesela hırsızlığın meşru yalan söylemenin meziyet sayıldığı bir devletin ayakta durması beklenemez.

⁹⁰² BODİN, s. 846-847; George SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi II Yakın Çağ*, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği y., Ankara, 1969, (*Siyasal Düşünceler Tarihi II*), s. 82; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 101; Bodin’in egemenlik anlayışının bir eleştirisi için bkz. Carl SCHMITT, *Siyasi İlahiyat Egemenlik Kavramı Üzerine Dört Bölüm*, Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi y., Ankara, 2002, s. 15 vd; VELİBEYOĞLU, s. 6-7; AKKUŞ, s. 135.

⁹⁰³ SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, s. 78.

⁹⁰⁴ AKIN, s. 93; SCHULZE, s. 53; AKKUŞ, s. 132; Bodin aslında “doğru bir düzenle” yönetilmesinden bahsetmekte ancak bu “doğru düzen”in eşkıya ve korsanlarınkinden farklı olarak yasal ve adalet prensibi üzerine inşa edilmiş (bugün kullandığımız manası ile hukuka uygun) olmasını şart koşturmaktadır. Bkz. BODİN, s. 845.

⁹⁰⁵ AKIN, s. 95; AKKUŞ, s. 145.

⁹⁰⁶ Bodin’de egemenin Tanrı ve doğal yasa ile sınırlandırılması ve Leges Imperii= üstün yasalar anlayışı için bkz. BODİN, s. 847; AKAL, *İktidar*, s. 75; SABINE, *Siyasal Düşünceler Tarihi II*, s. 84 vd; Oktay UYGUN, “*Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi*”, in., *Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı*, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1999, (*Egemenliğin Bölünmezliği*), s. 394-395; Egemenin sınırlanması ve egemenin sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKKUŞ, s. 153-163.

⁹⁰⁷ UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 394.

⁹⁰⁸ Hukukun sadece hakimiyet ve iktidarın ürünü olması yeterli değildir; aynı zamanda içeriğinin adil olması veya en azından adil olma iddiası taşınmalıdır. Bkz. WOLFF, s. 210.

Grotius, egemenliğin mutlak olmadığını; bunun tanrısal hukuk, doğal hukuk, uluslararası hukuk ile yönetenler ve yönetilenler arasında yapılan sözleşmeler ile sınırlandırıldığını belirtmiştir⁹⁰⁹.

Egemenlik 1648 Westphalia Antlaşması ile devletler arası ilişkilerde en önemli ilke haline gelmiştir. Bu antlaşma ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun herhangi bir devletin ülkesinde söz sahibi olmadığı; anlaşmaların sadece egemen ve bağımsız devletler tarafından yapılabileceği belirtilmiştir⁹¹⁰. Ayrıca Westphalia Antlaşması'yla devletler; karşılıklı olarak dış egemenlik bakımından eşit bir konumda olmayı ve ülke sınırları dahilinde iç işlerinde mutlak ve tek otorite olduklarını kabul etmişlerdir⁹¹¹. Böylece devletlerin "iç işlerine müdahale edilemeyeceği" ilkesi çerçevesinde ilişkiler yürütülmüştür.

Egemenliğin iki yönü bulunmaktadır. Bunlar iç ve dış egemenlik olarak isimlendirilen yönlerdir⁹¹². Weber devleti egemenlik üzerinden tanımlar. Weber'in klasik tanımına göre devlet "ülke üzerinde yasal fiziksel güç kullanma tekeli"dir. Ancak egemenlik sadece devlet içinde güç kullanma tekeli elinde bulundurma ile tamamlanmış olmaz aynı zamanda dışarıda yer alan herhangi bir otoritenin etkisinden arı bir şekilde hareket edebilmeyi de kapsar⁹¹³. Asıl itibarıyla egemenlik; içeride en üstün emretme gücü olduğu kadar, bu gücün dışarıdan gelebilecek etkilere karşı da bağımsız olması gereğini ortaya koyar⁹¹⁴.

⁹⁰⁹ GÖNLÜBAL, s. 46.

⁹¹⁰ Oktay UYGUN, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi", in. **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (Küreselleşme), s. 238; GÖNLÜBAL, s. 47; BERİŞ, s. 58-59.

⁹¹¹ SUNAY, s. 104; AKKAYA, s. 58; DOĞAN, **Devlet**, s. 123 vd; VELİBEYOĞLU, s. 25-26.

⁹¹² KAPANİ, **Politika**, s. 61-62; LÜTEM, **Egemenlik**, s. 9-10; BERİŞ, s. 64-65; Bu ayrımın sonuçları hakkında ayrıntı bilgi için bkz. HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 79 vd; ERYÜCEL, s. 71-72.

⁹¹³ Brain R. NELSON, **The Making of the Modern State: A Theoretical Evolution**, Published by Palgrave Macmillan, Gordonsville VA USA, 2006, s. 7.

⁹¹⁴ VELİBEYOĞLU, s. 7-8; BAŞGİL, **Fasikül I**, s. 178-179; EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 76; GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 163-164.

b. Ulus Devlette Egemenlik Unsuru

Egemenlik ilk olarak devletin başındaki kişinin hükümlerliliđi olarak krala izafe edilirken zaman içinde ulus egemenliđine dođru bir seyir izlemiřtir⁹¹⁵. Ulus egemenliđi ile devlet meřruyetini kendisinden deđil, modern dűnyevi ilke olarak karřısına konumlandırılan ve yasanın yaratıcısı olarak gűrűlen ulustan almıřtır⁹¹⁶. Egemenliđin yeni őznesi olan ulus, devletle őzdeřleřmiř ve ondan kaynaklanmayan bir gűç, yetki ya da iktidar gayri meřru kabul edilmiřtir⁹¹⁷. Egemenliđi genel iradenin üstűnlűđű olarak gűren Rousseau'da; genel irade tek tek bireylerin iradesinin toplamından farklı bir gerçekliđ olarak ortaya çıkan ulus iradesinden bařka bir řey deđildir⁹¹⁸. "Bu egemen iradedir ya da egemenlik denen řey ulusundur"⁹¹⁹.

Ulus egemenliđi ile egemenliđin kaynađı gűkyűzűnden yeryűzűne indirilerek, egemenliđin kaynađını tanrısal gűren anlayıř deđiřmiř ve kaynak bizatihi ulusun kendisi olarak gűrűlműřtir⁹²⁰.

Gerçekten de devlet teorisi açaşından en çetrefil olan kısım egemenliğin kime ait olduğuna yani egemenliğin kaynağına ilişkin sorudur. Egemenliğin kaynağı temelde

⁹¹⁵ LÜTEM, **Egemenlik**, s. 8; Halk ya da ulus egemenliđinin 18. yűzyıl burjuva dűřűncesinin birer tűrűnű sayan ve kuramsal olarak aralarında fark olmadıđını belirten gűrűř için bkz. Mehmet Ali AđAOđULLARI, "**Halk ya da Ulus Egemenliđi'nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Dűřűnce**", 40. Kuruluř Yildűnűműnde Ankara Őniversitesi'ne Armađan AŪSBF Dergisi, C. 41, S. 1-4, Ankara, 1986, s. 132 vd.

⁹¹⁶ AKAL, **Devlet...**, s. 27; Egemenlik monarktan ulusa geçerken, hak sahibi deđiřirken kuramcılardan ona verdiđi mutlak karakteri de korumuřtur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Georges GUY-GRAND, **Demokrasi, Őzgűrlűk ve Egemenlik**, Çev. Tuđba Ballıđil, İstanbul Őniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Őzel Hukuk Bűlteni, C. 8, S. 2, İstanbul, 1988, s. 296.

⁹¹⁷ Fatih DUMAN, "**Egemenlik Kuram(lar)ı Bađlamında Halk/Ulus Kavramının Sűylemsel İřlev(ler)i ve Őzgűrlűk Sorunsalı**", in. **Eřitlik, Őzgűrlűk ve Kardeřlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 742.

⁹¹⁸ AKAL, **Devlet...**, s. 28; AKKAYA, s. 59-60; AđAOđULLARI, **Ulus-Devlet**, s. 90; Egemenlik ve genel irade hakkında bkz. ROUSSEAU, **Toplum Sűzleřmesi**, s. 23 vd.

⁹¹⁹ AKAL, **Devlet...**, s. 28; Rousseau'nun kuramında egemenlik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arda ATAKAN, "**Putlaştırılmış Bir Kavram: Milli İrade**", in. Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 186-188; Ağaoğulları, Rousseau'nun egemenliği kayıtsız ve koşulsuz olarak halka verdiğini ifade etmiştir. Bkz. AğAOğULLARI, **Ulus-Devlet**, s. 99.

⁹²⁰ AKKAYA, s. 29.

“ne adına yönetiyorsun?” sorusuna verilen cevap olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu soruya verilen cevap da zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. Orta Çağda “tanrı” adına diye cevaplanırken, ulus devlette “ulus” adına yönetiyorum şekline bürünmüştür⁹²¹.

c. Küreselleşmede Egemenliğin Dönüşümü

Ulus devlete göre ulustan alınan yetkilerin yabancı bir otorite ile paylaşılması söz konusu olamaz. Ulus devletlerin baş aktör oldukları bir dünyada egemenliğin başka dış otoriteler ile paylaşılmaya başlanması yeni bir dönüşüm anlamına gelir⁹²². Günümüz devletleri bu dönüşümü yaşamaktadırlar. Yeni çalışmalar küreselleşmenin ulus devletler üzerindeki etkilerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında farklı olduğunu göstermektedir. Buna göre gelişmiş ülkelerde ulusal çeşitliliğin korunduğu ve devletin iktisadi politikalar üzerindeki egemenliğinin sınırlanmasına rağmen devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde devletin iktisat politikası seçeneklerine ilişkin hareket alanları daralmıştır. Bu durum özellikle likiditenin sınırlı olduğu piyasalarda daha açık göze çarpmaktadır⁹²³.

Günümüzde devlet olmak, sınırları dahilinde mutlak bir egemenliğe sahip olmak anlamına gelmemektedir⁹²⁴. Öncelikle ulusal karar alma ve yönetim

⁹²¹ Ulusal egemenlikte egemenliğin meşruluk zemini için bkz. BERİŞ, s.59 vd; Egemenliğin kaynağı hakkında görüşler için bkz. Recai G. OKANDAN, **Devlet İktidarının Menşe ve Sahibi Hakkında İleri Sürülen Doktrinler**, İÜHFİM, C. 17, S. 3-4, İstanbul, 1951, s. 561 vd.; Mustafa ŞENTOP, “**Siyasi Hakimiyetin Kaynağı Meselesi ve Osmanlı Telakkisi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 29, Temmuz 2004, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=29> (09.04.2015), parç. 2 vd; Niyazi ÖKTEM, “**İlkçağlarda Egemenlik ve Hukuk Anlayışı**”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2003, s. 59 vd; VELİBEYOĞLU, s. 9 vd; ERYÜCEL, s. 94;

⁹²² DOĞAN, **Devlet**, s. 114; Zaten Erim de Milletler Cemiyeti hakkında düşüncelerini ifade ederken, egemenlik teorisi milletlerarası bir teşkilatlanma söz konusu olduğunda atılacak her genişçe adımı çelmeleyen can sıkıcı bir engel halinde kaldıkça büyük bir şey yapmak imkanı bulunamayacağı hususunda müelliflerin kanaatinin umumi olduğu belirtmektedir. Bkz. ERİM, **Milletler Cemiyeti**, s. 38-39.

⁹²³ I. ÖZEL, s. 227; Özellikle IMF ve Dünya Ticaret Örgütünün etkileri hakkında bkz. İbrahim Ö. KABOĞLU, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 9. bs., Legal y., İstanbul, 2014, s. 88.

⁹²⁴ DOĞAN, **Devlet**, s. 134; K. ŞAHİN, s. 183; VELİBEYOĞLU, s. 38; Lüttem 1947 yılında kaleme aldığı eserinde egemenlik ile ilgili olarak; “gittikçe küçülen ve tekamül eden bu dünyayı birtakım mutlak formüllere mi uyduracağız

mekanizmaları milli sınırlar içinde son bulmayan sorunları çözebilecek etkili araçlardan mahrum görülmektedirler. Dahası üretilen çözümler uluslararası alanda üretilen stratejilerle engellenebilmektedir. Ek olarak ekonomide rekabet kuralları ve mali disiplin oluşturma ihtiyacı ulusal makamların gücünü sınırlandırmaktadır⁹²⁵. Diğer taraftan 20. yüzyılda yaklaşık 170 milyon insanın kendi egemenleri tarafından ölüme sürüklenmesi, modern egemenlik anlayışı yoğun bir biçimde tartışılmasına yol açmıştır. Devletler mutlak egemenlik anlayışını terk etmeye başlayıp, barışı sağlamak üzere ulusüstü özellikler gösteren örgütler kurma çabalarına hız vermişlerdir⁹²⁶.

Devlet içinde neredeyse bağımsız hareket eden ve devlet otoritesini kullanan bağımsız idari otoritelerin var olması seçilmişlerin devlet yetkilerini kullanmaması bakımından demokrasiye; kaynağını ulustan almayan devlet yetkilerinin kullanılması bakımından egemenlik söylemine aykırıdır. Bağımsız İdari Otoritelerde görev alan ve aslında memur olan bu kesimin adı gibi “bağımsız” olması⁹²⁷; ulus devletin egemenliğinin aşınmaya uğradığının en temel göstergelerinden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Belki daha önceki dönemlerde de devletler karar alırken dışarıdan gelebilecek etkileri hesaplamak zorundaydılar. Ancak günümüzde uluslararası mekanizmalar kendilerini dikkate almayan ulusal ekonomileri sekteye uğratma gücüne sahiptirler ve bu gücü kullanma eğilimindedirler⁹²⁸.

yoksa bu kavram ve formlere mi bir şekil veremeğe çalışacağız? Seçimi cesaretle yapmak lazımdır. Kanaatimizce dar ve sert bir şekilde anlaşılan egemenlik, milletlerin terakki yolunda ilerlemelerine en büyük engeli teşkil eder” demektedir. Bkz. LÜTEM, **Egemenlik**, s. 125-126.

⁹²⁵ DOĞAN, **Devlet**, s. 134-135.

⁹²⁶ A.Ş. KILIÇ, s. 636.

⁹²⁷ Bağımsızlık özelliği için bkz. ULUSOY, s. 15-18; Emrah URAN, **Türkiye’de Bağımsız İdari Otoritelerin İdari Yaptırım Yetkisi**, Oniki Levha y., İstanbul, 2012, s. 58 vd.

⁹²⁸ DOĞAN, **Devlet**, s. 135.

Avrupa Birliği içinde yer alan devletlerin, gerek birbirleriyle gerek AB çatısı altında alınan kararların uygulama zorunluluğu göz önüne alındığında; egemenliklerinin erozyona uğradığı da bilinen bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır⁹²⁹.

Bugün artık ulusal egemenlikten değil “Görelî Dış Özerklik”ten söz etmenin mümkün hale geldiği de belirtilmektedir. Devletin diğer devletler karşısındaki gücü, bölgesel ve evrensel güç dengesi ve hepsinden önemlisi uluslararası sistemin yapısı gibi pek çok unsurun bu kavramın kullanılmasını sınırladığını ifade edilmektedir⁹³⁰. Burada devletin diğer devletler karşısındaki gücü ile evrensel güç dengesi egemenliğin kullanılmasında tarihin her devrinde etkili olmuştur. Günümüzde ancak uluslararası sistemin yapısı egemenliğin değişimine gerekçe olarak gösterilebilir. Ancak “özerklik” teriminin kullanılması için henüz erkendir. Bu durum “kimden özerklik” sorusunu akla getirmekte ve uluslararası sistemde kendisinden özerklik istenebilecek bir yapı halihazırda bulunmamaktadır⁹³¹.

Ortada demokrasilerde geleneksel manada görülmeyen problemler yaşanmaktadır. Buna göre ulus devletler ticaret ve ekonomi alanındaki dünya çapındaki organizasyonlara dahil olurken otoritesinin sınırlanacağını da peşinen kabul etmiş olmaktadır⁹³². Nihayetinde artık egemenlik mutlak ve sınırsız değildir. Uluslararası alanda devletler, taraf oldukları antlaşmalarda yer alan hükümlere uygun olarak davranma yükümlülüğu altına girmektedirler. Devletler üye oldukları ulusüstü ya da uluslararası kuruluşların alacakları kararları yerine getireceklerini taahhüt etmektedirler. Bu çerçevede ve temel hak ve özgürlüklerin konumu itibariyle; egemenlik kavramının artık hukukla kayıtlı bir yetki anlamına geldiği ifade edilebilir⁹³³.

⁹²⁹ AKKAYA, s. 107.

⁹³⁰ Baskın ORAN, **Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye**, Anayasa Yargısı, C. 20, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2003, s. 62.

⁹³¹ Uluslararası hukukta üstün bir merkezi gücün mevcut olmaması hakkında bkz. ÜNAL, s. 25.

⁹³² DOĞAN, **Devlet**, s. 135; ERYÜCEL, s. 84.

⁹³³ ATAKAN, s. 269.

C. Küreselleşen Dünyanın Gelecek Perspektifi: Küresel Devlet

1. Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet

Küreselleşmenin ortaya koyduğu tabloya bakıldığında; yeni feodal lordların ne kadar güçlü olduğu ve ulusların kimliklerini kaybetmemek için ne kadar direnebileceklerini zamanın göstereceği ifade edilse de⁹³⁴ asıl hedefe ulaşmada ulusların kimliklerinin kaybetmesinin gerektiği noktası kuşkuludur. Hatta ulusal kimliğe daha çok vurgu yapılarak etnik temelde pek çok minik ulus devletin kurulması ancak tıpkı Eski Yunan'da pek çok polis devlet bulunmasına rağmen kendilerini Yunan uygarlığının bir parçası saymaları gibi; gelecekte de pek çok ulus devlet bulunmasına rağmen bunların düşünsel manada kendilerini Batı kültürünün birer parçası kabul etmelerinin yeterli olacağı söylenebilir. Yoksa sorunun ulus ya da ulus devlet olmaktan çok, güçlü ve ekonomiye müdahale edebilen ulus devletler olduğunu düşünmekteyim.

Güçlü ulus devletlerin zamanla daha zayıf ulus devletlerle değiştirilmesi projesinin var olduğu ve bu projenin istisnasız adım adım uygulanmaya çalışıldığı bir süreçten geçmekte olduğumuz, 1990'lı yıllardan sonra dünyada yaşanan olaylarla gün yüzüne çıkmaktadır. İlk etapta akla gelen örnekler, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması, Çekoslovakya'nın Çek ve Slovakya olarak ayrılması ve Sudan'ın 2011 yılında kuzey ve güney olarak iki devlete ayrılmasıdır⁹³⁵. Böylece bir taraftan dünya

⁹³⁴ Alev ALATLI, “Bugünlerde Bunları Konuşuyorlar”, in. **Batı'ya Yön Veren Metinler IV Moderniteye Doğru Kaotik Modern Dünya (1800-1970)**, Der: Alev Alatl, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, s. 1802.

⁹³⁵ Hippler süreci daha gerilerden başlatmakta ve Türk ulus devletinin kuruluşunu Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdirilmesine bağlamaktadır. Bkz. Jochen HIPPLER, “İhraç Malı Ulus-Devletler? Askeri Müdahale, Kriz Önleme ve Kalkınma Politikaları Arasında Ulus İnşası”, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 194; Yugoslavya örneği hakkında bkz. Duğan RELJİÇ, **Kendi Kaderini Tayin ve Çok-etniklik Arasında: Bosna ve Kosova'da Uluslararası Aktörler ve Ulus İnşası**, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 109 vd.; Hüseyin KALAYCI, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği**, Liberte y., Ankara, 2010, s. 51; Sudan'ın iki devlete bölünmesi hakkında bkz. Mehmet DALAR, **Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti**, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi- IMPR, Şubat 2013, in. <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/SUDAN.pdf> (29.08.2015); Sudan'daki (özellikle güney) petrol

kardeşliği, dünya devleti gibi kavramları kullananların; diğer yandan gelişmemiş ülkelerdeki etnik ayrımcılığı teşvik etmelerinin⁹³⁶ nedeni açıklığa kavuşabilir.

Ulus devlet bir taraftan ayrılmanın nedeni olarak gösterilmektedir; fakat her ayrılmayla aslında ulus devlet modeli tekrar yeniden üretilmesi söz konusudur⁹³⁷. Yani süreç içerisinde yeniden kurulan devletler de yukarıda ifade edildiği gibi ulus devlet örtüsünü üzerlerine almaktadırlar⁹³⁸.

Küreselleşme bir yönüyle, insanın çeşitliliğine yönelik evrensel bir barış ve eşitlik idealinden çok uzakta, bütün ideolojik yansımaları ile zengin kuzeye fakir güneyin bağımlılığının bir ifadesi olarak karşımızda durmaktadır. Ekonomik sıkıntının ve eşitsizliğin ağır baskısı altında kalan insanlar için güvenli zemin olarak gördükleri ulus zemini çatırdamaya başlamıştır⁹³⁹. Diğer taraftan çokkültürlülüğün ve farklılıklara saygının bir devlet politikası olmasının, liberal demokrasi ile yönetilmenin, bir topluluğun ulus olma ve kendi ulus devletini kurma isteğini kolaylıkla bertaraf edemeyeceğini göstermesi bakımından Quebec (Fransız)-Kanada (İngiliz) örneği önemli bir veri olarak karşımızda durmaktadır⁹⁴⁰.

Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen geleceğin tohumlarını da kendi içinde barındıran küreselleşmenin; ulus devleti aşan küresel devletin zeminini hazırladığı da ifade edilebilir. Çünkü artık devletler de tehlikenin farkına varmışlar ve geleceğin ayrılıktan çok birlik politikaları üzerinde aranması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

yataklarının Çin tarafından işletilmeye başlanmasıyla, Sudan'da iç karışıklıkların körüklendiği ve ABD tarafından insan hakları yapıldığına dair iddiaların öne sürüldüğüne dair ifadeler için bkz. F. William ENGDAHL, **Küresel Tam Hakimiyet Yeni Dünya Düzeninin Gerçek Yüzü**, Çev. Levent Kartal, Bilim+Gönül y., İstanbul, 2009, s. 126-132.

⁹³⁶ A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 895.

⁹³⁷ KALAYCI, s. 437.

⁹³⁸ Erözden, mikro ulusçuluk akımını ulus devlet yapılanmasından çok, üniter devlet modeline karşıt bir akım olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını vurgulamaktadır. Bkz. ERÖZDEN, s. 134.

⁹³⁹ AKKAYA, s. 147-148; Castells, zenginliğin yaratılması/sahiplenilmesinde OECD ülkeleri ve dünya nüfusunun büyük bir bölümünü temsil eden geri kalmış ülkeleri arasındaki farkın derinliğine dikkati çekmektedir. Bkz. CASTELLS, **Binyılın Sonu**, s. 98.

⁹⁴⁰ KALAYCI, s. 429; Ayrıntılı bilgi için bkz. UYGUN, **Federal Devlet**, s. 197-205.

Giddens ulus devlet benzeri bir dünya hükümeti biçiminin öngörülebilir bir gelecekte ortaya çıkmasını pek olası görmemektedir. Dünya hükümeti bir süper devlet oluşumu yerine, küresel politikaların devletlerce ortaklaşa oluşturulmasını ve anlaşmazlıkların çözümlenmesi için geliştirilecek ortaklaşa stratejileri içerebileceğini ifade etmektedir. Bu düzeydeki eğilimleri güçlü ve belirgin görünümde olduğunu belirtmektedir⁹⁴¹.

2. Küresel Devlet

Küresel devlet düşüncesinin ne olduğu hakkında açıklamalara geçmeden önce düşünülen devletin halihazırda var olan veya tartışılan diğer devlet kavramlarından farkı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Küresel devlet öncelikle ulus devlet değildir; postmodern⁹⁴² devlet hiç değildir. Postmodernizm adı gibi modernizimden yola çıkarak onun sonrası olduğunu iddia etmektedir. Adeta modernizmin tek göz odalı gecekondusunu yıkıp çok odalı bir bina inşa etmeyi hedeflemektedir⁹⁴³. Gerçekten de

⁹⁴¹ GIDDENS, s. 146.

⁹⁴² Postmodern düşüncenin kafa karışıklığına örnek olarak bkz. COOPER, s. 117 vd. Bu makalede kendi içlerinde hukuka sahip çıkarken ormanda faaliyet gösterileceği zaman orman kanunlarına başvurulması gerektiğinden söz edilmektedir. Bkz. agm, s. 119; Postmodernizmin karşıtlık üzerinden özellikle de modernizmin taraf olduğu ve savunduğu birçok şeye karşıt olarak kendini tanımlaması (ya da belirsizleşmesi) için bkz. Zühtü ARSLAN, “**Postmodern Söylem ve İnsan Hakları**”, AÜSBF Dergisi, C. 56, S. 1, Ankara, 2001, s. 2; AKKAYA, s. 92-95; Modernizm ve postmodernizmin karşılaştırılması hakkında bkz. Ayhan LAFCI, **Postmodernizmi Anlamak**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2002, C. 4, S. 1, Sıra: 3, No: 126, in. <http://isguc.org/?p=article&id=126&cilt=4&sayi=1&yil=2002> (28.06.2015); Mehmet YÜKSEL, **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, 2. bs., Siyasal Kitabevi y., Ankara, 2004, (**Modernite...**), s. 20-21.

⁹⁴³ Postmodernistler bütünlükçü karakteri dolayısıyla ulusu ve ulus devleti eleştirmelerine rağmen politik anlamda toplumu ayakta tutacak ilke ve temeller sunamamışlardır. Çoğu postmodernist görüşün aksine ulus devletler postmodernitenin siyasal alanının en önemli aktörleri olmaya devam etmektedirler. Bkz. Gürsoy AKÇA, “**Postmodernite ve Ulus Devlet**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 2, Afyon, Aralık 2005, s. 232; “Özcü bakış açıları herhangi bir yapıyı, tek bir taşıyıcı temelle açıklamayı, anlamayı benimser, ilke edinir.” Bkz. ÇOTUKSÖKEN, **Felsefe**, s. 240, Modernliğin özcü olarak suçlanması hakkında bkz. age, s. 244; Modernizm-geleneksel olan arasındaki karşıtlık ve eleştirisi için bkz. Tage LINDBOM, **Demokrasi Miti**, Çev. Ömer Baldık, İnsan yayınlar, İstanbul, 1998, s. 30 vd; Postmodernizme yol açan gelişmelerin tek ve mutlak bilim anlayışının reddedilmesiyle başladığı hakkında bkz. Murat YÜKSEL, **Hukuka Postmodern Yaklaşım**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010, (**Postmodern Yaklaşım**), s. 15; “Modern hukuk devletinin monist yapısı, doğal olarak, diğer

modern dünyayı oluşturan sosyal bilimler, sanat, edebiyat hatta müzik bile “Klasik Fizik” olarak adlandırılan Newton Fiziği’nin kuralları çerçevesinde şekillenmiştir⁹⁴⁴. Klasik Fizik’te ise tek bir doğru vardır; ya siyah ya da beyazdır, gri yoktur⁹⁴⁵. Bu anlayışın siyaset bilimindeki karşılığı toplum mühendisliği ve ideolojilerin keskinliği olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁴⁶. 1920’li yıllarda ortaya çıkan parçacık ya da kuantum fiziğinde ise tek doğru yoktur. Kuantum fiziğinde ışığın hem dalga serileri hem de cisimcik bölüklerinden oluştuğunu saptayan deney, dönüm noktası olmuştur⁹⁴⁷. Kuantum fiziğinin bir yansıması olarak görülen “holistik” düşünceye göre “bütüncü” ya da “küresel” dünya görüşünün gerçekleşeceği öngörülmektedir. Buna göre “madde”yi yeryüzündeki yaşamın bütünü olarak yorumlamamız halinde sadece insan ırkının değil; milletlerin değil; tüm canlı çeşitlerinin, birbirlerinin yaşamlarıyla örülü birlikteliklerini gözetmek durumunda olduğumuz sonucuna varılabilir⁹⁴⁸. Bu düşünceden çıkan sonuca göre, “hiçbir ulusun yaşam biçimini diğerinden daha temel, dolayısıyla daha vazgeçilmez, dolayısıyla daha üstün olmadığı”dır⁹⁴⁹.

Kozmopolis düşüncesinin küresel çağda yansıması küresel devlet olarak isimlendirilebilir. Çünkü kozmopolis nihayetinde tüm dünyanın tek bir siyasal iktidar çatısı altında birleşmesi gerektiğini ifade eden bir düşüncedir. Küreselleşme ile birlikte

‘tek’lerle birlikte ‘tek hukuk sistemi’ni de getirmiş ve süreç içerisinde kendisiyle birlikte büyütüp karmaşıklaştırmış ve soyutlaştırmıştır.” Bkz. Mehmet YÜKSEL, **Modernite...**, s. 111.

⁹⁴⁴ ALATLI, s. 1795; Akkuş, “Modern egemenlik düşüncesinin belli bir sistem içinde kavramsallaştırılması, matematikte ve doğal bilimlerde yeni ve kapsayıcı sistemlerin oluşturulduğu 17. yüzyıl siyasi düşüncesinin bir ürünü olacaktır. Görüleceği gibi, matematik ve doğal bilimlerdeki devrim siyasi ve hukuki kuramları doğrudan etkilemiştir.” tespiti ile farklı bir açıdan da olsa bu yaklaşımı desteklemektedir. Bkz. AKKUŞ, s. 11-12; Newton’un etkisi hakkında bkz. Jacqueline RUSS, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi**, 2. bs., Çev. Özcan Doğan, Doğubatu y., Ankara, 2012, s. 227-229.

⁹⁴⁵ ALATLI, s. 1796; Bilimsel düşüncenin oluşan kalıplar içerisinde yön bulduğu düşüncesinin, genel olarak Aydınlanma’nın da en büyük rahatsızlığı olduğu hakkında bkz. Burak TURNA, **SistemA**, 3. bs (yayınevinde ilk), Profil y., İstanbul, 2011, s. 65; Kesin ve nesnellik için bkz. Mehmet YÜKSEL, **Modernite...**, s. 182.

⁹⁴⁶ ALATLI, s. 1796.

⁹⁴⁷ ALATLI, s. 1796-1797.

⁹⁴⁸ Holistik düşünceye göre; ne kadar bölünürse bölünsün, maddenin temel olarak nitelendirebileceğimiz bir parçasının olmadığı, bütünün birbiriyle örülü olayların devingen ağı olarak değerlendirilmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Bkz. ALATLI, s. 1799.

⁹⁴⁹ ALATLI, s. 1799.

kozmpolisin ifade ettiği anlamı karşılayacak bir kavram olarak “küresel devlet” kavramı seçilmiştir. Gerçekten de küresel devlet özü itibariyle Stoacılarıdaki kozmpolis kavramının günümüzdeki karşılığıdır. Küresel devlet kavramı kozmpolis yerine kullanılırken, kozmpolisin günümüze uyarlanması da hedeflenmiştir. Küresel Devlet tamamen bir kurgu ve devlet teorisi çerçevesinde ideal devlet yapılanması olarak ele alınmıştır.

Küresel devlet düşüncesinin daha iyi ve somut bir şekilde anlaşılabilmesi için “insana” ait kavramlardan da faydalanılarak kastedilenin aydınlığa çıkmasına çalışılacaktır. Gerçekten de devlet ile insan arasında benzerliklerin olduğu tarih içerisinde Platon’dan beridir sürekli olarak dile getirilmiştir⁹⁵⁰. Farabi de devletin örgütlenmesinde; tıpkı insan vücudunun kalp tarafından hareket ettirilen organize bir bütün olması gibi devletin de aynı tarzda şekillendirilip, düzenlenmesi gereği üzerinde durmuştur⁹⁵¹. Bodin ise “nasıl her bir organ kendi görevini yerine getirdiğinde tüm vücut sağlıklı oluyorsa, aileler doğru yönetilirse devlette de her şey yolunda gider...”⁹⁵² demiştir. Diğer yandan İbn-i Haldun devletlerin de tıpkı insanlar gibi doğup, büyüyüp, ölmeye mahkum olduklarını, insanlar gibi devletlerin de birbirlerini takip ettiklerini belirtmiştir⁹⁵³. Rousseau ise siyasal beden ile insan bedeni arasında analogi kurarak, nasıl ki insan kendi bedenine bile bile zarar vermezse genel iradenin de kendini oluşturan kişilere (bütüne) zarar vermeyeceği üzerinde durmuştur⁹⁵⁴.

Devlete kişilik atfedilmesi günümüzde de geçerli olan bir düşüncedir. Devlet tüzel kişi olması dolayısıyla ona dahil kişilerden ayrı bir hak sahibi olabilir, borçlara

⁹⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., FARABİ, **İdeal Devlet**, s. 101; OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 51-63; Talip KABADAYI, “Platon ve Farabi’de İdeal Devlet”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI, S. 2, Afyon, Aralık 2004, s. 238 vd.

⁹⁵¹ FARABİ, **İdeal Devlet**, s. 102; Robert HAMMOND, **Farabi Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi**, Çev. Gülnihal Küken/ Uluğ Nutku, Alfa y., İstanbul, 2001, s. 74; Devlet ile insan vücudu arasındaki benzeşme hakkında bkz. FARABİ, **Fusulü’l-Medeni ve Tenbih**, s. 62-63; FARABİ, **İdeal Devlet**, s. 101 vd.; BAYRAKLI, s. 132-133.

⁹⁵² BODİN, s. 846.

⁹⁵³ İbn HALDUN, **Mukaddime C. I**, 2. bs., Haz. Süleyman Uludağ, Dergah y., İstanbul, 1988, (C. I), s. 504-508; OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 247-248.

⁹⁵⁴ ROUSSEAU, **Siyasal- Ekonomi**, s. 145; ATAKAN, s. 215.

ehil olabilir ve sözleşmelerde taraf olabilir⁹⁵⁵. Devletle insanın benzeşen yönlerinin olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir; fakat devlet ile insanın aynı olmadığı da yine aynı sağlamlıkla doğrudur. Devletin soyutluğunu insan zihninin daha iyi kavraması açısından insandan misal verilmesi; devleti anlamlandırmakta yardımcı olabilir. Bundan dolayı küresel devlet açıklanırken de insan üzerinden örnekler verilerek daha anlaşılır olmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede devletin yalnızca fiziksel özellikleri bakımından insana benzetilmesi yeterli değildir. Devletin aynı zamanda manevi yönden de insana benzetilebilir. Hiç kimse zalim bir insanı sevmez. Bir kimsenin sürekli kendi çıkarları peşinde koşması, cimri olması, diğer insanların zararına olup olmadığını dikkate almadan hareket etmesi, insanları birbirine düşürmesi gibi özelliklerin bir veya birkaçı bir kimsede bulunması halinde diğer insanlar tarafından hoş karşılanmayan bir insan profili ortaya çıkmıştır. Bir insanda istenmeyen ve sevilmeyen özelliklerin devlette kullanılmasının normal karşılanması bir tezattır. Örneğin “devletler arasında ebedi dostluklar değil ebedi çıkarlar vardır” sözü bu çarpık anlayışın bir tezahürüdür⁹⁵⁶.

Devletin manevi kişiliğini oluşturan bu husus; devletin nasıl yönettiği ve insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkar. Günümüzde devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde de bu husus ortaya çıkmaktadır. Devletin insanlığa uygun hareket etmesi halinde; “iyi” bir devlet olabilir⁹⁵⁷.

Küresel devlet yepyeni bir dünya inşasına karşılık gelmektedir. Postmodernizm sanki Eski Yunan’da site (polis) anlayışı sonrası ortaya çıkan ekollerden Epikürcülüğe⁹⁵⁸ benzeşirken; küresel devlet Stoacılıkla benzeşmektedir. Epikürcülüğün; bireyci

⁹⁵⁵ Devletin manevi kişiliği ve tarihi gelişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 840 vd; Devletin hukuki kişiliği ve sonuçları için bkz. Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, 12. bs., Beta y., İstanbul, 2007, s. 120-121.

⁹⁵⁶ İlgili söz için bkz. Çağrı ERHAN, “**Uluslararası İlişkilerde Çıkarlar Ön Plandadır**”, in. <http://www.usak.org.tr/print.php?id=796&z=6> (18.04.2015), aynı yazı 18 Ağustos 2009 tarihli Türkiye Gazetesi’nde de yayınlanmıştır.

⁹⁵⁷ Farabi, devleti canlı bir organizmaya benzetmiştir ve faziletli medinenin ortaya çıkabilmesi için yöneticide adaleti ve adalet ehlini sevmesi gibi özelliklerin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. FARABI, **İdeal Devlet**, s. 108; OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 237-241; BAYRAKLI, s. 55-57.

⁹⁵⁸ Kurucu Epiküros’un (M.Ö. 342-271) politik yüzünün, bir bütün olarak toplumsal yaşama, genel kanılara ve inançlara getirdiği eleştirel bakışında aranması gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. TÜRK, s. 160.

düşüncesi, kişinin mutluluğunu kalabalıklar içinde değil kendisinde araması gibi görüşleri⁹⁵⁹; postmodernizmin ile “bireyciliğin ikinci devrimi⁹⁶⁰”ne dönüşmüştür. Stoacılığın, kozmopolis düşüncesi ise küresel devlet düşüncesine doğrudan kaynaklık etmektedir. Stoacılığın Büyük İskender’in fetihleriyle bir nebze hayata geçtiği göz önünde bulundurulduğunda küresel devletin de hayat bulma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Ulus devletin restorasyon ile çağımıza uyarlanması ya da ulus devlet temeline sadık kalınarak devletin yeniden inşası olarak küresel devlete bakmak da mümkün gözükmemektedir. Küresel devletin apayrı temelleri ve mantalitesi vardır. Aynı şekilde Marksist bir yaklaşım da küresel devlet için doğru bir yaklaşım değildir. Zaten Marksizm nihayi hedefinde devletsiz bir toplum hayal etmektedir⁹⁶¹. Küresel devlet ise adı üzerinde bir devlet yapılanmasıdır; Ploreterya diktadörlüğü de hiç değildir.

Küresel devlet her ne kadar benzer kavramlar ile tanımlansa dahi bu kavramların içeriği ve verilen anlam bakımından, diğer bütün devlet çeşitlerinden farklıdır. Küresel devlet ile birlikte çağımızda karşılaştığımız pek çok sorunun cevabına ulaşmış oluruz. Yanı sıra pek çok tartışma da anlamını kaybetmektedir.

3. Unsurları Bakımından Küresel Devlet Düşüncesi

Küresel devlette ne adına yönetiyorsun sorusuna verilen cevap; “insanlık” adına yönetiyorum şeklinde olmalıdır. Böylece hem egemenliğin kaynağı hem de insan unsuru olarak “insanlık” çift taraflı bir fonksiyon ifa etmektedir. “İnsanlık” kavramı, kendisine yeni manalar yüklemek gerekmez, tüm bu fonksiyonları yerine getirebilecek anlamları bünyesinde barındırmaktadır.

⁹⁵⁹ UYGUN, *Devlet*, s. 135.

⁹⁶⁰ Rukiye AKKAYA KİA, *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, Beta y., İstanbul, 2006, (*Egemenlik ve Hukuk*), s. 73.

⁹⁶¹ GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 288; Ayrıca siyasal erkin bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek üzere örgütlenmişerki olarak görülmesi hakkında bkz. Karl MARX/ Friedrich ENGELS, *Komünist Manifesto*, Çev. Levent Kavas, 3. bs., İthaki y., İstanbul, 2006, s. 115-117.

İnsanlık kelimesi sözlükte “1. İnsan olma durumu, insaniyet. 2. İnsanca davranma... 3. İnsanların tümü, beşeriyet... 4. Doğru dürüst insana yakışır durum, adamlık, âdemiyet. 5. İnsanı insan yapan, insanın doğasını oluşturan niteliklerin hepsi... 6. İnsanın değerini, saygınlığını veren öz, insana yaraşır yaşama ve düşünme ilkesi, insaniyet... 7. İnsanı sevme, insan sevgisi, insancıl olma...”⁹⁶² şeklinde tanımlanmaktadır. Ne adına yönetiyorsun sorusuna cevap olarak verilen “insanlık” kavramı da kelimenin tüm anlamlarını kapsayan bir içeriğe sahip olmalıdır. Yoksa “insanların tümü, beşeriyet” anlamında bir “insanlık”tan bahsetmek doğru gözükmemektedir. İşte burada bir nüans ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; ne adına yönetiyorsun sorusuna insanlık adına cevabı verilerek; egemenliğin insanların tümü, beşeriyete ait olduğu teyit edilmiş olur. Küresel devletin insan unsurunu da böylece bütün insanlar oluşturmaktadır. Diğer yandan ise hayatın olağan akışı içinde insanlığa uygunluk/insanlığın ne olduğu, herkes tarafından tespit edilebilecek bir nitelik arz etmektedir.

Küresel devlette tüm insanlar vatandaş olunca; bu durum devletin meşruiyetine sağlam bir zemin teşkil eder. Küresel devletle birlikte bütün insanlar eşit şekilde küresel devletin vatandaşları olmaları dolayısıyla, günümüzde yaşanan pek çok sıkıntı da aşılmış olacaktır. Ulus devletler için vatandaşlığın tespiti, iptali, çoklu vatandaşlık ve yabancıların durumu gibi pek çok konu küresel devlet için önemsiz hale gelmiş olacaktır. Diğer taraftan insan unsurunu bir arada tutmak için ulus devletlerin gösterdikleri çabaların⁹⁶³ küresel devlet için bir işlevi bulunmamaktadır. Fakat küresel devlet de dünya içinde nüfus hareketliliğini kontrol altına alma, kaosa yol açmadan idare etme sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Ayrıca ulus devletler kendi sınırları içinde veya dışarıda vatandaşına karşı görevlerini yerine getirdikten sonra diğer ülke vatandaşları bir yere kadar ulus devletleri ilgilendirmemektedir. Sorumlulukları sınırlı olan ulus devletten, küresel devlete gelindiğinde küresel devletin sorumluluğunu taşımadığı bir insan olmaması dolayısıyla; küresel devleti omuzlarına ağır bir yükte

⁹⁶² TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 1197.

⁹⁶³ Uluslaştırma olarak ifade edilebilecek bu tip çabalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERÖZDEN, s. 125-129; Ayrıca uluslaşma süreci hakkında bkz. Ö. AKBULUT, s. 24 vd; Uluslaşmada okulun rolü için bkz. A. AKINCI, s. 68.

yüklenmiş olmaktadır. Hem bu ağır yükün hem de müthiş insan potansiyelinin; insani değerler çerçevesinde idare edilmesi esas önemli olan noktadır.

Küresel devlette egemenlik insanlığa ait olmalıdır. Küresel devletin yönetim anlayışının temeli de insanlıktır. Egemenliğin kullanılmasının sınırı herkes için eşittir ve insanlık olarak belirlenmiştir. Böylece nasıl ki ulus devlet, ulusu adına hareket ediyorsa küresel devlet de insanlık adına yönetir. Diğer taraftan insanlık yukarıda da ifade edildiği gibi sadece bütün insanlar, beşeriyetin tümü manasına gelmemektedir. Aynı zaman da insan onuru çerçevesinde insan haysiyetine uygun davranmayı da kapsamaktadır. Böylece egemenliğin sınırı da kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır ki o da yine insanlıktır.

Gerçekten de insanlık adına yönetiyorum cevabı; yönetene “insaniyete” uygun yönetme yükümlülüğü de yüklemektedir. Böylece asgari insan onuruna⁹⁶⁴ uygun bir yaşamı her bir vatandaşına sağlama yükümlülüğü küresel devletin asli görevi haline gelmiştir. Artık devlet başta sosyal haklar⁹⁶⁵ olmak üzere yükümlülüklerini; “mali imkanlar” ölçüsünde yerine getirme⁹⁶⁶ kolaylığına sahip olamayacaktır. İnsan haklarının tarihsel gelişim süreci⁹⁶⁷ öncelikle kişisel hakların daha sonra siyasi hakların

⁹⁶⁴ İnsan onuru kavramı için bkz. Nihat BULUT, “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış”, EÜHFD, C. XII, S. 3-4, Erzincan, 2008, (İnsan Onuru), s. 1 vd; Tekin AKILLIOĞLU, İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, 2. bs., İmaj Kitabevi y., Ankara, 2010, s. 3 vd.

⁹⁶⁵ Sosyal hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat BULUT, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, Oniki Levha y., İstanbul, 2009, (Sosyal Haklar), s. 40 vd; Bülent ALGAN, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin y., Ankara, 2007, s. 25 vd.

⁹⁶⁶ 1982 Anayasası’nın 65. maddesi şu şekildedir; “**XIII. Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları (*)**
MADDE 65- (Değişik: 3/10/2001-4709/22 md.)

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

* Bu maddenin kenar başlığı, “XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı” iken, 3/10/2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanunun 22 nci maddesiyle değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.” bkz. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (21.02.2015); Ayrıca bkz. Münci KAPANİ, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 3. bs., Bilgi y., Ankara, 1996, (İnsan Hakları), s. 31.

⁹⁶⁷ Bkz. ALGAN, s. 33 vd; Bahri SAVCI, İnsan Hakları Kanunilik Yoluyla Korunması, AÜSBF y., Ankara, 1953, s. 4 vd; Küreselleşmenin sosyal hakları aşındırıcı etkisi için bkz. A. Tanık GÜMÜŞ, “Küreselleşme Sürecinde İnsan

devletin temel koruması altına alındığını göstermektedir. İnsan haklarının sert çekirdeğini bu haklar içinde bulunduğu da bir gerçektir. Küresel devlet ile birlikte sosyal haklar “sert çekirdek” içinde yerini alabilecektir. Böylece egemenlik gerçek manada hem ahlaki hem de hukuki bir temele kavuşmuş olacaktır. Kendi başına bir değer olarak özgürlük de yine insanlık temelinde ele alınabilir. Özgürlüğün insanlığa uygun şekilde kullanılması ile gerçek anlamda özgürlük sağlanabilir. Sınırsız özgürlüğün varolamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, özgürlüğün gerçek sınırına ise insanlık temelinde ulaşılabilir. Küresel devletin özgürlük için sunduğu fırsat da bu şekilde anlaşılmalıdır.

Diğer taraftan “insanlığa karşı suç” kavramıyla birlikte, insanlığın varlığının kabulü ve kendisine karşı suç işlenebilen evrensel bir kavram olarak “insanlığın” korunması iradesine işaret edecek düzenlemeler ortaya çıkmaya başlamıştır⁹⁶⁸.

Dünya devletinin arkasındaki mantık Heywood’un tespitine göre; devletin klasik liberal meşrulaştırmasıyla aynıdır: sosyal sözleşme teorisi. Tıpkı farklı çıkarlara sahip bireyler arasında düzen ve istikrarı sağlamanın tek yolunun egemen bir devlet kurulması olduğu gibi her biri kendi ulusal çıkarını takip eden devletler arasında uluslararası çatışmayı önlemenin tek yolu üstün bir dünya gücü kurmaktır⁹⁶⁹. Fakat ulusal çıkarları bunu gerektirdiği için bir çatı altında buluşacak devletler, ulusal çıkarları çatışma yönünde olduğunda o çatının altından çıkabilirler. Sosyal sözleşme teorisi en nihayetinde bir teoriKüresel devleti kuran irade ilk seferde nasıl insanların iradesi ise; yine aynı irade ile küresel devlet kurulabilir. Asıl muhatap olarak insanların görülmesi daha sağlıklı bir yaklaşımdır. Çünkü devletin ya da devleti yöneten karar vericilerin çıkarları ile halkın çıkarları her zaman örtüşmeyebilir. Hele küresel devlet söz konusu olduğunda; halkı umursamayan bir yönetim anlayışının küresel devlete evet demesi düşünülemez.

Haklarının Sosyal ve Ekonomik Boyutu”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, (Küreselleşme), s. 492 vd.

⁹⁶⁸ DELMAS-MARTY, s.7-8. Ayrıca bkz. yukarıda Uluslararası Ceza Mahkemesi başlığı.

⁹⁶⁹ HEYWOOD, s. 218-219.

Tüm dünyayı tek bir otorite altında birleştirmek çabasının uluslararası sistem bakımından yeni bir eğilim olmadığı; Büyük İskender, Şarlıman, Moğol İmparatorlarının, Napolyon'un tutum ve özelemlerinin aslında dünyayı tek bir çatı altında birleştirmek olduğu ifade edilmiştir⁹⁷⁰. Hatta sıralamaya Wilson, Hitler ve Stalin de katılmıştır⁹⁷¹. Gerçekten de Antik Yunan'da Stoacı düşünürlerden beri dünyanın tek bir çatı altında birleştirilmesi hakkında düşünsel temeller oluşturulmuştur. Dünyaya hakim olacak bir devlet fikri yeni sayılmaz ancak insanlığa hizmetkar olacak bir devlet ancak küresel devlet olabilir.

II. KÜRESELLEŞMENİN TERS ETKİSİ: YERELLEŞME

A. Genel Olarak

1. Tarihsel Arka Plan

Dünya tarihinde, özellikle Batı'nın siyasal gelişim süreci içerisinde burjuvanın konumu önemli bir yer işgal etmektedir⁹⁷². Feodalite döneminde parçalı siyasal yapısı⁹⁷³ ticareti güçleştirmekteydi. Özellikle özgürlükler, vergi ve yargılama sistemi açısından ortada olan farklılıklar burjuvanın ayağına bağ olmuştur⁹⁷⁴. 16. yüzyıldan itibaren ekonomik yapıya ağırlığını koyan burjuvazi, bu bağlardan kurtulmanın yolunu kralla işbirliği yaparak kamu düzeninin sağlanması ve mülkiyet hakkının güvenceye alınması konusunda uzlaşmaya vararak bulmuştur⁹⁷⁵. İşbirliğinin sağlanması kralların da faydasına idi⁹⁷⁶. Buna göre burjuva elindeki parasal gücü ile monarşinin yanında olacak, karşılığında her gittiği yerde vergi vermekten kurtulacak; mülkiyetini koruyacak haklar elde edecektir. Krallar ise merkezi bir devletin kurulması için gerekli asker ve bürokratların maliyetini karşılayabileceklerdi. Fakat aradan geçen zaman içinde kralların keyfi tutumları, mülkiyet hakkını başta olmak üzere hak ve özgürlükleri

⁹⁷⁰ GÖNLÜBAL, s. 33.

⁹⁷¹ GÖNLÜBAL, s. 33.

⁹⁷² Burjuvanın ortaya çıkışı hakkında bkz. GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 73-74.

⁹⁷³ UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 390.

⁹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZE, *Siyasal Düşünceler*, s. 76-77; UYGUN, *İnsan Onuru*, s. 49.

⁹⁷⁵ AKAD, *Siyasal Kültür*, s. 10.

⁹⁷⁶ RUHİ, *Sieyes*, s. 27.

yeterince güvence altına almamaları/alamamaları nedeniyle burjuva ile ters düştüler⁹⁷⁷. Burjuva bu kez yanına halkı da alarak 1789 Fransız Devrimi ile birlikte monarşiler dönemine son verilmesini sağladı⁹⁷⁸.

Monarşilerin yıkılmasından sonra kurulan ulus devlet modeli ile egemenliğin kaynağı gökyüzünden yeryüzüne indirildi. Egemenliğin kaynağı ilahi olmaktan çıkarılarak millete/ulusa dayandırıldı. Toplum devrimi yapan ve egemen olan burjuvazinin istek ve gereksinimleri doğrultusunda yeniden örgütlenmiştir⁹⁷⁹. Bu örgütlenme ise sınırları, bayrağı, halkı belli bir ulus-devlet ve parlamenter demokrasiye dayalı bir siyasal rejimden oluşmuştur⁹⁸⁰.

Sömürgecilik, Sanayi ve Ticaret Devrimleri ile birlikte iyice zenginleşen burjuva çalışma koşulları ve sosyal haklar noktasında uğranılan adaletsizlikler dolayısıyla yeni yeni ortaya çıkan işçi sınıfı ile çıkar çatışması içine girmiş oldu. Böylece kanlı çatışmalar, ayaklanmalar yerine düzenli toplumun yararına inanan ve kamu düzeninin sağlanmasını yatırımlarının geleceği için vazgeçilmez olarak kabul eden burjuvazi; sonunda haklar kategorisinin genişletilmesine mecbur kalmıştır⁹⁸¹. Gerçekten de burjuvanın ana karakterinden biri olan değişim/dönüşüm becerisi ile 1848 Fransız Anayasası'nda yansımaları bulan sosyal haklar tanınarak daha büyük kayıplar yaşamaktan kurtulmuştur. Böylece anayasalara sosyal haklar listelerinin alınması ve bunların uygulanabilmesi için gerekli ortamın hazırlanması görev olarak devlete yüklenerek sistem içinde çözüm üretilebilmiştir⁹⁸².

⁹⁷⁷ Monarşinin burjuva tarafından ortadan kaldırılması hakkında bkz. RUHİ, **Sieyes**, s. 27 vd; Ayrıca bkz. GÜMÜŞ, **Küreselleşme**, s. 470-471.

⁹⁷⁸ RUHİ, **Sieyes**, s. 27. Ağaogulları, devrimin nedenini “kabaca, ‘burjuvazinin feodal sistemle uyumsuzluğu’” olarak belirtir. Bkz. AĞAOĞULLARI, **Ulus-Devlet**, s. 173; 1789’un şahıs egemenliğini yıkıp milli egemenliğin kurulduğu vurgusu için bkz. ÖZBUDUN, s. 90.

⁹⁷⁹ HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 49.

⁹⁸⁰ AKAD, **Küreselleşme**, s. 27.

⁹⁸¹ AKAD, **Siyasal Kültür**, s. 13; Sosyal ve ekonomik hakları doğuran dinamikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. GÜMÜŞ, **Küreselleşme**, s. 474 vd.

⁹⁸² AKAD, **Küreselleşme**, s. 27.

Marksist düşüncenin mülkiyet ile ilgili düşünceleri burjuvanın sosyal hakların geliştirilmesi yönünde adımlar atılmasına ön ayak olmasında etkili olmuştur. Üretim araçlarının mülkiyetinin kamuya ait olması görüşü başta olmak üzere mülkiyet üzerindeki hakimiyetini kaybetme tehlikesinin baş göstermesi ve bunun SSCB'nin 1917'de kurulması adeta burjuvayı "ölümü görüp sıtmaya razı olma" noktasına getirmiştir⁹⁸³. Böylece sosyal haklar listesi zaman içinde giderek genişlemiş ve tabana yayılmaya çalışılmıştır. Yoksa tek başına amacı kâr etmek olan bir düşünce yapısına sahip olan burjuvanın kârını düşürecek girişimlere rıza göstermesi beklenemezdi. Günümüze geldiğinde küreselleşmeyle birlikte artık burjuvanın sosyal haklar kamburunu sırtından atmak istediğine şahit olmaktadır⁹⁸⁴. Yoksa küresel şirketlerin vergi, işçi ücretleri, iş güvenliği ve sosyal haklar alanında en düşük maliyetli ülkelerde üretim yapma yolunu seçmelerinin başka izahı görünmemektedir.

Ülkeleri yabancı sermaye gelmesi yoluyla ekonomilerinin düzeyinin yükseleceği anlayışı çerçevesinde hukuki ve siyasi düzenlemeler yapmaya yöneltmektedirler. Ancak bir dahaki seçimlerde seçilip seçilmeme noktasında ulusun tercihine ihtiyaç duyan seçilmiş temsilciler yine de burjuvayı tam olarak tatmin etmemektedir. Tahkim uygulamaları⁹⁸⁵, bağımsız idari otoriteler⁹⁸⁶ ve uluslararası

⁹⁸³ Bülent TANÖR/ Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14. bs., Beta y., İstanbul, 2014, s. 102.

⁹⁸⁴ İnsan hakları noktasında iki yüzlülükle karşı karşıya olduğumuz ve gelişmiş ülkelerin birinci kuşak haklar noktasında diğerlerine baskı yaparken ikinci ve üçüncü kuşak hakların şirketler eliyle öğütüldüğü tespiti için bkz. A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 911; Uygun, 1970'li yıllardan itibaren liberal demokratik ülkelerde, sosyal hakların onurlu bir yaşam sürdürmek için getirdiği güvencelerin gerilediğini ve bu gerilemenin küreselleşme süreciyle devam ettiğini ifade etmektedir. Bkz. UYGUN, **İnsan Onuru**, s. 56.

⁹⁸⁵ Tahkim konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Rasih YEĞENGİL, **Tahkim**, Cezaevi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 1 vd.; Cemal ŞANLI, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, 5. bs., Beta y., İstanbul, 2013; s. 243 vd.; Ziya AKINCI, **Milletlerarası Tahkim**, 2. bs., Seçkin y., Ankara, 2007, s. 9 vd.; Mustafa ERKAN, **Milletlerarası Tahkimde Yetki Sorunları**, Yetkin y., Ankara, 2013, s. 23 vd.; Burak HUYSAL, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik**, Vedat Kitapçılık y., İstanbul, 2013, s. 7 vd.

⁹⁸⁶ Bağımsız idari otoriteler ve küreselleşme arasındaki bağ "1945 sonrasında biçimlenen sorumlu ve müdahaleci devlet anlayışının terk edilerek 'üretici', 'müdahaleci' devletten hakem devlete geçilmesi; ekonominin pazar güçlerine bırakılması ve devletin serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işlemesi için gerekli önlemleri alması" ve devletin bizatihi kendisinin bir işletme gibi ele alınarak işletmecisi bir anlayışla yönetilmesi olarak ifade edilmiştir. Bkz. URAN, s. 43; Ulusoy, uluslararası yatırımları çekebilme amacının da bağımsız idari

kuruluşlara olan üyelik ve antlaşmalar yoluyla; demokratik seçimlerin getirdiği belirsizlikleri, burjuva açısından bir nebze de olsa aşılmasına imkan tanımıştır. Fakat büyük ve güçlü ulus devletler artık yeni adı küresel sermaye olan burjuva için ayak bağı haline gelmiştir.

Modern kapitalizmin hiçbir zaman, devlet yapılarının nasıl bir kimliğe ve ideolojiye sahip olduğuna bakmamıştır. Bir devletin totaliter, faşizan, teokratik veya demokratik olması önemli değildir. Kendine has yasalara sahip olan bu sistem nezdinde tek genel geçer unsur; mevcut devlet yapısının, işleyişinin, kanun ve kurumlarının ülke içindeki pazar veya piyasasında, kapitalizmin rahat dolaşımına ve sınırsız kâr birikimine engel çıkarmamasıdır⁹⁸⁷. Eğer ki devlet kapitalizme alternatif teşkil edecek herhangi bir oluşuma karşı devlet yaptırımları kullanarak ket vurmaya kalkarsa; düşman olarak yerini almış demektir.

Gerçekten de küresel kapitalizmin ölçek ekonomisini genişletmekteki ısrarının sonucu olarak; liberal-kapitalist ideoloji tarafından ulus devlet yegane engel olarak görülmektedir⁹⁸⁸. Yeni durumda daha zayıf ve sermayeden kaynaklanan para gücünü kullanarak yön verilebilecek mikro devletlerin kurulması temel hedef gibi durmaktadır. Dünyada devletleşmeyi bekleyen 5-10 bin civarında etnik grubun varlığından söz edilmesi⁹⁸⁹ de bu hedefe matuf bir tespit olarak değerlendirilebilir.

otoritelerin oluşturulmasında etkili olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ali ULUSOY, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Turhan Kitabevi y., Ankara, 2003, s. 7.

⁹⁸⁷ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akîbeti**, s. 11-12.

⁹⁸⁸ Davut ATEŞ, “**Ulus Devletin Siyasal Meşruiyeti: Küreselleşmenin Yansımaları**”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF ESAD, Y. 3, C. 3, S. 2, Bolu, Güz 2007, in. <http://www.iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/issue/view/22> (14.04.2015), s. 33.

⁹⁸⁹ Doğan GÖÇMEN, “**İnsanlığın Büyük Toplumu ve Ebedi Barış**”, in. https://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/07/insanligin_buyuk_toplumu_ve_ebedi_baris2.pdf (18.04.2015), s. 3.

2. Postmodernizmin Etkisi ve Küresel Projeler

a. Genel Olarak

Postmodernizm, insanlığın günümüzde içinde yaşamakta olduğu çağı isimlendiren ve ifade eden bir kavram olarak görülmektedir⁹⁹⁰. Postmodernizm, modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır⁹⁹¹. Çağımızda farklı kültürel uğraşların verildiği, çok kültürlülüğün yaşandığı ve büyük öykülerin yeniden kurulduğu; postmodern bir çağdan geçmektedir⁹⁹². Modernizmin özelliği ve ilerlemeyi temele alan tutumuna, bilgiye duyduğu aşırı güvene, insanın her yerde aynı olduğu inancına karşı çıkıp; evrensel ben yerine yerel beni, birlik ve tutarlılık yerine çelişki ve farklılığı ön plana çıkararak bir anlayıştan hareket eden postmodernizm, yeni oluşan kültürel koşulları açıklayıp, olumlayan bir öğretiyi olarak karşımızda durmaktadır⁹⁹³. Yerelleşme olgusunu ve öngörülerini açıklarken de postmodernizmin bu özelliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Postmodern toplumda kamu yönetimi tüm partilerle, vatandaşlarla ve yöneticilerle açık biçimde diyalog içinde olmalıdır. Aynı zamanda demokratik, insan haklarına saygılı, temel işlevlerini yerine getirirken meşru hareket eden, aşırı

⁹⁹⁰ Hakan SAROĞLU, **Postmodernizmin Yönetim Bilimine Katkıları**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 5; Küreselleşmenin postmodern kültür zemininde işleyen süreç olması hakkında bkz. A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 890.

⁹⁹¹ TDK, **Türkçe Sözlük**, postmodernizm, s. 1941; Postmodernizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nejat BOZKURT, **20. Yüzyıl Düşünce Akımları (Yorumlar ve Eleştiriler)**, 2. bs., Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 439 vd; Robert BARSKY, “**Postmodernity**”, in. **Encyclopedia Of Postmodernism**, Edit by Victor E. Taylor and Charles E. Winqvist, Published by Routledge, London, 2004, s. 304-308; HARVEY, s. 54 vd.; Cevizci XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bkz. CEVİZCİ, s. 1269; Murat Yüksel, “Postmodernizm 1970’li yıllarda tekil sorunlara yönelik bir politika olmaktan çıkıp modernitenin ve modernleşmenin daha geniş bir eleştirisine yönelik derinleşme” gösterdiğini ifade etmektedir. Bkz. Murat YÜKSEL, **Postmodern Yaklaşım**, s. 3.

⁹⁹² N. BOZKURT, s. 449, burada büyük öykülerden kastedilen; işçi sınıfının özgürleşmesi ile insanlığın özgürleşmesi (Marx); zenginliğin yaratılması (A. Smith), yaşamın evrimi (Darvin) gibi büyük anlatılardır. bkz. **age**, s. 442-443.

⁹⁹³ N. BOZKURT, s. 450; Farklı tanımlamalar için bkz. Yener ORKUNOĞLU, **Nietzsche ve Postmodernizmin Gerçek Yüzü**, Ceylan y., İstanbul, 2007, s. 135 vd.; Postmodernizmin reddettiği şeyler için bkz. CEVİZCİ, s. 1269-1270.

merkeziyetçilikten uzaklaşmış ve mümkün olduğunca yerelleşmiştir⁹⁹⁴. Postmodern anlayışa göre devlet; yerinden yönetim sistemine sahiptir; bazı işlerini özel sektöre bırakmıştır; büyük ölçüde özelleşmiş, sivilleşmiştir⁹⁹⁵.

Postmodernizme göre ulus devlet aşıldıktan sonra yerel devletleşme, bölgesel devletleşme ve dünyasal devletleşme olgusunun kendiliğinden gündeme geleceği öne sürülmüştür⁹⁹⁶. Ancak küresel sermayenin postmodernizmi teşvik ettiği ve ortaçağın parçalı siyasal yapısına benzer bir devlet örgütlenmesini hayal ettiği⁹⁹⁷ kabul edilebilir bir sav olarak görülse bile dünyasal bir devlet isteği ile küresel devlet isteğini birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü devlet sorumluluk almayı gerektirir, küresel sermayenin ise sorumluluk almadan kâr elde etmeyi hedeflediği ise aşıkardır⁹⁹⁸. Sorumluluğu mikro devletlerin üstünde bırakmak ve bu devletleri de sermaye gücü ile kontrol etmek daha cazip ve kârlı görünmektedir⁹⁹⁹. Gerçekten çokuluslu şirketler ekonomik amaçlı olmalarına rağmen, devletlerin politikalarına yön verebilme yetisine sahip oldukları ve bu manada siyasi bir güce sahip oldukları da yadsınamaz¹⁰⁰⁰.

Her ne kadar ortaçağın parçalı siyasal yapısına benzer bir örgütlenme¹⁰⁰¹ arzulansa da artık ortaçağda olmadığımız da göz önünde bulundurulmalıdır¹⁰⁰².

⁹⁹⁴ F. Neval GENÇ, “Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, TİD, Y. 82, S. 466, T.C. İçişleri Bakanlığı y., Ankara, Mart 2010, s. 152.

⁹⁹⁵ F. N. GENÇ, s. 152.

⁹⁹⁶ Gözde KILIÇ, “Postmodern Devlet Anlayışı”, Aydınlanma 1923, S. 33, 2000, in. <http://www.aydinlanma1923.com/ojs/index.php/AYD23/article/view/105/105> (02.04.2015), s. 4-5.

⁹⁹⁷ G. KILIÇ, s. 4; Buna karşılık postmodernizmin entegrasyonu teşvik ederek uluslarüstü bir entegrasyon süreciyle bloklaşmanın yaşandığı da ifade edilmiştir. Bkz. LAFCI, in. <http://isguc.org/?p=article&id=126&cilt=4&sayi=1&yil=2002> (28.06.2015).

⁹⁹⁸ Kapitalizmde kazanmanın başlı başına bir amaç olduğu ve kapitalist ekonomik zihniyetin kazanç-rekabet ve akılcılık idealinden oluştuğu hakkında bkz. BULUT, **Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, s. 43.

⁹⁹⁹ Aynı yönde bkz. DOĞAN, **Devlet**, s. 354-355.

¹⁰⁰⁰ ÇAKMAK, s. 513.

¹⁰⁰¹ Ortaçağ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SCHULZE, s. 35 vd; Bora COŞAR, **Feodal Toplum (Batı Avrupa Feodal Yapısı ve Osmanlı Feodalitesi)**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 1 vd; Ayhan YALÇINKAYA, “Ortaçağ ve Feodalite...”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Ortaçağ ve Feodalite**), s. 237-250; GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 62 vd; BULUT, **Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, s. 31 vd.

Günümüzde ulaşımda, haberleşmede, iletişim ve internet alanında hasılı teknolojiye daha önce hayal dahi edilemeyecek gelişmeler yaşanmıştır. Günümüzün insanı da artık, ortaçağdaki insan değildir. İnsanlık 1789 Fransız Devrimini görmüş, İmparatorlukların yıkılmasını izlemiş, Sovyetler’de Marksizmin nasıl uygulandığına şahit olmuş ve iki büyük dünya savaşının acılarını yaşamıştır. Tüm bunlar ve burada sayma imkanı olmayan diğer bütün yaşananlar dolayısıyla muazzam bir tarihi hafıza ile karşı karşıyayız. Genel olarak bilinen bu gerçekler karşısında, ortaçağın parçalı siyasal yapısına benzer bir yapı ile karşılaşmak mümkün müdür? Her ne kadar bu soruya cevabı “tarih” verecek olsa da küresel sermayenin arzusunun bu yönde olduğu tespiti hatalı bir tespit değildir. Öncelikle küresel sermayenin elinde gerçekten muazzam bir servet bulunmaktadır. Diğer taraftan parasal gücü kullanabilecekleri, borsalar, medya ve ticaretin serbestliğini güvence altına alan hukuki alt yapı belli bir oranda lehlerine sağlanmıştır¹⁰⁰³. Dünyadaki kurumsal yapı da belli oranda yerine oturmuş gözükmektedir. Bunun yanında genel olarak Batı’nın özelde ABD’nin askeri gücü ve siyasal gücü de eklenince; küresel sermayenin hesabına göre bu yapının kurulmaması mümkün değildir. Aslında günümüzde yaşanan tüm olayları bu bakış açısıyla ele almak gerekir. O zaman kimin hangi safta yer aldığı ve aslında neye hizmet ettiği de daha iyi anlaşılabilir.

¹⁰⁰² Reves, 1945’li yıllarda yazdığı eserinde konuya farklı bir açıdan yaklaşmakta ve 20. yüzyılın derebeylik (feodalite) sistemiyle benzer olduğunu, derebeylikten kurtuluş nasıl ki merkezi krallık etrafında toplanmayla mümkün oldu ise; dünya üzerinde derebeylikler gibi duran ulus devletlerin yol açtığı olumsuzluklardan da ancak dünya hükümeti/ dünya federasyonu ile kurtulunabileceğini ifade etmiştir. Bkz. REVES, s. 31-35; ulus devletlerin yol açtığı olumsuzluklar hakkında bkz. age, s. 42-43.

¹⁰⁰³ Uluslararası ticaretin bağımsız ve kendine özgü alanını ifade eden ve günümüzdeki uluslararası ticaret hukukuna kaynaklık eden “lex mercatoria” hakkında bkz. AKKAYA KİA, **Egemenlik ve Hukuk**, s. 111-113; İlhami ALKAN OLSSON, “**From The State-Centric To Dual Globalist: A Paradigm Shift In International Economic Law**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1, İstanbul, 2010, s. 198-200; Işıl ÖZKAN, **Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014, s. 329 vd.

b. Yönetişim

Gerçekten de günümüzde gündemde olan yaklaşım, küresel devletten çok; küresel yönetim¹⁰⁰⁴ (global governance¹⁰⁰⁵) veya küresel düzen (global order¹⁰⁰⁶) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1989'dan sonra ortaya koyulan bir model olarak yönetim; “devlet toplumu yönetir” savını terk ederek, devlet dışındaki örgütlerin de devlet yönetimine eşit şekilde katılımını öngörmektedir¹⁰⁰⁷. Yönetim (government), kararların resmi kurumlar aracılığıyla toplum için alınmasını ifade ederken; yönetim (governance), kararların müşterek olarak alınması sürecine atıfta bulunmaktadır. Müşterek karar vericiler arasında resmi kurumlar yanında kendi alanlarına giren konularda iş dünyası gibi diğer organizasyonların da dahlini gerekli görmektedir¹⁰⁰⁸. Bu çerçevede yönetimi bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen olarak tanımlamak mümkündür¹⁰⁰⁹. Yönetişim kavramı bugünkü anlamıyla ilk kez Dünya Bankasının 1989 yılında Afrika ülkelerine yönelik hazırladığı raporda kullanılmıştır¹⁰¹⁰. İlgili raporda “good governance (iyi

¹⁰⁰⁴ Yönetişim (governance) kavramı hakkında bkz. Mehmet YÜKSEL, **Yönetişim**, s. 145-161; Yönetişim kavramının ortaya çıkışı ve amacı için bkz. BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 101-104; M. Akif ÖZER, “**Yönetişim Üzerine Notlar**”, Sayıştay Dergisi, S. 63, Ankara, Ekim-Aralık 2006, s. 63 vd.

¹⁰⁰⁵ Brüksel’de bulunan “Global Governance Institute” isimli düşünce kuruluşu hakkında kapsamlı bilgi için kuruluşun internet adresi: <http://www.globalgovernance.eu/> (04.06.2015); Global Governance isimli dergi için bkz. https://www.rienner.com/title/Global_Governance_A_Review_of_Multilateralism_and_International_Organizations (04.06.2015); Bu konu hakkında bkz. Gary P. SAMPSON (ed.), **Role of the World Trade Organization in Global Governance**, United Nations University Press, Printed in Hong Kong, 2001, in. ProQuest ebrary. Web. (4 Haziran 2015).

¹⁰⁰⁶ Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz. SUTER, s. 1 vd.

¹⁰⁰⁷ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 85; Kapsamlı bilgi için bkz. Sonay BAYRAMOĞLU, **Yönetişim Zihniyeti Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, 2. bs., İletişim y., İstanbul, 2010, (**Yönetişim ve İktidarın Dönüşümü**), s. 129 vd.

¹⁰⁰⁸ HAYNES, s. 92.

¹⁰⁰⁹ Ahmet Hamdi AYDIN, **Yönetim Bilimi**, 4. bs., Seçkin y., Ankara, 2011, s. 148; Nuri TORTOP ve Diğerleri, **Yönetim Bilimi**, 7. bs., Nobel y., Ankara, 2007, s. 546.

¹⁰¹⁰ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 86-87; Rapor için bkz. The World Bank, **Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth a long-term perspective study**, Washington, D.C., USA, 1989, in. http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/1999/12/02/000178830_98101901364149/Rendered/PDF/m

yönetişim)” terimini kullanmıştır¹⁰¹¹. İyi yönetişimin bileşenleri olarak, etkin bir kamu hizmeti, bağımsız yargı, modern hukuk düzeni, kamu fonlarının üzerinde etkin bir denetim ve hesap sorma düzeni, yasama organına karşı sorumlu bağımsız denetçi, hukuk devletine ve insan haklarına saygılı kamu yönetimi, özgür basın ve çoğulcu kurumsal yapı ön plana çıkmaktadır¹⁰¹². Böylece küreselleşen dünyaya uygun bir iktidar tarzı, yeni bir devlet anlayışı ile yeni yönetim üslubu geliştirilmesi hedeflenmektedir¹⁰¹³.

Dünya Bankasının, 1997 tarihli “Değişen Bir Dünyada Devlet” adlı raporunda¹⁰¹⁴ küresel ekonominin gereklerine cevap verebilecek, teknolojik değişimlere hızla uyum sağlayabilecek daha etkin ve güçlendirilmiş bir devlet hedeflenmiştir¹⁰¹⁵. Bayramoğlu, DB 1997 tarihli ilgili raporu için “raporun entelektüel söylemine karşın içerdiği temel tezlerin, çok açık bir biçimde, sadece piyasanın korunmasına yönelik olduğunu söylemek gerekir” tespitinde bulunmaktadır¹⁰¹⁶. Gerçekten de, 1997 tarihli raporundan önce DB, devletin yetki ve görevlerinin sivil toplum örgütlerine ve özel sektöre aktarılması gerektiğine vurgu yaparak; sivil toplumun ve piyasanın geliştirilmesini önemli koşullar arasında saymaktaydı¹⁰¹⁷. Ancak 1997 tarihli raporda etkin bir devletin var olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Böylece devlet-sivil toplum-piyasa karşıtlığı giderilerek; devletin güçlendirilmesi ve adeta piyasa için devlet

[ulti0page.pdf](#) (22.05.2015); Ayrıca Dünya Bankasının “Yönetişim ve Kalkınma” adlı 1992 tarihli raporu için bkz. <http://documents.worldbank.org/curated/en/1992/04/440582/governance-development> (22.05.2015).

¹⁰¹¹ Terim için ilgili raporda bkz. s. xii ve s. 61; Ayrıca bkz. Carlos SANTISO, “**Good Governance and Aid Effectiveness: The World Bank and Conditionally**”, The Georgetown Public Policy Review, Volume 7, Number 1, Fall 2001, in. http://www.sti.ch/fileadmin/user_upload/Pdfs/swap/swap108.pdf (22.05.2015), s. 2 vd.

¹⁰¹² Mehmet YÜKSEL, **Yönetişim**, s. 148; CHEVALLIER, s. 128; AYDIN, s. 150; TORTOP ve Diğerleri, s. 562-565; Bayramoğlu’nun , “uluslararası örgüt ve şirketlerin hegemonya kurdukları ‘küresel’ düzlem, bu düzlemin ulusal ve yerel bağları ve bu ağlar ile ‘küresel’ düzlem arasında kurulan ilişkinin yapısı ve işleyiş mekanizmaları, yönetim mekanizmasıyla ilişkilidir.” Bkz. BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 104, tespiti iyi yönetişimin amacının ortaya konulması bakımından işlevsel bir tespit olarak değerlendirilebilir.

¹⁰¹³ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 85; Ayrıca bkz. agm, s. 86-87.

¹⁰¹⁴ The World Bank, “**World Development Report 1997: The State in a Chancing World**”, Published by Oxford University Press, New York, USA, 1997, in. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5980> (22.05.2015).

¹⁰¹⁵ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 92-93.

¹⁰¹⁶ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 97.

¹⁰¹⁷ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 93.

denilebilecek işlevsel bir tamamlayıcılık ilişkisi noktasına gelinmiştir¹⁰¹⁸. Devletin; mülkiyet haklarının korunması, yol, sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerini bile gerçekleştirememesi birçok ülkede büyük krizlere yol açması, devletin daha etkin olmasına yönelik çağrılardan anlaşılmaktadır¹⁰¹⁹. Çünkü en uç örnekler olan Somali, Afganistan ve Liberya gibi devletlerde, devlet tamamen çöktüğünde, uluslararası kuruluşlar dağılan parçaları toparlamak göreviyle baş başa kalmışlardır¹⁰²⁰. Anlaşılan o ki; küresel ekonomik sisteme dahil olmak için bir yönlendirici olarak “devlete” yeniden iş düşmekteydi. Ancak bu devlet esnek ve hızlı olmanın yanında hem sivil toplum örgütleriyle hem de şirketlerle işbirliği içinde olmalıydı¹⁰²¹. Böylece küresel piyasanın ihtiyaçları için işlevsel ve etkin olabilecek bir devlet yapılanması ortaya çıkabilecektir¹⁰²². Fakat asıl hedef “devlet asla piyasanın yerini almaya çalışmamalıdır. Piyasaların başarısızlıklarını düzeltmek için onlarla ortaklık geliştiren fakat onların yerini almayan devletler” olarak özetlenebilir¹⁰²³. Gerçekten de bu tip öneriler, sadece devleti küçültmek ve onu daha etkin kılmak için değil, aynı zamanda toplumda mevcut bulunan güç dengesini hükümetlerden ve kamu sektöründen özel kişi ya da gruplara doğru değiştirmek için tasarlanmaktadır¹⁰²⁴.

¹⁰¹⁸ SUNAY, s. 238; BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 93; Yönetişim, devletle ilgisi olmaya aktörlerin çok sayıda ilişkisinin örülmesinden ibaret değildir, yalnızca ulus devletin çöküşünün işareti de değildir; artık “şirketlerin hizmetindeki bir şirket” olarak görülen devletin “format”ında ve rolünde daha temel bir değişim anlamına gelmektedir. Bkz. Pierre DARDOT/ Christian LAVAL, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 332.

¹⁰¹⁹ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 93-94.

¹⁰²⁰ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 94; HIPPLER, **Politik Konseptler**, s. 8; Somali örneğinde konuyu ele alan bir çalışma için bkz. Wolfgang HEINRICH/ Manfred KULESSA, **Yeni Devletçilik İçin Bir Fırsat Olarak Devletlerin Yıkılması? Somali ve Somaliland Örneği**, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 69 vd.

¹⁰²¹ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 94.

¹⁰²² BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 95.

¹⁰²³ 1997 tarihli The World Bank, **The State in a Chancing World** raporu, s. 27; BAYRAMOĞLU, **Yönetişim**, s. 96.

¹⁰²⁴ TORTOP ve Diğerleri, s. 559; Ayrıca bkz. Francis FUKUYAMA, **Devlet İnşası Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim Ve Dünya Düzeni**, Çev. Türkan Çolak, İstanbul, 2012, (**Devlet**), s. 159 vd.

c. Küresel Yönetişim

Küreselleşmenin yayılım ve etkinliği beraberinde pek çok problem ortaya çıkarırken sorunların çözümü noktasında uzun vadeli atılımlar yapılamamaktadır¹⁰²⁵.

Küresel yönetim, ulus devletlerden oluşan bir dünya sistemindeki hükümet etme biçimine alternatif olarak önerilen yeni yönetme stratejisini ortaya koymuştur. Buna göre, ulus devletlerin yönetme kapasitelerinin ilerisine giderek, merkezi bir otoritenin yokluğunu ima etmiş ve hükümetler ile kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini formüle etmeye çalışmıştır¹⁰²⁶. Bir dünya hükümetinin eksikliği, küresel yönetimde başarının sağlanması için devletlerarası işbirliğini gerekli kılmaktadır¹⁰²⁷. Böylece iktidar ve otorite kullanma olgusunun, ulus devlet ölçeğinden bağımsızlaşması süreci ile karşı karşıya kalınmakta; karşılıklı bağımlılık ve işbirliği kavramları ön plana çıkmaktadır¹⁰²⁸.

Küreselleşen sorunlara ortak çözümler aramaya yönelen ulus devletler, uluslararası kurumlar, AB, BM ile diğer bölgesel ve küresel örgütler yanında sivil toplum kuruluşları ve yerel siyaset aktörlerinin işbirliği yaptıkları yeni bir düzen, yeni bir anlayış ön plana çıkmaktadır¹⁰²⁹. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı karmaşık yapının çözümünün de ancak küresel otoriteler tarafından yapılabileceği öne sürülmektedir. Buna göre BM, OECD¹⁰³⁰, NATO gibi örgütlerin üye sayılarının ve etkinliklerinin artırılması, küresel yapıyı organize edecek kurumların oluşturulması ve işbirliğinin sağlanmasının bu örgütler gözetiminde yapılması gerekliliğidir¹⁰³¹. Bu öneriye

¹⁰²⁵ BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

¹⁰²⁶ TORTOP ve Diğerleri, s. 559.

¹⁰²⁷ TORTOP ve Diğerleri, s. 560.

¹⁰²⁸ SUNAY, s. 196.

¹⁰²⁹ Serhat ÖZGÖKÇELER, **Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: Yerel Yönetişim Bursa Kent Konseyi Örneği**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, www.isguc.org, C. 16, S. 1, Ocak 2014, s. 71.

¹⁰³⁰ OECD hakkında kapsamlı bilgi için bkz. http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati_oecd_tr.mfa (19.09.2015). OECD resmi internet sayfası için bkz. <http://www.oecd.org/> (19.09.2015).

¹⁰³¹ BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015); Küresel konuların küresel çözümleri gerekli kıldığı hakkında ve ayrıntılı bilgi için bkz. Jim WHITMAN, **The Fundamentals of Global Governance**, Published by Palgrave Macmillan, Printed in Great Britain, 2009, s. 1 vd.

bağlantılı olarak DTÖ, IMF ve DB gibi kurumların küresel ekonomik politikaları yönlendirmesi, bununla ilgili hukuksal ve ekonomik düzenlemelere gidilmesi yoluyla sorunlara merkezi ve etkin bir çözümün sağlanabileceğinin varsayılmasıdır¹⁰³².

Küresel yönetişimde özellikle ulusüstü kurumların etkisi artmakta ve ulus devleti her zamankinden daha fazla yönlendirme kapasitesine ulaşmaktadırlar¹⁰³³.

1970'li yıllardan sonra, devletleri merkez ve çevre ülkeleri olarak sınıflandırılan görüşler ileri sürülmüştür. Merkez ülkeler gelişmiş, diğer ülkeler ise geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerdir. Bu teoriler çerçevesinde geri kalmış çevre ülkeleri, merkeze daha bağımlı ve güçsüz ülkeler olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü dünya ülkeleri olarak da isimlendirilen bu devletler, Merkezin kapitalist yönetici sınıflarının etkisi ve yönlendirmesi altındaki burjuva sınıfı tarafından güdümlendirilen kukla yapılar olarak değerlendirilmiştir¹⁰³⁴. Merkez-çevre ilişkisinde belirleyici rol oynayan temel etken, enternasyonal kapitalizm mantığı olup, çevrenin fakir ülkeleri; bu mantığın yönettiği çevreye bağımlı olmuşturlar¹⁰³⁵.

d. Küresel Düzen ya da Yeni Dünya Düzeni

Küresel sermayenin öngördüğü gelecek projeksiyonu kesinlikle dünyanın tamamından sorumlu bir devlet değildir. David Rockefeller'in 1999 yılı Şubat ayında Newsweek International'a verdiği bir mülakatta "hükümetlerin yerini alacak birileri olmalı ve bana öyle görünüyor ki, bunu en iyi şirketler yaparlar..." ifadesini kullandığı belirtilmiştir¹⁰³⁶. Belki ABD gibi güçlü bir devletin kullanılması ve hedeflenen projeksiyonun sürdürülmesinde araç olmasına tahammül edilebilir. Fakat eğer ABD, küresel sermayenin amaçları ve yönlendirmesine mani bir teşebbüste bulunursa, bu

¹⁰³² BAŞTÜRK, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).

¹⁰³³ ÖZGÖKÇELER, s. 71-72.

¹⁰³⁴ Mehmet YÜKSEL, **Yönetişim**, s. 153.

¹⁰³⁵ Mehmet YÜKSEL, **Yönetişim**, s. 153.

¹⁰³⁶ Aktaranlar için bkz., ALATLI, s. 180; John COLEMAN, "Epilogue", in. **The Conscience Of Europe**, Edit by John Coleman, Published by Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, October 1999, s. 167; **The "Proud Internationalist"- David Rockefeller (1915-)**, in. http://www.bibliotecapleyades.net/exopolitica/esp_exopolitica_G_4.htm#69 (20.05.2015), dp., 65.

halde küresel sermaye karşısında eş bir güç istemediğinden; ABD'yi de gelecek planı içine dahil etmekten çekinmeyecektir. Küresel sermayenin geleceğe yönelik planı, küresel devletin birleştirici anlayışının tersine bölücü bir anlayış temelinde yükselmektedir. Dünya üzerinde pek çok minik ulus-etnik devlet oluşturulması temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Alacaklarını tahsil edebileceği ve mülkiyetini korutabileceği kadar teşkilatlanmış devletler mozaïği halinde bir dünya tasavvur edilmektedir. İçeride etkin fakat küresel sermayenin ekonomik gücü karşısında diz çökmesi beklenen bu devletlerin yönlendirilmesi; elbette ki günümüzdeki ulus-devletlere nazaran çok daha kolay ve ucuz olacaktır. Sürekli en yüksek kâr etmeye odaklanmış bir zihin yapısına dayanan küresel sermayenin diğere başka bir hususla ilgilenmediği ortadadır.

“Yeni Dünya Düzeni¹⁰³⁷” çerçevesinde Dünya Devletinin temellerinin 1877 yılında John D. Rockefeller, John P. Morgan, Andrew Carnegie, Mayer A. Rothschild ve Cecil Rhodes tarafından atıldığı yaygın olarak iddia edilmiştir. John D. Rockefeller, petrol imparatoru olarak Standart Oil Trost'un sahibidir ve 1890'lı yıllarda Birleşik Devletler petrol endüstrisinin yüzde yetmiş beşi kendisine aittir. Ayrıca demir madenleri, ormanları, imalat sanayisinde ve ulaşım sektöründe büyük iştirakleri bulunmaktadır. Yaklaşık 150 yıllık bir Rockefeller Hanedanından bahsedilmekte ve servetlerinin 1-2 trilyon dolar olduğu hesap edilmektedir. John P. Morgan, uluslararası banker ve dünyanın ilk milyar dolarlık (1901 yılı itibariyle) endüstrisinin, U.S. Steel'in sahibi, kendisi “Amerikayı Amerika yapan adam” diye bilinmektedir¹⁰³⁸. Andrew Carnegie, 1890 yılında İngiltere'de üretilen toplam çelikten daha fazla çelik üreten Carnegie Çelik'in sahibidir. Ayrıca kömür ve demir madenleri, şilepleri ve demiryolları

¹⁰³⁷ Yeni dünya düzeni olarak isimlendirilen sürecin isim babasının eski ABD Başkanı George Bush olduğu belirtilmiştir. Bkz. OHMAE, **Ulus-Devletin**, s. 21; DEDEOĞLU, s. 203; Anne-Marie SLAUGHTER, **A New World Order**, Princeton University Press, Printed in the United States of America, 2005, s. 15.

¹⁰³⁸ ALATLI, s. 1800; Ali Poyraz GÜRSON, **World Government: The Strong Steps of CFR**, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 1, No. 2, Centre for Promoting Ideas, USA, February 2011, in. <http://www.ijhssnet.com/journal/index/24> (25.11.2015), s. 150; Ayrıca New York'ta bulunan Rockefeller Merkezinin önünde dünyayı sırtında taşıyan Atlas heykelinin bulunması da dikkat çeken bir ayrıntı olarak kaydedilebilir. Fotoğraf için bkz. SLAUGHTER, s. 7.

da vardır. Mayer Rothschild ünlü Rothschild Hanedanının kurucusu bankerdir. Rothschild'lerin 2000'li yılların başındaki servetlerinin; Rockefeller'in iki misli, yaklaşık 3 trilyon dolar olduğundan bahsedilmektedir Cecil Rhodes ise, ünlü elmas imparatorudur¹⁰³⁹. Güney Afrika elmas tarlalarını işleten ve Güney Afrika'yı İngiltere adına ele geçirendir. Rhodesia adını onun soyadından almaktadır ve apartheid/ırk ayrımı rejiminin mucididir¹⁰⁴⁰. Bu beş kişinin, akıl hocalığını Oxford Üniversitesi profesörlerinden John Ruskin yapmıştır. 1877 yılında "Yuvarlak Masa" adında gizli bir cemiyet kurulduğu belirtilmektedir. Cemiyetin kurulmasındaki amaç İngilizce konuşan dünyayı oligarşik federasyon halinde birleştirmek ve Büyük Britanya İmparatorluğunu siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yeniden yapılandırarak; oligarşik dünya federasyonuna giden yolu açmak olarak ifade edilmektedir. Yuvarlak Masa Cemiyetinin iki uzantısının "Bilderberg Grubu" ve "Roma Kulübü" olduğu iddia edilmektedir¹⁰⁴¹.

Bilderberg Grubu, 1954 yılında Avrupalı Rothschild Hanedanı öncülüğünde, SS-Nazi Hollanda Kralı ev sahipliğinde kuruluyor ve Amerikalı Rockefeller Hanedanı tarafından destekleniyor. Hollanda Kralının sahip olduğu otelin adı Bilderberg olması dolayısıyla Grup da bu şekilde isimlendiriliyor. 1954 yılından itibaren toplantılar her yıl dünyanın değişik bir şehrinde yapılıyor. Bilderberg toplantılarının gündemi ve katılımcıları gizli tutulmakta ve basına açık bir toplantı yapılmamaktadır. Katılanlar da içeride konuşulanları anlatmamaya yeminlidirler¹⁰⁴². Bilderbergcilerin amacının dünyayı sıkıca koordine edilmiş küçük, seçkin bir uluslarötesi bankerler ve

¹⁰³⁹ ALATLI, s. 1800.

¹⁰⁴⁰ ALATLI, s. 1800; Güney Afrika'da apartheid/ırk ayrımı rejimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. RUHİ, **İrk Ayrımcılığı**, s. 142 vd; Böl ve yönet formülüne göre insanlar ten renklerine göre önce beyaz/siyah sonrasında ise renkli tenliler kendi içlerinde ayrılarak melezler, Hintliler ve Çinliler gibi değişik kısımlara ayrılarak yerleşim ve çalışma alanları da farklılaştırılmıştır. Fakat beyazlar farklı kökenlerine rağmen (Macar, Yunan, Yahudi, Afrikalı Beyaz ya da İngiliz) tek kategori kabul edilmişlerdir. Bkz. RUHİ, **İrk Ayrımcılığı**, s. 151-152.

¹⁰⁴¹ ALATLI, s. 1800; GÜRSON, s. 150; Yuvarlak Masa (Round Table)'nın Bilderberg'in paralel grubu olduğu hakkında bkz. Daniel ESTULIN, **The True Story of The Bilderberg Group**, Published by TrineDay LLC, Printed in the USA, 2007, s. 57; Yuvarlak Masa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. David Allen RIVERA, **Final Warning: A History of The New World Order**, Revised Edition, Published by Conspiracy Books an imprint of InteliBooks Publishing, Oakland-California-USA, 2004, in. [http://ethosworld.com/library/FINAL-WARNING-A-History-of-the-New-World-Order-\(2004\).pdf](http://ethosworld.com/library/FINAL-WARNING-A-History-of-the-New-World-Order-(2004).pdf) (23.11.2015), s. 205 vd.

¹⁰⁴² ALATLI, s. 1800; Bilderberg hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., ESTULIN, s. 1-61.

sanayicilerden oluşmuş, entelijensiya destekli oligarşinin eline teslim etmek olduğu ifade edilmektedir. Hedef Avrupa Birliği'nin Avrupa için yaptığının benzerini dünya için yapmak yeni feodal lordların boyunduruğunda altında bir Dünya Devleti¹⁰⁴³/Hükümeti kurarak Yeni Dünya Düzenini oluşturmaktır¹⁰⁴⁴. Roma Kulübü ise 1968 yılında kurulmuştur. Kendilerine özel think-tank nitelendirmesini yakıştırıyorlar.

Hardt ve Negri; Polybios'un imparator- senato ve halk meclisleri üçlüsünden oluşan karma yönetim modelini¹⁰⁴⁵ kurulmak istenen küresel düzenle (emperyal kuruluş) bağdaştığını belirtmektedir. Buna göre gerekli düzenlemelerin yapıldığı varsayıldığında (mutatis mutandis) Polybios'un yönetim modeli "iktidarın monarşik birliği ve kuvvet kullanma tekeli; ulus-aşırı şirketler ve ulus devletler kanalıyla aristokratik eklemler; ve çeşitli türden STK, medya örgütleri ve diğer 'halkçı' örgütlerin yanı sıra yine ulus-devletler biçiminde karşımıza çıkan demokratik-temsili *comitia* 'lar" şeklinde tezahür etmektedir¹⁰⁴⁶.

Yeni dünya düzeninin oluşturulması IMF ve DB'nin kurulması ile somut olarak ifadesini bulmuştur¹⁰⁴⁷. Yeni dünya düzeni kendine özgü kavramlara ve iktidar suretlerine sahiptir¹⁰⁴⁸. Yeni dünya düzeni 1989 sonrası geleneksel siyasi blokların ortadan kalkması ve Batılı kapitalizmin ve Batılı kurumların yayılmasına yönelik oluşumları adlandırmak için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁴⁹.

¹⁰⁴³ ALATLI, s. 1801.

¹⁰⁴⁴ Benzer yönde Bilderberg'in "gölge dünya hükümeti" haline geldiği iddiası için bkz. ESTULIN, s. xiv.

¹⁰⁴⁵ Polybios'un (Polybius) (M.Ö.205-125) görüşleri ve ABD yönetim sistemine etkileri için bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 40-42; Ayrıca bkz. Bihterin DİNÇKOL, "**Karma Yönetimden Kuvvetler Ayrılığına İktidarın Paylaşımı**", in. **Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 2006, (**Karma Yönetim**), s. 923 vd.; OKANDAN, **Amme Hukuku**, s. 164-165; Zafer YILMAZ, "**Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor**", in. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 173-176; AĞAOĞULLARI/KÖKER, **Tanrı Devletine**, s. 30-39.

¹⁰⁴⁶ HARDT/ NEGRİ, **İmparatorluk**, s. 327.

¹⁰⁴⁷ PETRAS/ VELTMEYER, s. 21.

¹⁰⁴⁸ PETRAS/ VELTMEYER, s. 35.

¹⁰⁴⁹ SUNAY, s. 114.

Dünyada düzenin sağlanması noktasında Amerika'nın belirleyici olduğu ve ABD olmasa idi dünyanın daha az cazip bir yer olacağı; çünkü ABD'nin hegemonyasının barışın desteklenmesine, siyasal liberalizme ve refaha yardımcı olduğu yönündeki iddialara karşı; küresel düzenin, kurumların çok taraflı işbirliği ile sağlanabileceği ve bunun sürdürülebilir olmasının Amerika'nın gücünü aştığı ifade edilmiştir¹⁰⁵⁰. Çünkü Güvenlik Konseyindeki vetolar ya da ABD'nin operasyon yapabilmesi için işbirliğine muhtaç olması göz önüne getirildiğinde, kaba güç ile bunun sağlanması mümkün değildir¹⁰⁵¹. Fakat askeri alanda tek merkezli bir dünyanın oluşturulmaya çalışıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır¹⁰⁵².

Küresel düzenin sağlanması noktasında; dünya üzerinde kurumsal olarak çok taraflı bir işbirliği gereklidir. Bu çerçevede BM'nin barışı koruma operasyonlarının barışı teşvik ettiği, Dünya Bankasının kalkınmayı desteklediği, IMF'nin finansal istikrarı yükselttiği, DTÖ'nün ticareti yaygınlaştırarak büyüttüğü, NATO ve AB'nin ise Avrupa Kıtasında geçmişte benzeri görülmemiş bir barış ve uyumun sağlanmasındaki katkısının göz ardı edilemeyeceği itirazlarında bulunulmuştur¹⁰⁵³.

3. Üniter, Federal ve Konfederal Devlet Biçimleri

Devletler nitelikleri bakımından üniter, federal ve konfederal şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Üniter (tekil) devlette merkezi yönetim esastır. Özellikle Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararda da ifadesini bulan; Devlet “TEK”tir, ülke “TÜM”dür, ulus “BİR”dir¹⁰⁵⁴. Böylece bölünmez bütünlük içinde devletin bağımsızlığı, ülke ve ulusun bütünlüğünün korunması hedeflenmiştir¹⁰⁵⁵. Üniter devlette

¹⁰⁵⁰ Robert O. KEOHANE, “**Hegemony and After: Knowns and Unknowns in the Debate Over Decline**”, Foreign Affairs, Volume 91, No. 4, July/Agust 2012, (**Hegemony and After**), in. <http://heinonline.org> (05.06.2015), s. 114.

¹⁰⁵¹ KEOHANE, “**Hegemony and After**”, s. 115.

¹⁰⁵² DEDEOĞLU, s. 203.

¹⁰⁵³ KEOHANE, “**Hegemony and After**”, s. 114-115.

¹⁰⁵⁴ AYM Esas: 1993/3(Siyasi Parti-Kapatma), Karar: 1994/2, Karar Tarihi: 16.06.1994, Karar için bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, C.30, S. 2, Ankara, 1995, s. 1199.

¹⁰⁵⁵ Mehmet AKAD, “**Egemenlik, Hukuk, Demokrasi ve Yargının Üstünlüğü**”, 10. Yıl Kuruluş Armağanı, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2008, s. 41; UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 410 vd.

egemenliğin tek ve bölünmez olduğu kabul edilmiştir¹⁰⁵⁶. Üniter devlet, hem unsurları (insan, ülke ve egemenlik) hem de organları (yasama, yürütme ve yargı) bakımından tek yapılı devlet olarak da tanımlanmıştır¹⁰⁵⁷. Diğer bir tanıma göre, üniter devlet ülke genelinde tek bir hukuk sisteminin geçerli olduğu devlet olarak da tanımlanmıştır¹⁰⁵⁸.

Yerel ya da bölgesel birimler; üniter devlette merkez yönetime bağımlıdır¹⁰⁵⁹. Merkezi yönetimin aldığı kararların, amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlayan aygıtlar olarak görev yaparlar¹⁰⁶⁰.

Federal devlet ise üniter devletten farklı olarak, iki ayrı yönetim ve yetkilerini doğrudan halktan alan çok sayıda iktidar merkezi bulunmaktadır¹⁰⁶¹. İlki; genel, merkezi ya da ulusal yönetim olarak da adlandırılan federal yönetimdir. Federal yönetimin yetki alanı ülkenin tamamını ve vatandaşların bütünü kapsar¹⁰⁶². İkincisi; ulusaltı düzeyde örgütlenmiştir ve eyalet yönetimleri ya da bölgesel yönetimler olarak adlandırılan federe yönetimlerdir. Federe yönetimlerin yetki alanı, vatandaşların belirli bir kısmı ve/veya ülkenin belirli bölgeleri ile sınırlıdır¹⁰⁶³. ABD’nde 50, Almanya’da 16, Rusya’da 89 ve Hindistan’da 28 federe yönetim vardır¹⁰⁶⁴.

Türkiye ve Fransa gibi üniter devletlerin kural olarak tek anayasası, tek parlamentosu ve tek hükümeti vardır. Ancak federal devlette, devlet organları ve anayasalar, federal ve federe yönetimlerin sayısı kadardır. Örneğin, ABD’de 50 tane federe bir tane de federal olmak üzere; 51 anayasa, 51 parlamento ve 51 hükümet

¹⁰⁵⁶ TANÖR/ YÜZBAŞIOĞLU, s. 119; ERYÜCEL, s. 79; Ayrıntılı bilgi için bkz. NALBANT, s. 201 vd. ve Türkiye açısından bkz. NALBANT, s. 201 vd.

¹⁰⁵⁷ GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 184-185; EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 80.

¹⁰⁵⁸ KABOĞLU, s. 110.

¹⁰⁵⁹ TEZİÇ, s. 126; UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 392; GÖZÜBÜYÜK, s. 19; GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 187.

¹⁰⁶⁰ NALBANT, s. 32-33.

¹⁰⁶¹ GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 489; UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 390; Ayrıntılı bilgi için bkz. UYGUN, **Federal Devlet**, s. 2 vd.

¹⁰⁶² UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 390; GÖZLER, **Devlet**, s. 153-154.

¹⁰⁶³ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 390-391; Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 205 vd.

¹⁰⁶⁴ GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 200; UYGUN, **Federal Devlet**, s. 114.

vardır¹⁰⁶⁵. Fakat ABD örneğinde olduğu gibi federal devlet ile federe devletler arasındaki yetki sorunu federal anayasada düzenlenir¹⁰⁶⁶.

Federal devlet sistemi, farklı dil, kültür, tarih ve politikalara sahip kesimleri, bir üst çatı altında bir arada tutabilen çağdaş bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁶⁷.

Ulusal ölçekte kurulan federal yönetim ile kendi sınırları içinde federe yönetimler, kendi yetki alanlarına giren konularda nihai karar verme imkanına sahiplerdir. Bu çerçevede federal anayasa, her bir yönetime kendi başına, diğer yönetimlerden bağımsız şekilde kullanabileceği yetkileri belirtir¹⁰⁶⁸. Federal devlette, federal ve federe yönetimlerin birbirine bağımlılığı değil; aralarında eşitlikçi bir ilişki söz konusudur¹⁰⁶⁹. Bu çerçevede dış ilişkiler, ulusal savunma, gümrük faaliyetleri, ulusal paranın belirlenmesi gibi konular federal yönetimin yetki alanına girerken; sağlık, eğitim, kültür, sosyal güvenlik, asayiş, ulaşım gibi diğer pek çok konu federe yönetimlerin yetki alanı içinde kalmaktadır¹⁰⁷⁰.

Üniter devlette, egemenliği kullanan organlar, yetkileri bütün ülkeyi kapsayacak şekilde; yasama, yürütme ve yargı organları olarak ayrılırlar. Federal devlette ise yasama, yürütme ve yargı organları hem ulusal hem de ulusaltı birimlerde

¹⁰⁶⁵ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 391; KAPANİ, **Politika**, s. 64-63.

¹⁰⁶⁶ GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 489.

¹⁰⁶⁷ HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 111-112; Carl J. FRIEDRIC, **Sınırlı Devlet**, Çev. Mehmet Turhan, Gündoğan y., Ankara, 1999, s. 84; Lijphart, Belçika'yı toprak esasına dayanmayan bir federalizm örneği olarak nitelendirmektedir. Belçika kültürel esasa dayalı bir düzenleme yapmıştır. Bkz. Arend LIJPHART, **Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydışmacı Yönetim Örüntüleri**, Çev. Ergun Özbudun/ Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği ortak y., Ankara, (Tarih belirtilmemiş), s. 17-18 ve LIJPHART, s. 123.

¹⁰⁶⁸ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 391; LIJPHART, s. 114; ABD örneğinde ayrıntılı bilgi için bkz. Esat ÇAM, **Devlet Sistemleri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi y., İstanbul, 1970, s. 86-87.

¹⁰⁶⁹ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 392; HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 111; Göze, ABD örneğinde "federal devlet federe devletlerin üstündedir, fakat federe devletlerin yerini almamıştır" tespitinde bulunmaktadır. Bkz. GÖZE, **Siyasal Düşünceler**, s. 489.

¹⁰⁷⁰ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 391, Uygun, pek çok federal devlette yetkiler konusunda farklılaşmalar olmakla birlikte; özellikle dış ilişkiler ve ulusal savunma konusunda federal yönetimin yetkili kılınmasının vazgeçilmez olduğunu belirtmektedir. Bkz. UYGUN, **Federal Devlet**, s. 12.

ayrı ayrı kurulmuşlardır. Yani federal devlette egemenliği kullanan organlar yalnızca fonksiyonel olarak değil, yersel veya topluluk esasına dayanan bir başka ayrıma göre de bölünmüşlerdir¹⁰⁷¹.

Konfederasyon, uluslararası hukuk disiplininin dikkate aldığı ölçütlerle değerlendirildiğinde; bir devletler topluluğudur. Konfederasyon bir uluslararası antlaşma ile kurulur. Üniter ya da federal devletlerden farklı olarak konfederasyonda, konfederasyona üye devletler uluslararası kişiliklerini korurlar. Egemen devletler olarak uluslararası ilişkilere girebilirler, hak sahibi olabilirler ve yükümlülük yüklenebilirler. Konfederal sistemde; üye devletlerden bağımsız, konfederasyon adına dış ilişkileri yürüten bir organ yoktur¹⁰⁷².

B. Yerelleşme Olgusu ve Yerelleşme Öngörülleri

1. Yerelleşme Kavramı

Günümüzde bütün dünya ölçeğinde kendini gösteren küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birlikte ilerlediği gözlemlenmektedir¹⁰⁷³. Küreselleşme sürecinde ulus devletler bir taraftan ulusüstü yapıların baskısına maruz kalırken diğer taraftan da yerel kimliklerin canlanması ve mikro milliyetçilik hareketleri ile tehdit edilmektedir¹⁰⁷⁴. Castells, “ekonominin küreselleşmesi çağı, aynı zamanda siyasi yönetimin de yerelleşmesi çağıdır”¹⁰⁷⁵ tanımlamasıyla aslında ekonomik olarak küreselleşen dünyanın diğer taraftan siyasal olarak yerelleşmeyle karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir.

¹⁰⁷¹ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 399.

¹⁰⁷² GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 191-192; UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 397; GÖZÜBÜYÜK, s. 21; KABOĞLU, s. 126.

¹⁰⁷³ Cahit GELEKÇİ, **Küreselleşme- Yerelleşme İlişkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, S. 31, İstanbul, 2005, s. 270.

¹⁰⁷⁴ GELEKÇİ, s. 269; Küreselleşme sürecinin evrensel ve yerel arasındaki çelişkileri niteleyen bir süreç olarak kabul edilmesi gerektiği hakkında bkz. E. Fuat KEYMAN, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/ Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten Coşar, Alfa y., İstanbul, 2000, s. 287.

¹⁰⁷⁵ CASTELLS, **Binyılın Sonu**, s. 513.

Özellikle etnik ve dini sorunlar yaşayan devletlerde, demokrasi anlayışının da değişimiyle birlikte yaşanan sorunların çözüm yolları da değişmiştir. Etnik, dini ya da kültürel gruplar devletin iç egemenliğine ortak olmak istemektedirler. Dahası dış egemenlik de talep ederek bağımsızlık talepleriyle devletin karşısına çıkmaktadırlar¹⁰⁷⁶. Devletler bu tip sorunları güç kullanarak çözmeye çalışsa da bunun yeterli olmadığı görülmekte ve bir arada yaşatacak tedbirler alınması noktasında yeni düzenlemelere gitmeye zorlanmaktadır. Hatta bazı durumlarda otonom bölgelere izin verilmek suretiyle iç egemenliğin bölündüğü görülmektedir¹⁰⁷⁷.

Konu yerellik ilkesi bağlamında ele alındığında karşımıza bireye yakınlık kriteri çıkmaktadır. Buna göre; kamusal yetkilerin ve görevlerin (ülkelere göre değişiklik gösterebilmesine karşın) belediye, il, bölge ve devlet olarak sıralanan birimler arasında mümkün olduğu kadar bireye daha yakın alt birimlerde kalacak şekilde paylaşımının öngörülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁷⁸. Buna göre “üst düzeyler, bir iş bireye yakın alt birimler tarafından yeterli düzeyde görülebildiği ölçüde müdahale etmemeli; ancak alt birimler yetersiz kaldığında, kendisi de o alanda daha etkili iş görebilecekse devreye girmelidir”¹⁰⁷⁹. Yerellik ilkesi bağlamında yerelleşme kozmopolis düşüncesinin karşısında değildir¹⁰⁸⁰. Ancak ulus devletin parçalanarak daha küçük ulus devletçiklere ayrılması, dünyanın tek bir devletin çatısı altında birleşmesi düşüncesine ters etkide bulunmaktadır.

Gerçekten de tarihsel süreçte imparatorlukların parçalanması esnasında yaşanan olaylar sanki tekerrür etmektedir. Fakat tarihte gösterilen adres daha da gerilere gitmekte, modern öncesi devlet yapılanması (feodalite) gelecek için reçete olarak

¹⁰⁷⁶ SOYKAN ADAOĞLU, s. 6-7.

¹⁰⁷⁷ SOYKAN ADAOĞLU, s. 7.

¹⁰⁷⁸ Bilal CANATAN, **Düşünce Tarihinde, Kamu Hukukunda, Avrupa Birliği'nde Yerellik İlkesi**, Galeri Kültür Yayınları, Ankara, 2001, s. 39; Yıldız, konuya desantralizasyon (ademi merkeziyetçilik) perspektifinden değerlendirmiştir. Bkz. Hayrettin YILDIZ, **Fransız Yerel Yönetim Sistemi**, Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Yalova, 2012, s. 312.

¹⁰⁷⁹ CANATAN, s. 39.

¹⁰⁸⁰ Nitekim Goetze, kosmopolitanizimin gerçek düşmanın yerellik (localism) değil; milliyetçilik (nationalism) olduğunu ifade etmektedir. Bkz. GOETZE, s. 95.

sunulmaktadır¹⁰⁸¹. Özellikle kırılğan devletler (fragile states) olarak isimlendirilen, dünyadaki fakir nüfusunun önemli bir bölümünün yaşadığı bu devletlerin¹⁰⁸² gelişmeleri için merkezi otoritelerini sağlamak için enerjilerini harcamak yerine tıpkı geçmişte olduğu gibi kent-merkezli bölgeselleşmeye giden bir yönetim anlayışı benimsemeleri gerektiği ifade edilmiştir¹⁰⁸³. Diğer taraftan siyasal organizasyonun temel birimlerinin, ulus devletlerden, şehir devletlerine ya da bölgesel devletlere doğru gideceği, sınırsız bir dünyanın gelecekte var olacağı da savunulmuştur¹⁰⁸⁴. Çünkü çağımızın sınırsız ekonomilerinde ulus devletlerin önünde tek mantıklı yolun kaldığını savunanlar açısından, feodalizm sonrası ortaya çıkan merkezileşme eğilimleri tersine çevrilmelidir. Tek çarenin, “feodalizm sonrası modern çağın merkezileştirici eğilimlerini tersine döndürmek ve ekonomik sarkacın uluslardan bölgelere doğru geri salınmasına izin vermek ya da en iyisi bunu yüreklendirmek” olduğu dile getirilmiştir¹⁰⁸⁵.

Yerelleşmeye yapılan vurgu özellikle; üniter devlet içinde merkezileşmenin azaltılması çabası olarak “bölgeci devlet”¹⁰⁸⁶ adı verilen yapılar ortaya çıkmıştır. Üniter devlet içerisinde, bölgeci devlet uygulamaları daha çok ülke içindeki; etnik, dilsel, dinsel veya kültürel farklılıkların meydana getirdiği sorunlara çözüm arayışları neticesinde oluşmuştur¹⁰⁸⁷. Bölgeci devlet modeli klasik üniter devlet modeli ile federal devlet modeli arasında bir ara formül olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede bölgeler ya da topluluklara tanınan siyasal özerklik ile üniter devletten; özerk

¹⁰⁸¹ Seth KAPLAN, “**Can Cities Save The Future?**”, Brown Journal of World Affairs, Volume XX, Issue 2, Spring/Summer 2014, in. <http://heinonline.org> (05.06.2015), s. 204.

¹⁰⁸² KAPLAN, s. 203.

¹⁰⁸³ KAPLAN, s. 204. Yazara göre kırılğan devletler; zayıf kapasiteye sahip, kurumsallaşması güçsüz, keskin etnik ve dinsel bölünmelerin olduğu, sınırlı altyapıya ve sorunlu araziye sahip olan devletlerdir. bkz. KAPLAN, s. 203-204.

¹⁰⁸⁴ Kenichi Ohmae, *The Borderless World: Pover and Strategy in the Interlinked Economy*, Sage Publication, London, 1990, s. 8 ve devamından aktaran, SUNAY, s. 124, dp. 67.

¹⁰⁸⁵ OHMAE, *Ulus-Devletin*, s. 180; BULUT, *Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi*, s. 124; SUNAY, s. 125; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 185.

¹⁰⁸⁶ UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 416; “Bölgesel Devlet” kavramını da kullananlar bulunmaktadır. Bkz TEZİÇ, s. 128, GÖZLER, *Anayasa Hukuku*, s. 215.

¹⁰⁸⁷ NALBANT, s. 253; UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 419.

yönetimlerin/bölgelerin kuruluş ve işleyişiyle, yetkilerin anayasal güvencesi açısından federal devletten ayrılmaktadır¹⁰⁸⁸.

Siyasal ve kültürel bölgeselleşme girişimleri; İspanya, İtalya ve Belçika gibi başlangıçta üniter devlet biçimine sahip ülkelerde yaşama geçirilmiştir¹⁰⁸⁹. İtalya, özerk yönetimlerin büyük ölçüde anayasal güvenceye bağlandığı devletlerden biridir. İtalya’da 1947 Anayasası’nda özerk bölgelerin adları, mali özerklikleri, yasama ve yürütme organları belirtilmiştir. Anayasa’da sayılan 20 özerk bölgeden başlangıçta beşinde; 1970 yılından sonra da tümünde özerk yönetimler kurulmuş ve faaliyetlerine başlamışlardır. İtalyan anayasasına göre, özerk bölge yönetimleri, ulusal parlamentonun belirlediği temel ilkeler çerçevesinde; ulusal yarar ve diğer bölgelerin yararlarına aykırı olmayacak şekilde, yasama niteliğinde kararlar alıp, kurallar koyabilirler¹⁰⁹⁰.

İspanya’da ise 1978 Anayasası ile bölgesel birimlere değişik derecelerde özerklik tanınması esası kabul edilmiştir. Günümüzde İspanya’da bütün ülke 17 özerk yönetime ayrılmıştır. Özerk yönetimler; tarihsel, kültürel, dilsel veya ekonomik özellikleri ortak olan coğrafi bölgelerde oluşturulmuştur¹⁰⁹¹. İtalya’dan farklı olarak sadece bölgelere değil milliyetlere de özerklik hakkı tanınmıştır. İspanya’da; Bask, Katalonya ve Galiçya özerk toplulukları bu kapsamdadır¹⁰⁹². İspanya’da resmi dil İspanyolca olmakla birlikte özerk milliyetlerin kendi dilleri topluluk resmi dili olarak kabul edilmekte ve kendi dillerinin öğretilmesi de özerk topluluğun yetkileri arasındadır¹⁰⁹³.

¹⁰⁸⁸ Naz ÇAVUŞOĞLU, **Bölgeli Devlet’de Egemenlik/Yetki Paylaşımı**, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 4, Haziran 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=4> (18.06.2015), parag. 3.

¹⁰⁸⁹ NALBANT, s. 253-254; Nalbant, Belçika’da 1992-1994 yıllarında federalizme geçildiğinden “böge”nin “federe devlet”e karşılık geldiğini ifade etmektedir. Bkz. NALBANT, s. 253; Belçika için ayrıca bkz. <http://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (17.09.2015).

¹⁰⁹⁰ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 416.

¹⁰⁹¹ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 416; İspanyol bölgeselleşmesi hakkında bkz. NALBANT, s. 304 vd; GÖZÜBÜYÜK, s. 20.

¹⁰⁹² ÇAVUŞOĞLU, parag. 8.

¹⁰⁹³ ÇAVUŞOĞLU, parag. 21.

Fransa’da 1982 yılından sonra yerel yönetimler yeniden düzenlenmiş ve 27 bölge yönetimi oluşturulmuştur. İspanya ve İtalya’dan farklı olarak bu bölgelerin yasama yetkileri bulunmamaktadır¹⁰⁹⁴. Bölgeler, daha çok uygun bir ölçekte ekonomik gelişmenin eşgüdümünü sağlamak amacıyla oluşturulmuştur; herhangi bir etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel öğelerle beslenen bir özerkleşme sürecinin sonucu değildir¹⁰⁹⁵.

Bölgeli devletlerin, federal devletlerden farkı İtalya örneğinde de görüldüğü üzere; merkezi yönetimin özerk yönetimlerin kuruluş ve işleyişine müdahale imkanlarının açık tutulmasında karşımıza çıkmaktadır. Mesela İtalya’da; federe yönetimlerin anayasası ile karşılaştırılabilecek bir belge olan, İtalyan bölgelerinin iç örgütlenmelerine ilişkin yasanın, Bölge Kurulları tarafından hazırlanacağı kabul edilmiş fakat ulusal parlamentonun bir yasayla bu kuruluş yasasını onaylaması şartı getirilmişti¹⁰⁹⁶. 7 Ekim 2001 tarihli değişiklikle bir statünün kabulü ya da statüde değişiklik yapılması için Bölge Kurulu’nun çıkaracağı yasa ile gerçekleşebilir hale gelmiştir¹⁰⁹⁷. Fakat bu yasanın en az iki ay arayla iki kez oylanması ve Bölge Kurulu üyelerinin çoğunluğunca kabul edilmesi gerekmektedir. İlaveten yasanın yayınlanmasından itibaren 30 gün içinde merkezi hükümet bu statünün/ yasanın Anayasaya aykırılığı hakkında Anayasa Mahkemesine itirazda bulunabilir¹⁰⁹⁸. Ancak federal devlette, federe yönetimler kendi anayasalarını; federal yönetimin hiçbir müdahalesi olmadan kendileri hazırlayıp yürürlüğe koyarlar¹⁰⁹⁹. Bölgeli devlette merkezi yönetimler, bölge yönetimlerinin işleyişine de doğrudan müdahale edebilmektedir. Örneğin İtalya’da merkezi yönetimin bir görevlisi, bölge yönetiminin

¹⁰⁹⁴ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 417; 1982 reformu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. NALBANT, s. 273 vd; Fransa’daki durum hakkında kapsamlı bilgi için bkz. YILDIZ, s. 313 vd.

¹⁰⁹⁵ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 417.

¹⁰⁹⁶ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 417; ÇAVUŞOĞLU, parç. 12; İtalyan bölgeselleşmesi hakkında bkz. NALBANT, s. 291 vd; Bölgeli devlet ile federasyonun karşılaştırması için bkz. GÖZLER, **Anayasa Hukuku**, s. 216.

¹⁰⁹⁷ ÇAVUŞOĞLU, parç. 12.

¹⁰⁹⁸ ÇAVUŞOĞLU, parç. 12.

¹⁰⁹⁹ UYGUN, **Egemenliğin Bölünmezliği**, s. 417.

merkezinde bulunur ve merkezi yönetim tarafından verilen idari kararların bölge yönetimi tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetler¹¹⁰⁰.

Mali anlamda özerklik bulunsa bile bölgeler arası dayanışma ilkesinin korunması hedeflenmektedir. Mesela İspanya ve İtalya'da devletin bölgelere bıraktığı vergi gelirleri, yasalar çerçevesinde bölgelerin koyduğu vergiler yanı sıra bölgeler arası ekonomik eşitsizliklerin önlenmesi için merkezde oluşturulan bir fondan bölgelere parasal kaynak aktarımı da yapılmaktadır¹¹⁰¹.

İtalya, İspanya, Fransa ve Birleşik Krallık'ta (İngiltere) bölgesel birimlere özerklik verilmesi, bu ülkelerin hiçbirisinin siyasal sistemini üniter olmaktan çıkarmamıştır¹¹⁰². Federal devlette, federe yönetimler ile federal yönetim anayasa önünde hukuksal olarak eşit konumda iken, bölgesel devletlerde hukuksal eşitlik değil merkezin üstünlüğü söz konusudur¹¹⁰³. Bölgesel devlet kurucu birimlerin bir araya gelmesiyle değil, siyasal merkezin kendine ait yetkilerin bir kısmını bölgelere devretmesi üzerine oluşan bir modeldir¹¹⁰⁴. Bölgelerin özerkliğinin kaynağı anayasadır. Klasik üniter devlette olduğu gibi yargı birliği ilkesi geçerlidir¹¹⁰⁵. Anayasanın değiştirilmesi yetkisi ulusal parlamentonundur. Bu sürece bölgelerin belirleyici katılımları söz konusu değildir ve bölgelerin anayasa değişikliği için onayı da aranmaz¹¹⁰⁶.

2. Yerel Mikro Devletler

Küresel güçler ve onların yerel destekçileri farklılıkları körükleyerek toplum içinde bir çatışma ortamı oluşturma yoluna gitmişlerdir. Böylece bu kaos ortamının bastırılması ve toplumsal huzurun sağlanması vaadiyle bir taraftan toplum üzerindeki baskılarını arttırırken diğer yandan ayırıştırılarak çatıştırılan toplumun farklı kesimleri

¹¹⁰⁰ UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 417.

¹¹⁰¹ ÇAVUŞOĞLU, parag. 23.

¹¹⁰² UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 418.

¹¹⁰³ UYGUN, *Egemenliğin Bölünmezliği*, s. 418-419.

¹¹⁰⁴ ÇAVUŞOĞLU, parag. 27.

¹¹⁰⁵ ÇAVUŞOĞLU, parag. 27.

¹¹⁰⁶ ÇAVUŞOĞLU, parag. 27.

zarar gören taraf olmaktan kurtulamamışlardır¹¹⁰⁷. Küresel bir toplumun gelişmesi ve ulus devlet öğelerinin, tüm ulusları kuşatan tek bir küresel kültürün biçimlenmesi yönündeki artan politik homojenleşme türünden doğrusal bir eğilimin aldattıcı olduğu da ifade edilmiştir¹¹⁰⁸. Küreselleşme ile birlikte kullanılan yöntemler de küreselleşmiştir. Günümüzde mikro milliyetçilik ve kimlik üzerinden siyaset yükselişe geçmiştir¹¹⁰⁹. Mesela Rusya’da Soğuk Savaş sonrası barışa tam olarak kavuşamamış, savaş içerde devam etmiştir. Rusya’da pek çok kesim merkezin yönetimi yerine kendi öz yönetimlerini kurmak için mücadeleye devam etmektedirler¹¹¹⁰.

Yerel mikro devletler¹¹¹¹, hem yüz ölçümleri hem de siyasi, ekonomik ve askeri güçleri açısından güçsüz devletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ekonomik güçlerinin zayıflığı dünya siyaseti açısından bu devletlerin etki alanını azaltmaktadır¹¹¹². Zayıf olmalarına rağmen devlet olmayı başaramamış bu devletler¹¹¹³ çok uluslu şirketlerin açık veya dolaylı baskısı altındadır. Söz konusu şirketler kendi aralarında rekabet etseler bile; sermayenin serbestçe hareket etmesini engelleyici sınırlamalara karşın işbirliğine gitmektedirler. Aynı yönde IMF ve Dünya Bankası da devletlerin bu konudaki direncini kırmakta destek kuvvet olarak yerlerini almakta ve kredi kuzu ile bu devletler üzerinde tesir icra etmektedirler¹¹¹⁴.

1990’lı yıllara doğru ve sonrasında özellikle SSCB’nin ve Yugoslavya’nın dağılması gündeme gelirken diğer taraftan Doğu ve Batı Almanya’yı birbirinden ayıran Berlin duvarının yıkılışına şahitlik edilmiştir.

¹¹⁰⁷ UHİM, **Yeni Sömürgecilğin Hayat Damarı Etnik Milliyetçilik ve Statüko: Türkiye Örneği**, Rapor no: 2, İstanbul, 2010, s. 12.

¹¹⁰⁸ TETZLAFF, s. 23.

¹¹⁰⁹ SUTER, s. 51.

¹¹¹⁰ SUTER, s. 51.

¹¹¹¹ Micro devlet (micro-state) kavramı için bkz. SUTER, s. 41.

¹¹¹² Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin yaklaşık üçte birinin nüfusu 1 milyonun altındadır. Bkz. SUTER, s. 41.

¹¹¹³ Zygmunt BAUMAN, **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, 2. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 2006, s. 79.

¹¹¹⁴ DOĞAN, **Devlet**, s. 360.

Yeni devletlerin ortaya çıkmasında Self Determinasyon Hakkı¹¹¹⁵ önemli bir etkiye sahiptir. Ancak bu ilke yeni devletlerin kurulmasının önünü açarken diğer taraftan birleşmenin meşru zemini de olabilir. Ancak dünya üzerinde bağımsız bir devlet kurmanın önünde esaslı bir engel bulunmaktadır. Bu da devletlerin tanınmasıdır¹¹¹⁶. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Filistin gibi devletlerin tanınması noktasında yaşanan zorluklar, Sudan'ın bölünmesi noktasında yaşanmamıştır. Bu da bize halkların kendi kaderini tayin etme hakkının olduğu ancak kullanılmasının dünyada hakim olan güçlerin istedikleri yönde hareket etmeye bağlı olduğu izlenimi vermektedir¹¹¹⁷.

Nitekim uluslararası hukukta bu hakkın sadece başka bir devletin sömürgesi altında bulunan halklara tanındığı yani ancak sömürgecilikten kurtulma durumunda geçerli bir hak olarak da nitelendirilmiştir¹¹¹⁸. Ancak sömürülme ve sömüren ilişkisi spekülasyona açık olabilir veya de facto bir durum oluştuğunda yine meşrulaştırma açısından bu hakkın dayanak olarak kullanılabileceğini düşünmekteyim.

Self determinasyon hakkına istinaden halkların birleşmesi veya birbirinden ayrılması ve kendi devletlerini oluşturmak istemeleri söz konusu olabilmektedir. Hiçbir devlet bünyesinde mevcut ulusal grupların, azınlıkların zaman içinde muhtariyetini ve nihayet devlet olarak bağımsızlığını talep etme riski ile karşılaşma ihtimalinden masun değildir¹¹¹⁹. Hatta çok kültürlülüğün ve farklılıklara saygının bir devlet politikası

¹¹¹⁵ Self determinasyon-Self Determination of peoples (halkların kendi kaderini tayin etme hakkı) için bkz. A. Fusun ARSAVA, **Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**, E-Journal of Yasar University (Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi), C. 8, Özel Sayı, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan 1. Cilt, 2013, in. <http://journal.yasar.edu.tr/arsiv/vol-8/armagan-sayi-vol-8/> (13.06.2015), s. 387 vd; Ayrıca bkz. KALAYCI, s. 27-94; SUR, s. 108-111.

¹¹¹⁶ Tanınma konusunda bkz. HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 97-98; SUR, s. 130 vd.

¹¹¹⁷ Özkaleli, tanınmanın de jure/ yasal egemenliğin asli unsuru olduğunu ve kontrolünün uluslararası toplum/sosyeteye ait olduğunu belirtmektedir. Bkz. F. Murat ÖZKALELİ, **Küresel Sosyete Ülkeleri ve Ötekileştirilmiş Avamlar: İnşa Edilmiş Egemenlik Kavramı Üzerine “3. Dünya”cılığın Bir Eleştirisi**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, No: 41, İstanbul, Ekim 2009, s. 17.

¹¹¹⁸ EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 71; Uygun da bu yönde bir eğilim olduğunu bildirmektedir. Bkz. UYGUN, **İnsan Hakları**, s. 41-42.

¹¹¹⁹ ARSAVA, s. 390.

olmasının, liberal demokrasiyle yönetilmenin, bir topluluğu ulus olma ve kendi ulus devletini kurma isteğinden vazgeçirmediği özellikle Kanada örneğinde görülmüştür¹¹²⁰.

Self determinasyon, ABD Başkanı Wilson'un "hiç kimse bünyesinde yaşamak istemediği bir egemenliğe zorlanmamalıdır" sözleriyle siyasal bir ilke haline gelerek; 1919 Versay Antlaşmasının temel ilkesi olarak imparatorlukların çözülmesinin dayanağı rolünü üstlenmiştir¹¹²¹. Daha sonrasında sömürgelerin tasfiyesi, soğuk savaş sonrası SSCB'nin dağılması ve Yugoslavya'nın parçalanmasında hep gündemde olmuştur¹¹²².

Küreselleşen dünyanın yeni ekonomik sorunlarıyla baş edebilmek ve kaynaklarını arttırabilmek amacıyla ürün pazarlarını dünya geneline yaymak isteyen çokuluslu şirketler, şirket birleşmeleri ve satın almalar yoluyla dünya ekonomisindeki etkinliklerini arttırarak sürdürmektedirler¹¹²³. Devletin daha etkin ve yönetilebilir olmasını küçülmesine bağlayan zihniyetin aynı formülü şirketlere önermemesi bir handikaptır¹¹²⁴.

Neo-liberal politikalarla devletin işlevi küçültülürken esas amaçlananın, bireysel alanın ve özgürlüklerin genişletilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Ancak devletin küçültülmesi uygulamada dengesiz güç ilişkileri oluşturarak toplumda adaletsizliklere ve eşitsizliklere yol açmıştır¹¹²⁵. Bu çeçevede sadece temel hak ve özgürlüklerin tanınmasında değil, etkin şekilde kullanılabilir olmasında da devletin güçlü olması gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Güvenliğin sağlanarak özgürlüğün kullanılabileceği ortamın oluşturulması da zenginliğin toplumun geneline yayılması da devletin gücü ile doğru orantılıdır.

¹¹²⁰ Quebec'in Kanada'dan ayrılma isteği önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. KALAYCI, s. 429.

¹¹²¹ KALAYCI, s. 43.

¹¹²² Kapsamlı bilgi için bkz. KALAYCI, s. 45-52.

¹¹²³ A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 884.

¹¹²⁴ Neo-liberalizmin devlet üzerindeki etkisi hakkında bkz. Levent ŞAHİN/ Mustafa ÖZTÜRK, **Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. 54, İstanbul, 2008, s. 9 vd.

¹¹²⁵ Çağatay Edgücan ŞAHİN, "Çalışma Yaşamını Düzenleyen Yasalardaki Dönüşümün Dayanağı Olarak Neo-Liberalizm; Devlet-Toplum İlişkisinde Leviathan'ın Yükselişi Mi?", in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 869.

III. KÜRESELLEŞME VE HUKUK

A. Genel Olarak

Hukuk, insanlar arasında kabul gören ahlak kurallarının devlet otoritesi tarafından benimsenerek yaptırıma bağlanmış kurallar bütünü olarak tanımlanabilir¹¹²⁶. Bu tanımdan çıkan başlıca sonuç ahlak kurallarının hukuk kurallarının temelini daha açık bir ifade ile hukuk kurallarının aralarından seçildiği bir alanı ifade etmektedir. Böylece kendisine rol verilen ahlak kuralı toplumsal yaşamda hukuk kuralı rolünü yerine getirmektedir. Örneğin zinanın ahlaki olarak yasaklanmış bir davranış olduğu bilinmektedir. Ancak Türk Ceza Kanunu'nda belli bir süre yaptırıma bağlanan bu ahlak kuralı daha sonra ait olduğu yere -ahlak kuralları arasına- geri gönderilmiş yani ceza kanundan çıkarılmıştır. Devlet bu nedenle cezalandırmayacağını açıklamıştır. Fakat özel hukuk alanında değerlendirilip, boşanma sebebi olarak medeni hukuk kuralları arasında durmaktadır.

Belirttiğimiz hususları en iyi gözlemleyebileceğimiz alan devletlerin kurulma veya doğum anlarıdır. Gerçekten de devletin temel felsefesini oluşturan ve hangi anlayışa göre bir sistem kurulacağına tercih edildiği anlar büyük çoğunlukla devletlerin kurulma ve yeni bir sistemi benimseme anlarıdır. 1789 devriminden sonra Fransa'da liberal bir ahlaktan kaynaklanan hukuk kuralları hakim olmuştur¹¹²⁷. Ayrıca sıkı hukuki yaptırımlara sahip aristokrat saygınlık terk edilmiştir. 1917 devriminden sonra ise Rusya'da Komünist ahlakın şekillendirdiği bir hukuk sistemine geçilmiştir. Bu çerçevede Marksist mülkiyet anlayışı hukuksal olarak yaptırıma bağlanmış ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kaldırılmıştır¹¹²⁸. 1923 yılında ülkemizde

¹¹²⁶ Ahlak kurallarının hukuk kuralı olmasında; "sosyal yarar"a vurgu yapılmaktadır. Bkz. A. DİNÇKOL, **Hukuka Giriş**, s. 11.

¹¹²⁷ 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin etkileri için bkz. François GAZIER/ Michel GENTOT/ Bruno GENEVOIS, **1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil D'état Kararlarına Etkisi**, Çev. Celal Erkut, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD) Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı, S. 1-2, Yıl: 10, 1989, İstanbul, 1995, s. 77 vd.

¹¹²⁸ Marksist mülkiyet anlayışı için bkz. Ayferi GÖZE, **Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, 5. bs., Beta y., İstanbul, 2009, (**Devlet Sistemleri**), s. 81 vd.; Karakoç; Komünizmde mülkiyetin aslında çok yüceltildiğini hatta Materyalizmin bir sonucu olarak insanın eşyanın (maddenin) soyundan geldiğine inanıldığı için

Cumhuriyetin ilanı ve takip eden süreçte meşruti monarşi terk edilerek millet egemenliğine dayalı bir yönetim benimsenmiş ayrıca İslam hukuku kaynaklı hukuk sisteminden Laik hukuk sistemine geçiş süreci başlamıştır.

Diğer taraftan hukuk bir dayatmayı ifade eder, bu dayatmayı zorbalıktan ayıran en önemli taraflardan biri muhatabın rızasıdır¹¹²⁹. Tıpkı siyasal iktidar tanımı içinde de bulunan ve siyasal iktidarın meşruluğunu gösteren “rıza”nın olması tarzında hukukun meşruluğu için de rıza bulunmalıdır. Ancak her şartta ve her durumda rızanın olduğunu düşünmek gerçeklikle bağdaşmaz. Mesela bir terörist için hukukun ve devletin meşruiyeti yoktur. Bu çerçevede devlet mücadeleden geri durmaz ve gerekli cezayı verir. Toplumda hakim olan kanaat aynı olduğu sürece devlet devlettir; terörist ise terörist ne zaman ki bu kanaatler değişir. Meşruiyet de yer değiştirir ve artık bir terör devletinden söz eder hale gelebiliriz¹¹³⁰. Buradan varılmak istenen nokta devletler arasında tam bir rızaya dayalı birliğin kurulmasını beklemenin gereksiz olduğudur. Burada devletler ve daha da önemlisi insanlar arasındaki ahlak anlayışı insanlık noktasında konsensüse ulaştığında bunun dışındakilere müdahale edilerek barışın elde edilebileceğini vurgulamaktır.

Gerçekten de sivil toplumda patlak veren çıkar çatışmaları ve ihtilaflar; ancak evrensel olarak uygulanan evrensel yasalar aracılığıyla barış içinde çözüme kavuşturulabilir. Evrensel yasalar insanlık temelinde olmalıdır. İnsanlığa aykırı düzenlemelerin, hukuki çoğulculuk adına hayata geçirilmesi de beklenmemelidir. Elbette her kişinin, toplumun ya da milletin örf ve adetinden ya da kültüründen kaynaklanan farklılıklara ve uygulamalara saygı gösterilmeli, bu manada hukuki

bir totem gibi kabul edilerek tek kişiye el sürdürülmediği; aksine bir şölende toplum halinde el sürülebilen bir nevi tanrı gibi telakki edildiğini belirtmektedir. Böylece Komünizm diliyle mülkiyeti reddederken aslında kalbiyle mülkiyeti o derece yüceltmektedir ki tek insanı ona layık ve ona sahip olmaya ehil görmemektedir. Bkz. Sezai KARAKOÇ, **İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü**, 11. bs., Diriliş y., İstanbul, 2009, s. 30-31.

¹¹²⁹ Sosyalliğin ortaya çıktığı her yerde kurallar ve kurallara göre davranma zorunluluğu hakkında bkz. AKAL, **Devlet...**, s. 48; Baskı ve rıza için bkz. AKAL, **Devlet...**, s. 49.

¹¹³⁰ “Devlet terörizmi” hakkında bkz. SUTER, s. 56-57; Richard FALK, “**Terör ve Devlet Terörizmi Çağında Savaş ve Barış**”, Çev. Evren Çelik Wiltse, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 95 vd.

çoğulculuk kabul edilmelidir. Ancak hukuki çoğulculuğun sınırı hem kamu hem de özel hukuk bakımından insanlık olmalıdır. “Evrensel yasalar kendiliğinden sivil toplumdan çıkamayacağına göre, bu yasaların yapılması, uygulanması ve yürütülmesi, bir devlet aygıtının yaşamsal ögeleri olan yasama organı, yargı sistemi ve polis gücünü gerektirir”¹¹³¹.

Kozmopolis düşüncesi çerçevesinde insanlık çatısı altında bir bütünleşme yaşanırken diğer taraftan hukuki çoğulculuğa da yer verilmesi gerekir. Küresel devletin amacı tek tip bir insan profili ortaya çıkarmak olmamalıdır. İnsanların ve toplumların kültürleri, değer yargıları, örf ve adetleri gibi hususlar dikkate alarak hukuki düzenlemeler olacaktır. Tekrardan belirtmek gerekirse bu çoğulculuk da sınırsız bir çoğulculuk anlayışı olmamalıdır. Sınır ve temel insanlık olmalıdır. Böylece insanlar küresel devlet çatısı altında, barış ve huzur içinde yaşayabilecekleri düşünülebilir.

B. Uluslararası Hukuk

Uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri ortaklaşa yöneten kural ve kullanımlar bütünü olarak tanımlanabilir¹¹³². Ayrıca uluslararası hukuk, uluslararası hukukun özel sùjeleri olan devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen normların oluşturduğu bir hukuk dalıdır¹¹³³. Günümüz açısından bakıldığında uluslararası hukuk; “devletler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası alanda hukuk sùjesi olarak tanınan diğer birimler ve bireylerin oluşturduğu uluslar topluluğunun üyeleri arasındaki ilişkileri hukuken bağlayıcı şekilde düzenleyen kuralların tümü” olarak tanımlanmıştır¹¹³⁴.

Uluslararası hukukun kaynakları; antlaşmalar, örf ve adet hukuku ile hukukun genel ilkeleri olarak sıralanabilir¹¹³⁵. Devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde

¹¹³¹ John KEANE, **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**, Çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı y., İstanbul, 1994, s. 48.

¹¹³² James Turner JOHNSON, “Uluslararası Hukuk”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 400.

¹¹³³ ÜNAL, s. 25.

¹¹³⁴ ÜNAL, s. 27.

¹¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. ÜNAL, s. 47 vd; Teamül kuralları hakkında bkz. Emre ÖKTEM, **Uluslararası Teamül Hukuku**, Beta y., İstanbul, 2013, s. 1 vd.

temel alınan ve devletleri bağlayıcı olarak bildiğimiz kuralların dayanak noktası uluslararası antlaşma ve sözleşmelerdir¹¹³⁶. Ancak uluslararası hukukun yaptırımları ve uygulayıcıları, antlaşmalarda doğrudan belirtilenlerdir. Dahası bu antlaşmaların nasıl yorumlanacağı da antlaşmaya taraf olan devletlere bırakılmıştır¹¹³⁷.

Devletlerarası hukuk denilen sistem ilk olarak Westphalia Kongreleri ile başlamıştır¹¹³⁸. Uluslararası alanda 20. yüzyıldan sonra devletler arasında, bağımlılığın da etkisiyle, ikili ya da çok taraflı pek çok antlaşma yapılmıştır. Devletler böylece belli alanlarda işbirliğine ihtiyaç duyduklarını da itiraf etmişlerdir¹¹³⁹. Egemen devletler arasında sözleşmeler üzerinden yürütülen bu tip uluslararası ilişkilerde, taraflar arasında karşılıklılık ve sözleşme düzeyinde (teorik olarak) eşitlik söz konusudur¹¹⁴⁰. Uluslararası alanda hem küresel hem de bölgesel düzeyde ortaya çıkan sözleşmelerdeki paralelliklerin çokluğu hukukun küreselleşmesi tezini destekler niteliktedir.

Devletler arası ilişkiler de ilk bakışta, kişiler arasındaki ilişkilere benzemektedir. Ancak aradaki çok önemli ayrımı gözden kaçırmamak gerekir. Bir hukuk devletinde bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kuralları, yasalar bulunmaktadır. Bu hukuk kuralları da kişileri; yasa önünde eşitlik ilkesi çerçevesinde bağlayıcı niteliktedir. Fakat hukuk devleti¹¹⁴¹ ilişkisi açısından, devletler arası ilişkilerde tüm devletlerin uyması gereken böyle hukuk kuralları ve yasalar yoktur¹¹⁴². Her ne kadar teorik olarak uluslararası hukukun egemen ve eşit devletler arası ilişkileri

¹¹³⁶ VELİBEYOĞLU, s. 53; DOĞAN, *Devlet*, s. 89.

¹¹³⁷ JOHNSON, *Uluslararası Hukuk*, s. 400.

¹¹³⁸ LÜTEM, *Egemenlik*, s. 33.

¹¹³⁹ VELİBEYOĞLU, s. 54.

¹¹⁴⁰ VELİBEYOĞLU, s. 54.

¹¹⁴¹ Hukuk devleti ve gelişimi hakkında bkz. Ernst Rudolf HUBER, *Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet*, Çev. Tuğrul Ansay, AÜHFD, C. 27, S. 3-4, Ankara, 1970, s. 28 vd; Nihat BULUT, *Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı*, in. Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi y., İzmir, 2001, (*Sosyal Devlet*), s. 321-324.

¹¹⁴² J. V. KEMPSKI, "Siyaset Felsefesi", in. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 462; JOHNSON, *Uluslararası Hukuk*, s. 400-401; ÜNAL, s. 25; Mümtaz SOYSAL, *Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler*, Anayasa Yargısı, C. 2, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 1985, (*Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler*), s. 8-9.

düzenlemekte olduğu¹¹⁴³ tespiti yapılsa da ve devletler arasında antlaşmalar, ekonomik birlikler ve askeri paktlar ile oluşturulmuş bir hukuk tarzı bulunsa da bu uluslararası hukuk adını verebileceğimiz yapı gerçekte hukukun eşitlik ilkesine dayanmamaktadır¹¹⁴⁴. Ayrıca hiçbir devlet anlaşma yapmaya ya da herhangi bir kuruma üye olmaya zorlanamaz; mesela Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin statüsünü tanımaya zorlanamaz.

Gerçekten de tüm devletleri bağlayıcı ve yaptırım gücü olan; devletler arasında hukuk olarak nitelendirilebilecek bir durum halihazırda söz konusu değildir. Bu çıkarım hukukun tanımından açıkça ve kesin olarak çıkan bir netice olarak karşımızdadır. Şöyle ki hukukun diğer toplumsal kurallardan ayrılan en temel özelliği yaptırımının devlet otoritesi ile güvence altına alınmış olmasındadır. Fakat böyle bir üstün merkezi güç mevcut değildir¹¹⁴⁵. Diğer taraftan hukuk (kanun) önünde eşitlik hukukun varlığından bahsedebilmek için gerekli bir ilkedir. Gerçekten de hukuk kuralları ile ahlak kuralları arasındaki en önemli fark yaptırım farkıdır. Hukuki yaptırım, hukuk kurallarına uyulmasını sağlamak için devlet gücünün kullanılması, ahlaki yaptırım ise bir kurala bireyin uymasını sağlamak için bireyin vicdanının kendisine yapacağı zorlama anlamına gelmektedir¹¹⁴⁶. Ayrıca bu zorlamaya toplumun zorlamasını da eklemek gerekir. Çünkü toplumsal baskıdan kaçınma güdüsü en az vicdan kadar; hatta daha önemli bir yaptırımdır. Vicdanını susturan ya da duymazdan gelen insan komşularını veya diğer insanları susturma ya da duymazdan gelme konusunda daha çaresiz bir konumda bulunmaktadır. Devletler arasındaki bu boşluğu doldurmak için *ius cogens* kavramı kullanılmıştır. *Ius cogens*, uluslararası topluluğun çıkar ve değerlerini koruyan açık, tartışmasız ve objektif normlar olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁴⁷. Buna göre; ahde vefa

¹¹⁴³ ÜNAL, s. 25; SUR, s. 8.

¹¹⁴⁴ KEMPSKI, s. 462.

¹¹⁴⁵ ÜNAL, s. 25; SUR, s. 8-9.

¹¹⁴⁶ Abdullah DİNÇKOL, **Temel Hukuk Bilgisi**, 7. bs., Der y., İstanbul, 2012, s. 10.

¹¹⁴⁷ ÜNAL, s. 49.

(sözünde durma), kuvvet kullanma yasağı ve barışı koruma yükümlülüğüne dair kurallar ius cogens olarak nitelendirilmiştir¹¹⁴⁸.

Günümüzde artık; BM, DTÖ ve AB gibi kurumlar aracılığıyla dünya üzerinde hukukun birbirine benzeştiği ve bu kurumların özellikle üye ülkelerde anayasal manada konsensüsün sağlanmasında güçlü bir etkiye sahip oldukları da inkar edilemez¹¹⁴⁹.

C. Ulusüstü Hukuk

Ulusüstü olmak, genel ifadeyle, ulusun ve onun örgütlenmiş modeli olan ulus devletin üzerinde bir yapılanmaya işaret etmektedir. Ulusüstülük niteliği esas itibariyle, devlete özgü bazı işlevlerin, benzer egemenlik yetkileri kullanabilen örgütler tarafından yerine getirildiği noktada başlamaktadır. Ulusüstü hukukun oluşumunda işbirliğinin sağlanmasından daha çok üye devletleri bir üst örgüt altında bütünleştirilmesi hedefi söz konusudur¹¹⁵⁰.

Ulusüstü örgütler çatısı altında şekillenen ulusüstü hukukun gerçekleşmesi için, ulusüstü örgütlerin uluslararası örgütlerden bazı farklarının bulunması gerekmektedir. Buna göre ulusüstü örgütlerin kuruluş antlaşmalarında örgütün statüsüne ilişkin hükümler yanında maddi anayasa hükümleri de yer almaktadır¹¹⁵¹. Söz konusu hükümlerin içeriği ve bu hükümler çerçevesinde şekillenen hukuk; doğrudan hukuksal etki doğuran, iç hukukla çatışması halinde önceliği bulunan, bireyleri de uluslararası arenada hak özneleri olarak kabul eden özellikleri dolayısıyla ulusüstü veya ulusalüstü hukuk olarak belirlemektedir¹¹⁵².

¹¹⁴⁸ ÜNAL, s. 49; AKSAR, **Uluslararası Hukuk**, s. 95-96; İnsan haklarının ius cogens niteliğine dönüşmüş olduğunun kabul edildiği hakkında bkz. SUNAY, s. 162-163.

¹¹⁴⁹ Haig PATAPAN, “Towards a Cosmopolitan Constitutionalism: On Universalism and Particularism in Chinese Constitutionalism”, *The Chinese Journal of Comparative Law*, Oxford Journals, Vol. 3, No. 1, March 2015, in. <http://cjcl.oxfordjournals.org/content/3/1/78.full.pdf+html> (31.03.2015), s. 84-85.

¹¹⁵⁰ SUNAY, s. 203.

¹¹⁵¹ SUNAY, s. 204.

¹¹⁵² SUNAY, s. 204.

D. Hukukun Yeknesaklaşması

BM'nin kurulması uluslararası ilişkilerin hukuk yoluyla kurumsallaştırılması bakımından bir dönüm noktası olmuştur¹¹⁵³. Küresel süreçte; insan hakları, çevre sorunları ve sosyal standartlar konularında tek hukuk oluşmaya başlamıştır¹¹⁵⁴. Ticaret alanında meydana gelen yeknesaklığın da, ekonominin akışını kolaylaştırdığı ve devletlere menfaat sağladığı ifade edilmiştir¹¹⁵⁵.

Hukukun dünyada yeknesaklaşması özellikle uluslararası antlaşmalar ve örgütler aracılığıyla aynı hukuki düzenlemelerin dünyanın farklı yerlerinde uygulanıyor olmasını ifade etmektedir. Küresel devlet düşüncesi açısından önemli olan günümüzde uygulanmakta olan hukukun içeriği değildir. Bizatihi sosyolojik ve psikolojik açıdan insanları tekdüze bir hukukun uygulanabilir olduğu yönünde kanaatlerinin oluşması önemlidir. Günümüzde daha çok insan hakları ve ekonomi alanlarında gözlemlenen yeknesaklaşma, küresel devletin gerçekleşebilir olduğunun da bir göstergesidir. Geçmişte her sitenin, derebeyliğin ya da imparatorluğun farklı hukuk sistemleri ve kuralları olduğu göz önünde bulundurulursa dünya üzerinde hukukun yeknesaklaşma eğilimi göstermesinin önemi daha da iyi anlaşılabilir. Geçmişte olsa insanlara aynı temel hukuk kurallarının dünyanın her yerinde uygulanabileceği ifade edildiğinde; geçmiştekilerin vereceği tepki ile günümüz insanının vereceği tepki birbirinden farklıdır. Bugünün insanı bunun mümkün olabilirliliği fikrine dünden daha yakındır.

Devletlerin hukuk normlarıyla sınırlı olmasını ifade eden hukuk devleti anlayışı bakımından ve devletleri sınırlayan normlar sadece iç kaynaklı değil aynı zaman da uluslararası kaynaklı da olabilir. Uluslararası toplumun geldiği nokta göz önüne alındığında; devletler için zorunluluk haline gelen ve onların egemenliklerini azaltan “uluslararası hukuk devletinin” doğmakta olduğu da ifade edilmiştir¹¹⁵⁶.

¹¹⁵³ CHEVALLIER, s. 129.

¹¹⁵⁴ Ö. AKBULUT, s. 39.

¹¹⁵⁵ ATALAY, s. 119.

¹¹⁵⁶ CHEVALLIER, s. 128-129.

İnsan hakları için durum bu şekilde iken tahkim usulünün kabul edilmesi de ekonomik alandaki hukuki yeknesaklaşma bakımından göz önünde bulundurulması gereken bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁵⁷. Böylece iletişim ve ulaşım olanakları ve ticaretin gelişmesi milletlerarası ticaret hukukunun yöntemi üzerinde etkilerini bu şekilde göstermiştir¹¹⁵⁸. Ayrıca çokuluslu şirketlerin uluslararası pazarın merkezine yerleşmeleriyle birlikte, kendi özerk hukuk alanını oluşturmuş aktörler gibi yaşamaktadırlar. Uluslararası pazarın karşılıklı rıza ilkesine dayalı olarak gelişmesi, kendine özgü kuralları olan uluslararası ticaret hukukunun ilkelerinin ulusal hukuklar üzerinde baskı oluşturmaya yol açmaktadır¹¹⁵⁹. Bu baskı devletleri iç hukuklarını değiştirmeye ve devletler arasında özel hukuk alanında da bir yeknesaklaşmaya sevk etmektedir.

Gerçi insan dünyanın her yerinde insandır. Fakat iklim ve coğrafyanın insanlar üzerindeki etkilerinin hukuka yansıdığı yönünde tespitler de yapılmıştır¹¹⁶⁰. İleri sürülen fikirleri tümüyle yadsımak mümkün değildir. Ancak günümüzde enerji kaynaklarının kullanılması ile iklimin etkileri zayıflatılmış; ulaşım teknolojileri ile de coğrafyanın etkisi azaltılmıştır. Bu gelişmelerin insan doğasına ve dolayısıyla hukuka etkilerinin

¹¹⁵⁷ Doğan, devletlerin de belirli alanlarda “uluslararası hakemlik yargısını” kabul etme eğilimine girdiklerini belirtmektedir. Özellikle Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde oluşturulan hakemlik organları bu eğilime kanıt olarak sunulabilir. Gerçi devletler bu tür talepleri gönüllü olarak yapmak istememelerine rağmen kendilerini zorunlu hissettikleri için, uluslararası hakemlik yargısı yaygınlık kazanmaktadır. Bkz. DOĞAN, **Devlet**, s. 89.

¹¹⁵⁸ Z. AKINCI, s. 9; Pazarcı, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra günümüz anlamında uluslararası ekonomik hukuk düzeninin oluşmaya başladığını belirtmektedir. Bkz. Hüseyin PAZARCI, “**Uluslararası Ekonomik Hukuk Üzerine**”, in. **Yıldırım Uluer'e Armağan**, Haz. Muhammed Erdal, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., Lefkoşa, 2014, s. 438; Bu düzenin oluşmasında BM, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi örgütlerin katkıları hakkında bkz. PAZARCI, s. 438 vd.

¹¹⁵⁹ AKKAYA KİA, **Egemenlik ve Hukuk**, s. 113.

¹¹⁶⁰ İbn-i Haldun, toplumların coğrafi bölge, iklim şartları ve üretim biçimi açısından farklılaştıklarını ifade etmiştir. Bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 8; KIŞLALI, s. 37; İbn-i Haldun'un görüşleri hakkında kapsamlı bilgi için bkz. İbn HALDUN, **C. I**, s. 331 vd.; Montesquieu, ise çevresel etkilerle iklim farklılıklarının insan ve dolayısıyla siyasal kurumlar ile yasalar üzerinde etkisi bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 136; KIŞLALI, s. 37-38; Montesquieu, genel olarak kanunun, yeryüzündeki bütün insanları idare eden bir şey olması sıfatıyla insan aklı olduğunu vurgulamıştır. Her milletin siyasi ve medeni kanunları da bu insan aklının uygulandığı özel hallerden başka bir şey olmamalıdır. Bkz. MONTESQUIEU, **C. 1**, s. 54, Ayrıca Montesquieu'nun iklimin kanunlarla olan ilgisi hakkındaki görüşleri için bkz. MONTESQUIEU, **C. 1**, s. 415 vd.

bulunması da kaçınılmazdır. Zaten hukukun yeknesaklaşması açısından önemli olan nokta temel hukuki kaideler bakımından bir yeknesaklaşma beklentisidir. Yoksa tek tip insan profili oluşturacak toplum mühendisliği amaçlanmamaktadır. Gerçekten de insanlık tarihi boyunca insan öldürmenin yasaklanması, yalan söylemek ve talan etmek gibi alanlar tüm insanlık tarafından kötü görülmüş ve farklı cezalandırma yöntemleri benimsenmiş olsa bile cezalandırılması gereken fiiller olarak görülmüştür.

Tüm bu yaşanan yeknesaklaşma süreci, küresel devletin hukuk temelinde kurulmasının mümkün olabirliği noktasında cesaret vericidir.

IV. KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASİ

A. Genel Olarak Demokrasi

Demokrasinin en basit anlamı halkın gücü (demos ve kratos), veya halkın kendi kendini yönetmesidir¹¹⁶¹.

Demokrasi 1789 devrimi ile görüldüğü gibi burjuvanın eseridir¹¹⁶². On dokuzuncu yüzyıldaki Sanayi Devrimine kadar plüralist yani çoğulcu niteliğine kavuşamayan demokrasi; Klasik Demokrasi olarak temelinde ekonomik ve siyasal liberalizme dayanan, parlamentonun üstünlüğü ve serbest seçimleri savunan bu demokrasi anlayışı iktidarın nasıl değiştirileceğine dair temel kuralı da temsili demokrasi de bulmuştur. Temsili demokrasiye göre egemenliğin temsilcisi olan siyasal iktidar temsilciler eliyle kullanılacaktır. Buna göre siyasal iktidar halk için, halk adına kurulacak fakat halk tarafından kullanılamayacaktır¹¹⁶³. Demokrasinin gelişmesi ile birlikte devletin insan unsurunun devlet içerisindeki konumu da değişmiştir. Daha

¹¹⁶¹ AKAL, **Devlet...**, s. 34; Benjamin R. BARBER, “Demokrasi”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 163; KANBUR, s. 13; Ayrıntılı bilgi için bkz. SARTORİ, **Kuram**, s. 11 vd.

¹¹⁶² AKAD, **Küreselleşme**, s. 48.

¹¹⁶³ AKAD, **Siyasal Kültür**, s. 10; Demokrasinin “halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi” olarak tanımlanması için bkz. KANBUR, s. 14; Lincoln’ün 1863 tarihli konuşmasında “demokrasi, halkın halk tarafından halk için yönetimidir” ifadesi için bkz. Manfred G. SCHMIDT, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev. M. Emin Köktaş, 2. bs., Vadi y., Ankara, 2002, s. 16; LIJPHART, s. 1.

önceleri tebaa olan insanlar artık devletin kaderini tayin eden süje konumuna yükselmiştir¹¹⁶⁴. Egemenliğin kaynağının ulusa dayandırılması; ulusa devlet egemenliğini kimlerin kendi adına kullanacağı yetkisini de beraberinde getirmiştir. Ulus bunu seçimler aracılığı ile temsilcilerini seçerek temsili demokrasi ile ya da referandum gibi yöntemlerle de doğrudan doğruya kullanabilir¹¹⁶⁵. Doğrudan demokraside halkın rolü, izlenecek politikayı belirlemek, ilgili kararları almak ve yürütmek anlamıyla iktidarın doğrudan doğruya kullanılmasıdır¹¹⁶⁶. Günümüzün temsili demokrasilerinde ise halk izlenecek politikayı belirleyecek, ilgili kararları alacak ve yürütecek kişileri seçer ve belli aralıklarla yapılan seçimler aracılığıyla, seçilenleri bir ölçüde denetler¹¹⁶⁷. Hatta sosyal ve ekonomik yaşamın mekanizmaları karmaşıklaşmış, daha birbirine bağlı ve gerçekten dev gibi bir büyüklüğe eriştiğinde uzmanın görüşünün seçmen olarak verilen oydan daha fazla bir ağırlık kazanması gerektiği ifade edilmiştir¹¹⁶⁸.

Özgürlükçü bir düzenin kurulabilmesi için demokrasinin olmazsa olmaz bir şart olduğu Batı düşüncesinde yaygın ve kökleşmiş bir kanı vardır. Ancak İngiltere’de 1832 yılına gelinceye kadar demokrasiden söz edilmese de kişi hak ve hürriyetleri var

¹¹⁶⁴ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 171; Bunun karşısında demokrasinin 20. yüzyılda içi boş bir kavrama dönüştürüldüğü de iddia edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, “**Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil**”, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan AÜSBF Dergisi, C. 46, S. 1, Ankara, 1991, s. 21; Demokrasinin teorideki bu tanımı karşısında uygulamanın farklı olduğu yönündeki görüşler için bkz. Nihat BULUT, “**Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi**”, AÜEHFD, C. VIII, S. 1-2, Erzincan, Haziran 2013, (**Radikal Demokrasi**), s. 43-46.

¹¹⁶⁵ ABADAN, **Amme Hukuku**, s. 171; Atakan, “...bir seçim sonucunda çıkan, milletin değil de yaşamakta olan yurttaşların yani halkın iradesidir demek de mümkün değildir. Bir oylama sonucunda ortaya çıkan şey bireylerin özel iradelerinin toplamından ibarettir. Dolayısıyla halk iradesi değil, sadece çoğunluğun tercihi söz konusu olabilir. Üstelik halkı oluşturan tüm yurttaşların da oy kullanması söz konusu değildir. Çocuklar ve kısıtlılar, henüz seçmen yaşına gelmediği için oy kullanamayanlar vardır. Ayrıca bütün seçmen yurttaşlar da sandık başına gitmemektedir. Dolayısıyla bir oylamada ortaya çıkan şey, ne genel irade, ne milli irade, ne de halk iradesidir: Sadece seçimde sandık başına gidip geçerli bir şekilde oy kullanmış seçmen yurttaşların çoğunluğunun siyasal tercihinden ibarettir.” diyerek seçim neticesinde ortaya çıkan tablonun ulusun tercihi olduğu yönündeki anlayışı eleştirmektedir. Bkz. ATAKAN, s. 267-268.

¹¹⁶⁶ UYGUN, **Demokrasinin Boyutları**, s. 79; İPEK, s. 228.

¹¹⁶⁷ UYGUN, **Demokrasinin Boyutları**, s. 79; Demokrasinin temel özellikleri için bkz. DAVER, s. 90-92.

¹¹⁶⁸ Giovanni SARTORİ, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu/Mehmet Turan, Yetkin y., Ankara, 1996, (**Teorisi**), s. 468.

olabilmiştir¹¹⁶⁹. Onay, “devlete karşı birey haklarının gelişebilmesi için, öncelikle liberal yani hürriyetçi bir ortamın bulunması”nı gerekli görmektedir¹¹⁷⁰. Böylece liberalizm ile hürriyetçi ortamı özdeşleştirmiş görünmektedir.

Hatta Soğuk Savaşın sona ermesi, Doğu Bloğunun çökmesiyle birlikte “insanın ideolojik evriminin son noktasına ulaşması ve beşeri yönetim biçiminin son evresi olan Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık¹¹⁷¹” etmekte olduğumuz dahi iddia edilmiştir. Ancak bu iddiaya karşı ciddi itirazlar yükselmiştir¹¹⁷². Özellikle din ve milliyetçilik rüzgarlarının yüce amaçlar ve çağrılar uğruna her bir tarafı kaplayıvereceği öne sürülmüştür¹¹⁷³. Ancak milliyetçiliğin direnişinin sahte olduğu ve milliyetçiliğin liberalizmin kalbinde uzlaşmaz bir çelişki olarak görülemeyeceği de dile getirilmiştir¹¹⁷⁴. Nitekim Fukuyama da milliyetçilik ile liberalizmin uzlaşmaz bir çelişki içinde olmadığını ifade etmiştir¹¹⁷⁵.

B. Küreselleşmenin Demokrasiye Etkisi

1. Genel Olarak

Günümüzde birçok yapılanma devleti aşan boyutlarda ve ulus-ötesi bir nitelik taşıyor hale gelmiştir. Bireyler, şirketler, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal gruplar uluslararası sistemin gelişmesinde ve dünya politikasının şekillenmesinde

¹¹⁶⁹ Yaşar ONAY, **Rusya ve Değişim**, Nobel y., Ankara, 2002, s. 151; Münci KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**, 7. bs., Yetkin y., Ankara, 1993, (**Kamu Hürriyetleri**), s.168.

¹¹⁷⁰ ONAY, s. 152.

¹¹⁷¹ Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, (**Tarihin Sonu**), s. 14.

¹¹⁷² DOĞAN, **Devlet**, s. 109; BULUT, **Radikal Demokrasi**, s. 42.

¹¹⁷³ Allen BLOOM, “**Fukuyama’nın Makalesi Üzerine**”, Çev. Yusuf Kaplan, in. Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, s. 67.

¹¹⁷⁴ Ali BULAÇ, “**Tarihin İkinci Vaktinde Modernizmin Sonu**”, in. . Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, s. 89.

¹¹⁷⁵ FUKUYAMA, **Tarihin Sonu**, s. 39; BULAÇ, agm, s. 89.

önemli rol oynamaktadır¹¹⁷⁶. Devletler artık uluslararası sistemin yegane öznesi sayılmamaktadır.

Demokrasi anlayışındaki değişimler artık devletleri tek başlarına karar almalarını engellemektedir¹¹⁷⁷. İletişim araçlarındaki gelişim ve çeşitlilik yönetenlere kamuoyunun düşüncelerini de dikkate alarak karar almaları gereğini; tarihte olmadığı kadar yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yaygınlık kazanması ve dünya üzerindeki sorunlara odaklanmaları sayesinde devletlerin hareket alanları sınırlanmaktadır. Özellikle insan hakları noktasında devletler daha dikkatli hareket etme eğilimi içine girmek zorunda kalmaktadırlar. Savaşlar da dahil artık her şey insanların gözleri önünde cereyan etmektedir.

Diğer taraftan medya aracılığıyla insanların yönlendirilmesi ve kamuoyu oluşturulması da kolaylaşmıştır. Çarpıtılmış haber ve yorumlarla kanaatlerin yönlendirilmesi de kitle iletişim araçları sayesinde mümkün hale gelmiştir. Özellikle büyük sermaye gruplarının medya sektöründe faaliyet göstermeleri, küresel sermayenin çıkarları yönünde insanların yönlendirilmesi konusunda medyanın önemli bir araç haline gelmesinin delili gibi karşımızda durmaktadır. Demokrasinin içinin boşaltılması ile demokrasi açığı tartışmaları gündeme gelmektedir. Küreselleşmenin devletler arasındaki ilişkileri arttırması ve antlaşmalarla kendilerini bağlamaları ve teknokratların sistem içinde önemli bir yer işgal ediyor oluşu demokrasi açığının temeli olarak gösterilebilir.

2. Sivil Toplum Örgütleri ve Etkileri

Sivil toplum örgütleri/kuruluşları devlet aygıtının bir parçası değildirler. Sivil toplum örgütleri kâr amacı gütmeyen, doğrudan kendilerine çıkar sağlamayı hedeflemeyen aynı amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluşmaktadırlar¹¹⁷⁸. Sivil

¹¹⁷⁶ SOYKAN ADAOĞLU, s. 3.

¹¹⁷⁷ SOYKAN ADAOĞLU, s. 5-6.

¹¹⁷⁸ İlyas DOĞAN, *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*, Barış Platin Kitabevi y., Ankara,2009, (*Sivil Toplum*), s. 327; ERYÜCEL, s. 85; Ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU, *Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri*, Seçkin y., Ankara, 2007, s. 76 vd.

toplum örgütlerinin varlığı devlet iktidarının toplum tarafından etkin bir biçimde kontrolünü sağlamaktadır¹¹⁷⁹. Sivil toplum örgütleri, devlet karşısında sivil toplumun sesini duyuran, güncel sorunlar karşısında duyarlılık oluşturarak kamu oyunu harekete geçiren ve gerektiğinde “baskı grubu” gibi çalışarak siyasal iktidar karşısında hak talebinde bulunan oluşumlardır¹¹⁸⁰. Sivil toplumun gelişimi ve devlet dışı örgütlerin etkileri ile özellikle 90’lı yıllardan itibaren demokratikleşme noktasında gelişen dünyada ilerlemeler kaydedilmiştir¹¹⁸¹.

Devletler küreselleşmenin getirdiği sorunları çözmeye yetersiz kalabilmektedirler. Bu noktada STÖ’ler gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde işlevler üstlenmek durumunda kalmışlardır¹¹⁸². Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde STÖ’ler küresel sorunlara ilgileri, sosyal hizmetler, demokratikleşme, insan hakları ve özgürlük alanlarında yaptıkları çalışmalarla dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir¹¹⁸³. Devletler ve uluslararası örgütler; insani yardımlar, kalkınma yardımları, bölgesel çatışmaların çözümlenmesi ve uzmanlıklarına başvurulması gibi alanlarda sivil toplum örgütleri ile işbirliğine gitmektedirler¹¹⁸⁴. 1990’lı yılların başından beri faal sivil toplumun politikaya katılma hakkına olan ilgilerini giderek daha çok göstermişlerdir¹¹⁸⁵.

Yeşil Barış Örgütü (Greenpeace), Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) gibi uluslararası sivil toplum örgütleri, özellikle çevre ve insan hakları alanındaki ihlallere karşı yaptıkları çalışmalar sonucu elde ettikleri bilgileri paylaşarak uluslararası hukukun

¹¹⁷⁹ Gülğün ERDOĞAN TOSUN, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)**, Alfa y., İstanbul, 2001, s. 180.

¹¹⁸⁰ ERYÜCEL, s. 86.

¹¹⁸¹ HAYNES, s. 95 ve s. 100.

¹¹⁸² ŞAHİN/ ÖZTÜRK, s. 17.

¹¹⁸³ Davut ATEŞ/ Ahmet UYSAL, **Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulusötesi Sivil Toplum Kuruluşları (STK): Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 16, Kütahya, Aralık 2006, s. 64.

¹¹⁸⁴ ŞAHİN/ ÖZTÜRK, s. 18. Küreselleşme ile birlikte STK’ların önem kazanmalarının nedenleri hakkında bkz. ŞAHİN/ ÖZTÜRK, s. 19-21.

¹¹⁸⁵ HEINRICH/ KULESSA, s. 68.

gelişimine katkı sunmaktadırlar. Diğer taraftan gerçekleştirdikleri protesto gösterileriyle devletlerin uluslararası hukuka uygun hareket etmelerini sağlamaktadırlar¹¹⁸⁶.

Sivil toplum örgütlerindeki çeşitlilik faaliyet alanlarında da bir çeşitliliğin olmasına ve aynı konularda farklı görüşteki örgütlerin farklı politikalar gütmelerine de yol açmaktadır. Ulus devlet yapısını ve küreselleşen sermayeyi de ilgilendirecek biçimde gelişmekte olan ülkelerde genellikle neo-liberal anlayışı destekleyecek yönde faaliyetlerde bulunulurken; ileri sanayi ülkelerinde ise genellikle küresellik ve büyük sermaye karşıtı tavır takınılabilmektedir¹¹⁸⁷. Bu noktada kitlesel desteğin sağlanabildiği alanlarda ve yerlerde sivil toplum örgütlerinin görünürlüklerin daha da artması söz konusu olduğu söylenebilir.

Gerçekten de küreselleşme bağlamında liberal ekonomi kurallarının yaygınlaştırılması dünya çapında protestoları da beraberinde getirmektedir. 1999 yılında Seattle'da düzenlenen DTÖ konferansında, 1300 STÖ ve 40.000 kişi toplantıya karşı tepkilerini dile getirmek için toplanmışlardır¹¹⁸⁸. Seattle eylemcileri, DTÖ'nün çok uluslu şirketlerin bir aracı olduğu, şirketlerin gücünü ulus devletlerin bağımsız güçlerinin üzerinde tuttuğu ve halka karşı bir politika izlediği için protesto ettiklerini ifade etmişlerdir¹¹⁸⁹. Karşılaşılan tepkiler zengin ülkeler nezdinde adalet duygusunu zedeleyen bazı uygulamalara karşı tavır alınmasına da vesile olabilmektedir. Nitekim DTÖ üyesi ülkelerce Katar'da Kasım 2001 tarihinde yapılan toplantılarda, sendikaların DTÖ toplantılarına katılmaları, çocuk istihdamının yasaklanması, çalışanların işlerini muhafaza etmeleri gibi konularda önlemler alınmasını kabul etmişlerdir¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁶ AKSAR, **Uluslararası Hukuk**, s. 49-50; Atar; aynı zamanda insan haklarının korunması noktasında; Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İçin Uluslararası Birlik, Uluslararası PEN Kulübü ve Uluslararası Hukukçular Komisyonu gibi kuruluşların etkin olduklarından bahsetmektedir. Bkz. Yavuz ATAR, “**Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet DUALİZMİ**”, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Y. 3, S. 18, Ankara, Kasım-Aralık 1997, s. 99.

¹¹⁸⁷ ATEŞ/ UYSAL, s. 64.

¹¹⁸⁸ DOĞAN, **Devlet**, s. 45.

¹¹⁸⁹ BAYRAMOĞLU, **Yönetişim ve İktidarın Dönüşümü**, s. 102.

¹¹⁹⁰ DOĞAN, **Devlet**, s. 45.

3. Kitle İletişim Araçlarının Etkisi

Kitle iletişim; haber, bilgi, kanaat, tavır ve davranış gibi herhangi bir iletinin, birden çok tekil alıcıya veya topluluğa herhangi bir araç vasıtasıyla iletilmesi süreci olarak tanımlanabilir¹¹⁹¹. Kitle iletişim araçları gazete ve dergi gibi görsel, radyo, cd ve ses kaydı gibi işitsel ya da televizyon ve internet gibi hem görsel hem de işitsel araçlar olabilir¹¹⁹². Medya, demokrasilerde dördüncü göz olarak kabul edilmekte ve topluma karşı bazı sorumlulukları olduğu düşünülmektedir. Bu sorumlulukları gerçekleştirme sürecinde medyaya düşen rol; bireyleri gelişmeler hakkında bilgi sahibi kılmak, onların akıllı varlıklar olarak hareket etmesini sağlamaktır¹¹⁹³.

Küreselleşme ile birlikte kitle iletişim araçlarında hem bir çeşitlilik hem de bir yaygınlaşma görülmektedir. Her ne kadar küresel düzeyde medya üzerinde sermayenin etkisi artmış olsa ve medya devlerinin hegemonik mesajları yaygın olarak dolaşımda olsa bile; bunun yanında karşıt görüşlerin de kitle iletişim araçlarını kullanabilmeleri yaygınlaşmıştır¹¹⁹⁴. Bilgi ve görüş çeşitliliği, dünya üzerinde ne olup bittiği hakkında insanların daha sağlıklı bilgi alabilmelerini sağlar hale getirmektedir. Medya dünyasında ekonomik olanın ağırlığını görmezden gelmenin olanağı yoktur¹¹⁹⁵. Ekonomik bir faaliyet olarak ele alındığında medyanın güvenilirliği de sarsılmaktadır. Medya tarafından sunulan bilgilerin haber niteliğini sorgulamak ve doğruluğunu birkaç kaynaktan teyit etmek ihtiyacı da doğmaktadır.

İletişimin yaygınlaşması, haksızlığa uğradığını düşünen kesim için, kendilerine uluslararası arenada kolaylıkla destek bulabilir hale getirmiştir¹¹⁹⁶. Yönetimle ilgili

¹¹⁹¹ Ömer GEDİK, *Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü*, Seçkin y., Ankara, 2008, s. 26.

¹¹⁹² GEDİK, s. 29-33.

¹¹⁹³ Aysel DEMİR, “Siyasi Bir Korku Aracı Olarak Medya”, in. *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler*, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 726.

¹¹⁹⁴ George RITZER, *Küresel Dünya*, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı y., İstanbul, 2011, s. 304-305.

¹¹⁹⁵ Nadine TOUSSAINT DESMOULINS, *Medya Ekonomisi*, Çev. Galip Üstün, İletişim y., Cep Üniversitesi 107, İstanbul, 1993, s. 10.

¹¹⁹⁶ V. BOZKURT, *Avrupa Birliği*, s. 333.

kararların alınmasında ve demokrasi alanında kitle iletişimin olumlu etkisi olduğu ifade edilebilir.

Kitle iletişimde teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması, özellikle internet kullanımının artması demokrasi açısından da farklı boyutlar açmıştır. Özellikle internet ve sosyal ağlar yoluyla bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanında paylaşarak, büyük toplumsal hareketlere her zaman damgasını vurmuş olan özfarkındalık içinde kendi tarihlerini kendileri yapma hakkını talep etmişlerdir¹¹⁹⁷. İkibinli yılların başında şahit olunan Mısır devrimi ve Arap isyanlarında internet, organizasyonda ve fikirlerin yayılmasında hayati bir rol oynamıştır¹¹⁹⁸.

4. Kamu Oyu

Siyasal karar alma sürecini etkileyen faktörler arasında olan kamu oyu, farklı amaç ve isteklerin kitlesel olarak duyurulmasını sağlar. Böylece çoğulcu demokrasilerde, siyasal iktidarın aldığı kararlarda kamuoyundan etkilenmesi, olması gereken bir olgu olarak karşımızda durmaktadır¹¹⁹⁹. Demokrasinin anlamı da kamu oyu ile açığa vurulan dileklerin gerçekleşme şansına kavuşmasını gerekli kılar¹²⁰⁰. Kamu oyu, belli zamanda ve belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunun ilgilendirdiği kişiler ve/veya gruplar üzerinde hakim olan kanaattir¹²⁰¹. Kamu oyu, belirli bir zaman dilimi içinde, belirli bir kamusal soruna ilişkin olmanın yanı sıra kesin ya da değişmez de değildir¹²⁰².

Kamu oyu siyasal karar alma sürecini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle alınan kararların benimsenmesinde ve meşruiyet zemini olarak kamu oyu önemli bir rol üstlenmiştir. Siyasetle uğraşan insanlar geçmişte “Tanrı

¹¹⁹⁷ Manuel CASTELLS, **İsyan ve Umudun Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi y., İstanbul, 2012, (**İsyan...**), s. 17-18.

¹¹⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. CASTELLS, **İsyan...**, s. 61 vd.

¹¹⁹⁹ Bihterin DİNÇKOL, **Yönetilenlerin “Öz” Yönetimi- Kamuoyu**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, S. 10, İstanbul, Güz 2006/2, (**Kamuoyu**), s. 50.

¹²⁰⁰ Nermin ABADAN, **Halk Efkarı Mefhumu ve Tesir Sahaları**, AÜSBF y., Ankara, 1956, s. 113.

¹²⁰¹ KAPANİ, **Politika**, s. 161.

¹²⁰² B. DİNÇKOL, **Kamuoyu**, s. 50.

bizimledir” demekte iken artık “kamu oyu bizimledir” demekte ve desteği kamu oyunda aramaktadır¹²⁰³. Bunun için ise serbest bir kamu oyu gerekmektedir. Serbest bir kamu oyu ancak düşüncelerin ve haberlerin serbestçe yayılabildiği, haberleşme ve düşünce özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin gözetildiği ve kitle iletişim araçlarının etkin olabildiği ülkelerde gerçekleşebilecektir¹²⁰⁴.

Küreselleşme ve iletişim araçlarının gelişmesine bağlı olarak dünya kamu oyunundan bahsedebilmek mümkün hale gelmiştir. Dahası iç siyasette kamu oyunun desteği nasıl ki arzu ediliyorsa; dış siyasette de dünya kamu oyunun desteği aranır hale gelmiştir¹²⁰⁵.

Kamu oyunun oluşmasında etkili bir konuma sahip olan medya sektörünün yatırım için büyük sermayelere ihtiyaç duyması, sermaye sahiplerinin medya tekelleri oluşturarak; kamu oyunda algı operasyonları ve çarpıtmalara girişerek kendi çıkarları çerçevesinde kitleleri ve siyasal iktidarları yönlendirme girişimleri de malumdur¹²⁰⁶. Fakat internetin sağladığı imkanların bu tip algıları kırmada etkili bir konuma yükseldiği de ifade edilebilir.

5. İnsan Haklarının Konumu

Demokrasi ve insan hakları, farklı ama birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Demokrasi yönetimin halk tarafından belirlenmesi ile ilgilenirken, insan hakları evrensel olarak tüm toplumlardaki bireyler için uygulanacak haklara atıfta bulunmaktadır¹²⁰⁷.

¹²⁰³ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 327.

¹²⁰⁴ Safiye DÜNDAR, “Sivil Toplum-Devlet İlişkisi ve Siyasete Etki Eden Kuruluşlar/Gruplar”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 307.

¹²⁰⁵ AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 327.

¹²⁰⁶ B. DİNÇKOL, **Kamuoyu**, s. 60-61.

¹²⁰⁷ Melouki SLIMANE, “**Human Rights And Democracy: Conceptualization And Application In Republic Of Algeria**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 844; İnsan haklarının evrenselliği için bkz. UYGUN, **İnsan Hakları**, s. 21-22.

İkinci Dünya Savaşı, insan hakları konusunda bir milat teşkil etmiştir. Özellikle Savaş sırasında yaşanan katliamlar ve büyük can kayıplarının tekrarlanmaması noktasında devletler arasında belli bir uzlaşma oluşmuştur. Bu uzlaşma, insan hak ve özgürlüklerinin ulusal olduğu kadar uluslararası alanda da tanınması ve korunması sürecine yol açmıştır¹²⁰⁸. Diğer taraftan I. Dünya Savaşı, 1929 İktisadi bunalımı ve nihayetinde II. Dünya Savaşı ile büyük toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesi, ihtiyaçların çoğalması, sorunların artması ve teknik hale gelmesi; devletin müdahalesinin giderek büyümesine yol açmıştır. Liberalizmin derin bunalımı beraberinde “refah devleti” veya “sosyal devlet”e doğru bir dönüşümü de getirmiştir¹²⁰⁹.

Egemenliğin mutlak olduğu yani iç işlerinde serbest, dış ilişkilerde ise eşit devletlerden oluşan bir dünya sistemi 1945 sonrası için artık değişmiştir¹²¹⁰. Sürecin yansıması olarak Birleşmiş Milletler çatısı altında ve 10 Aralık 1948 tarihinde Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, BM tarafından kabul edilmiştir¹²¹¹. İnsan onurunun korunması ve kardeşliğin sağlanmasının amaçlanması yanı sıra Bildiri’nin bütünü göz önüne alındığında; insan haklarının ulusal sorun olmaktan çıkıp evrenselleştiği görülmektedir¹²¹². Bildiri’nin 13. maddesinde “Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.” ifadesiyle devletler arasında sınır kavramını

¹²⁰⁸ Mehmet Semih GEMALMAZ, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 5. bs., Legal y., İstanbul, 2005 (**İnsan Hakları**), s. 337; Silvia Maria DA SILVEIRA LOUREIRO, “By What Right?": **The Contributions of the Peninsular School for Peace to the International Laws of Indigenous Peoples**, Goettingen Journal of International Law, Volume 5, Issue 1, 2013, s. 13; UYGUN, **Küreselleşme**, s. 238; GÖÇER, s. 1.

¹²⁰⁹ KABOĞLU, s. 101-102; Savcı, İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle; klasik ferdi haklar doktrininin sosyal hukuk tezi üzerine dayanan sosyal hakların ön planda olduğu bir gelişim mahiyeti arz ettiği üzerinde durmaktadır. Bkz. SAVCI, s. 46; Bulut ise sosyal devlet düşüncesinin 20. yüzyılda ağırlığını arttırdığını; özellikle 1919 Weimar Anayasası’nın en yetkin örneğini oluşturduğu bu akımın 2. Dünya Savaşı sonrası yürürlüğe giren anayasalarda bu eğilimin aynen benimsendiğini belirtmektedir. Bkz. BULUT, **Sosyal Devlet**, s. 329-330.

¹²¹⁰ HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 100-101; SOYSAL, **Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler**, s. 11-13.

¹²¹¹ Evrensel İnsan Hakları Bildirisi metni için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyanname.pdf> (03.09.2015).

¹²¹² GEMALMAZ, **İnsan Hakları**, s. 348; AKAD/VURAL DİNÇKOL/BULUT, s. 247-249; EREN, **Anayasa Hukuku**, s. 183-185; AKILLIOĞLU, s. 4; Ahmet MUMCU/Elif KÜZECİ, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişmeleri, Bugünkü Durumları)**, 6. bs., Turhankitabevi y., Ankara, 2012, s. 97

ortadan kaldırıldığı; bunun uygulanmasının ise zor olduğu ve ileriye dönük ulaşılması gerekli bir ideal olarak görülmesi gerektiği de belirtilmiştir¹²¹³.

Küreselleşmenin de etkisiyle artık “insan hakları” devletlerin bir iç meselesi olarak görülmeyerek sistematik insan hakları ihlalleri dolayısıyla devletlere müdahale edilebileceği fikri uygulamaya taşınmaktadır. Gerçekten de günümüz dünyasında ekonomik faaliyetlerin yanında; insan haklarının korunmasını amaçlayan hukuk kuralları arasında da bir küreselleşme yaşanmaktadır. Bu alandaki gelişmeler de devletleri sınırlandırmaktadır¹²¹⁴. Bununla beraber ABD gibi kimi güçlü devletler kendilerini bu kuralların üstünde görmeleri de genel bir sorun olarak da karşımızda durmaktadır¹²¹⁵.

İnsan haklarının korunması noktasında dünyadaki devletler arasında belli bir uzlaşının oluşması insani müdahale kavramını gündeme getirmiştir¹²¹⁶. Bir devlet içinde sürekli ve sistematik insan hakları ihlallerinin bulunması hukuka inancı ve uluslararası barışı ortadan kaldırdığı düşüncesiyle; o devlete diğer devlet ya da devletler tarafından insani müdahale yapılması gerektiği savunulmuştur¹²¹⁷. İnsani müdahale insan hakları ihlalleri karşısında yabancı bir devletteki halkın korunması yönünde silahlı kuvvet kullanımı anlaşılmaktadır¹²¹⁸. Ancak özellikle Sovyetler Birliği'nin Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Afganistan'a; ABD'nin Guatemala, Dominik Cumhuriyeti ve Nikaragua'ya müdahalelerinde insani kaygılardan daha çok ekonomik ve siyasi menfaatler ön plana çıkmıştır. Dahası müdahale edilen ülkelerde insan hakları alanında bir düzelme yaşanacağı yerde bariz bir gerileme olmuştur¹²¹⁹.

¹²¹³ KAPANİ, **İnsan Hakları**, s. 27-28.

¹²¹⁴ DOĞAN, **Devlet**, s. 89; UYGUN, **Küreselleşme**, s. 247-249.

¹²¹⁵ DOĞAN, **Devlet**, s. 89.

¹²¹⁶ İnsani müdahale hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. VELİBEYOĞLU, s. 35 vd; HAKYEMEZ, **Egemenlik Kavramı**, s. 100-103; SUR, s. 123 vd.

¹²¹⁷ Ayhan DÖNER, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin y., Ankara, 2003, (**İnsan Haklarının...**), s. 70; AKILLIOĞLU, s. 85.

¹²¹⁸ A. DÖNER, **II. Körfez Krizi**, parç. 33.

¹²¹⁹ A. DÖNER, **II. Körfez Krizi**, parç. 34.

Devletin geleneksel egemenlik anlayışı uluslararası ticari antlaşmalar, bölgesel birleşme antlaşmaları yanında uluslararası mahkemeler dolayısıyla değişime uğramıştır¹²²⁰. Özellikle insan hakları alanında kendini gösteren; insan haklarının ağır ihlali niteliğindeki fiiller dolayısıyla uluslararası yargı yetkisi bazı devletler tarafından iç hukukta da tanınmıştır¹²²¹. Mesela 1998 yılında Şili'nin eski diktatörü Pinochet Londra'da İngiliz yargıçlar tarafından tutuklanmıştır. Tutuklamaya temel teşkil eden kararı ise İspanya Mahkemesi; Pinochet'in kendi döneminde vuku bulan, katliamlar ve kaybolmaların emirlerini vermesi dolayısıyla insan haklarının ağır ihlali suçlamasıyla vermiştir¹²²².

Türkiye açısından Anayasa'nın 90. maddenin 4. fıkrasına göre "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" esası getirilerek insan haklarına ilişkin taahhütlerine aykırı düzenleme yapılmayacağı, yapılsa bile kanunların değil antlaşmaların uygulanacağı anayasal olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan 12 Eylül 2010 referandumuyla kabul edilen Anayasa değişikliğiyle hayata geçen; Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının kapsamını da Anayasada güvence altına alınan ve AİHS kapsamındaki temel hak ve özgürlükler oluşturmaktadır. Artık herkes bu haklarının kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiası ile hem Anayasa Mahkemesi'ne hem de AİHM'ne bireysel başvuruda bulunabilir¹²²³.

Günümüzde insan hakları alanında gelişmeler yaşanmakla birlikte devletler arasındaki güç dengesizliğinin insan hakları alanına da yansıdığıın altını çizmekte fayda vardır. Gerçekten de uluslararası hukuka aykırılık durumunda devreye etki alanı geniş güçlü devletler girmektedir. İnsan hakları alanındaki ağır ihlaller bile kimi

¹²²⁰ Jeffrey DAVIS, **Justice Without Borders: Human Rights Cases in U.S. Courts**, Law & Policy, Baldy Center for Law and Social Policy and Blackwell Publishing Ltd., Vol. 28, No. 1, January 2006, s. 63.

¹²²¹ DAVIS, s. 63.

¹²²² DAVIS, s. 75, dp. 5; DELMAS-MARTY, s. 10.

¹²²³ DOĞRU, s. v; Fransız hukukunda normlar hiyerarşinde uluslararası antlaşmaların yasaların üstünde olması hakkında bkz. CHEVALLIER, s. 88-89.

devletler için yanlarına kâr kalabilmektedir. Böylece şu anki devletler arası ilişkilerde hukukun gücü yerine gücün hukukunun geçerli olduğu söylemek gerekir¹²²⁴. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı bulunan beş büyük devlet ve onlara yakın devletlerin yaptıkları ise sadece şiddetle kınanmaktadır¹²²⁵. Gerçi BM gibi uluslararası kuruluşlara her zaman güçlü devletlerin yön verdikleri bilinen bir şeydir¹²²⁶.

6. Siyasal Katılım

Siyasal katılımın, ortak noktası yönetilenlerin yönetime etki etmelerin amaçlanmasıdır¹²²⁷. Siyasal katılım seçimlerde oy kullanmaktan, sivil itaatsizlikte bulunmaya, sosyal politikaların uygulanmasında yer almaya değin çok çeşitli yollarla sağlanabilmektedir¹²²⁸.

Siyasal katılım, “vatandaşların yerel ya da merkezi düzeyde devlet organlarının alacağı kararları etkilemek amacıyla giriştikleri, temelinde hukuk devleti ilkesine uygun, kendilerince veya başkalarınınca tasarlanmış, örgütlü ya da örgütsüz davranışlardır”¹²²⁹ şeklinde tanımlanabilir.

Küreselleşme ile yaşanan değişim ve dönüşüm siyasal katılım alanında da etkisini göstermektedir. Siyasal katılımın şekli ve araçları belli oranda değişime uğramaktadır. Almanya örneğinde olduğu gibi gençler artık siyasal partilere üye olmak yerine Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Şeffaflık Örgütü ve İnsan Hakları İzleme

¹²²⁴ Güçlü devletlerin haklarını daha iyi koruyabildiklerinin açık olarak görüldüğü hususunda bkz. SUR, s. 9.

¹²²⁵ Burada bahsedilenler Kosova'ya insani müdahale de bulunabilen dünya devletleri konu Irak, Afganistan ya da Vietnam olduğunda, genel olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi beş devlet söz konusu olduğunda takındıkları tavır ortadadır. Uygun da uluslararası hukukun aradığı koşulları yerine getirilmeden yapılan askeri müdahalelerin, insan haklarının uluslararası düzeyde güvence altına alınması çabalarına zarar vereceğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. UYGUN, **Küreselleşme**, s. 225-251.

¹²²⁶ KEMPSKI, s. 465.

¹²²⁷ Nihat BULUT, **1982 Anayasası Çerçevesinde Türkiye’de Siyasal Katılım**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, (**Siyasal Katılım**), s. 6.

¹²²⁸ Murat DURAN, “**Siyasal Katılma ve Seçimler**”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 221.

¹²²⁹ BULUT, **Siyasal Katılım**, s. 10.

Örgütü gibi sivil toplum kuruluşlarına üye olmaktadırlar¹²³⁰. Sosyal medya siyasal katılım açısından yeni imkanlara yol açmıştır. Sosyal medya ile birlikte insanlar görüş ve düşüncelerini; yöneticiler dahil diğerleri ile paylaşma imkanı elde etmekte ve sosyal medya üzerinden organize olabilmektedirler¹²³¹.

7. Demokrasi Açığı

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, politika belirleme ve yönetimin uluslar üstü boyutları kayda değer bir gelişim göstermiştir. Devletin uluslararası örgütlere üye olması (NATO, BM, IMF ve benzeri) ile küresel sermayenin şirketlerinin yatırım kararları parlamentonun tercihlerini sınırlamakta ya da ipotek altına almaktadır¹²³². Özellikle dış politika konularında karar alma yetkisi parlamentonun elinden alınmasına yol açmaktadır¹²³³. Diğer taraftan siyasi konuların ve siyasal karar alma süreçlerinin karmaşıklığı da artmaktadır. Vatandaşların siyasal karar alma mercilerine güveni azalırken; yurttaşlar ve politikacılar arasında büyük bir uçurum da oluşmaktadır. Oluşan uçurumun diğer bir nedeni de kuşkusuz karar alma mercilerinin Avrupa Merkez Bankası gibi uluslar-üstü ya da kurumsal seviyede ortaya çıkıyor olmasıdır. Çoğu kez bu kurumlar yurttaş meşruiyetinden yoksundur. Bu da demokrasi açığı ile sonuçlanmaktadır¹²³⁴.

Avrupa Birliğinde sıradan vatandaşların politik kararların alınmasında etkisi sembolik derecede azdır. Politik kararlar onlar adına Avrupa Komisyonu (European

¹²³⁰ Wolfgang MERKEL, “Avrupa’da Demokrasi ve Katılımcılık Krizi Var mı?”, Çev. Ender Türk, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayına Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 12, Merkel, gençlerin bu tercihlerinde siyasi idealizm ve yaratıcılığın STÖ’lerde bulunmasının etki ettiğini vurgulamaktadır. Bkz. age, s. 12.

¹²³¹ Konu hakkında bir inceleme için bkz. Esra ARSAN, “Türkiye’de Gençlik, Sosyal Medya ve Siyasal Katılım”, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayına Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 173 vd.

¹²³² KEANE, s. 231.

¹²³³ KEANE, s. 231.

¹²³⁴ Anna WOHLFART, “Demokrasinin Şekillenmesinde Yurttaşların Rolü”, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayına Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 147-148.

Commission), Bakanlar Konseyi gibi merkezi organ ve makamlar tarafından alınmaktadır¹²³⁵. Gerçekten de Avrupa Birliği bünyesinde Brüksel uzmanlar kurulu tarafından yürütülen ve geniş ölçüde bürokratik nitelik taşıyan karar alma prosedürü demokrasi açığına bir örnek olarak verilebilir¹²³⁶. Nitekim karar alanların seçilmiş olmaması, seçilenlerin ise karar alamamaları eleştiri konusu olmaktadır¹²³⁷.

Teknik konuların alanlarında uzmanlar tarafından yerine getirilmesi ve siyasilerin bu alanlara etki etmemelerinin gerektiği düşüncesi teknokratların etkinliğini arttırmıştır. Halkın denetleyemediği ve seçmediği bu kesimin yönetimde etkin rol alması, “halkın kendi kendini yönetmesi” anlayışı ile terstir. Halkın hayatını doğrudan etkileyen ekonomi gibi konularda; halkın en azından seçimlerle denetleyemediği Bağımsız İdari Otoritelerin varlığı demokrasinin bir handikabıdır¹²³⁸. Gerçekte de devlet eyleminde teknokratik rasyonalizasyona başvurmak günümüzde politikaların demokratik siyasetten koparılmasında rol oynamaktadır.¹²³⁹

C. Küreselleşen Dünyanın Gelecek Perspektifi: İnsanlık Temelli Demokrasi

Küresel devlet düşüncesine göre meşruiyetin temelini insanlığa uygun bir yönetim anlayışı oluşturur. Tıpkı militan demokrasi anlayışında olduğu gibi nasıl ki; demokrasi düşmanlarına geçit verilmiyorsa¹²⁴⁰, insanlık düşmanlarına yönetim hakkı tanınmaz. Küresel devlette; demokrasi meşruiyeti sağlamakta bir araç olarak kullanılabilir. Demokrasinin kendisi yegane amaç olarak görülmemelidir. Amaç

¹²³⁵ Thomas W. POGGE, **Creating Supra-National Institutions Democratically: Reflections on the European Union's “Democratic Deficit”**, The Journal of Political Philosophy: Volume 5, Number 2, 1997, s. 163.

¹²³⁶ HABERMAS, **Milli Devletlerin Akıbeti**, s. 27; Ayrıca bkz. KESKİN, s. 63.

¹²³⁷ AKKAYA, s. 103.

¹²³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. BAYRAMOĞLU, **Yönetişim ve İktidarın Dönüşümü**, s. 241 vd; Çiğdem SEVER, **Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü**, AÜHFD, C. 64, S. 1, Ankara, 2015, s. 202; Ortaya çıkış nedenleri hakkında bkz. URAN, 49 vd; ULUSOY, s. 5 vd.

¹²³⁹ POGGI, **Devlet**, s. 257.

¹²⁴⁰ Militan demokrasi anlayışının temeli demokrasinin kendisini savunmak zorunda olduğuna dayanır. Buna göre sınırsız özgürlük olamayacağından, demokrasi de kendisini ortadan kaldıracak özgürlükleri sınırsız bırakamaz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki HAKYEMEZ, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin y., Ankara, 2000, (**Militan Demokrasi**), s. 32 vd; Ayrıca bkz. BULUT, **Radikal Demokrasi**, s. 52 vd.

insanlığa uygun şekilde, hukuk devleti ilkesi gereğince, özgür ve eşit yaşanılacak; bir yönetimin sağlanması olabilir. Salt demokrasinin amaç olarak görülmesi Nazilerin yaptığı zulümlerin onaylanmasına yol açacaktır; çünkü Nazilerin iktidara gelmeleri nihayetinde demokratik seçimler yoluyla olmuştur¹²⁴¹. Demokrasi ile temel hak ve özgürlükler¹²⁴²; insanlığı katletmek ve insanlığı yok etmek için kullanılamaz. Örneğin; Irak'a demokrasi ve özgürlük götürmek¹²⁴³ için işgal eden ABD'nin neden olduğu yıkım; Iraklılara Saddam dönemini aratacak hale getirmiştir. Mısır'da halkın yarısından fazlasının oyunu alarak devlet başkanı seçilen Mursi'nin askeri darbe ile iktidardan indirilmesi ve yerine getirilen general Sisi'nin BM nezdindeki hali göz önündedir. Bu listeyi çok daha uzatmak mümkündür¹²⁴⁴. Ancak konunun anlaşılması bakımından bu örnekler yeterlidir.

Carl Schmitt'e göre, Proudhon'dan alıntıyla "kim insanlıktan söz etmek istiyorsa o aldatıyordur". Çünkü Schmitt'in akıl yürütmesine göre "insanlık" adına kurulan bir uluslararası hukuk düzeni aslında politik bir hakimiyet alanına işaret etmektedir¹²⁴⁵. İnsanlık kavramının savaş yürütemeyeceği, çünkü insanlığın düşmanının olmadığını belirtmiştir. İlaveten nerede insanlık adına bir savaş yürütülüyorsa; orada tekil politik birliğin çıkarının maskelendiğini ileri sürmüştür. Schmitt'in, insanlık kavramının; emperyal faaliyetlerin kullanımına çok müsait bir kavram olduğu yönünde

¹²⁴¹ Hitler iktidara Weimar rejiminin hukuki ve siyasi zaaflarından yararlanarak yasal yoldan gelmiştir. Bkz. Şentürk UZUN, "Federal Almanya Yönetim Sistemi", in. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/almanya.pdf (23.09.2015), s. 599.

¹²⁴² Doğal haklar bakımından demokrasi-meşruluk ilişkisi için bkz. Sururi AKTAŞ, "Müzakere (Söylem) Etiği, Demokrasi ve Meşruluk", EÜHFD, C. XVI, S. 1-2, Erzincan, 2012, s. 16; Bu düşüncenin karşısında olarak Waltz, "Her şeye rağmen barış en yüce savaş sebebidir ve eğer demokrasiler barışçıl birer devlet şekliyse, diğer devletleri demokratik hale getirmek için kullanılan tüm araçlar meşrudur" demektir. Bkz. WALTZ, s. "2001 baskısı için önsöz".

¹²⁴³ Şanlı KEVSER, *ABD'nin Müdahalesi Sonrası Değişen Irak Yayıncılık Sistemi*, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 67; Irak'ta demokratik olmayan bir rejimin yıkılarak demokrasinin kurulmasının savaş nedeni olamayacağı için bkz. AZRAK, s. 4.

¹²⁴⁴ Batı'nın durumunu özetleyen bir belgesel için bkz. Pria VISWALINGAM (Yapımcı), *Batı Dünyasının Çöküşü 1*, Kanal 24 (24 tv), Saat: 13:10, 29.03.2015.

¹²⁴⁵ KARDEŞ, s. 464.

itirazları mevcuttur¹²⁴⁶. Bu itirazların karşısında eğer insanlığın düşmanı olmadığı iddia ediliyorsa; insanlığı kan ve gözyaşına boğan, açlık, sefalet ve felaketlere uğratanlar kimlerdir? Bu soru da cevabı verilmesi gerekli bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Gerçekten de insanlık kendisini yok edecek düşmanlarına karşı her türlü tedbiri alabilir. Hukuki zemin de tıpkı egemenlik gibi insanlık üzerine bina edilmiştir. Fakat teorinin üzerine bina edildiği ‘insanlık’ kavramının içinin nasıl doldurulacağı sorusu akla gelebilir. Yani insanlık; egemenliğin temellendirilmesinde, hukuk ve adalet anlayışında, yönetimin meşruiyetinde ve diğer bütün hususlarda kilit taşı olarak görev yapmaktadır. İnsanlık anlayışının içinin doldurulması gerekir. Yoksa devlet teorisyenlerinin teorilerine getirilen eleştiriler gibi muğlak olduğu hususunda haklı eleştirilerin ileri sürülmesi mümkündür. Bir insan bakımından anlaşılmamaktan daha ağır bir şey varsa o da yanlış anlaşılmaktır. Gerçekten de küresel devlet açısından insanlığın tanımı yukarıda da ifade edildiği gibi; doğru ve dürüst olarak vicdanlı bir yaşam sürmektir. İnsanı insan yapan, insan doğasını oluşturan niteliklerin hepsinin; insanın değerini ve saygınlığını veren öz ile uyumlu olarak insana yakışır düşünme, davranma ve yaşamaya insanı yöneltmesi gerekir. İnsanlığa uygunluk hayatının her anında tüm insanları sırf insan olmaları dolayısıyla sevmeye ve insancıl olarak hareket etmektir. İnsaniyetli hareket ederek; cömert, mert ve yardım sever olmaktır¹²⁴⁷.

Yönetici sınıf olarak adlandırılabilir kesimin kendi menfaatleri için değil de asli görevleri olan insanlığa hizmet etmeleri nasıl sağlanacaktır? Gerçekten de bu soruya verilecek cevap binlerce yıldır tartışılmıştır¹²⁴⁸. Ancak cevapları uygulamak cevabın

¹²⁴⁶ KARDEŞ, s. 464.

¹²⁴⁷ İnsaniyetli için bkz. TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 1197; Mürüvvet/-li için bkz. TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 1731; İnsanın varlık yapısı ve nitelikleri bakımından çeşitli açılardan inceleyen bir eser için bkz. Takiyettin MENGÜŞOĞLU, **İnsan Felsefesi**, 2. bs., Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1988, s. 13 vd.

¹²⁴⁸ Platon, Devlet isimli eserinde ya filozofların kral ya da kralların filozof olmadıkça yani devletin gücü aklın gücüyle birleşmedikçe ve herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe devletlerin başının dertten kurtulamayacağını öne sürmüştür. Bkz. PLATON, **Devlet**, 27. bs. Çev. Sabahattin Eyüboğlu/M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, 473 d, s. 182; Ahlak açısından konuyu ele alan bir çalışma için bkz. Şükrü NİŞANCI, “-Aydınlanma Filozofu Kant’ın İzinde- Daha Kaliteli Bir Toplumsal ve Siyasal Yaşam İçin “Etik” Arayışı”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 9, Kasım 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=9> (10.04.2015), parag. 1-62.

kendisi kadar kolay değildir. Her çağın anlayışı bu cevaba etki etmiştir. Uygulanması ise çok daha çetrefildir. Çünkü kilit noktası insan olan bu soru kolay cevaplanabilir. Başa dönerek “ahlaklı” ve “erdemli” yöneticiler yetiştirilerek cevabına ulaşabiliriz¹²⁴⁹. Ahlaklı ve erdemli yöneticiyi hem de alanında uzman bir vasıfta olarak nasıl ele geçireceğiz? Hepimizin öncelikle kendimiz dolayısıyla tanıdığımız bir yaratık olan insanın bünyesinde; ulvi tarafları yanında hırsları olan zalim bir tarafı da barındırmaktadır. Fakat umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Çünkü insan eğitilebilir bir yaratıktır. Akli-vicdanı olan ve akıyla vicdanıyla doğru olanı bulma kabiliyetine sahiptir¹²⁵⁰. Uygulamada akıl ve vicdanın senkronize kullanılmasıyla bu amaca ulaşabiliriz.

Dünya ölçeğinde bir demokrasinin kurulabilmesi için dünya çapında ekonomik eşitsizliklerin giderilmesine ve eşitlikçi bir yapının kurulmasını zorunlu kıldığı¹²⁵¹ göz önüne alındığında bu durum kozmopolis düşüncesi ile örtüşmektedir. Demokrasi noktasında çağımızın etkin güçleri ve büyük sermayesinin böyle bir iddia taşımadığı ve insan hakları konusunda seçici davranıp sosyal hakları dışladığı¹²⁵² göz önünde bulundurulduğunda; demokrasi konusunda anlayış değişiminin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış değişikliği beraberinde küresel devletin düşünülmesine yol açmaktadır.

Hakikatten, küresel devletin yönetiminde meşruiyetin sağlanması ve kararlarına rızanın oluşması için demokrasiden yararlanılmalıdır¹²⁵³. Ancak demokrasi

¹²⁴⁹ Farabi Erdemli Şehrin yöneticisinin taşıması gerekli özellikleri, yöneticiliğe elverişli, adil, zeki ve azimli olması ile dünya zevklerine ve paraya tamah etmemesi gibi pek çok meziyetinin olması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. DEMİREL, **Erdemli Şehir**, s. 364-366; Yöneticide bulunması gerekli özellikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FARABI, **Fusulü'l-Medeni ve Tenbih**, s. 86-91; BAYRAKLI, s. 114 vd.

¹²⁵⁰ Vicdan sayesinde hiç olmazsa belli olaylarda, neyin haklı neyin haksız olduğunu bilme kabiliyetini kendimizden beklememiz hakkında bkz. WOLFF, s. 220.

¹²⁵¹ BULUT, **Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, s. 132.

¹²⁵² BULUT, **Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, s. 132; A. DİNÇKOL, **Küreselleşme**, s. 911.

¹²⁵³ Demokrasiye yapılan aşırı vurgu sonucu özellikle ABD’de demokrasiyi bir din gibi görülmesinin eleştirilmesi hakkında bkz. SAMSONS II, s. 289 vd; 19. yüzyılın başından beri meşruiyetin sağlanmasının demokrasiden kaynaklandığı hakkında bkz. Ronald M. DWORKIN, **Siyasal Anayasanın Ahlaki Temelleri**, Anayasa Yargısı, C. 28, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2011, s. 28; AKKAYA, s. 116; İPEK, s. 216-217.

bizim bugün kullandığımız manada bir demokrasi değildir. Öncelikle salt partiler demokrasisi söz konusu olmamalıdır. Çünkü her ne kadar modern demokrasiler, partiler demokrasisi olarak görülseler¹²⁵⁴ de amacı sadece devleti yönetmek olan siyasi partilerin küresel devlette yer almaması daha doğru bir yaklaşım olabilir. Sadece siyasal iktidarı ele geçirerek devleti yönetmeyi hedefleyen siyasi partiler yerine¹²⁵⁵; insanları bilinçlendirmek, aydınlatmak, muhalefet etmek, siyasal iktidara yol göstermek ve insanların yönetimle ilgili konularda fikir sahibi olmalarını sağlama fonksiyonlarını sivil toplum kuruluşları da pekala yerine getirebilirler. Zaten ilk başlarda siyasi partiler dernek statüsüne sahip kuruluşlar olarak nitelendiriliyorlardı. Ancak siyasi partilere derneklerden farklı bir statü tanınması; demokrasinin kendisiyle de çelişik bir manzara ile karşı karşıya kalmamıza yol açmıştır. Öncelikle demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak görülen siyasi partilerin kendi içlerinde demokrasinin olup olmadığı muğlaklık taşımaktadır. Çünkü partinin söylem ve görüşlerine aykırı hareket etmek, parlamentoda grup kararı alınmış bir konuda, partinin aksi yönünde oy kullanmak parti içi disipline sevk edilmek ve partiden dışlanmak için yeterli görülmektedir. Seçilebilmek büyük oranda siyasal parti üzerinden mümkün kılınmışsa, milletvekilinin de parti kararına uymak dışında bir seçeneği kalmamaktadır¹²⁵⁶.

Diğer taraftan demokrasi için olmazsa olmaz olarak görülen gizli oy açık sayım prensibinin parlamentoda uygulanmaması da ayrı bir çelişki olarak karşımızdadır. Eğer seçimler bakımından gizli oylama açık sayım elzem görülüyorsa ki öyledir; mecliste yapılan oylamalar bakımından da gizli oy açık sayım zorunlu olmalıdır. Mesele 1 Mart

¹²⁵⁴ M. Tefik GÜLSOY, “Türkiye’de Siyasal Partilerin Anayasal Statüsü”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 60, Şubat 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=60> (04.04.2015); Atilla YAYLA, *Siyaset Teorisine Giriş*, 4. bs., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, (*Siyaset Teorisi*), s. 202; Kapani, siyasal sistemin niteliği; demokratik, otoriter veya totaliter olsa da çağdaş toplumlarda partilerin birinci derecede önemli rol oynadığını belirtmektedir. Bkz. KAPANİ, *Politika*, s. 175.

¹²⁵⁵ Poggi, “...örtgütlü partilerin giderek artan anayasal önemi yasama organlarını özerklikten yoksun kılmaya başlamıştır. Artık hangi partinin ya da hangi parti koalisyonunun yasama makamını kontrol altına aldığı büyük bir mesele haline gelmiştir.” demektir. Bkz. POGGI, *Devlet*, s. 251.

¹²⁵⁶ Siyasal partiler ve olumsuzlukları hakkında görüşler için bkz. YAYLA, *Siyaset Teorisi*, s. 208-209.

2003 tarihinde oylanan tezkereye¹²⁵⁷ ilişkin gizli oturum yapılmıyordu ve mecliste en çok milletvekili bulunan iktidar partisi grup kararı almayıp milletvekillerini serbest bırakmasaydı, muhalefetin de katkıları olmasaydı tezkere reddedilebilir miydi? Kanaatimce mümkün olmazdı. Bu açıklamalar ışığında; insanlığa faydalı amaçlar çerçevesinde işler yapmak dışında salt yönetimi ele geçirmeyi hedefleyen siyasal partilerin kozmopolit bir demokrasi içerisinde yer almamalarının doğru bir yaklaşım olacağını düşünmekteyim.

Sivil toplum demokrasisi, elitist demokrasi¹²⁵⁸ ve doğrudan demokrasi öğelerini bünyesinde eriten bir demokrasi anlayışı küresel devletin yönetiminde ele alınabilir¹²⁵⁹. İnsanların kendi kendilerini yönettiklerini düşünmesi ve yönetimde söz sahibi olabilmeleri devletin kararlarına meşruiyet sağlayıcıdır.

Eğer elitist/seçkin bir yapı öngörülürse¹²⁶⁰ karşımıza iki soru ortaya çıkmaktadır. Birincisi bu yapı nasıl belirlenecek ve meşruiyeti nasıl sağlanacaktır? Diğeri ve belki de en önemlisi nasıl denetlenecek ve doğru ya da yanlış hareket ettiği hangi kıstaslara göre, kim tarafından kararlaştırılacaktır? Elbette soruları uzatmak mümkün ancak meşru bir güç kullanabilmek için gerekli rızanın sağlanması psikolojik olarak yönetilenlerin otoriteyi meşru bir yönetim olarak görmelerine bağlıdır. Kurallara

¹²⁵⁷ ABD'ye ait 255 uçak, 65 helikopter ve en fazla 62 bin askerin Türkiye'nin çeşitli yerlerinde konuşlanmasını ve Irak'a yapılacak saldırıda kullanılmasını öngören 1 Mart tezkeresinin ABD'de oluşturduğu şok etkisi için bkz. Ahmet CEYLAN/ İsa USLU, "1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi", in. <http://politikaakademisi.org/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> (05.04.2015); 1 Mart tezkeresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler", in. <http://webb.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz9-2/mcaniklioglu.pdf> (05.04.2015), s. 40 vd.

¹²⁵⁸ Elitist demokrasi için bkz. BULUT, **Radikal Demokrasi**, s. 46; KIŞLALI, s. 274 vd.; Konunun tartışılması hakkında bkz. SARTORİ, **Teorisi**, s. 171 vd ve SARTORİ, **Kuram**, s. 63 vd.

¹²⁵⁹ Reves, dünya çapında uygulanacak bir demokrasi içinde çoğunluğu Hintliler ve Çinlilerin alacağı böylece nüfuslarının fazla olması dolayısıyla Dünya Yasama Kurulunda çoğunluğa ve karar yetkisine sahip olacakları yönündeki itirazlara cevap olarak; "herhangi bir evrensel hükümet kurulursa, temsil nispeti, muhakkak ki, hakiki mesuliyetlere ve mevcut kuvvetlerle sınırlı iktidar ve eğitim seviyesine göre tespit edilecektir" demiştir. Bkz REVES, s. 62.

¹²⁶⁰ Elitizm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KAPANİ, **Politika**, s. 123 vd.

aykırı davranan birisi için bu aykırılığın cezalandırılabilceği noktasında şüphe oluşmamalıdır.

Elitist demokrasiden alınacak husus belli bir eğitim seviyesinde olan kişilerin seçimlere girebilmesidir. Bu eğitim seviyesini yakalayamamış kişiler içinse belli oranda insanın, o kişiyi aday göstermeleri yoluyla seçimlere girebilmesi mümkün olmalıdır. Bunun yolu kamu oyu tarafından tanınacak ve takdir edilecek işlere imza atmakla olabilir. Sivil toplum demokrasisi tarafı işte burada karşımıza çıkmaktadır. Kişiler öncelikle sivil toplum kuruluşları içinde yaptıkları ile tanınıp; takdir topladıkları oranda kendilerini belli sayıda insana kabul ettirip adaylığın yolunu açabilirler. Daha sonra da seçilebilecek oy alabilirler.

Küresel bir devletin varlık kazanması durumunda, bu devletin devasa yapısı göz önünde bulundurulduğunda eşit ve genel oy hakkı ile yapılan bir seçimde; nüfus dengesi önemli bir belirleyiciliğe sahip olacağı akla ilk başta gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Çin'in dünyayı yönetecek kadroyu seçecek ya da en azından önemli bir belirleyiciliğe sahip olacağı söylenebilir. Ancak kanaatimce idealler burada daha belirleyici olacaktır. Çünkü yaklaşık 1.2 milyarlık Çin'i dışarıda bıraktığımızda geri kalan 5.8 milyar insanın hala büyük bir ağırlığı vardır. Bu noktada aynı idealler etrafında oy kullanan insanlar belirleyici olacaklardır.

Doğrudan demokrasinin yansıması ise teknolojinin sağladığı kolaylıkların devlet yönetimine uygulanmasından ibarettir¹²⁶¹. Küresel devlet “interaktif devlet”tir¹²⁶². İnteraktif sözcüğünün sözlükteki karşılığı “etkileşimli”dir¹²⁶³. Ancak

¹²⁶¹ Doğrudan demokrasi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. SCHMIDT, s.245-255; Doğrudan demokrasi ve e-demokrasi ile teknoloji ilişkisi hakkında bkz. Murat YANIK, “**Yeniden Doğrudan Demokrasi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 41, Temmuz 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=41> (06.04.2015). parç. 1 vd.; M. Emin RUHİ, **Doğrudan Demokrasi (e-Demokrasi)**, Seçkin y., Ankara, 2005, s. 11 vd.; İPEK, s. 228.

¹²⁶² Gardels 2000 yılında verdiği bir röportajda, interaktif devlet'in daha etkin olacağını, demokrasinin güçlenmesini sağlayacağını belirtmektedir. İlaveten bilginin hızlı akışının sağlanması, verilerin doğru ve etkin işlem görmesiyle devletin çalışmasının çok verimli hale geleceğini ifade etmiştir. Bkz. Nathan GARDELS, “**Şimdi Sıra Devlette**” başlıklı Sabah Gazetesi, 21.06.2000 tarihli röportaj, in. <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/06/21/t19.html> (29.03.2015).

¹²⁶³ TDK, **Türkçe Sözlük**, s. 1199.

interaktif kelimesine sadece etkileşimli manasını yüklemek yeterli değildir; etkileşimin nasıl olacağı hususu eksik kalmaktadır. Etkileşim öncelikle içinde çift taraflılık barındırmaktadır. Sadece bir tarafın diğer tarafı etkilemesi değil; çift taraflı ve karşılık etkileme ve etkilenme bağlamında bir karşılıklılık vardır. Bu karşılıklı etkilenmenin aracı ise; teknolojin sağladığı; internet, cep telefonu, akıllı telefon uygulamaları ve tablet bilgisayarlar aracılığıyla gerçekleştirilen bilgi alışverişi ile iletişime dayanır. Geçen yüzyılda radyo ve televizyonun kullanılmasıyla etkileme tek taraflıydı¹²⁶⁴. Ancak günümüzde görüntülü olarak cep telefonları ile görüşmek mümkündür. İlaveten internet üzerinden karşılıklı görüşme, yazışma ve paylaşma imkanları da vardır. Her ne kadar interaktifliğin muhtemelen hiçbir zaman evrensel kullanıma açık olmayacağı ileri sürülmüşse de¹²⁶⁵ yukarıda ifade edilenlerin gerçekleşebilmesi küresel devlet çatısı altında mümkün olabilir. Zaten küresel devleti gerekli kılan olgulardan birisi de bu tip itirazlardır.

Gerçekten de “interaktif devlet” kavramına göre devlet ile halk arasında sürekli ve karşılıklı bir iletişim ve etkileşimin bulunduğu, yönetilenlerin yöneticilere isteklerini internetin sağladığı kolaylıkla elektronik yoldan iletebildikleri bir devlet modeli kastedilmektedir. Dahası yönetilenler aktif olarak kararların alınmasına katılabilirler. Böylece yönetilenlerin aktif katkısı ile yönetim organları kararlar alırlar ve bu kararların benimsenmesi de kolaylaşır. Bürokrasinin denetimi halkın yardımı ile daha da kolay hale gelir. Şikayetlerin doğrudan devletin üst kademelerindeki yöneticilere ulaştırılması ve onlar adına takibin yapılması gerçekten olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de BİMER (Başbakanlık İletişim Merkezi) uygulaması bu yönde olumlu bir adımdır. BİMER, aracılığıyla şikayetler doğrudan yürütmenin başına iletilebilmektedir¹²⁶⁶. Ancak BİMER sistemi gibi sistemler daha da geliştirilip devletin tüm kademelerinde kullanılmalı, etkin takibin yapılıp sonucun ilgiliye ulaşması sağlanmalıdır.

¹²⁶⁴ Tek taraflı etkilenimin çarpıcı bir eleştirisi niteliğindeki “Zeki Müren de bizi görececek mi?” repliği için bkz. Necati AKPINAR (Yapımcı) Yılmaz ERDOĞAN/ Ömer Faruk SORAK (Yönetmen), **Vizontele**, Türkiye, BKM Film, 2001.

¹²⁶⁵ BAUMAN, s. 63.

¹²⁶⁶ İnternet adresi için bkz, <http://www.bimer.gov.tr/Forms/pgMain.aspx> (30.03.2015).

Gerçekten de her gerçek ve tüzel kişinin bir elektronik imzası olmasıyla birlikte; internetin de herkes için ulaşılabilir kılınmasıyla insanlar; devlet ile etkileşim halinde olacaklardır. Sorunlar ve istekler herkes tarafından küresel devlete iletilebilecek; yapılan müracaatların sonuçları ilgililere derhal ulaştırılacaktır. İnsanlar gerçek kimlikleriyle hem yönetilen hem denetleyen olabilecektir. Dahası hem de yöneten konumunda olmak üzere bir konuda belli sayıda kişinin –bu sayı yüz bin kişi olabilir- teklifi ile bir konu meclislerin gündemine alınabilir. Böylece yönetilenlerin yasa teklifi ve denetimleriyle; yöneticilerin daha dikkatli yönetmelerinin yolu açılabilir.

SONUÇ

Kozmopolis düşüncesi Stoacılar tarafından ilk olarak sistemli bir şekilde ortaya konulmuş olsa da tarihsel süreçte sürekli gündemde olmuştur. Stoacılar tek bir dünya devleti düşünmüşler ve bütün insanların da milliyet ayırt etmeksizin bu tek dünya devletinin uyruğu olacak şekilde devlet teorisi ortaya koymuşlardır. Kozmopolis; polis sınırlarını aşan “dünya devleti” anlamında kullanılan bir terimdir. Kozmopolis ile ulusal kimliklerin ötesinde ve tüm insanları dünya devleti çatısı altında birleştiren ortak bir siyasi bağlılığın tesis edilmesi ifade edilmektedir. Gerçekten de nasıl ki Eski Yunan’daki demokrasi anlayışı çağımıza gelene değin değişik aşamalardan geçmiş ve hali hazırda farklı bir uygulama halini almış ise; kozmopolis düşüncesi de Eski Yunan’daki halinden farklı boyutlara erişmiştir. Öncelikle bilenebilen dünyanın sınırları genişlemiştir. Sonrasında imparatorluk yapılanmasının meşrulaştırılması olarak değil, insanların kendileri için insanlık temelinde birleşerek, insanlığa uygun hareket edecek devletin kurulması temeli haline gelmiştir. Küreselleşme olgusu karşısında mümkün olabilir bir hale bürünmüştür.

Büyük İskender’in meydana getirdiği imparatorluğun ulusal sınırları ortadan kaldırarak, çok çeşitli ulusal kültürlerle sahip halk topluluklarını birleştirme çabasına tanıklık etmeleri ve Polis’in çökmeye başlaması ile birlikte bireyi Polis’e bağlayan toplumsal bağlar kopmaya başlayınca, Stoacılar, bireyi kent devletini aşan bir topluma, tüm insanlık toplumuna bağlayacak değerler ortaya koymuşlardır. Bu değerlerin temelinde aklın egemen olduğu, devlet farklarının kaybolduğu, evrensel aklın yani yasaların buyruğuna boyun eğen eşit ve kardeş bir insanlar topluluğunun oluşturduğu bir dünya devleti ve onun yurttaşları bulunmaktadır. Ayrıca doğal hukuk anlayışı Stoacıların geliştirdiği ve sistemli bir öğreti haline getirdiği bir anlayıştır. Doğal hukuk anlayışı Roma hukuku yanında, modern siyaset düşüncesinde önemli bir referans olarak kabul edilmiştir. Ciceron’un, doğal yasalara aykırı olan insan yasaları gerçekte yasa olarak kabul edilemez, görüşünün temelinde de bu öğreti yer almaktadır. Roma dönemindeki Stoacılar; gerçek insan toplumunun evren olduğunu, ırk, site ve dil farklılıklarının ötesinde derin bir insanlık birliğinin hüküm sürdüğüne işaret etmişlerdir. Ayrıca onlara göre neredeyse yaşanabilir dünyaya denk düşen Roma İmparatorluğu

siyasal düzlemde kaçınılmaz biçimde “kozmpolis”in temsilci durumundadır. Roma dönemi Stoacıları, yayılmacı politikaların meşruluk zeminini oluşturan görüşler ortaya koymuşlardır.

Ortaçağda ticaret ve ulaşımaya dayalı uluslar arası ekonomi, yerini büyük ölçüde kendine yeter toprak mülküne bırakmış olsa da Petrus Damiensis, Wippo, Vido Osnaburgensis, Engelbert de Volkersdorf ve Jordanus d’Osnabruch gibi filozoflar bir “evrensel devlet” düşüncesini savunarak; yeryüzündeki siyasi oluşumların tümünün tek kişinin yönetimi altında birleşmesi, bunların tümünün üstünde tek kişinin bulunması, evrensel bir imparatorluğun, bir devletin gerçekleştirilmesi gereğini öngörmüşlerdir. İslam düşünürlerinden Farabi de insanların meydana getirdikleri toplulukları yetkin olup olmadıklarına göre ikiye ayırarak; yetkin toplulukları küçük, orta ve büyük olmak üzere üçe ayırmıştır. Büyük toplum, oturulabilir dünyanın bütününde, tüm milletlerin bir araya gelmesidir. Büyük topluluktan kastettiği, Stoacı anlayışa uygun olarak, diğer bütün küçük ve orta toplulukların hepsini içine alacak olan dünya topluluğudur. Bütün insanları içine alan bu evrensel toplum, toplulukların en yetkinidir. Evrensel toplum, bütün milletleri mutluluğa ulaştırmaya çalışan üstün bir dünyadır; yani en büyük ve üstün olan fazıl medinedir.

Ortaçağda kozmpolis düşüncesinin önemli temsilcilerinden birisi de hiç kuşkusuz Dante’dir. Dante İtalya’nın içinde bulunduğu parçalanmışlıktan etkilenmiş; siyasal düşüncesini birlik ve barış üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede Dante evrensel monarşi idealini dillendirmiştir. Dante’ye göre, evrensel monarşi; dünyadan ibaret bir ülke, insanlığın tümünden ibaret bir nüfus ve imparatorlardan ibaret bir hükümdardır. Aslında Dante, Roma İmparatorluğunun yeniden canlandırılmasını istemekte, bunu temellendirirken bir taraftan da Papalığın dünyevi iktidar üzerinde hak iddialarını çürütmeye çalışmaktadır. Dante’nin katkısını barış ve özgürlük içinde tüm insanların bir arada yaşayabileceklerini ifade etmesinde aramak gerekir. Çünkü barışa, özgürlüğe ve bir arada yaşamaya olan ihtiyaç güncelliğini hiç kaybetmemiştir.

Yeniçağda kozmpolis düşüncesi temelde evrensel barış ideali çerçevesinde gündeme gelmiştir. Evrensel barış ideali projeleriyle temin edilmek istenen; esas

itibariyle barışı hukuk üzerinde temellenen bir düzenin sonucu olarak gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede Kant da ebedi barışın hukuk çerçevesinde kurulabileceğini öngörmekteydi. Kant devletler arasında vuku bulabilecek savaşın önlenmesi ve ortadan kaldırıldığı; ötesinde ise devletlerin doğa halinden çıktığı, barış içinde yaşanan bir dünyayı amaçlamıştır. O'na göre en ideal devlet, egemenliğin kaynağı halk olan ve yönetim biçimi cumhuriyet olan devlettir. Kant'ın "Uluslararası Evrensel Devlet'i ya da Uluslar Birliği" herhangi bir zamanda birbirinden ayrılabilir olan değişik devletlerin gönüllü birliğinden oluşmaktadır. Böyle bir birliktelikte devletler arasındaki uyuşmazlıklar savaş yerine sivil süreçlere göre yönetilmektedir. Kant'ın görüşlerinin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği fikrine temel teşkil eden düşünceler arasında yer aldığı ifade edilebilir.

Russell ise özellikle nükleer silahların yaygınlaşmasını ve neden olabileceği tehlikeleri göz önünde bulundurmuş; bu tehlikelerden kurtulma çaresi olarak bir "Dünya Hükümeti" kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Ülke içerisinde nasıl ki otorite olarak devlet var ise; uluslararası ilişkilerde de bu tip bir otoritenin oluşturulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Federatif bir örgüt olan dünya hükümeti ile nükleer silahların kontrol altına alınabileceğini ve dünyada barışın hakim kılınabileceğini savunmuştur.

Küreselleşme kavramı 1960'lı yıllarda uluslararası ekonomik ilişkiler alanında; uluslararası ekonomik ilişkileri tanımlayan bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme, başlangıçta çok uluslu şirketlerin literatürüne özgü olarak sınırlı bir kullanıma sahip iken; günümüzde dünyanın yeni siyasal, ekonomik ve sosyal düzenini açıklamakta kullanılan anahtar bir kavram haline dönüşmüştür.

Küreselleşme ile sadece ekonomi, insan hakları, teknoloji ve ulaşım dünya ölçeğinde ele alınmaya başlanmamıştır. Aynı zamanda sorunlar da küreselleşmiştir. Küreselleşen dünyanın pek çok alanda olduğu gibi devlet teorisi alanında da yeni arayışlara neden olması kaçınılmaz bir hal almıştır. Özellikle ekonomik ve teknolojik gelişmişliğin, dünyada süregiden savaşları, açlığı, terörizmi, çevre ve sağlık sorunlarını engelleyecek bir yapıyı halihazırda sunamamış olması; insanları yeni arayışlara

itmektedir. Bu arayışlar içerisinde; kozmopolis yeniden düşünülebilir bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çokuluslu şirketler küreselleşmenin en önemli sebeplerinden bir tanesidir. Özellikle küreselleşmenin ekonomik aktörlerindedir. Hem ekonomik hem de hukuki ve siyasi alanda küreselleşmenin diğer aktörleri ise; Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlerdir. Küreselleşme kapsamlı bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşmenin aktörleri olarak, ulus devletleri, sivil toplum örgütlerini ve uluslararası ve ulusüstü örgütleri de birer aktör olarak değerlendirmek gerekmektedir. Aynı zamanda uluslararası kuruluşların küreselleşmenin temelini oluşturan ticari ve finansal serbestleşmeyi teşvik eden politikaları sayesinde, özellikle 1970'den itibaren küreselleşmenin hız kazandığı da görülmüştür. Ancak Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel ölçekli örgütler; kalkınmışlığın artırılması, zenginliğin dünyanın tamamına yayılması, yatırımların teşvik edilmesi, ticaretin adil bir şekilde tüm devletlerin yarar sağlayabileceği bir zeminde sürdürülmesi gibi hedeflerle kurulmuş olsalar da nihayetinde; küresel sermayenin kâr maksimizasyonu ve güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden örgütlere dönüşmüşlerdir. Eğer asli vazifelerine dönüştürülebilirlerse kozmopolis düşüncesi için daha da faydalı olabilirler. Bunun gerçekleşmesi için ise dünya çapında konsensüsün sağlanması gerekmektedir. Olumsuz etkilerin birikmesi küresel manada söylemlerin değil uygulamaların esas alınmasına yol açmakta ve bu konsensüse doğru dünya hızla ilerlemektedir.

Son yüzyılda dünya iki büyük savaş ve sayısız çatışmalar görmüştür. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu kıyım ve yıkım; insanlarda barışa ve birleşmeye dönük hedefler ortaya koymuştur. Yaşanan büyük acıların tekrarlanmaması için önce Milletler Cemiyeti, daha sonra Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği tarih sahnesinde yerini almıştır. Tüm bu kurumların ortaya çıkışı aslında küresel devletin tedricen kurulmakta olduğunun da birer habercisi sayılabilir. Diğer taraftan dünyada hukukun yeknesaklaşması ve insanlığın bunu yadırgamaması da bu tip kurum ve örgütler eliyle sağlanmıştır.

Birleşmiş Milletler dünyada barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla kurulmuştur. Ancak aradan geçen zaman içerisinde bu hedefine ulaşamamıştır. Dünyada barışın sağlanamamasında Güvenlik Konseyinin yapısı önemli bir etken teşkil etmektedir. Gevşek bir birliktelik oluşturan Birleşmiş Milletlerin barışın korunması noktasında zorlayıcı tedbirlere başvurma imkanı da bulunmaktadır. Zorlayıcı tedbirlerin alınabilmesi için Güvenlik Konseyinin soruşturma yapması ve karar alması gerekmektedir. Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan beş devletin veto yetkileri dolayısıyla, kararların alınması noktasında bir mutabakatın bulunması zorunlu bir hal almaktadır. Güvenlik Konseyinin karar alabilmesi için oybirliğinin aranması; insani ve vicdani konularda ideolojik ve çıkarları çerçevesinde hareket eden ülkelerin veto haklarını kullanmalarıyla karar alınamaması sonucunu doğurmaktadır. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, devletlerin Birleşmiş Milletler çatısı altında bir araya gelip belli kararları alıp uygulayabilmeleri, dünya için önemli konularda antlaşmalar yapılması, kozmopolis düşüncesi açısından önemli bir ilerleme sayılmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası temelleri ekonomik işbirliğine dayalı olarak atılan Avrupa Birliği; birkaç yıl önce savaşan devletlerin bir araya gelerek ortak noktalar üzerinde uzlaşabileceğinin güzel bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Gerçi bütünleşme düşüncesinin tarihsel süreçte dile getirilmiş olması ve ortak bir Avrupa kültürünün varlığı da göz ardı edilmemelidir. Avrupa Birliği, ulus devletlerin kendi karar üretme organlarının onayından geçirilerek oluşturulan ulus üstü bir örgütlenme modelidir. Çünkü AB içinde sadece Birlik hukukuna uyma zorunluluğu bulunmamakta aynı zamanda; Birlik hukukuna aykırı yeni kanunların üye devletlerin parlamentoları tarafından yapılmamasını da kapsamaktadır. Böylece bütünleşmenin sağlandığı alanlarda üye devletlerin yasama, yürütme ve yargı organlarının yetkileri Birlik organlarına verilmiş olmaktadır. Avrupa'nın içe kapanık şekilde ortaya koyduğu kendi arasında bir "Birlik" oluşturulması; kozmopolisi tam olarak karşılamamaktadır. Kozmopolis düşüncesi diğerlerini dışarıda tutacak bir yapılanma öngörmemektedir. Gerçekte dünyanın geri kalanını diğerleri olarak nitelendirmek bile kozmopolis anlayışı ile uyuma göstermemektedir. Bundan dolayı Avrupa devletlerinin ortak bir paydada bir

araya gelmeleri ve toplumsal olarak bütünleşme çabaları ilham verici bir gelişme olsa bile; Avrupa Birliği, dünyanın bütünleşmesi hedefinde ancak bir basamak teşkil edebilir.

Ceza hukuku alanında temelde bir ülkesellik bulunmasına rağmen uluslararası ceza hukuku alanında da bir küreselleşme yaşanmaktadır. Özellikle kara para aklama, terörizm, yolsuzluk ve organize suçlar gibi sınır ötesi şebekeler halinde örgütlenmeyle paralel giden uluslararası suçlar beraberinde uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesini ve tamamen birleştirilemese bile, en azından birbiriyle uyuşan ortak normların benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede uluslararası toplumu derinden etkileyen çok ağır suçlar olan soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarının yargılanması için BM şemsiyesi altında, Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkemenin yargı yetkisinin ikincil olması ve ABD gibi kimi devletlerin yargı yetkisini kabul etmemiş olması bir handikaptır. Ancak UCM, devletlerarası uyum sonucunda tam ve etkin bir işlevselliğe kavuşturulduğunda; uluslararası ilişkilerde niteliksel bir değişim meydana getirerek ulusüstü bir otoritenin geliştirilmesinde öncü rol oynayabilir.

Çevre ve sağlık sorunları, nükleer silahlar ve atom enerjisinin bünyesinde bulunan sorunlar, terörizm, savaş, yoksulluk ve kaynakların adil bölüşülmemesi küresel ölçekli sorunlardır. Bu sorunların ortak özelliği insanlık için tehdit oluşturmalarının yanında, mevcut dünya sistemi ile çözülememeleri ve küresel devletin gerekliliğini sağlayacak düşüncelere kaynaklık etmeleridir. Küreselleşme sadece sorunlar değil yeni fırsatlar da ortaya koymuştur. Küreselleşme eğilimini arttırarak küresel devletin gerçekleşmesini kolaylaştıran bu etkenlerin temelinde teknolojik gelişmeler bulunmaktadır. Aynı zamanda dünyamızda zihniyet değişimi de yaşanmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayların diğer bölgelere de yansması “biz” bilincinin boyutlarını da etkilemektedir. Örneğin felaketler bütün dünyanın felaketi olarak görülürken; ortak bir tehlike olarak algılanan alanlarda elde edilen başarılar bütün dünyanın zaferi olarak görülebilmektedir. Küreselleşme adalet ve eşitlik içinde barışın, güvenliğin, sağlığın tam manası ile sağlandığı bir dünyayı hedef olarak karşımıza çıkarmaktadır. Küreselleşme bu hedefleri mümkün kılacak imkanları da sağlamaktadır; ancak dünyanın mevcut sistemi ve zihniyet yapısı değişikliğe

uğramalıdır. Devletler arasında sadece çıkarların olduğu bir dünya yaşanılmaz bir dünya demektir. Kant'ın da belirttiği gibi devletler doğa durumundan toplum durumuna geçmeyi henüz başaramamışlardır. Küreselleşme ise bu geçişi artık zorunlu kılmaktadır.

Ulus devletlerin geçmiş dönemdeki önemini kaybettiği, ulusal sınırların değişik biçimlerde ve uluslararası örgütlere üyelik, ticari ilişkilerin dışa açıklığı gereği, insan haklarının iç mesele olarak görülmemesi gibi çok çeşitli nedenlerle dış dünyaya açılmak zorunda kaldığı ve onunla etkileşim içerisine girdiği görülmektedir. Küreselleşmenin sağladığı uluslararası ve ulusüstü bağlantılar sayesinde geleneksel vatandaşlık söyleminin ulus devletlerin çizdikleri sınırların ötesine geçtiği ve artık değişime uğradığı da bir vakiydir. Ulus devlete göre ulustan alınan yetkilerin yabancı bir otorite ile paylaşılması söz konusu olamaz. Ulus devletlerin baş aktör oldukları bir dünyada egemenliğin başka dış otoriteler ile paylaşılmaya başlanması yeni bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Günümüzde devlet olmak, sınırları dahilinde mutlak bir egemenliğe sahip olmak anlamına gelmemektedir. Öncelikle ulusal karar alma ve yönetim mekanizmaları milli sınırlar içinde son bulmayan sorunları çözebilecek etkili araçlardan mahrum görülmektedirler. Dahası üretilen çözümler uluslararası alanda üretilen stratejilerle engellenebilmektedir. Ek olarak ekonomide rekabet kuralları ve mali disiplin oluşturma ihtiyacı ulusal makamların gücünü sınırlandırmaktadır.

Küreselleşmenin ortaya koyduğu tabloya bakıldığında; ulusların kimliklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları ifade edilse bile; asıl hedefe ulaşmada ulusların kimliklerinin kaybetmesinin gerektiği noktası kuşkuludur. Hatta ulusal kimliğe daha çok vurgu yapılarak etnik temelde pek çok minik ulus devletinin kurulması ancak tıpkı Eski Yunan'da pek çok polis devlet bulunmasına rağmen kendilerini Yunan uygarlığının birer parçası saymaları gibi; gelecekte de pek çok ulus devlet bulunmasına rağmen bunların düşünsel manada kendilerini Batı kültürünün birer parçası kabul etmelerinin yeterli olacağı söylenebilir. Yoksa sorunun ulus ya da ulus devlet olmaktan çok, güçlü ve ekonomiye müdahale edebilen ulus devletler olduğunu düşünmekteyim. Güçlü ulus devletlerin zamanla daha zayıf ulus devletlerle değiştirilmesi projesinin var olduğu ve bu projenin istisnasız adım adım uygulanmaya çalışıldığı bir süreçten geçmekte olduğumuz, 1990'lı yıllardan sonra dünyada yaşanan olaylarla gün yüzüne

çıkılmaktadır. Ulus devlet bir taraftan ayrılmanın nedeni olarak gösterilmektedir; fakat her ayrılmayla aslında ulus devlet modelinin tekrar yeniden üretilmesi söz konusudur. Çünkü süreç içerisinde yeni kurulan devletler de ulus devlet örtüsünü üzerlerine almaktadırlar. Böylece sorunun ulus devletin kendisi ve mantalitesi olmadığı, yapısı ve gücü olduğu görülmektedir.

Kozmopolis düşüncesinin küresel çağda yansıması küresel devlet olarak isimlendirilebilir. Çünkü kozmopolis nihayetinde tüm dünyanın tek bir siyasal iktidar çatısı altında birleşmesi gerektiğini ifade eden bir düşüncedir. Küreselleşme ile birlikte kozmopolisin ifade ettiği anlamı karşılayacak bir kavram olarak “küresel devlet” kavramı seçilmiştir. Gerçekten de küresel devlet özü itibarıyla Stoacılarıdaki kozmopolis kavramının günümüzdeki karşılığıdır. Küresel devlette ne adına yönetiyorsun sorusuna verilen cevap; “insanlık” adına yönetiyorum şeklinde olmalıdır. Hem egemenliğin kaynağının tüm beşeriyette bulunması hem de “insanlık” kavramının; insan onuru ve vicdani davranmayı karşılaması dolayısıyla çift taraflı bir fonksiyon ifa edebilecek bir kavram ortaya konulmuş olmaktadır. Böylece dünyada yaşayan tüm insanların rızası ile dünyayı etkileyecek kararların alınması bağlamında sağlam bir meşruiyet temeli de sağlanırken diğer taraftan insan onuru ve vicdanına uygun kararların alınabilmesinin yolu da açılmış olmaktadır. “İnsanlık” kavramı tüm bu fonksiyonları yerine getirebilecek anlamları bünyesinde barındırmaktadır; aynı zamanda Stoacı düşünceye uygun olarak “doğal hukuk anlayışı” “insanlık” kavramı içinde anlam kazanmış olmaktadır. İnsanlık düşüncesi bütün ideoloji, din ve kültürlerin ortak paydası olabilecek nitelikte, dünyayı birleştirebilecek bir kavramdır. Kuşkusuz küresel devlet çatısı altında kararların alınmasında demokratik usuller çok önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bu kararların denetlenmesi noktasında kamu vicdanında her zaman tespit edilebilecek insanlık anlayışının yer edinmesi de aynı önemi haizdir.

İnsan haklarının tarihsel gelişim süreci öncelikle kişisel hakların daha sonra siyasi hakların devletin temel koruması altına alındığını göstermektedir. İnsan haklarının sert çekirdeğini bu haklar içinde bulunduğu da bir gerçektir. Küresel devlet ile birlikte sosyal haklar “sert çekirdek” içinde yerini alabilecektir. Böylece egemenlik gerçek manada hem ahlaki hem de hukuki bir temele kavuşmuş olacaktır. Kendi başına

bir değer olarak özgürlük de yine insanlık temelinde ele alınabilir. Özgürlüğün insanlığa uygun şekilde kullanılması ile gerçek anlamda özgürlük sağlanabilir. Sınırsız özgürlüğün varolamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, özgürlüğün gerçek sınırına ise insanlık temelinde ulaşılabilir. Küresel devletin özgürlük için sunduğu fırsat da bu şekilde anlaşılmalıdır.

Tıpkı ulus devletlerin ortaya çıkışı öncesi yaşanan sıkıntılar bugün de benzer şekilde fakat dünya ölçeğinde yaşanmaktadır. Geçmişin mezhep savaşları bugünün etnik ve dinsel çatışmalarına dönüşürken, kralların iktidarının yerini küresel sermaye almaya çalışmaktadır. Küresel sermaye IMF, DTÖ ve DB gibi kuruluşlar eliyle konumunu sağlamlaştırma ve küresel hegemonya kurma hedefine uğraşmaktadır. Küresel hegemonyası altında da pek çok mikro devleti kontrol etmeyi hedeflemektedir. Böylece “devlet” sorumluluğu almadan, iktidar sahibi olmak temel hedeftir. Dünyada yaşanan yerelleşme, etnik, dinsel, mezhepsel bölünmeleri de bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Küresel sermayenin geleceğe yönelik planı, küresel devletin birleştirici anlayışının tersine bölücü bir anlayış temelinde yükselmektedir. Dünya üzerinde pek çok minik ulus-etnik devlet oluşturulması temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Alacaklarını tahsil edebileceği ve mülkiyetini korutabileceği kadar teşkilatlanmış devletler mozaigi halinde bir dünya tasavvur edilmektedir. İçeride etkin fakat küresel sermayenin ekonomik gücü karşısında diz çökmesi beklenen bu devletlerin yönlendirilmesi; elbette ki günümüzdeki ulus-devletlere nazaran çok daha kolay ve ucuz olacaktır. Sürekli en yüksek kâr etmeye odaklanmış bir zihin yapısına dayanan küresel sermayenin diğer başka bir hususla ilgilenmediği ortadadır.

Yerellik ilkesi bağlamında yerelleşme kozmopolis düşüncesinin karşısında değildir. Ancak ulus devletin parçalanarak daha küçük ulus devletçiklere ayrılması, dünyanın tek bir devletin çatısı altında birleşmesi düşüncesine ters etkide bulunmaktadır. Dünyanın giderek mikro devletlere bölüneceği ve tek yolun bu olduğu baskın olarak ifade edilmiştir. Ancak çalışmada insanlığın ikinci bir seçeneğinin olduğu göz önüne serilmektedir. Geline nokta da insanlık aleminin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Birincisi irili ufaklı pek çok mikro devlet şemsiyesi altında fakat küresel

sermayenin hegemonyası içinde yaşamak ya da küresel devleti kurmaktır. Dünya bu yol ayrımına doğru hızla yaklaşmaktadır.

Günümüzde birçok yapılanma devleti aşan boyutlarda ve ulus-ötesi bir nitelik taşıyor hale gelmiştir. Bireyler, şirketler, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal gruplar uluslararası sistemin gelişmesinde ve dünya politikasının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Devletler artık uluslararası sistemin yegane öznesi sayılmamaktadır.

Demokrasi anlayışındaki değişimler artık devletlerin tek başlarına karar almalarını engellemektedir. İletişim araçlarındaki gelişim ve çeşitlilik yönetenlere kamuoyunun düşüncelerini de dikkate alarak karar vermeleri gereğini; tarihte olmadığı kadar yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yaygınlık kazanması ve dünya üzerindeki sorunlara odaklanmaları sayesinde devletlerin hareket alanları sınırlanmaktadır. Özellikle insan hakları noktasında devletler daha dikkatli hareket etme eğilimi içine girmek zorunda kalmaktadırlar. Savaşlar da dahil artık her şey insanların gözleri önünde cereyan etmektedir. Nasıl ki artık devletleri aşan ilişkiler çağında yaşıyorsak demokrasinin de dünya çapında olması ve dünyayı etkileyen kararların dünyanın bütünü tarafından alınması gereklidir. Fakat günümüzde dünyayı etkileyen kararlar çoğunlukla BM Güvenlik Konseyinde veto yetkisi bulunan beş daimi üyenin görüş ve çıkarları bağlamında alınmaktadır. Demokratik açıdan meşruluk sorunu yaşanmaktadır. Bunun sonucu olarak dünya çapında bir demokrasinin kurulması şarttır. Dünya ölçeğinde bir demokrasinin kurulabilmesi için dünya çapında ekonomik eşitsizliklerin giderilmesine ve eşitlikçi bir yapının kurulmasını zorunlu kıldığı göz önüne alındığında bu durum kozmopolis düşüncesi ile örtüşmektedir. Demokrasi noktasında çağımızın etkin güçleri ve büyük sermayesinin böyle bir iddia taşımadığı ve insan hakları konusunda seçici davranıp sosyal hakları dışladığı göz önünde bulundurulduğunda; demokrasi konusunda anlayış değişiminin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlayış değişikliği beraberinde küresel devletin düşünülmesine de yol açmaktadır.

Küresel devlet için önerilen insanlık temelinde hareket gerekliliği, halihazırda da uygulanabilecek bir öneridir. Çünkü insanlık; her şeyden önce insan onurunun korunmasını, eşitliği ve çıkarlar yerine insanın insanca yaşaması gereğini ihtiva etmektedir. Nihayetinde insanlık düşüncesi temelinde ne kadar çok insan ve devlet buluşursa küresel devletin daha yakın bir zamanda hayata geçtiğine şahit olabiliriz.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABADAN, Nermin, **Halk Efkari Mefhumu ve Tesir Sahaları**, AÜSBF y., Ankara, 1956.
- ABADAN, Yavuz, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, AÜSBF y., Ankara, 1952, (**Amme Hukuku**).
- ABADAN, Yavuz, **Hukuk Felsefesi Dersleri**, AÜHF y., Ankara, 1954; (**Hukuk Felsefesi**).
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, “**Dünyevi İktidara Doğru**”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Dünyevi İktidara Doğru**), s. 263-288.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Eski Yunan’da Siyaset Felsefesi**, Vteori (verso) y., Ankara, 1989, (**Eski Yunan**).
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, 6. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 2009, (**Kent Devletinden**).
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 2006, (**Ulus-Devlet**).
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/ ÇULHA ZABCI, Filiz/ ERGÜN, Reyda, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Kitabevi y., İstanbul, 2005.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/ KÖKER, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, 6. bs. İmge Kitabevi y., Ankara, 2006, (**Tanrı Devletine**).
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/ KÖKER, Levent, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, 5. bs. İmge Kitabevi y., Ankara, 2008, (**Kral-Devlete**).
- AĞCAN, Muhammed A., **Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde İnsan ve Sosyo-Politik Topluluk Sorunu: Eleştirel Teori ve Immanuel Kant**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- AKAD, Mehmet/ VURAL DİNÇKOL, Bihterin/ BULUT, Nihat, **Genel Kamu Hukuku**, 10. bs. Der y. İstanbul, 2014.
- AKAL, Cemal Bali, “**Devlet, Yasa, Hakimiyet**”, in., **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1999, (**Devlet...**), s. 19-55.
- AKAL, Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, 3.bs., Dost Kitabevi y., Ankara, 2005, (**İktidar**).
- AKAL, Cemal Bali, **Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı**, 4. bs., Dost Kitabevi y., Ankara, 2010, (**Modern Düşünce**).

- AKARSLAN, Mediha, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, Ezgi Kitabevi y., Bursa, 1994.
- AKARSU, Bedia, **Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları**, 2. bs., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987.
- AKBAY, Muvaffak, **Umumi Amme Hukuku Dersleri C. I**, 3. bs., AÜHF y., Ankara, 1958, (**Amme Hukuku C. I**).
- AKBULUT, Oya, “**Terörizmin Finansmanına Karşı Alınan Önlemlerin Mülkiyet Hakkı Karşısında Hukuka Uygunluğu**”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad'a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 43-62.
- AKILLIOĞLU, Tekin, **İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 2. bs., İmaj Kitabevi y., Ankara, 2010.
- AKIN, İlhan F., **Kamu Hukuku**, 6.bs., Beta y., İstanbul, 1993.
- AKINCI, Ziya, **Milletlerarası Tahkim**, 2. bs., Seçkin y., Ankara, 2007.
- AKKAYA KİA, Rukiye, **Bir Ders Konusu Olarak “Devlet” ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri**, Beta y., İstanbul, 2013, (**Ders Konusu Olarak “Devlet”**).
- AKKAYA KİA, Rukiye, **Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk**, Beta y., İstanbul, 2006, (**Egemenlik ve Hukuk**).
- AKKAYA, Rukiye, **Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu**, Legal y., İstanbul, 2004.
- AKKUŞ, Selahattin, **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- AKSAR, Yusuf, **Evrensel Yargı Kuruluşları**, Seçkin y., Ankara, 2007, (**Evrensel Yargı**).
- AKSAR, Yusuf, **Teori ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I**, 3. bs., Seçkin y., Ankara, 2003, (**Uluslararası Hukuk**).
- AKTAN, Coşkun Can/ ÖZKIVRAK, Özlem, **Sosyal Refah Devleti**, Okutan y., İstanbul, 2008.
- ALATLI, Alev, “**Bugünlerde Bunları Konuşuyorlar**”, in. **Batı'ya Yön Veren Metinler IV Moderniteye Doğru Kaotik Modern Dünya (1800-1970)**, Der: Alev Alatlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, s. 1794-1803.
- ALGAN, Bülent, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin y., Ankara, 2007.
- ALIGHIERI, Dante, “**De Monarchia (Monarşi Üzerine)**”, in. **Batı'ya Yön Veren Metinler I Kökler/ Orta Çağlar**, Der: Alev Alatlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, (**Monarşi Üzerine**), s. 261-265.
- ALIGHIERI, Dante, **The De Monarchia of Dante Alighieri**, edited with translation and notes by Aurelia Henry, Boston and New York, Houghton, Mifflin and Company, the Riberside Press, Cambridge, 1904, (**The De Monarchia**).
- ANIK, Cengiz, **Epistemolojik Düzlemde Yarınki Siyaset**, 2. bs., Nobel y., Ankara, 2005.

- ARAL, Vecdi, **Mutluluk ve Toplumun Esenliği**, 2. bs., Legal y., İstanbul, 2012.
- ARİSTOTELES, **Politika**, Çev. Mete Tuncay, 8.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.
- ARNHART, Larry, **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres y., Ankara, 2004.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Hukuk Felsefesi Tarihi**, Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti y., İstanbul, 1945, (**Hukuk Felsefesi**).
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Hukukun Umumi Esasları, C. 1**, AÜHF y., Ankara, 1937, (**Hukukun Umumi Esasları**).
- ARSAN, Esra, “**Türkiye’de Gençlik, Sosyal Medya ve Siyasal Katılım**”, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayına Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 173-180.
- ARSLAN, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikuroşçular Stoacılar Septikler**, 2. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010.
- ATAKAN, Arda, “**Putlaştırılmış Bir Kavram: Milli İrade**”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 143-280.
- ATALAY, İbrahim Orkun, **Milletlerarası Entegrasyon Hukuku (Milletlerarası Ekonomik Hukukun Temel Kurumlarının Yapıları ve Faaliyetleri)**, Kazancı y., İstanbul, 2004.
- Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, Çev. ve Der. Halûk Günüşur, 2. bs., Barışcan Yayıncılık, Ankara, 1988.
- AYDIN, Ahmet Hamdi, **Yönetim Bilimi**, 4. bs., Seçkin y., Ankara, 2011.
- AYDIN-DÜZGİT, Senem, “**Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası**”, in. **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 43-58.
- AYSAN, Mehmet Fatih, “**Küreselleşme, ‘Kriz’ ve Refah Devleti**”, in. **Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset**, Ed. Nurullah Ardıç/ Sevinç Alkan Özcan, Küre y., İstanbul, 2012, s. 107-128.
- BABACAN, Abdurrahman, (ed.), **11 Eylül Tarihsel Dönüşümün Analizi: 2001-2011**, Pınar y., İstanbul, 2011.
- BALIBAR, Etienne/ WALLERSTEIN, Immanuel, **İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler**, 2. bs., Metis y., İstanbul, 1995.
- BALKIR, Canan, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010.
- BARBER, Benjamin R., “**Demokrasi**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıracı, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 163-171.

- BARRY, Norman P., **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa Erdoğan/Yusuf Şahin, Liberte y., 2. bs., Ankara, 2004.
- BARSKY, Robert, “**Postmodernity**”, in. **Encyclopedia Of Postmodernism**, Edit by Victor E. Taylor and Charles E. Winquist, Published by Routledge, London, 2004, s. 304-308.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku Birinci Cilt Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri Fasikül I**, Baha Matbaası, İstanbul, 1960, (Fasikül I).
- BAŞKAN, Necmi, **Çeşitli Bağlılarıyla Küreselleşme Sözcüğünün Anlamları: Küreselleşme Olgusuna Felsefi Bakış**, Uludağ Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005.
- BAUMAN, Zygmunt, **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, 2. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 2006.
- BAYRAKLI, Bayraktar, **Farabi’de Devlet Felsefesi**, Doğuş y., İstanbul, 1983.
- BAYRAMOĞLU, Sonay, **Yönetişim Zihniyeti Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, 2. bs., İletişim y., İstanbul, 2010, (Yönetişim ve İktidarın Dönüşümü).
- BECERMEN, Metin, “**Adil Bir Düzen Kurmak Mümkün Mü?**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 287-298.
- BELISSA, Marc, “**Sürekli Barış**”, in. **Ütopya Sözlüğü**, Haz. Michele Riot-Surcey, Thomas Bouchet, Antoine Picon, Çev. Turhan Ilgaz, Sel y., İstanbul, 2003, s. 229-231.
- BEN-AMITTAY, Jacob, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay/Levent Köker, Savaş y.,Ankara, 1983.
- BİLİCİ, Nurettin, **Vergi Hukuku C. 1**, 34. bs., Savaş Yayınevi y., Ankara, 2014.
- BİRAND, Kâmiran, **İlk Çağ Felsefesi Tarihi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi y., Ankara, 1958.
- BLOOM, Allen, “**Fukuyama’nın Makalesi Üzerine**”,Çev. Yusuf Kaplan, in. Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, s. 65-71.
- BODİN, Jean, “**Devletin Altı Kitabı**”, in. **Batı’ya Yön Veren Metinler II Rönesans/ Protestan Reformu/ Erken Modern Dönem/ Bilim Çağı (1350-1650)**, Der: Alev Atlı, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksekokulu y., 2010, s. 845-850.
- BOZKURT, Enver/ÖZCAN, Mehmet/KÖKTAŞ, Arif, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. bs., Asil y., Ankara, 2004.
- BOZKURT, Nejat, **20. Yüzyıl Düşünce Akımları (Yorumlar ve Eleştiriler)**, 2. bs., Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.
- BOZKURT, Veysel, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Alfa y., İstanbul, 1997, (Avrupa Birliği).
- BRAUDEL, Fernand, **Akdeniz: İnsanlar ve Miras**, Çev. Aykut Derman, Metis y., İstanbul, 1991.

- BROWN, Garrett Wallace, **Grounding Cosmopolitanism: From Kant to the Idea of a Cosmopolitan Constitution**, Edinburg University Press, Edinburg, 2009.
- BRUN, Jean, **Stoa Felsefesi**, Çev. Medar Atıcı, 2. bs., İletişim y., İstanbul, 2006.
- BULAÇ, Ali, “**Tarihin İkinci Vaktinde Modernizmin Sonu**”, in. Francis FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, s. 72-104.
- BULUT, Nihat, “**Sahte Bir Karşıtlığın Çözümü Hukuk Devletinde Özgürlük Güvenlik İlişkisi**”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, (**Özgürlük Güvenlik İlişkisi**), s. 297-318.
- BULUT, Nihat, **1982 Anayasası Çerçevesinde Türkiye’de Siyasal Katılım**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, (**Siyasal Katılım**).
- BULUT, Nihat, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin y., Ankara, 2003, (**Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**).
- BULUT, Nihat, **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, Oniki Levha y., İstanbul, 2009, (**Sosyal Haklar**).
- BULUT, Nihat, **Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı**, in. Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi y., İzmir, 2001, (**Sosyal Devlet**), s. 321-335.
- BUTLER, Clark, **Human Rights Ethics: A Rational Approach**, Purdue University Press, Printed in West Lafayette, Indiana, United States of America, 2008.
- CANATAN, Bilal, **Düşünce Tarihinde, Kamu Hukukunda, Avrupa Birliği’nde Yerellik İlkesi**, Galeri Kültür Yayınları, Ankara, 2001.
- CANNING, Joseph, “**Aquinas**”, in. **Political Thinkers from Socrates to the Present**, Edit by David Boucher and Paul Kelly, Oxford University Press, Printed in Great Britain, 2005, s. 108-123.
- CASSIRER, Ernst, **Devlet Efsanesi İnsan Üstüne Bir Deneme**, Çev. Necla Arat, Say y., İstanbul, 2005, (**Devlet Efsanesi**).
- CASSIRER, Ernst, **Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi**, Çev. Doğan Özlem, 2. bs., İnkılap kitabevi y., İstanbul, 1996, (**Kant**).
- CASTELLS, Manuel, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Üçüncü Cilt Binyılın Sonu**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2007, (**Binyılın Sonu**).
- CASTELLS, Manuel, **İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, Koç Üniversitesi y., İstanbul, 2012, (**İsyan...**).
- CENTEL, Nur/ ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. bs., Beta y., İstanbul, 2008.
- CEVİZCİ, Ahmet, **Felsefe Tarihi**, 3. bs., Say y., İstanbul, 2011.
- CHEVALLIER, Jacques, **Hukuk Devleti**, Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan, İmaj Yayınevi y., Ankara, 2010.

- CLAUSEWITZ, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar Yalçın, Eriş y., 2003.
- CLOUGH, Shepard B., **Uygarlık Tarihi**, Çev. Nihal Önel, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965.
- COLEMAN, John, “**Epilogue**”, in. **The Conscience Of Europe**, Edit by John Coleman, Published by Council of Europe Publishing, Strasbourg Cedex, October 1999, s. 165-175.
- CONNOLLY, William E., “**Meşruiyet**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 129-132.
- COPLESTON, Frederick, **Felsefe Tarihi, C. I, Bölüm 2b Helenistik Felsefe**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea y, İstanbul, 1990, (**Helenistik Felsefe**).
- COPLESTON, Frederick, **Felsefe Tarihi, C. VI, Bölüm 2 Kant**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea y, İstanbul, 1989, (**Kant**).
- COŞAR, Bora, **Feodal Toplum (Batı Avrupa Feodal Yapısı ve Osmanlı Feodalitesi)**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- CROZAT, CH., **Amme Hukuku Dersleri (Devlet Teorisinin Tarihi)**, Birinci Kitap, Çev. Orhan Arsal, İÜHF y., İstanbul, 1938, (**Devlet Teorisinin Tarihi**).
- CROZAT, Charles, **Amme Hukuku Dersleri Orta Zamanlar, C. II, Kısım II**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1946, (**Orta Zamanlar**).
- CROZAT, Charles, **Amme Hukuku Dersleri**, Çev. Tarık Z. Tunaya, Talat Altın Matbaası, İstanbul, 1949, (**Amme Hukuku**).
- ÇAĞA, Tahir, **Hava Hukuku C. I**, İÜHF y., İstanbul, 1963.
- ÇAHA, Ömer, **Siyasi Düşüncelere Giriş**, Dem y, İstanbul, 2008.
- ÇAKMAK, Haydar, “**Uluslararası Sistem ve Aktörler**”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 499-514.
- ÇAM, Esat, **Devlet Sistemleri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi y., İstanbul, 1970.
- ÇEÇEN, Baran, **Ulus Devletin Geleceği**, Atılım Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- ÇİÇEKLİ, Bülent, **Yabancılar Hukuku**, 4. bs., Seçkin y., Ankara, 2013.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, “**Kant’ta Barış Kavramı**”, in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, (**Kant’ta Barış**), s. 55-62.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül, **Felsefe: Özne-Söylem**, Notos Kitap y., İstanbul, 2010, (**Felsefe**).
- ÇÖREKÇİOĞLU, Hakan, “**Giriş Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku**”, in., **Kant Felsefesinin Politik Evreni**, Der. ve Çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010, s. 1-16.

- D'APPOLLONIA, Ariane Chebel, “**Avrupa Ulusalculuğı ve Avrupa Birliği**”, in. Anthony Pagden, **Avrupa Fikri**, Çev. Rahmi Öğdöl/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 195-214.
- DARDOT, Pierre/ LAVAL, Christian, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012.
- DAVUTOğLU, Ahmet, “**Küreselleşme ve Birey ve Medeniyet**”, Çev. Zahide Tuğba Kor, in. **Küyerel Dönüşümler: Küreselleşme, Zihniyet, Siyaset**, Ed. Nurullah Ardıç/ Sevinç Alkan Özcan, Küre y., İstanbul, 2012, s. 21-37.
- DEDEOğLU, Beril, “**Küreselleşme-Bölgeselleşme**”, in. **Coşkun Kırca'ya Armağan**, Galatasaray Üniversitesi y., İstanbul, 1996, s. 201-210.
- DEMİR, Aysel, “**Siyasi Bir Korku Aracı Olarak Medya**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 725-731.
- DEMİR, Gökhan Yavuz, “**Bir Metafor Olarak Adalet**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 451-458.
- DINAN, Desmond, **Avrupa Birliği Tarihi**, Çev. Hale Akay, Kitap yayınevi y., İstanbul, 2008.
- DİKMEN CANİKLİOğLU, Meltem, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin y., Ankara, 2007.
- DİNÇKOL, Abdullah, “**Küreselleşme ve İnsan Hakları**”, in. **Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 2006, (**Küreselleşme**), s. 879-921.
- DİNÇKOL, Abdullah, **Hukuka Giriş Hukukun Temel Kavramları**, 10. bs. Der y., İstanbul, 2014, (**Hukuka Giriş**).
- DİNÇKOL, Abdullah, **Temel Hukuk Bilgisi**, 7. bs., Der y., İstanbul, 2012.
- DİNÇKOL, Bihterin, “**Karma Yönetimden Kuvvetler Ayrılığına İktidarın Paylaşımı**”, in. **Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 2006, (**Karma Yönetim**), s. 921-933.
- DİNÇKOL, Bihterin, “**Seküler Düşüncenin İlklerinden 'Dante'** ”, in. **Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, C. 1, Beta y., İstanbul, 2001, s. 226-235, (**Dante**).
- DİNLER, Zeynel, **İktisat**, 5. bs, Ekin y., Bursa, 2012.
- DİNLER, Zeynel, **İktisada Giriş**, 18 bs., Ekin y., Bursa, 2012.
- DOEHRING, Karl, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, Çev. Ahmet Mumcu, 2. bs. İnkılâp y., İstanbul, 2002.
- DOğAN, Aysel, **Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet**, Dergah y, İstanbul, 2011, (**Küresel Açlık Sorunu**).

- DOĞAN, İlyas, **Bertrand Russell'in Siyasal Öğretisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, (**Russell'in Siyasal Öğretisi**).
- DOĞAN, İlyas, **Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar**, Yeni İnsan Yayınevi y, İstanbul, 2008, (**Devlet**).
- DOĞAN, İlyas, **Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler**, Barış Platin Kitabevi y., Ankara,2009, (**Sivil Toplum**).
- DOĞRU, Osman, **Anayasa ile Karşılaştırmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Mahkeme İçtüzüğü**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010.
- DÖNER, Ayhan, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin y., Ankara, 2003, (**İnsan Haklarının...**).
- DUMAN, Fatih, “Egemenlik Kuram(lar)ı Bağlamında Halk/Ulus Kavramının Söylemsel İşlev(ler)i ve Özgürlük Sorunsalı”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 741-762.
- DURAN, Murat, “Siyasal Katılma ve Seçimler”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kiripto y., Ankara, 2012, s. 209-240.
- DÜNDAR, Safiye, “Sivil Toplum-Devlet İlişkisi ve Siyasete Etki Eden Kuruluşlar/Gruplar”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kiripto y., Ankara, 2012, s. 279-322.
- EBENSTEIN, William, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, 2. bs., Çev. İsmet Özel, Şule y., İstanbul, 2001.
- EL- MASUMİ, Muhammed Sagir Hasan, “Farabi II”, in. **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, ed. M. Muhammed Şerif, Çev. Burhan Köroğlu, 3. bs. İnsan y., İstanbul, 2000, s. 65- 80.
- EMİROĞLU, Haluk, **İus Gentium Kavimler Hukuku**, Değişim y., İstanbul, 2007.
- ENGDAHL, F. William, **Küresel Tam Hakimiyet Yeni Dünya Düzeninin Gerçek Yüzü**, Çev. Levent Kartal, Bilim+Gönül y., İstanbul, 2009.
- ERDOĞAN TOSUN, Gülgün, **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi (Türkiye Örneği)**, Alfa y., İstanbul, 2001.
- ERDOĞMUŞ, Belgin/ TAHİROĞLU, Bülent, **Roma Hukuku Dersleri**, Der y., İstanbul, 2000.
- EREKER, Fulya, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 45-73.
- EREN, Abdurrahman, **Anayasa Hukuku Ders Notları**, İÜHF y., İstanbul, 2014, (**Anayasa Hukuku**).
- ERİM, Nihat, **Amme Hukuku Dersleri**, Ankara, 1942, (**Amme Hukuku**).
- ERKAN, Mustafa, **Milletlerarası Tahkimde Yetki Sorunları**, Yetkin y., Ankara, 2013.

- EROĞUL, Cem, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi y., Ankara, 1990.
- ERÖZDEN, Ozan, **Ulus- Devlet**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2008.
- ERTOP, Kıvanç/ YETKİN, Çetin, **Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi I**, Say y., İstanbul, 1985.
- ERYÜCEL, Ertuğrul, “**Siyaset Biliminin Temel Kavramları**”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 57-96.
- ESTULIN, Daniel, **The True Story of The Bilderberg Group**, Published by TrineDay LLC, Printed in the USA, 2007.
- ETGÜ, Mehmet Akif, **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, Oniki Levha y., İstanbul, 2009.
- FALK, Richard, “**Terör ve Devlet Terörizmi Çağında Savaş ve Barış**”, Çev. Evren Çelik Wiltse, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 89-98.
- FARABİ, **Farabi’nin İki Eseri: Fusulü’l-Medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)/Tenbih Ala Sebili’s-Sa’ade (Mutluluk Yoluna Yönelme)**, Çev. Hanifi Özcan, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yatınları, İstanbul, 2005, (**Fusulü’l-Medeni ve Tenbih**).
- FARABİ, **İdeal Devlet (El-Medinetü’l-Fazıla)**, Açıklamalı çeviri: Ahmet Arslan, Vadi y., Ankara, 1997, (**İdeal Devlet**).
- FERGUSON, Yale H., “**Şefliklerden Şehir Devletine : Grek Deneyimi**”, in. **Devlete Doğru Şeflikler: İktidar, İktisat, İdeoloji**, ed. Timothy Earle, Çev. Cahide Sarı, Ütopya y., Ankara, 2001, s. 122-153.
- FORSYTH, Murray, “**Devlet**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 177-181.
- FRIEDRIC, Carl J., **Sınırlı Devlet**, Çev. Mehmet Turhan, Gündoğan y., Ankara, 1999.
- FUKUYAMA, Francis, **Devlet İnşası Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim Ve Dünya Düzeni**, Çev. Türkan Çolak, İstanbul, 2012, (**Devlet**).
- FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu Mu?**, Çev. Yusuf Kaplan, 2. bs., Vadi y., Ankara, 1999, (**Tarihin Sonu**).
- GEDİK, Ömer, **Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Kitle İletişim Özgürlüğü**, Seçkin y., Ankara, 2008.
- GEIER, Manfred, **Kant’ın Dünyası**, Çev. Erol Özbek, İletişim y., İstanbul, 2009.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Devlet, Birey ve Özgürlük**, Legal y., İstanbul, 2010, (**Birey ve Özgürlük**).

- GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 5. bs., Legal y., İstanbul, 2005, (**İnsan Hakları**).
- GERHARDT, Völker, “**Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant’ın Ebedi Barış Taslağı Üstüne**”, in., **Kant Felsefesinin Politik Evreni**, Der. ve Çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2010 s. 205-223.
- GIDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 5. bs., Ayrıntı y., İstanbul, 2012.
- GÖÇER, Mahmut, **İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin İnsan Hakları Alanındaki Faaliyetinin Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi**, Nobel y., Ankara, 2009.
- GÖKBERK, Macit, **Kant ile Herder’in Tarih Anlayışları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi y., İstanbul, 1948.
- GÖNEN, Emre, “**Avrupa Birliği’nin Kurumları**”, in. **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 25-41.
- GÖNLÜBAL, Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 2. bs., S. yayınları, Ankara, 1979/1980.
- GÖZE, Ayferi, **Devletin Ülke unsuru (Sınırları ve Devletle Olan Münasebeti)**, İÜHF y., İstanbul, 1959, (**Ülke unsuru**).
- GÖZE, Ayferi, **Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet**, 5. bs., Beta y., İstanbul, 2009, (**Devlet Sistemleri**).
- GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 11. bs. Beta y. İstanbul, 2007, (**Siyasal Düşünceler**).
- GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı**, 5. bs., Ekin y., Bursa, 2014, (**Anayasa Hukuku**).
- GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi y., Bursa, 2007, (**Devlet**).
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, 14. bs., Turhan Kitabevi y., Ankara, 2006.
- GREIDER, William, **Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantığı**, Çev. Yavuz Alogan, İmge Kitabevi y., Ankara, 2003.
- GÜL, Fikri, **Bertrand Russell’da Bilim, Felsefe ve Din**, Kültür Bakanlığı y., Ankara, 2002.
- GÜMRÜKÇÜ, Harun, “**Uluslararası İşbirliği Kurumu Olarak A(E)T/AB- Türkiye Ortaklık İlişkisi ve Hukuki Güvence(siz)lik mi?**”, in. **A. Haluk Ülman’a Armağan**, Haz. Gökhan Erdem, AÜSBF y., Ankara, 2013, s. 151-163.
- GÜMÜŞ, A. Tarık, “**Küreselleşme Sürecinde İnsan Haklarının Sosyal ve Ekonomik Boyutu**”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, (**Küreselleşme**), s. 467-531.

- GÜMÜŞ, A. Tarık, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010, (**Sosyal Devlet**).
- GÜRİZ, Adnan, **Hukuk Felsefesi**, 8. bs., Siyasal Kitabevi y., Ankara, 2009, (**Hukuk Felsefesi**).
- HABERMAS, Jürgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akîbeti**, Çev. Medini Beyaztaş, Bakış y., İstanbul, 2008, (**Milli Devletlerin Akîbeti**).
- HABERMAS, Jürgen, **“Öteki” Olmak “Ötekiyle” Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları**, 8. bs., Çev. İlknur Aka, YKY y., İstanbul, 2015, (**“Öteki” Olmak**).
- HACIKULAOĞLU, Hale, **Plato’un Devlet Kuramı**, Ara yayıncılık y., İstanbul, 1991.
- HADOT, Pierre, **“Helenistik Felsefe”**, in. **Felsefe Tarihi- Kurucu Düşünceler**, C. 1, Jacqueline Russ yönetiminde, Çev. İsmail Yerguz, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 105-122.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, **Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası**, Seçkin y., Ankara, 2000, (**Militan Demokrasi**).
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin y., Ankara, 2004, (**Egemenlik Kavramı**).
- HAMMOND, Robert, **Farabi Felsefesi ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi**, Çev. Gülnihal Küken/ Uluğ Nutku, Alfa y., İstanbul, 2001.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Düşünce Tarihi**, 4. bs., Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1983.
- HARDT, Michael/ NEGRI, Antonio, **İmparatorluk**, 6. bs., Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı y., İstanbul, 2008, (**İmparatorluk**).
- HARVEY, David, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, 2. bs., Metis y., İstanbul, 1999.
- HAYNES, Jeffrey, **Globalization and Democracy in the Developing World**, in. **Globalization, Development And Human Security**, Edit by Anthony McGrew and Nana K. Poku, Published by Polity Press, Printed in United Kingdom, 2007, s. 83-106.
- HAZIR, Hayati, **Demokrasilerde İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Nobel y., Ankara, 2001.
- HEINRICH, Wolfgang/ KULESSA, Manfred, **Yeni Devletçilik İçin Bir Fırsat Olarak Devletlerin Yıkılması? Somali ve Somaliland Örneği**, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 65-77.
- HENRY, Aurelia, **“Introduction”**, in. Dante Alighieri, **The De Monarchia of Dante Alighieri**, edited with translation and notes by Aurelia Henry, Boston and New York, Houghton, Mifflin and Company, the Riberside Press, Cambridge, 1904.
- HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, ed. Buğra Kalkan, Çev. Bekir Berat Özipek/Bican Şahin/Mete Yıldız/Zeynep Kopuzlu/Bahattin Seçilmişoğlu/Atilla Yayla, Liberte y., Ankara, 2006.

- HINSCH, Wilfried, “**Kant, İnsancıl Müdahale ve Ahlaksal İstisnacılık**”, in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Çev. Çetin Türkyılmaz, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 85- 119.
- HIPPLER, Jochen, “**İhraç Malı Ulus-Devletler? Askeri Müdahale, Kriz Önleme ve Kalkınma Politikaları Arasında Ulus İnşası**”, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 193-212.
- HIPPLER, Jochen, “**Şiddetli Anlaşmazlıklar, Anlaşmazlıklardan Kaçınma ve Ulus İnşası: Terminoloji ve Politik Konseptler**”, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, (**Politik Konseptler**), s. 7-20.
- HOBBS, Thomas, **Elementa Philosophica De Cive (Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri)**, Çev. Deniz Zarakolu, Belge y., İstanbul, 2007, (**De Cive**).
- HOBBS, Thomas, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi y., İstanbul, 1993, (**Leviathan**).
- HUNTINGTON, Samuel P., “**Medeniyetler Çatışması Mı?**”, Çev. Mustafa Çalık, in. Samuel P. HUNTINGTON ve Diğerleri, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, 8. bs., Vadi y., Ankara, 2003, (**Medeniyetler Çatışması**), s. 22-49.
- HUNTINGTON, Samuel P., “**The Clash of Civilizations?**”, in. **The Clash of Civilizations? The Debate**, Foreign Affairs, New York, USA, 1996, s. 1-25.
- HUNTINGTON, Samuel P., **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan/ Y. Z. Cem Soydemir, 3. bs., Okuyan us- Türk Demokrasi Vakfı y., İstanbul, 2004, (**Dünya Düzeni**).
- HUNTINGTON, Samuel P., **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**, Published by University of Oklahoma Press, Norman, Publishing Division of the University, Manufactured in the U.S.A., 1993, (**The Third Wave**).
- HUYSAL, Burak, **Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik**, Vedat Kitapçılık y., İstanbul, 2013.
- İŞIKTAÇ, Yasemin, **Hukuk Felsefesi**, Filiz Kitabevi y., İstanbul, 2004.
- İbn HALDUN, **Mukaddime C. I**, 2. bs., Haz. Süleyman Uludağ, Dergah y., İstanbul, 1988, (**C. I**).
- İÇEN, Hüseyin, **Russell Düşünüyor**, Ürün y., Ankara, 1998.
- İŞÇİ, Metin, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Der y., İstanbul, 2004.
- JOHNSON, James Turner, “**Uluslararası Hukuk**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 400-403.

- JONES, W. T. , **Klasik Düşünce: Batı Felsefesi Tarihi/Birinci Cilt**, Çev. Hakkı Hünler, Paradigma y., İstanbul, 2006.
- KABAŞ, Tolga, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları**, Çukurova Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2009.
- KABOĞLU, İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 9. bs., Legal y., İstanbul, 2014.
- KALAYCI, Hüseyin, **Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılkçılık Kanada Quebec Örneği**, Liberte y., Ankara, 2010.
- KANT, Immanuel, “**Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme**”, in. **Fikir Mimarları Dizisi- 2 Kant**, Çev. Nejat Bozkurt, 3. bs., Say y., İstanbul, 2010, s. 275-329, (**Sürekli Barış**).
- KANT, Immanuel, **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**, Çev. Yavuz Abadan/ Seha L. Meray, AÜSBF y., Ankara, 1960, (**Ebedi Barış**).
- KAPANİ, Münci, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, 3. bs., Bilgi y., Ankara, 1996, (**İnsan Hakları**).
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, 7. bs., Yetkin y., Ankara, 1993, (**Kamu Hürriyetleri**).
- KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 21. bs., Bilgi y., Ankara, 2008, (**Politika**).
- KAPLANGİL, Diren, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratikleşme**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- KARADENİZ, Şadan, “**Öndeyiş**”, in. Marcus Aurelius, **Düşünceler**, Çev. Şadan Karadeniz, 5. bs., YKY y., İstanbul, 2013, s. 7- 25.
- KARAKOÇ, Sezai, **İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü**, 11. bs., Diriliş y., İstanbul, 2009.
- KARAOSMANOĞLU, Ali L., “**Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz**”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, s. 3-16.
- KARDEŞ, M. Ertan, “**Politik Felsefe Bağlamında Kozmopolitist Düşüncenin İmkanları ve Sınırları**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 459-468.
- KARLUK, S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 7. bs. Beta y., İstanbul, 2003.
- KARPUZCU, Mehmet, **Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü**, 11. bs., Kubbealtı y., İstanbul, 2010.
- KAYA, Ayhan, “**Avrupa Birliği Yurttaşlığı**”, in. **Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 139-154.
- KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2002.

- KEANE, John, **Demokrasi ve Sivil Toplum: Avrupa Sosyalizminin Açmazları, Toplumsal ve Siyasal İktidarın Denetlenmesi Sorunu ve Demokrasi Beklentileri Üzerine**, Çev. Necmi Erdoğan, Ayrıntı y., İstanbul, 1994, (**Demokrasi ve Sivil Toplum**).
- KEMPSKI, J. V., “**Siyaset Felsefesi**”, in. **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Çev. Doğan Özlem, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 445-475.
- KENDALL, Gavin/ WOODWARD, Ian/ SKRBIS, Zlatko, **The Sociology of Cosmopolitanism Globalization, Identity, Culture and Government**, Published by Palgrave Macmillan, Printed in Great Britain, 2009.
- KENNEDY, Paul, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür y., Ankara, 1995.
- KESKİN, M. Hakan, **Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği**, 2. bs., Avrupa Birliği Genel Sekreterliği y., Ankara, 2010.
- KEVSER, Şanlı, **ABD’nin Müdahalesi Sonrası Değişen Irak Yayıncılık Sistemi**, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- KEYMAN, E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/ Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten Coşar, Alfa y., İstanbul, 2000.
- KILIÇ, Yavuz, “**Daha Yaşanılır Bir Dünya Olanaklıdır: Kant’ta İnsan Doğası**”, in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 458-466.
- KILIÇ, Zafer, “**Küreselleşme ile İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler**”, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007.
- KING, Preston, “**Egemenlik**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırac, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 211-215.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi (Giriş)**, 4. bs., İmge Kitabevi y., Ankara, 1994.
- KITTO, H.D.F., “**The Polis**”, in. **The City Readers**, ed. Richard T. LeGates/ Frederic Stout, Third Edition, published by Routledge, 2003, s. 43-49.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)**, Kitabı Mukaddes Şirketi y., İstanbul, 1985.
- KOÇDEMİR, Kadir, **Milli Devlet ve Küreselleşme Anlamı Değişen Sınırlar**, Ötüken y. İstanbul, 2004.
- KOENING, Samuel, **Sosyoloji Toplum Bilimine Giriş**, Çev. S. Sucu/ O. Aykaç, Ütopya Kitabevi y., İstanbul, 2000.
- KORKMAZ, Ömer, “**Dante Alighieri’nin Siyaset Felsefesine İlişkin Görüşleri**” in. **Yıldızhan Yayla’ya Armağan**, Galatasaray Üniversitesi y., İstanbul, 2003, s. 369-386, (**Dante**).
- KUEHN, Manfred, **Immanuel Kant**, Çev. Bülent O. Doğan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

- KYMLICKA, Will, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2004.
- LAS CASAS, Bartolome de, **Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?**, Çev. Meryem Ural, Şule Yayınları, İstanbul, 2008.
- LIJPHART, Arend, **Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, Çev. Ergun Özbudun/ Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği ortak y., Ankara, (Tarih belirtilmemiş).
- LINDBOM, Tage, **Demokrasi Miti**, Çev. Ömer Baldık, İnsan yayınlar, İstanbul, 1998.
- LINDEMAN, Eduard C., “**Russell’s Concise Social Philosophy**”, in. **The Philosophy Of Bertrand Russell**, Volume II, Edit by Paul Arthur Schilpp, Harper Torchbooks, New York, Evanston, London, 1963, s. 557-577.
- LOBLEY, Derek, **Ekonomi**, Çev. Mustafa Sina Şener, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, Ankara, 1995.
- LOCKE, John, **Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet**, Çev. Serdar Taşçı/ Hale Akman, Metropol y., İstanbul, 2002.
- LÜTEM, İlhan, **Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk**, Sakarya Basımevi, Ankara, 1947, (Egemenlik).
- MAHBUBANI, Kishore, “**İnhitatin Tehlikeleri: Diğerlerinin Batı’ya Öğrettikleri**”, Çev. Mustafa Çalık, in. Samuel P. HUNTINGTON ve Diğerleri, **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat Yılmaz, 8. bs., Vadi y., Ankara, 2003, s. 66-71.
- MANSEL, Arif Müfid, **Dünya Tarihi- Ege ve Yunan Tarihi**, 3. bs, Türk Tarih Kurumu y., Ankara, 1971.
- MARTIN, Hans-Peter/ SCHUMANN, Harald, **Globalleşme Tuzağı Demokrasiye ve Refaha Saldırı**, Çev. Özden Saatçi Karadana/ Mahmure Kahraman, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1997.
- MARX, Karl/ ENGELS, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Çev. Levent Kavas, 3. bs., İthaki y., İstanbul, 2006.
- MAYO, Marjorie, **Global Citizens: Social Movements and The Challenge of Globalization**, Published by Zed Books Ltd, London, 2005.
- McCLELLAND, J.S., **A History of Western Political Thought**, published by Routledge Taylor and Francis Group, London and New York, First published 1996 (Transferred to Digital Printing 2009).
- MCNEILL, William H., **Dünya Tarihi**, 2. bs., Çev. Alaeddin Şenel, Verso- İmge Kitabevi ortak yayını, Ankara, 1989.
- MEHMET SAFFET, **Muasıır Avrupa Felsefesi Kant’tan Günümüze Zamanımıza Kadar**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Milliyet Matbaası, Ankara, 1933.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, **İnsan Felsefesi**, 2. bs., Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1988.

- MERKEL, Wolfgang, “Avrupa’da Demokrasi ve Katılımcılık Krizi Var mı?”, Çev. Ender Türk, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayın Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 9-21.
- MILLER, David, “Adalet”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 14-19.
- MILLER, David, “Refah Devleti”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 221-222.
- MILLER, David, “Terörizm”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırış, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 361.
- MISES, Ludwig von, **Bürokrasi**, Çev. Feridun Ergin, 2. bs., Liberte y., Ankara, 2000.
- MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu Üzerine**, C. 1, Çev. Fehmi Baldaş, Milli Eğitim Bakanlığı y., Ankara, 1963, (C. 1).
- MORRIS, Ian, **Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)**, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa y., İstanbul, 2010.
- MOSCA, Gaetano, **Siyasal Doktrinler Tarihi (Eski Çağdan Zamanımıza Kadar)**, Çev. Samih Tiryakioğlu, 2. bs. Varlık y., İstanbul, 1968.
- MUMCU, Ahmet/ KÜZECİ, Elif, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri (Kavramlar, Evrensel ve Ulusal Gelişmeleri, Bugünkü Durumları)**, 6. bs., Turhankitabevi y., Ankara, 2012.
- NALBANT, Atilla, **Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, 2. bs., Oniki Levha İstanbul, 2012.
- NELSON, Brain R., **The Making of the Modern State: A Theoretical Evolution**, Published by Palgrave Macmilan, Gordonsville VA USA, 2006.
- NURDOĞAN, Arzu M., “Batı Uygarlığının Yükselişi”, in. **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi**, ed. Cemil Öztürk, Pegem Akademi y., Ankara, 2011, s. 9-35.
- NUSSBAUM, Marta Craven, **Cultivating Humanity: A Classical Defense Of Reform In Liberal Education**, Seventh printing, Harvard University Press, Printed in the United States of America, 2003.
- OECD, **Measuring Globalisation OECD Handbook on Economic Globalisation Indicators**, OECD Publishing, Printed in France, 2005, in. http://www.realinstitutoelcano.org/materiales/docs/OCDE_handbook.pdf (19.09.2015), s. 1-234.
- OHMAE, Kenichi, **Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Buyruğu**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi yayını, İstanbul, 2000, (**Görünmeyen Kıta**).
- OHMAE, Kenichi, **Ulus-Devletin Sonu Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi**, Çev. Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi yayını, İstanbul, 1996, (**Ulus-Devletin Sonu**).

- OKANDAN, Recai G., **Umumi Amme Hukuku (Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları)**, İÜHF y., İstanbul, 1976, (**Amme Hukuku**).
- OKANDAN, Recai G., **Kadim Yunanda Amme Hukuku**, Kenan basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1942, (**Kadim Yunanda Amme Hukuku**).
- OKANDAN, Recai G., **Umumi Amme Hukuku Birinci Kitap (İlk Zamanlar)**, İÜHF y., İstanbul, 1946, (**İlk Zamanlar**).
- OKTAY, Ayşe Sıdika, “**Kant’ta Evrensel Ahlak Yasaları ve Global Etik’e Katkıları**”, in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 392-400.
- ONAY, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Nobel y., Ankara, 2002.
- ORKUNOĞLU, Yener, **Nietzsche ve Postmodernizmin Gerçek Yüzü**, Ceylan y., İstanbul, 2007.
- OWENS, John E./ PELIZZO, Riccardo, “**Introduction**” in. **The ‘War on Terror’ and The Growth of Executive Power?: A Comparative Analysis**, Edit by John E. Owens/ Riccardo Pelizzo, Published by Routledge, New York, USA, 2010, s. 1-33.
- ÖĞÜT, Selman, **21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014.
- ÖKTEM, Emre, **Uluslararası Teamül Hukuku**, Beta y., İstanbul, 2013.
- ÖKTEN, Kaan H., “**Kant’ta Barışın Yazgısallığı**”, in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 119-139.
- ÖKTEN, Kaan Harun, **Immanuel Kant’ın “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme” Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, (**Immanuel Kant**).
- ÖNAL, Mehmet, “**Dünya Yurttaşlığı, Barış ve Kardeşlik Üzerine Düşünceler Immanuel Kant Örneği**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 122- 130.
- ÖNCEL, Mualla/ KUMRULU, Ahmet/ ÇAĞAN, Nami, **Vergi Hukuku**, 22. bs., Turhankitabevi y., Ankara, 2013.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, 15. bs., Yetkin y., Ankara, 2014.
- ÖZCAN, Leyla, **Evrensel İnsanlık İdesinin Batıda Teorik Tekamülü (Doğuşundan 1945 Tarihine Kadar)**, İÜHF y., İstanbul, 1964.
- ÖZÇELİK, Mehmet, **Türkiye-İMF İlişkileri**, Konya Ticaret Odası, Konya, Haziran 2013, in. <http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye---imf-iliskileri.pdf> (21.06.2015), s. 1-9.

- ÖZDAĞ, Ümit, “**Küreselleşme ve Ulus Devlet İlişkisi**”, in. **21. Yüzyılda Prens Devlet ve Siyaset Yönetimi**, Ed. Ümit Özdağ, Kripto y., Ankara, 2012, s. 687-736.
- ÖZDEK, Emine Yasemin, **Antikçağ’dan 17. Yüzyıla Batı’da İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi**, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1998.
- ÖZEL, Işık, “**Karşılaştırmalı Ekonomi Politik**”, in. **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, Der. Sabri Sayarı/ Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2013, s. 209-236.
- ÖZEY, Ramazan, **Çevre Sorunları**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2001.
- ÖZKAN, Işıl, **Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, **Düşünce ve Uygarlık Tarihi**, Ülke yayın haber tic. ltd. şti. y., Ankara, 1987.
- PAGDEN, Anthony, “**Avrupa: Bir Kıtayı Kavramsallaştırma**”, in. Anthony Pagden, **Avrupa Fikri**, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 47-69.
- PARASIZ, İlker, **İktisada Giriş**, 9. bs., Ezgi Kitabevi y., Bursa, 2008.
- PARKER, David, “**Bodin, Jean**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kırarç, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1994, s. 79-82.
- PARKINSON, C. Northcote, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, 2. bs., Çev. Mehmet Harmancı, Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1984.
- PAZARCI, Hüseyin, “**Uluslararası Ekonomik Hukuk Üzerine**”, in. **Yıldırım Uluer’e Armağan**, Haz. Muhammed Erdal, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., Lefkoşa, 2014, s. 431-442.
- PETRAS, James/ VELTMEYER, Henry, **21. Yüzyılda Emperyalizm: Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, Çev. Özkan Akpınar, Mephisto y., İstanbul, 2006.
- PIERSON, Christopher, **Modern Devlet**, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çiviyazıları y., İstanbul, 2000.
- PLATON, **Devlet**, 27. bs. Çev. Sabahattin Eyüboğlu/M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- POGGI, Gianfranco, **Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, Çev. Aysun Babacan, 2. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2008, (**Devlet**).
- POGGI, Gianfranco, **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, 4. bs., İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2007, (**Modern Devlet**).
- PORTER, Gareth/ BROWN, Janet Welsh, **Global Environmental Politics**, 2. edition, Westview Press inc., printed in USA, 1996.
- RAWLS, John, **A Theory Of Justice**, Original Edition, Harvard University Press, Printed in the United States of America, 2005.

- RAWLS, John, **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2003.
- RELJİÇ, DuÊan, **Kendi Kaderini Tayin ve Çok-etniklik Arasında: Bosna ve Kosova’da Uluslararası Aktörler ve Ulus İnşası**, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 109-122.
- REVES, Emery, **Sulh’ün Teşrihi (The Anatomy of Peace)**, Çev. Efdal Deringil, Akba Kitabevi y., Ankara, 1946.
- REYHANİ, Nebil, **“Ebedi Barışın Olabilirliğine Kant’ın İnancı”**, in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 75-83.
- RITZER, George, **Küresel Dünya**, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı y., İstanbul, 2011.
- RIVERA, David Allen, **Final Warning: A History of The New World Order**, Revised Edition, Published by Conspiracy Books an imprint of InteliBooks Publishing, Oakland-California-USA, 2004, in. [http://ethosworld.com/library/FINAL-WARNING-A-History-of-the-New-World-Order-\(2004\).pdf](http://ethosworld.com/library/FINAL-WARNING-A-History-of-the-New-World-Order-(2004).pdf) (23.11.2015).
- ROUSSEAU, J. J., **Siyasal Fragmanlar- Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, Çev. İsmail Yerguz, Say y., İstanbul, 2008, (**Siyasal- Ekonomi**).
- ROUSSEAU, Jean-Jacques, **Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, 2. bs., Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2009, (**Söylev**).
- ROUSSEAU, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, 4. bs., Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2009, (**Toplum Sözleşmesi**).
- RUHİ, M. Emin, **ABD ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nde Irk Ayrımcılığı Politikaları**, Doğu Kütüphanesi y., İstanbul, 2009, (**Irak Ayrımcılığı**).
- RUHİ, M. Emin, **Doğrudan Demokrasi (e-Demokrasi)**, Seçkin y., Ankara, 2005.
- RUHİ, M. Emin, **Fransız Devriminde Bir Başrol Oyuncusu Sieyes**, Liberte y., Ankara, 2002, (**Sieyes**).
- RUSS, Jacqueline, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağlardan Günümüze Batı Düşüncesi**, 2. bs., Çev. Özcan Doğan, Doğubaty y., Ankara, 2012.
- RUSSELL, Bertrand, **Çağımızın Sorunları Üzerine Düşünceler**, Çev. S. Eyuboğlu/V. Günyol, 4. bs., Say y., İstanbul, 1982, (**Düşünceler**).
- RUSSELL, Bertrand, **Denemeler**, Çev. Türkan Araz, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965, (**Denemeler**).
- RUSSELL, Bertrand, **Dünya Görüşüm**, Çev. Cenap Yılmaz, Bilgi Yayınevi y., Ankara, 1966, (**Dünya Görüşüm**).
- RUSSELL, Bertrand, **İnsanlığın Yarımı**, Çev. Akşit Göktürk, 2. bs.,YKY y., İstanbul, 1998, (**İnsanlığın Yarımı**).

- RUSSELL, Bertrand, **Özgürlük Yolu**, Çev. Şebnem Duran, İlya y., İzmir, 2006, (**Özgürlük Yolu**).
- RUSSELL, Bertrand, **Politik İdealler**, Çev. Göksel Zeybek, İlya y., İzmir, 2004, (**Politik İdealler**).
- RUSSELL, Bertrand, **Sorgulayan Denemeler**, Çev. Nermin Arık, 2. bs., TÜBİTAK y., Ankara, 1995, (**Sorgulayan Denemeler**).
- RUSSELL, Dora ve Bertrand, **Endüstri Toplumunun Geleceği**, Çev. Melih Ölçer, Bilgi y., Ankara, 1979.
- RUTTLEY, Philip, “**Birleşmeye Giden Uzun Yol: 1945’ten İtibaren Avrupa Bütünleşmesine Hukukun Katkısı**”, in. Anthony Pagden, **Avrupa Fikri**, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 255-287.
- RYAN, Alan, “**Russell, Bertrand**”, in. **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z)**, Haz. David Miller ve diğerleri, Çev. Bülent Peker/Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık y., Ankara, 1995, s. 257-259.
- SABAN, Nihal, **Vergi Hukuku Genel Kısım**, Der y., İstanbul, 2002.
- SABINE, George, **Siyasal Düşünceler Tarihi I Eski Çağ- Orta Çağ**, Çev. Harun Rızatepe, Türk Siyasi İlimler Derneği y., Ankara, 1969, (**Siyasal Düşünceler Tarihi I**).
- SABINE, George, **Siyasal Düşünceler Tarihi II Yakın Çağ**, Çev. Alp Öktem, Türk Siyasal İlimler Derneği y., Ankara, 1969, (**Siyasal Düşünceler Tarihi II**).
- SAMPSON, Gary P. (ed.), **Role of the World Trade Organization in Global Governance**, United Nations University Press, Printed in Hong Kong, 2001, in. ProQuest ebrary. Web. (4 Haziran 2015).
- SAMSONS II, Loren J., **Demokrasinin Nesi Var? Atina’daki Uygulamalardan Amerikan İbadetine**, Çev. Yosun Erdemli, YKY y., İstanbul, 2013.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan- 1918’e**, İmge Kitabevi y., Ankara, 1989.
- SARIBEYOĞLU, Meltem, **Uluslararası Ekonomi Hukuku Açısından Dünya Ticaret Örgütü Gümrük Birliği ve Türkiye**, Türkmen Kitabevi y., İstanbul, 2010.
- SARICA, Murat, **100 Soruda Siyasal Düşünce Tarihi**, 6. bs., Gerçek Yayınevi y., İstanbul, 1993, (**Düşünce Tarihi**).
- SARICA, Murat, **Siyasal Tarih**, 2. bs., Ar basım yayım ve dağıtım y., İstanbul, 1983, (**Siyasal Tarih**).
- SAROĞLU, Hakan, **Postmodernizmin Yönetim Bilimine Katkıları**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Siyasal İlimler Türk Derneği y., Ankara, (Tarih belirtilmemiş), (**Kuram**).
- SARTORİ, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu/Mehmet Turan, Yetkin y., Ankara, 1996, (**Teorisi**).

- SAVCI, Bahri, **İnsan Hakları Kanunilik Yolu İle Korunması**, AÜSBF y., Ankara, 1953.
- SCHMIDT, Manfred G., **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev. M. Emin Köktaş, 2. bs., Vadi y., Ankara, 2002.
- SCHMITT, Carl, **Siyasi İlahiyat Egemenlik Kavramı Üzerine Dört Bölüm**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi y., Ankara, 2002.
- SCHULZE, Hagen, **Avrupa’da Ulus ve Devlet**, Çev. Timuçin Binder, Literatür yayıncılık y., İstanbul, 2005.
- SCHWARZ, Andreas B., **Roma Hukuku Dersleri**, C. I, 7.bs., Çev. Türkan Rado, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1965.
- SENA, Cemil, **Filozoflar Ansiklopedisi**, C. 1, Remzi Kitabevi y., İstanbul, 1974.
- SERİN, İsmail, “**Kant’ın ‘Ebedi Barış’ Düşüncesi Gerçekçi midir?**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 131-133.
- SEUNG, T.K., **Kant’s Platonic Revolution in Moral and Political Philosophy**, The John Hopkins University Press, London and Baltimore, 1994.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 15. bs., Güzem y., İstanbul, 2003.
- SIBLEY, Mulford Q., **Political Ideas and Ideologies A History of Political Thought**, Harper and Row, Publishers Inc., New York- United States, 1970.
- SKIRBEKK, Gunnar/GILJE, Nils, **Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, Çev. Emrah Akbaş- Şule Mutlu, 3. bs., Kesit y., İstanbul, 2006.
- SLAUGHTER, Anne-Marie, **A New World Order**, Princeton University Press, Printed in the United States of America, 2005.
- SLIMANE, Melouki, “**Human Rights And Democracy: Conceptualization And Application In Republic Of Algeria**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 844-861.
- SMITH, Adam, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, 3. bs., İş Bankası Kültür y., İstanbul, 2009.
- SORENSEN, Gert, “**The Reception of the Political Aristotle in the Late Middle Ages (from Brunetto Latini to Dante Alighieri) Hypotheses and Suggestions**”, in. **Renaissance Readings of the Corpus Aristotelicum**, Edit by Marianne Pade, English revision by John Blundell, Printed by Naragana Press, Denmark, 2001, s. 9-27.
- SOYSAL, Özgür, “**Evrenselcilik-Tikelcilik Gerilimi Işığında Ötekiler’in Kaderi**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 495-513.
- STEVENS, Jacqueline, **Devletin Yeniden Üretimi**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı y., İstanbul, 2001.

- SUNAY, Reyhan, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin y., Ankara, 2007.
- SUR, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 7. bs., Beta y., İstanbul, 2013.
- SUTER, Keith, **Global Order or Global Disorder: Globalization and The Nation-state**, Praeger publishers, Printed in the United States of America, 2003.
- ŞAHİN, Çağatay Edgücan, “**Çalışma Yaşamını Düzenleyen Yasalardaki Dönüşümün Dayanağı Olarak Neo-Liberalizm; Devlet-Toplum İlişkisinde Leviathan’ın Yükselişi Mi?**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 862-880.
- ŞAHİN, Köksal, **Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet**, 2. bs., Yenyüzyıl y., İstanbul, 2009.
- ŞALLI, Saim, **Kant’ın Kozmopolitizm Teorisi ve Çağdaş Kozmopolitizm Akımı Üzerindeki Etkisi**, Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- ŞANLI, Cemal, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, 5. bs., Beta y., İstanbul, 2013.
- ŞEN, Serdar, “**Küreselleşme Çağında Dünya Barışı Olanaklı Mıdır?: Kant ve Postmodernizm**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 134- 160.
- ŞENEL, Alaeddin, **Eski Yunan’da Siyasal Düşünüş**, AÜSBF y., Ankara, 1968, (Eski Yunan).
- ŞENEL, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş**, AÜSBF y, Ankara, 1982, (Siyasal Düşünceler Tarihi).
- TANİLLİ, Server, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?**, 7. bs., Alkım y., İstanbul, 2006.
- TANNENBAUM, Donald/ SCHULTZ, David, **Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri**, Çev. Fatih Demirci, Adres y., Ankara, 2005.
- TANÖR, Bülent/ YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 14. bs., Beta y., İstanbul, 2014.
- TAŞ, H. Yunus/ ÖZCAN, Selami, “**Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma**”, SESSION 3d: Büyüme ve Gelişme III; in. <http://www.eecon.info/papers/544.pdf> (05.03.2015)
- TAŞKIN, Ali, “**Adaletin Nesneliği Bağlamında, Hukuki Olanla Adalete Uygun Olan Ayrımı**”, in. **Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiriler**, ed. İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa, 2010, s. 274-282.
- TEPE, Harun, “**Kant Etiği ve Barış Düşüncesi: Etik Savaşları Önleyebilir mi?**”, in. **Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant**, Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuardi, Türkiye Felsefe Kurumu y., Ankara, 2006, s. 63-73.
- TETZLAFF, Rainer, “**Küreselleşme ve Ulus İnşası: Çelişmeyen Terimler**”, in. **Ulus İnşası Çatışmayı Barışa Çevirmede Anahtar Bir Konsept Mi?**, Ed. Jochen Hippler, Çev. Algan Sezgintüredi/ Burhan Şayli, Versus y., İstanbul, 2007, s. 21-34.

- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 12. bs., Beta y., İstanbul, 2007.
- THILLY, Frank, **Bir Felsefe Tarihi**, Çev. Nur Küçük/ Yasemin Çevik, İdea y., İstanbul, 2000.
- THILLY, Frank, **Felsefe Tarihi**, C. 1 (kitap 1: Thales'den David Hume'a), Haz. Ledger Wood, Çev. İbrahim Şener, Sistem Yayıncılık y., İstanbul, 1995, (**Felsefe Tarihi**).
- TİMUÇİN, Afşar, **Düşünce Tarihi**, C.1, 4. bs. Bulut y., İstanbul, 2000.
- TOMANBAY, Mehmet, **Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu**, Ara Kitap y., İstanbul, 2008.
- TORTOP, Nuri ve Diğerleri, **Yönetim Bilimi**, 7. bs., Nobel y., Ankara, 2007.
- TOUCHARD, Jean, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, Isık y., İstanbul, 2015.
- TOULMIN, Stephen, **Kozmopolis Modernite'nin Gizli Gündemi**, Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma y., İstanbul, 2002.
- TOUSSAINT DESMOULINS, Nadine, **Medya Ekonomisi**, Çev. Galip Üstün, İletişim y., Cep Üniversitesi 107, İstanbul, 1993.
- TULLY, James, “**Kantçı Avrupa Fikri: Eleştirel ve Kozmopolit Perspektifler**”, in. Anthony Pagden, **Avrupa Fikri**, Çev. Rahmi Ögdül/Mesut Varlık, Ayrıntı y., İstanbul, 2010, s. 361-389.
- TURNA, Burak, **Sistema**, 3. bs (yayınevinde ilk), Profil y., İstanbul, 2011.
- Türk Dil Kurumu (TDK), **Türkçe Sözlük**, 11.bs, TDK y., Ankara, 2011.
- TÜRK, Duygu, “**Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor**”, in. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 153-164.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er ve Diğerleri, **Siyaset**, ed. Mümtaz'er Türköne, 10. bs., Opus y., İstanbul, 2009, (TÜRKÖNE ve Diğerleri, **Siyaset**).
- TZIMITRAS, Harry, “**Avrupa Birliği Hukuku**”, Çev. Başak Başoğlu/ Aslı Aydın, in. **Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2011, s. 117-137.
- UHİM, **Yeni Sömürgeciliğin Hayat Damarı Etnik Milliyetçilik ve Statüko: Türkiye Örneği**, Rapor no: 2, İstanbul, 2010.
- ULUSOY, Ali, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Turhan Kitabevi y., Ankara, 2003.
- UMUR, Ziya, **Roma Hukuku**, İÜHF y., İstanbul, 1982.
- URAN, Emrah, **Türkiye'de Bağımsız İdari Otoritelerin İdari Yaptırım Yetkisi**, Oniki Levha y., İstanbul, 2012.
- UYAR, Tulga, **Terörle Mali ve Hukuki Mücadele**, Adalet y., Ankara, 2008.

- UYGUN, Oktay, “**Çağımızın İnsan Onuruna Yönelttiği Tehditler Karşısında İnsan Haklarının Önemi**”, in., **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (**İnsan Onuru**), s. 45-84.
- UYGUN, Oktay, “**İnsan Hakları Kuramı**”, in., **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (**İnsan Hakları**), s. 3-44.
- UYGUN, Oktay, “**Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi**”, in. **Kamu Hukuku İncelemeleri: İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik**, 2. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2013, (**Küreselleşme**), s. 237-314.
- UYGUN, Oktay, “**Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi**”, in., **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1999, (**Egemenliğin Bölünmezliği**), s. 389-421.
- UYGUN, Oktay, **Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları**, İnkılâp y., İstanbul, 2003, (**Demokrasinin Boyutları**).
- UYGUN, Oktay, **Devlet Teorisi**, Oniki Levha y., İstanbul, 2014, (**Devlet**).
- UYGUN, Oktay, **Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, 3. bs., Oniki Levha y., İstanbul, 2007, (**Federal Devlet**).
- UZMEN, Reşat, **Küresel Isınma ve İklim Değişikliği İnsanlığı Bekleyen Büyük Felaket Mi?**, Bilge Kültür Sanat y., İstanbul, 2007.
- ÜNAL, Şeref, **Uluslararası Hukuk**, Yetkin y., Ankara, 2005.
- VELİBEYOĞLU, Cahit, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma ve Birleşmiş Milletlerin Barışı Koruma Hareketleri ile Egemenlik**, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- VERRIER, Anthony, **International Peacekeeping United Nations Forces In A Troubled World**, Penguin Books, Printed in Great Britain, 1981.
- VOEGELIN, Eric, **History of Political Ideas: Volume I Hellenism, Rome, and Early Christianity**, Edit with an introduction by Athanasios Moulakis, (The collected Works of Eric Voegelin Volume 19), University of Missouri Press, Printed in the United States of America, 1997.
- VURAL DİNÇKOL, Bihterin, “**Siyasal İktidarın Kişiselleştirilmesi**”, in. Prof. Dr. Mehmet Akad’a Armağan, Der y., İstanbul, 2012, s. 915-927.
- WALLERSTEIN, Immanuel, **Avrupa Evrenselciliği Gücün Retoriği**, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, Bgst y., İstanbul, 2010.
- WALTZ, Kenneth N., **İnsan Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz**, Çev. Enver Bozkurt/ Selim Kanat/ Serhan Yalçiner, Asil y., Ankara, 2009.
- WEBER, Alfred, **Felsefe Tarihi**, 4. Bs., Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1991.

- WHITMAN, Jim, **The Fundamentals of Global Governance**, Published by Palgrave Macmillan, Printed in Great Britain, 2009.
- WOHLFART, Anna, “**Demokrasinin Şekillenmesinde Yurttaşların Rolü**”, in. **Demokrasi ve Siyasal Katılım**, Konferans Kitabı, Yayın Haz. İlker Gökhan Şen, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği y., İstanbul, 2013, s. 147-150.
- WOOD, Allen W., “**Kant’s Project for Perpetual Peace**”, in. **Cosmopolitics: Thinking and Feeling Beyond the Nation**, Editors: Pheng Cheah and Bruce Robbins, Published by the University of Minnesota Press, Printed in the United States of America, 1998, s. 59-76.
- YALÇINKAYA, Ayhan, “**Ortaçağ ve Feodalite...**”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Ortaçağ ve Feodalite**), s. 237-250.
- YALÇINKAYA, Ayhan, “**Platon’un Bilişi**”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Platon’un Bilişi**), s. 91-123.
- YALÇINKAYA, Ayhan, “**Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset**”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, (**Polis**), s. 23-91.
- YALÇINÖZ, Ayşe, **Kant’ın Ebedi Barış Fikrinin Temellendirilmesi**, Kırklareli Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, Haziran 2014.
- YALVAÇ, Faruk, “**Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış**”, in. **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın ve Diğerleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2012, (**Rousseau**), s. 17-41.
- YALVAÇ, Faruk, “**Savaş ve Barış**”, in. **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, 5. bs., Der. Atilla Eralp, İletişim y., İstanbul, 2010, s. 251-285.
- YAYLA, Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, 4. bs., Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, (**Siyaset Teorisi**).
- YAYLA, Atilla, **Siyasi Düşünceler Sözlüğü**, 3. bs., Adres y., Ankara, 2005.
- YEĞENGİL, Rasih, **Tahkim**, Cezaevi Matbaası, İstanbul, 1974.
- YILDIRIM, Erdoğan, “**Kahçı Barış Özlemi Üzerine**”, in., **Immanuel Kant Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri**, Vadi y., Ankara, 2006, s. 513-522.
- YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, 5. bs., Yetkin, Ankara, 1996.
- YILMAZ, Zafer, “**Helen Güneşi Batıyor, Roma Güneşi Doğuyor**”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 153-197.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal, “**Farabinin Cemiyet ve Hukuk Felsefesi**”, in. **Farabi Tetkikleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi y., İstanbul, 1950, s. 81-107.

YÜKSEL, Mehmet, **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, 2. bs., Siyasal Kitabevi y., Ankara, 2004, (Modernite...).

YÜKSEL, Murat, **Hukuka Postmodern Yaklaşım**, Oniki Levha y., İstanbul, 2010, (Postmodern Yaklaşım).

ZABCI, Filiz, “Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset”, in. **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İletişim y., İstanbul, 2011, s. 125-150.

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, **Kamu Hukukuna Giriş**, AÜHF y., Ankara, 1973.

ZWEIG, Stefan, **Yarının Tarihi ve Rotterdamlı Erasmus**, 2. bs., Çev. Ahmet Cemal, Can y., İstanbul, 1998.

SÜRELİ YAYINLAR

- ADAMI, Rebecca, **Intersectional Dialogue- A Cosmopolitical Dialogue of Ethics**, *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, Volume 5, Issue 2, University of Technology, Sidney, Australia, 2013, s. 45-62.
- ADAMI, Rebecca, **Reconciling Universality and Particularity through a Cosmopolitan Outlook on Human Rights**, *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, Volume 4, Issue 2, University of Technology, Sidney, Australia, 2012, (**Cosmopolitan Outlook**), s. 22-37.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **“Halk ya da Ulus Egemenliği”nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce**, 40. Kuruluş Yıldönümünde Ankara Üniversitesi'ne Armağan AÜSBF Dergisi, C. 41, S. 1-4, Ankara, 1986, s. 131-152.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **“Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”**, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan AÜSBF Dergisi, C. 46, S. 1, Ankara, 1991, s. 21-30.
- AKAD, Mehmet, **“Egemenlik, Hukuk, Demokrasi ve Yargının Üstünlüğü”**, 10. Yıl Kuruluş Armağanı, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2008, s. 29-48.
- AKAD, Mehmet, **“Genel Kamu Hukukunun Alanı ve Metodu Üzerine Bir Araştırma”**, in. **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 10. Kuruluş Yıldönümü Armağanı**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1993, s. 63-74.
- AKAD, Mehmet, **“Küreselleşme Sürecinde Bir Genel Değerlendirme”**, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, İstanbul, 2004, (**Küreselleşme**), s. 23-51.
- AKAD, Mehmet, **“Küreselleşme Sürecinde Siyasal Kültür”**, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2005, (**Siyasal Kültür**), s. 9-37.
- AKBULUT, Örsan Ö., **Kapitalizm ve Uluslaşma**, Amme İdaresi Dergisi, TODAİE y., S. 47/3 Y. Eylül 2014, s. 19-42.
- AKÇA, Gürsoy, **“Postmodernite ve Ulus Devlet”**, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 2, Afyon, Aralık 2005, s. 232-257.
- AKINCI, Abdulvahap, **Modern Ulus Devletlerin Doğuşu**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 34, Aralık 2012, s. 61-70.
- AKSAR, Yusuf, **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)**, AÜHFD, C. 52, S. 2, Ankara, 2003, (**UCM**), s. 125-139.
- AKTAŞ, Sururi, **“Müzakere (Söylem) Etiği, Demokrasi ve Meşruluk”**, EÜHFD, C. XVI, S. 1-2, Erzincan, 2012, s. 1-20.
- ALKAN OLSSON, İlhami, **“From The State-Centric To Dual Globalist: A Paradigm Shift In International Economic Law”**, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1, İstanbul, 2010, s. 183-210.
- ALTUĞ, Yılmaz, **Çok Vatandaşlık**, İÜHFM Ord. Prof. Dr. Charles Crozat'a Armağan, C. 43, S. 1-4, İstanbul, 1977, s. 191-207.

- ARENDDT, Hannah, “**Kant’ın Siyaset Felsefesi Üzerine Notlar**”, Çev. Yasemin Tezgiden, Cogito Sonsuzluğun Sınırında Immanuel Kant, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, s. 340-379.
- ARSAVA, A. Füsün, **Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler**, E-Journal of Yasar University (Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi), C. 8, Özel Sayı, Prof. Dr. Aydın Zevkliler’e Armağan 1. Cilt, 2013, in. <http://journal.yasar.edu.tr/arsiv/vol-8/armagan-sayi-vol-8/> (13.06.2015), s. 387-404.
- ARSLAN, Zühtü “**Postmodern Söylem ve İnsan Hakları**”, AÜSBF Dergisi, C. 56, S. 1, Ankara, 2001, s. 2-22.
- ASLAN, M. Yasin, “**Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Kuvvetleri’nin Hukuksal Statüsü ve Ceza Yargısı Dokunulmazlığı**”, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 75-82.
- ATAR, Yavuz, “**Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi**”, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Y. 3, S. 18, Ankara, Kasım-Aralık 1997, s. 98-101.
- ATEŞ, Davut, “**Ulus Devletin Siyasal Meşruiyeti: Küreselleşmenin Yansımaları**”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF ESAD, Y. 3, C. 3, S. 2, Bolu, Güz 2007, in. <http://www.iibfdergi.ibu.edu.tr/index.php/ijesr/issue/view/22> (14.04.2015), s. 32-53.
- ATEŞ, Davut/ UYSAL, Ahmet, **Merkez-Dışı Ülkelerdeki Ulusötesi Sivil Toplum Kuruluşları (STK): Dış Politika, Finansman ve Meşruiyet**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 16, Kütahya, Aralık 2006, s. 63-85.
- AYBAR, Mehmet Ali, “**Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler**”, İÜHFM, C. 11, S. 1-2, İstanbul, 1945, s. 197-224.
- AYHAN, Halis, **Terör Kavramı, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul Özelinde Birleşmiş Milletler’in 2001 Sonrası Terör Yaklaşımı**, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü y., Y. 11, S. 21, İstanbul, Nisan 2015, s. 117-147.
- AZRAK, A. Ülkü, “**Irak Savaşı ve Uluslararası Hukukun Yenilgisi**”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2003, s. 3-7.
- BABAOĞLU, Haşmet, “**İnsanlık Mahsur Dünya Orali Değil!**”, in. **Sabah Gazetesi**, 19.05.2015, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/babaoglu/2015/05/19/insanlik-mahsur-dunya-orali-degil> (19.05.2015).
- BAĞCE, H. Emre, “**Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel’i Yeniden Okumak: Sürekli Barış İçin Savaş Gerekli Mi?**”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi Ağustos, Eylül, Ekim 2003 Savaş ve Barış Özel Sayısı, Y. 6, S. 24, Doğu-Batı y., Ankara, 2003, s. 105-123.
- BAKIREZER, Güven, “**Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik**”, AÜSBF Dergisi, C. 63, S. 1, Ankara, 2008, s. 17-54.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **Devlet Nedir?: Realist Bir Tarif Denemesi**, İÜHFM, C. 12, S. 4, İstanbul, 1946, (Devlet), s. 981-990.

- BAŞGİL, Ali Fuat, **Devletin Ülke Unsuru: Ülke ile Devlet Birliği Arasındaki Münasebetin Hukuki ve Sosyolojik Mana ve Mahiyeti Üzerine Bir İzah Denemesi**, İÜHFMD, C. 13, S. 4, İstanbul, 1947, (Ülke Unsuru), s. 1261-1281.
- BAŞTÜRK, Şenol, **Bir Olgu Olarak Küreselleşme**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2001, C. 3, S. 2, Sıra: 4, No: 76, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=76&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).
- BATIREL, Ömer Faruk, **“Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları ve Vergi Cennetleri”**, Journal of Life Economics, Uluslararası hakemli ve açık erişimli elektronik dergi, S. 2/2014, in. <http://www.jlecon.com/DergiTamDetay.aspx?ID=15> (08.06.2015), s. 43-50.
- BAYRAMOĞLU, Sonay, **“Küreselleşmenin Yeni Siyasal İktidar Modeli: Yönetişim”**, Praksis Küreselleşme, Emperyalizm: Ne Yapmalı, Nasıl Direnmeli, S. 7, Dipnot y., Ankara, Yaz 2002, (Yönetişim), s. 85-116.
- BERİŞ, H. Emrah, **“Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”**, AÜSBF Dergisi, C. 63, S. 1, Ankara, 2008, s. 55-80.
- BERKİ, Osman Fazıl, **Çift Tabiiyet**, AÜHFMD, C. IV, S. 1-4, 1947, s. 348-367.
- BERZEG, Kâzım, **“Sivil Toplum, Klasik Liberalizm ve Yeni Dünya Düzeni”**, Yeni Türkiye, Sivil Toplum Özel Sayısı, Y. 3, S. 18, Ankara, Kasım-Aralık 1997, s. 210-217.
- BİLİK, Erol, **Sofistler**, AÜHFMD, C. 7, S. 1, Ankara, 1950, s. 355-378.
- BOZBIYIK, Arif ve Diğerleri, **Nükleer Silahlar: Üretimi ve Etkileri**, STED 2001, C. 10, S. 10, s. 386-387, in. <http://www.tfb.org.tr/STED/sted1001/nukleer.pdf> (13.08.2015).
- BOZKURT, Enver, **“Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”**, Anayasa Yargısı, C. 24, Ankara, 2007, s. 501-523.
- BOZKURT, Veysel, **Küreselleşme: Kavram-Gelişim ve Yaklaşımlar**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2000, C. 2, S. 1, Sıra: 1, No: 87, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015).
- BUDAK, Sevim, **“Sınır-Ötesi Çevresel Etkiler Doğuran Faaliyetlerde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ESPOO) Sözleşmesi”**, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 21-39.
- BULUT, Nihat, **“Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi”**, AÜEHFD, C. VIII, S. 1-2, Erzincan, Haziran 2013, (Radikal Demokrasi), s. 41-68.
- BULUT, Nihat, **“Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış”**, EÜHFMD, C. XII, S. 3-4, Erzincan, 2008, (İnsan Onuru), s. 1-12.
- BULUT, Nihat, **“Ortaçağdan Yeniçağa Geçiş Süreci Bağlamında Ekonomik Zihniyet Değişiminin Siyasal Düşünceye Etkisi”**, AÜEHFD, C. IV, S. 1-4, Erzincan, 2002, (Ortaçağdan...), s. 17-32.

- BURHAN, Nuri, “**İhtiyaç Kavramı Üzerine Düşünceler ve Kamu Ekonomisi**”, İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan, C. 38. S. 3-4, İstanbul, 1984, s. 17-34.
- CLOGNESI, Luigi Capogrossi, “**Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik**”, Çev. Özcan Çelebican, AÜHFD, C. 43, S. 1-4, Ankara, 1993, s. 299-313.
- COCKBURN, Andrew, “**21. Yüzyılın Köleleri**”, National Geographic, No. 29, Eylül- 2003, s. 2-26.
- COOPER, Robert, “**Yeni Liberal Emperyalizm**”, Çev. Ayşe Özkan, Stratejik Analiz, C. 3, S. 26, Haziran 2002, s. 117-121.
- CROZAT, CH., **Dante Alighieri’nin Devlet Nazariyesi**, Çev. Sahir Erman, İÜHFM, C. 10, S. 1-2, İstanbul, 1944, s. 1-76, (Dante).
- CROZAT, Charles, **Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu ve Bilhassa Bu Organın Selahiyetinin Genişlemesi**, Çev. İlhan F. Akın, , İÜHFM, C. 22, S. 1-4, İstanbul, 1957, s. 3-73.
- CROZAT, Charles, **XIX uncu Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Amme Hukukunda Egemenlik Kavramı**, Çev. Tarık Z. Tunaya, İÜHFM, C. 11, S. 1-2, İstanbul, 1945, s. 23-100.
- ÇAĞIL, Orhan Münir, **Filozof Immanuel Kant’ın Sisteminde Ahlak ve Hukukun Felsefi Esasları**, İÜHFM, C. 13, S. 3, İstanbul, 1947, s. 1106-1133, (Kant’ın Sisteminde Ahlak ve Hukuk).
- ÇAĞIL, Orhan Münir, **Immanuel Kant’a Göre Devletin ve Devletler Arası Münasebetlerin Felsefi Esasları**, İÜHFM, C. 17, S. 3-4, İstanbul, 1951, s. 816-846, (Kant’a Göre Devletin Felsefi Esasları).
- ÇAĞLAR, Selda, “**Küreselleşme Sürecinde Sosyal Hakları Yeniden Düşünmek**”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2010, s. 211-226.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, **Bölgeli Devlet’de Egemenlik/Yetki Paylaşımı**, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 4, Haziran 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=4> (18.06.2015), parg. 1-32.
- ÇAYCI, Sadi, **Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulanmasına İlişkin Güncel Sorunlar**, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 118, Eylül 2003, s. 13-20.
- ÇELİKKAYA, Ali, “**Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 5, Temmuz 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=5> (10.04.2015).
- ÇİDEM, Okşan, **Afganistan Barışı Zorlama Harekâtının Hukuki Mahiyeti ve Uluslararası Terörizmle Mücadele Bağlamında Önemi**, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 118, Eylül 2003, s. 21-50.
- DA SILVEIRA LOUREIRO, Silvia Maria, “**By What Right??: The Contributions of the Peninsular School for Peace to the International Laws of Indigenous Peoples**, Goettingen Journal of International Law, Volume 5, Issue 1, 2013, s. 9-39.

- DALAR, Mehmet, **Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti**, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi- IMPR, Şubat 2013, in. <http://www.impr.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/SUDAN.pdf> (29.08.2015).
- DAVER, Bülent, “**Demokrasinin Temel Prensipleri ve Terörizmle Mücadelede Bu Prensiplerin Önemi**”, 40. Kuruluş Yıldönümünde Ankara Üniversitesi’ne Armağan AÜSBF Dergisi, C. 41, S. 1-4, Ankara, 1986, s. 89-96.
- DAVIS, Jeffrey, **Justice Without Borders: Human Rights Cases in U.S. Courts**, Law & Policy, Baldy Center for Law and Social Policy and Blackwell Publishing Ltd., Vol. 28, No. 1, January 2006, s. 60-82.
- DELMAS-MARTY, Mireille, “**Küreselleşme Etiği Olarak Ceza Hukuku**”, Çev. Zeynel T. Kangel, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 3-20.
- DEMİR, Aysel, “**John Rawls’ın Fark Prensiplerine Karşı Marksist Eleştiriler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 129, Kasım 2012, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=129> (20.05.2015), s. 1-10.
- DEMİR, Gülten, “**Küreselleşme Üzerine**”, AÜSBF Dergisi, C. 56, S. 1, Ankara, 2001, s. 73-104.
- DEMİR, Murat, “**Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörler**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 90, Ağustos 2009, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=90> (02.04.2015), parç. 1-57.
- DEMİREL, Demokaan, “**E-devlet ve Dünya Örnekleri**”, Sayıştay Dergisi, S. 61, Ankara, Nisan-Haziran 2006, (**E-devlet**), s. 83-118.
- DEMİREL, Demokaan, **Fârâbi’nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir**, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C.7, S. 1, Niğde, 2014, (**Erdemli Şehir**), s. 358-369.
- DENIS, J., **Kadim Yunanda Ahlaki ve Hukuki Fikirler I**, Çev. Z. F. Fındıkoğlu, İÜHFM; C. 10, S. 3-4, İstanbul, 1945, s. 773-793.
- DENIS, J., **Kadim Yunanda Ahlaki ve Hukuki Fikirler II**, Çev. Z. F. Fındıkoğlu, İÜHFM; C. 11, S. 3-4, İstanbul, 1945, s. 320-339.
- DENK, Erdem, **Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar**, AÜSBF Dergisi, C. 66, No. 3, Ankara, 2011, s. 93-136.
- DEPENHEUER, Otto, “**Devlet ve Din: Egemenlik İddiasında Bulunan Güçler Arası Modeller**”, Çev. İlyas Doğan, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 32-44.
- DİKMEN CANIKLIOĞLU, Meltem, “**Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye’nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler**”, in. <http://webb.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz9-2/mcaniklioglu.pdf> (05.04.2015), s. 29-98.
- DİNÇKOL, Bihterin, **Yönetilenlerin “Öz” Yönetimi- Kamuoyu**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y. 5, S. 10, İstanbul, Güz 2006/2, (**Kamuoyu**), s. 49-66.

- DÖNER, Ayhan, “**Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından II. Körfez Krizi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 17, Temmuz 2003, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=17> (09.04.2015), (**II. Körfez Krizi**), pag. 1-64.
- DÖNER, İsa, “**Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Terör ve Terörizm**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 43, Eylül 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=43> (05.04.2015).
- DURAN, Hasan, “**Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. IV, S. 1, Afyon, Haziran 2002, s. 123-138.
- DWORKIN, Ronald M., **Siyasal Anayasanın Ahlaki Temelleri**, Anayasa Yargısı, C. 28, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2011, s. 27-39.
- ERİM, Nihat, **La Haye Sulh Konferanslarından Önce Tahkim ve Sulhçuların Gayretleri**, AÜHFD, C. 1, S. 1, Ankara, 1943, s. 73-91.
- ERİM, Nihat, **Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler**, AÜSBF Dergisi, C. 1, S. 1, Ankara, 1943, (**Milletler Cemiyeti**), s. 31-46.
- ERTEM, Cemil, “**Bunlar Beyhude Çabalar...Yeni Bir ‘Demokrasi’ de İstiyoruz...**” in. <http://www.aksam.com.tr/yazarlar/bunlar-beyhude-cabalar-e2-80-a6-yeni-bir--e2-80-9cdemokrasi-e2-80-9d-de-istiyoruz-e2-80-a6--c2/haber-373003> (09.02.2015).
- ERTEM, Cemil, “**Küresel Finans Oligarşisi ve Türkiye Hesapları**”, in. **Star Gazetesi**, 6 Aralık 2013, s. 9.
- GALBRAITH, J. Kenneth ve Diğerleri, **Yeni Dünya Düzeni**, Der. The Guardian, Çev. Kadir Çağlayan, Alternatif Üniversite S. 13, Ağaç y., İstanbul, 1992.
- GARDELS, Nathan, “**Şimdi Sıra Devlette**” başlıklı Sabah Gazetesi, 21.06.2000 tarihli röportaj, in. <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/06/21/t19.html> (29.03.2015).
- GAZİER, François/ GENTOT, Michel/ GENEVOİS, Bruno, **1789 İlke ve Düşüncelerinin, Anayasa Konseyi ve Conseil D’etat Kararlarına Etkisi**, Çev. Celal Erkut, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD) Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı, S. 1-2, Yıl: 10, 1989, İstanbul, 1995, s. 77-123.
- GELEKÇİ, Cahit, **Küreselleşme- Yerelleşme İlişkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, S. 31, İstanbul, 2005, s. 263-277.
- GENÇ, F. Neval, “**Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı**”, TİD, Y. 82, S. 466, T.C. İçişleri Bakanlığı y., Ankara, Mart 2010, s. 145-159.
- GENÇ, Özlem “**Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri**”, Tarih Okulu, S. X, Mayıs-Ağustos 2011, s. 123-150.
- GENÇLER, Ayhan, **Küreselleşme-Çok Uluslu Şirketler ve Sendikalar**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2003, C. 5, S. 2, Sıra: 2, No: 144, in. <http://isguc.org/?p=article&id=144&cilt=5&sayi=2&yil=2003> (28.06.2015).

- GOETZE, Catherine, **The Particularism of Cosmopolitanism**, Global Society, Special Issue: Cosmopolitanism and Global Citizenship, Volume 27, Issue 1, 2013, s. 91-114.
- GUY-GRAND, Georges, **Demokrasi, Özgürlük ve Egemenlik**, Çev. Tuğba Ballıgil, İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 8, S. 2, İstanbul, 1988, s. 295-302.
- GÜLSOY, M. Tevfik, “**Türkiye’de Siyasal Partilerin Anayasal Statüsü**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 60, Şubat 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=60> (04.04.2015).
- GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ, **Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran- Aralık 2004, C. VIII, S. 1-2, Ankara, 2005, s. 75-93.
- GÜNEŞ, Ahmet Mithat, “**Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türk Su Hukuku**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 2, İstanbul, 2010, s. 167-190.
- GÜNGÖR, Celalettin, “**Devrim Nedenleri Üzerine Bir Deneme: Olağandışılık ve Olağanlık**”, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 57-74.
- GÜRİZ, Adnan, **Adalet Kavramı**, Anayasa Yargısı, C. 7, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 1990, (**Adalet**), s. 13-20.
- GÜRSON, Ali Poyraz, **World Government: The Strong Steps of CFR**, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 1, No. 2, Centre for Promoting Ideas, USA, February 2011, in. <http://www.ijhssnet.com/journal/index/24> (25.11.2015), s. 149-152.
- HABERMAS, Jürgen, “**İki Yüzyıl Sonrasında Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant’ın Ebedi Barış İdesi**”, Çev. Ayşegül Çakal, Cogito Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, (**Kant’ın Ebedi Barış İdesi**), s. 381-417.
- HANİLÇE, Murat, “**Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak**”, Tarih Okulu, S. VII, Mayıs Ağustos 2010, s. 47-70.
- HİRŞ, Ernest, “**Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesi II**”, AÜHFD, C. 3, S. 2-4, Ankara, 1946, (**Kant II**), s. 268-292.
- HİRŞ, Ernest, “**Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesi**”, AÜHFD, C. 3, S. 1, Ankara, 1946, (**Kant**), s. 3-31.
- HONIG, Richard, **Sofistlerde Tabii Hukuk Esasları**, Çev. Yavuz Abadan, İÜHFM, C. 3, İstanbul, 1937, s. 177-214.
- HUBER, Ernst Rudolf, **Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet**, Çev. Tuğrul Ansay, AÜHFD, C. 27, S. 3-4, Ankara, 1970, s. 27-51.
- Hürriyet Gazetesi**, “Akdeniz’de tekne faciası: 400 kaçak göçmen öldü.”, 15 Nisan 2015 tarihli haber, in <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28737064.asp> (17.05.2015).

- İLHAN, Süleyman, “**İş Ahlakı: Kuramsal Bir Yaklaşım**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VII, S. 2, Afyon, Aralık 2005, s. 258-275.
- İLKİZ, Fikret, “**Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. II, S. 2, İstanbul, 2005, s. 423-438.
- İNCEOĞLU, Sibel, **Türkiye: AB'nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı**, Anayasa Yargısı, C. 22, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2005, s. 231-251.
- İPEK, Aydın, **Ulus Egemenliği ve Halk Egemenliği Karşılaştırması ve Yeni Anayasa İçin Halk Egemenliği Önerisi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 20, Nisan 2008, s. 211-236.
- KABADAYI, Talip, “**Platon ve Farabi’de İdeal Devlet**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI, S. 2, Afyon, Aralık 2004, s. 237-248.
- KANBUR, Mehmet Nihat, “**Devletlerin Egemenlik Yetkisine Etkisi Bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 122, Nisan 2012, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=122> (20.05.2015), s. 1-31.
- KANETİ, Selim, **Avrupa Topluluğu Hukukunun Üstünlüğü Karşısında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Anayasa Yargısı, C. 7, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 1990, s. 131-140.
- KAPAR, Recep, **Çevre Sorunları, Çevrenin Korunması ve Sendikalar**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2003, C. 5, S. 2, Sıra: 5, No: 170, in. <http://isguc.org/?p=article&id=170&cilt=5&sayi=2&yil=2003> (28.06.2015).
- KAPLAN, Seth, “**Can Cities Save The Future?**”, Brown Journal of World Affairs, Volume XX, Issue 2, Spring/Summer 2014, in. <http://heinonline.org> (05.06.2015), s. 203-217.
- KARAGÖZ, Havva, “**Roma Hukukunda Adalet (Iustitia) ve Hakkaniyetin (Aequitas) Anlamı ve Gerçekleşme Biçimi**”, Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VII, S. 1, İstanbul, 2010, s. 35-55.
- KARAKAŞ, Mehmet, “**Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. XII, S. 2, Afyon, Aralık 2010, in. <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/dergi/c12s2.htm> (21.04.2015).
- KEOHANE, Robert O., “**Hegemony and After: Knowns and Unknowns in the Debate Over Decline**”, Foreign Affairs, Volume 91, No. 4, July/Agust 2012, (**Hegemony and After**), in. <http://heinonline.org> (05.06.2015), s. 114-118.
- KILIÇ, Ali Şahin, **Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Devletlerin Egemenliği Üzerine Ulusal Egemenlik Odaklı Bir İnceleme**, AÜHFD, C. 58, S. 3, Ankara, 2009, s. 615-657.
- KILIÇ, Gözde, “**Postmodern Devlet Anlayışı**”, Aydınlanma 1923, S. 33, 2000, in. <http://www.aydinlanma1923.com/ojs/index.php/AYD23/article/view/105/105> (02.04.2015), s. 6-8.

- KOÇAK, Mustafa, “**Rousseau Felsefesinde “Doğal İnsan” ve “Uygar İnsan”ın Moral Değerleri Üzerine Düşünceler**”, Prof. Dr. Ayferi Göze’ye Armağan, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1-2, İstanbul, 2004, (**Rousseau**), s. 189-204.
- KORKMAZ, Ömer, **Dante Alighieri Yaşamı ve Eserleri**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, S. 2, İzmir, 2001, (**Dante Yaşamı ve Eserleri**), s. 46- 93.
- KORKMAZ, Ömer, **Tarihsel Süreç İçerisinde Evrensellik Düşüncesi**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 3, İzmir, 2002, s. 154-197, (**Evrensellik Düşüncesi**).
- KRASNER, Stephen, “**Küreselleşme ve Egemenlik**”, Çev. Filiz Cicioğlu-Şükrü Cicioğlu, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 62, Nisan 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=62> (21.04.2015), parag. 1-71.
- LAFCI, Ayhan, **Postmodernizmi Anlamak**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2002, C. 4, S. 1, Sıra: 3, No: 126, in. <http://isguc.org/?p=article&id=126&cilt=4&sayi=1&yil=2002> (28.06.2015).
- LEIBHOLZ, Gerhard, “**Devletlerin Egemenliği ve Avrupa Birliğinin Tamamlanması**”, Çev. Doğu Perinçek, AÜHFD, C. 21, S.1-4, Ankara, 1964, s. 135-154.
- LÜTEM, İlhan, “**Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları**”, AÜHFD, C. 7, S. 3-4, Ankara, 1950, (**Dünya Nizamı**), s. 119-166.
- LÜTEM, İlhan, **Ferdin Milletlerarası Himayesi**, AÜHFD, C. 9, S. 1-2, Ankara, 1952, (**Ferdin Himayesi**), s. 68-125.
- MAZI, Fikret, **Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 5, S. 10, Hatay, 2008, s. 33-48.
- Milliyet Gazetesi, “**Atom Bombasının Hemen Ardından...**”, in. <http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/52139-yasam-atom-bombasinin-hemen-ardindan---/> (31.03.2015).
- NAGEL, Thomas, “**The Problem of Global Justice**”, *Philosophy and Public Affairs* 33, no. 2, Blackwell Publishing, inc., 2005, s. 113-147.
- NİŞANCI, Ensar, “**Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek: Vatandaşlık, Şehir ve Civic Kültür**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 59, Ocak 2007, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=59> (05.04.2015), (**Vatandaşlığı Yeniden Düşünmek**).
- NİŞANCI, Şükrü, “**-Aydınlanma Filozofu Kant’ın İzinde- Daha Kaliteli Bir Toplumsal ve Siyasal Yaşam İçin “Etik” Arayışı**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 9, Kasım 2002, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=9> (10.04.2015), parag. 1-62.
- ODABAŞ, Hüseyin, “**Elektronik Belge Düzenleme Yaklaşımları ve Türkiye’de E-devlet Uygulamalarında Elektronik Belge Yönetimi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 79, Eylül 2008, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=79> (03.04.2015).

- OKANDAN, Recai G., **Devlet İktidarının Menşe ve Sahibi Hakkında İleri Sürülen Doktrinler**, İÜHFM, C. 17, S. 3-4, İstanbul, 1951, s. 561-602.
- OKANDAN, Recai G., **Devletin Ahlaki Cephesi Hakkında İlkçağ Filozoflarının Teorik Görüşleri**, İÜHFM, C. 12, S. 2-3, İstanbul, 1946, s. 419-438.
- OKANDAN, Recai G., **Devletin Beşeri Unsuru**, İÜHFM, C. 13, S. 4, İstanbul, 1947, (**Beşeri Unsuru**), s. 1282-1326.
- OKANDAN, Recai G., **Kadim Yunanda Aristoteles'den Sonraki Devirlerin Siyasi Telakkileri**, İÜHFM, C. 7, S. 4, İstanbul, 1941, (**Siyasi Telakkileri**), s. 804-830.
- OKMAN, Cengiz, **Birleşmiş Milletler Barış Gücü (Konsept- Kuruluş ve Uygulama)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 45, S. 1-4, İstanbul, 1987, s. 434-449.
- OKUMUŞ, Ejder, **“Modernleşme, Sekülerleşme ve Din”**, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, Yıl: 10, Mart 2007, s. 1-22.
- OKUR, Mehmet Akif, **“Uluslararası Hukuk Açısından Irak Savaşı'nın Meşruiyetinin Değerlendirilmesi”**, KHUKA, Kamu Hukuku Arşivi, C. XI, S. 1, Mart 2008, s. 76-88.
- OKUTAN, Cevat, **“Küreselleşme ve Baskı Grupları”**, AÜEHFD, C. X, S. 1-2, Erzincan, 2006, s. 155-164.
- ORAN, Baskın, **Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye**, Anayasa Yargısı, C. 20, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2003, s. 61-93.
- ORTAYLI, İlber, **Evensel Barış Projeleri**, Anayasa Yargısı, C. 24, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2007, s. 367-371.
- ÖKTEM, Niyazi, **“İlkçağlarda Egemenlik ve Hukuk Anlayışı”**, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, İstanbul, 2003, s. 59-72.
- ÖKTEM, Niyazi, **Antik Yunan Felsefesi**, İÜHFM Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar Hatıra Sayısı, C. 39, S. 1-4, İstanbul, 1974, (**Antik Yunan**), s. 353-413.
- ÖKTEM, Niyazi, **Stoisizm**, İÜHFM, C. 40, S. 1-4, İstanbul, 1974, (**Stoisizm**), s. 589-621.
- ÖKTEN, Kaan H., **“Kant'ta Barışın Yazgısallığı”**, Cogito Sonsuzluğun Sınırlarında: Immanuel Kant, S. 41-42, YKY y., İstanbul, Kış 2005, s. 419-432.
- ÖRNEK, Serdar, **Onbir Eylül Olayları ve Afganistan Operasyonu**, Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Yalova, 2012, s. 107-135.
- ÖZCAN, Mehmet/YARDIMCI, Serkan, **“Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele”**, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 39, Mayıs 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=39> (06.04.2015), parag. 1-136.
- ÖZEL, Hasan Alp, **“İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi”**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2, İstanbul, 2011, s. 91-98.

- ÖZEL, Soli, “**Küreselleşme Döneminde Vatandaşlık**”, Anayasa Yargısı, C. 24, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2007, s. 577- 583.
- ÖZER, M. Akif, “**Yönetişim Üzerine Notlar**”, Sayıştay Dergisi, S. 63, Ankara, Ekim-Aralık 2006, s. 59-89.
- ÖZGÖKÇELER, Serhat, **Yerel Kalkınmada Etkin Bir Kavram: Yerel Yönetişim Bursa Kent Konseyi Örneği**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, www. isguc.org, C. 16, S. 1, Ocak 2014, s. 67-82.
- ÖZGÜZEL, Seyfi, “**Batı Avrupa’da Çok Kültürlü Toplum Olgusu ve Kültürlerarası İletişimin Önemi Çok Dillilik, Çok Kültürlülük ve Dünya Bireyi Olmak**”, 21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Türk Eğitim-Sen y.,C. 2, S. 4, Nisan 2013, s. 143-152.
- ÖZKALELİ, F. Murat, **Küresel Sosyete Ülkeleri ve Ötekileştirilmiş Avamlar: İnşa Edilmiş Egemenlik Kavramı Üzerine “3. Dünya”cılığın Bir Eleştirisi**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, No: 41, İstanbul, Ekim 2009, s. 9-26.
- PATAPAN, Haig, “**Towards a Cosmopolitan Constitutionalism: On Universalism and Particularism in Chinese Constitutionalism**”, The Chine Journal of Comparative Law, Oxford Journals, Vol. 3, No. 1, March 2015, in. <http://cjcl.oxfordjournals.org/content/3/1/78.full.pdf+html> (31.03.2015), s. 78-96.
- POGGE, Thomas W., **Creating supra-national institutions democratically: Reflections on the European Union’s “Democratic Deficit”**, The Journal of Political Philosophy: Volume 5, Number 2, 1997, s. 163-182.
- ROUSSEAU, Dominique, **Avrupa Birliğinde İnsan Hakları Sorunsalı**, Anayasa Yargısı, C. 22, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 2005, s. 260-267.
- RUSSELL, Bertrand, “**Özgürlük mü, Ölüm mü?**”, Çev. Akşit Göktürk, Yeni Dergi, De Yayınevi y., Yıl: 2, S. 21, İstanbul, Haziran 1966, (**Özgürlük mü...**) s. 442-447.
- SANTISO, Carlos, “**Good Governance and Aid Effectiveness: The World Bank and Conditionally**”, The Georgetown Public Policy Review, Volume 7, Number 1, Fall 2001, in. http://www.sti.ch/fileadmin/user_upload/Pdfs/swap/swap108.pdf (22.05.2015), s. 1-22.
- SAYGILI, Abdurrahman, **Modern Devletin Çıplak Sureti**, AÜHFD, C. 59, S. 1, Ankara, 2010, s. 61-97.
- SCELLE, Georges, **Arsulusal Hükümet Teorisi**, Çev. Fuat Bayramoğlu, İÜHFM, C. 1, S. 2, İstanbul, 1935, s. 156-160.
- SEVER, Çiğdem, **Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü**, AÜHFD, C. 64, S. 1, Ankara, 2015, s. 195-236.
- SOYKAN ADAOĞLU, Hacer, **Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler**, İÜHFM, C. 66, S. 1, İstanbul, 2008, s. 3-22.
- SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler**, Anayasa Yargısı, C. 2, Anayasa Mahkemesi y., Ankara, 1985, (**Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler**), s. 7-18.

- ŞAHİN, Levent/ ÖZTÜRK, Mustafa, **Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. 54, İstanbul, 2008, s. 3-29.
- ŞEKER, Yusuf, **Silahlı Çatışma Hukuku**, Askeri Adalet Dergisi, Y. 31, S. 116, Ocak 2003, s. 43-93.
- ŞENTOP, Mustafa, “**Siyasi Hakimiyetin Kaynağı Meselesi ve Osmanlı Telakkisi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 29, Temmuz 2004, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=29> (09.04.2015), parg. 1-77.
- TAYLAN, Hasan Hüseyin/ARKLAN, Ümit, “**Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi, C. X, S. 1, Afyon, Haziran 2008, in. <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/dergi/c10s1.htm> (11.04.2015).
- TEKİNALP, Şermin, “**Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük**”, İKÜ Güncesi Sosyal Bilimler ve Sanat, C. 3, S. 1, İstanbul Kültür Üniversitesi y., Ocak 2005, s. 75-87.
- TOKOL, Aysen, **Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2001, C. 3, S. 2, Sıra: 2, No: 63, in. <http://www.isguc.org/?p=article&id=63&cilt=3&sayi=2&yil=2001> (29.06.2015).
- TOPAK, Suat Tayfun, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 9, S. 3, Eskişehir, Aralık 2014, s. 233-254.
- TOPAL, Ahmet Hamdi, “**Uluslararası Hukukta Terörizmin Tanımlanması Sorunu**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 32, Ekim 2004, <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=32> (09.04.2015), parg. 1-76.
- URAL, Abdullah, “**Kültürel Küreselleşme ve Bilgi Toplumu Ekseninde: Eğitim Yönetimi Teorileri**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 82, Aralık 2008, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=82>, (03.04.2015).
- ÜREK, Ogün, **Kant’ta İnsana Saygı Duyma Eğitimi**, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi Kaygı, Yıl: 2007, C. Bahar, S. 8, Bursa, s. 153-161.
- VECCHIO, Giorgio Del, **Adalet ve Hukuk**, Çev. Ş. Talip, İÜHFM, C. 3, İstanbul, 1937, s. 432-441.
- VELİDEDEOĞLU, H. V., “**Yeryüzünde Sürekli Barış ve Avrupa Birliği Sorunu**”, Doç. Dr. Cem Sar’a Armağan AÜSBF Dergisi, C. 27, S. 3, Ankara, 1972, s. 81-89.
- WANG, Dawei, “**Globalization of the Media: Does It Undermine National Cultures**”, Intercultural Communication Studies, XVII: 2 2008, in. <http://web.uri.edu/iaics/files/17-Dawei-Wang.pdf> (30.08.2015), s. 203-211.
- WOLFF, Hans J., **Hukuk Prensibi (Principium Iuris) Olarak “Adalet”e Dair**, Çev. Orhan Munir Çağıl, İÜHFM, C. XX, S. 1-4, İstanbul, 1955, s. 210-231.

- YANAR, Rüstem/ ŞAHBAZ, Ahmet, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 8, S. 3, Eskişehir, Aralık 2013, s. 55-74.
- YANIK, Murat, “**Yeniden Doğrudan Demokrasi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 41, Temmuz 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=41> (06.04.2015). parag. 1-53.
- YILDIZ, Hayrettin, **Fransız Yerel Yönetim Sistemi**, Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, Yalova, 2012, s. 311-322.
- YILMAZ, Mustafa, “**Elektronik Ortamda İdarenin Yaptığı Faaliyetlerin İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**”, e-akademi, Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, S. 42, Ağustos 2005, in. <http://www.e-akademi.org/arsiv.asp?sayi=42> (05.04.2015), parag. 1-72.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal, **Sofistler ve Hukuk Görüşleri**, İÜHFM, C. 14, S. 3-4, İstanbul, 1948, s. 850-870.
- YÜKSEL, Mehmet, “**Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine**”, Ankara Barosu Dergisi, Ankara Barosu y., S. 2000-3, Ankara, 2000, (Yönetişim), s. 145-161.
- ZENCİRKIRAN, Memet, **Küresel Sorunlar Sarmalı**, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Y. 2000, C. 2, S. 1, Sıra: 2, No: 81, in. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=81&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (28.06.2015).

DİĞER KAYNAKLAR

AKPINAR, Necati (Yapımcı), ERDOĞAN, Yılmaz/ SORAK, Ömer Faruk (Yönetmen), **Vizontele**, Türkiye, BKM Film, 2001.

aljazeera.com.tr, **BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün Açlık Raporu**, in. <http://www.aljazeera.com.tr/interaktif/bm-gida-ve-tarim-orgutunun-aclik-raporu> (01.06.2015).

Bir Bakışta IMF, Uluslararası Para Fonu Bilgi Belgesi, Ağustos 2014, in. <http://www.imf.org/external/country/tur/rr/2012/022712a.pdf> (21.06.2015), s. 1-4.

CEYLAN, Ahmet/USLU, İsa, “**1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi**”, in. <http://politikaakademisi.org/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> (05.04.2015).

ensonhaber.com, **Açlık Hakkında Bilinen 9 Gerçek**, in. <http://www.ensonhaber.com/galeri/aclik-hakkinda-bilinen-9-gercek/0> (01.06.2015).

EREN, Abdurrahman, “**İnsan Hakları Hukuku Bakımından İslam Peygamberinin Karikatürünün Çizilmesi**”, in. <http://kanuniesasi.com/index.php/kose-yazilari/20-hz-peygamberin-karikaturunun-cizilmesi> (25.09.2015).

ERHAN, Çağrı, “**Uluslararası İlişkilerde Çıkarlar Ön Plandadır**”, in. <http://www.usak.org.tr/print.php?id=796&z=6> (18.04.2015).

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)/International Fund for Agricultural Development (IFAD)/ World Food Programme (WFP) (2014), **The State of Food Insecurity in the World: Strengthening the enabling environment of food security and nutrition**, FAO, 2014, Rome, in. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf> (01.06.2015), s. 1- 55.

GÖÇMEN, Doğan, “**İnsanlığın Büyük Toplumu ve Ebedi Barış**”, in. <https://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/07/insanligin-buyuk-toplumu-ve-ebedi-baris2.pdf> (18.04.2015), s. 1-29.

GÜNGÖR, Gonca/ GÖKSU, Alper, “**Kamu İnovasyon Uygulaması: Türkiye Örneği**”, in. <http://www.isites.info/PastConferences/ISITES2013/ISITES2013/papers/ISITES13246.pdf> (19.04.2015), s. 1245-1254.

HOCAOĞLU, Durmuş, “**Avrupa Birliği'nin Geleceği ve Türkiye**”, 1. Edisyon, in. <http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=4699344> (28.09.2014), s. I.-XVII. Bölüm, (Avrupa Birliği'nin Geleceği).

<http://documents.worldbank.org/curated/en/1992/04/440582/governance-development> (22.05.2015).

<http://old.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964CJ0006:EN:PDF> (28.05.2015).

<http://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/> (02.10.2015).

<http://plato.stanford.edu/entries/russell/> (30.05.2011).

<http://www.bimer.gov.tr/Forms/pgMain.aspx> (30.03.2015).

http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/82c8d76f-b272-4e8f-99e1-7940acbbc090/publishable_en.pdf (28.05.2015).

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (14.10.2015), s.1-52.

http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_14-Kolelik.pdf (06.06.2015), s. 1-16.

<http://www.imf.org/external/country/index.htm> (21.06.2015).

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/finfac.htm> (21.06.2015).

<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> (20.06.2015).

<http://www.jeremybrecher.org/global-village-or-global-pillage-dvd/> (30.08.2015).

<http://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (17.09.2015).

http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa (19.09.2015).

<http://www.oecd.org/> (19.09.2015).

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (03.09.2015).

<http://www.russfound.org/default.html>, (30.05.2011).

<http://www.sbd.aku.edu.tr/sayilar.htm> (07.04.2015).

<http://www.startrek.com/> (06.06.2015).

<http://www.starwars.com/films> (06.06.2015).

<http://www.taek.gov.tr/bilgi-kosesi/138-kaza-ve-tehlike-durumu/cernobil-dosyasi.html> (31.03.2015).

<http://www.un.org/sg/formersg/annan.shtml> (06.06.2015).

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (06.04.2015).

<http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/belgeler.php#.VSLf9vmsWoN> (06.04.2015).

<http://www.worldbank.org/> (22.05.2015).

<https://www.whitehouse.gov/administration/president-obama> (02.10.2015).

IMF'ye Genel Bakış, in. <http://www.imf.org/external/country/tur/rr/2011/overview.pdf> (21.06.2015), s. 1-18.

JIA, Qingguo, "Our Global Village: Prospects for Globalization and National Borders", in. http://web.mit.edu/lipoff/www/hapr/winter01_development/globalization.pdf (30.08.2015), s. 32-35.

- KAP, Derya, “**AB ve Türkiye’nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası**”, İKV Değerlendirme Notu, İktisadi Kalkınma Vakfı y., Ocak 2015, in . [http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108(1).pdf) (08.10.2015), s. 1-17.
- T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, “**Ebola’nın en çok can aldığı Liberya’da salgın sona erdi**”, <http://t24.com.tr/haber/liberyada-ebola-salgini-sona-erdi,296118> (11.05.2015).
- The “**Proud Internationalist**”- **David Rockefeller (1915-)**, in. http://www.bibliotecapleyades.net/exopolitica/esp_exopolitics_G_4.htm#69 (20.05.2015).
- The World Bank, “**World Development Report 1997: The State in a Chancing World**”, Published by Oxford University Press, New York, USA, 1997, in. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5980> (22.05.2015).
- The World Bank, **Governance Development in Practice The World Bank’s Experience**, Washington, D.C., USA, 1994, in. <http://documents.worldbank.org/curated/en/1994/05/698374/governance-world-banks-experience> (22.05.2015).
- The World Bank, **Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth a long-term perspective study**, Washington, D.C., USA, 1989, in. http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/1999/12/02/000178830_98101901364149/Rendered/PDF/multi0page.pdf (22.05.2015).
- Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), **Çernobil Nükleer Santral Kazası**, in. <http://www.taek.gov.tr/acil-durumlar/kaza-ve-tehlike-durumu/138-cernobil-dosyasi/364-cernobil-nukleer-santral-kazasi.html> (31.03.2015).
- Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization- ITO)**, in. http://www.ekodialog.com/ekonomi_kurumlari/uluslararasi_ticaret_orgutu.html (04.05.2015).
- UZUN, Şentürk, “**Federal Almanya Yönetim Sistemi**”, in. http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/almanya.pdf (23.09.2015), s. 597-630.
- VISWALINGAM, Pria, (Yapımcı), **Batı Dünyasının Çöküşü 1**, Kanal 24 (24 tv), Saat: 13:10, 29.03.2015.
- YILDIRIM, Ömer, “**Desiderius Erasmus Kimdir?**”, in. http://www.felsefe.gen.tr/desiderius_erasmus_kimdir.asp (14.07.2014).